Lion Feuchtwanger

VULPILE ÎN VIE
sau
ARME PENTRU AMERICA

Traducere de Petru Năvodaru şi L. Năvodaru

Prefaţă de Henri Zalis

BIBLIOTECA PENTRU TOŢI ● 1973
EDITURA MINERVA ● Bucureşti

Ediţia a II-a (B.P.T.)

Lion Feuchtwanger
DIE FUCHSE IM WEINBERG
Aufbau – Verlag
Berlin, 1952

P R E F A Ţ Ă

Cineva imaginase, mai demult, o anchetă sortită să stabilească care ar fi cele zece cărţi - alese pe sprânceană dintr-un vast patrimoniu de valori literare - pe care le-am lua cu noi dacă ar fi să trăim pe o insulă pustie. Mai deunăzi o consultare similară înlocuise romantica insulă pustie cu nu mai puţin romantică (deocamdată) excursie în lună. Nu întâmplător Feuchtwanger figurează şi într-un sondaj şi în celălalt. Sunt destule temeiuri să presupunem că *Vulpile în vie* ar fi cartea care l-ar reprezenta.

Cu girul autorităţii necontestate, cel mai de seamă scriitor german din epoca noastră, Thomas Mann, într-un eseu[1] despre autorul *Vulpilor în vie* scria: „*Feuchtwanger şi-a câştigat pe merit celebritatea. Operele (...) în care se exprimă plenar şi prin care va rămâne (sunt construite solid, temeinic şi, mai presus de toate, cum spun englezii, atractiv) se revelează a fi accesibile, savuroase şi pertinente în toate articulaţiile fundamentării lor istorice*".

Feuchtwanger n-a conceput alt destin artistic pentru scrisul lui decât cel al angajării. El este un meliorist şi de aceea conştiinţa lui trăieşte indisolubil legată de opinia publică, din frecventarea căreia primeşte, cu luciditate şi intransigenţă impulsul de creaţie necesar. Scriitorul a recunoscut caracterul raţionalist, constructiv al operei sale în ansamblul ei când a mărturisit în *Câteva adevăruri autobiografice*: „*Cred că, în ciuda tuturor deosebirilor*

[1] *Prietenul Feuchtwanger* în: Thomas Mann, *Gesammelte Werke* (*Opere complete*) în 12 vol., Aufbau, Berlin, 1956, vol. 11, pp. 306-310.

aparente, n-am scris decât o singură carte: cartea despre omul situat între acţiune şi pasivitate, slăbiciune şi cunoaştere".

Cine este omul şi cărturarul frământat de alternative atât de izbitoare, şi, nu o dată, tragice?

S-a născut la 7 iulie 1884 la München într-o familie de oameni avuţi. După absolvirea liceului urmează în oraşul natal cursuri de germanistică pe care le desăvârşeşte la Universitatea din Berlin, întregindu-le totodată cu studii solide de filozofie, antropologie şi estetică. Se iniţiază în sanscrită şi istoria artelor. În 1907 primeşte titlul de doctor în filozofie. Un an mai târziu scoate revista *Der Spiegel* publicaţie care se va impune. Semnează prin reviste cronici dramatice şi se simte atras spre romanul de evocare istorică. Revin mai des printre lecturile sale numele unui Montaigne, Goethe, Heine, Carlyle, Stendhal. Afinităţile declarate îl recomandă ca pe un neoromantic. Vădit, însă, starea de spirit neoromantică nu-l satisface. Predispoziţiile vaporoase nu-şi prea găsesc locul într-o Germanie exacerbată de orgoliul victoriei de la Sedan şi ispitită să-şi reîncerce norocul cu armele agresiunii.

La începutul acestui veac, în Bavaria, ca şi în restul ţării, birocraţia şi militarismul prusac câştigă, vizibil, teren. Ostilitatea regimului oficial faţă de năzuinţele spre plenitudine ale personalităţii umane, instaurarea unui climat de presiuni cazone care impune respectul dogmelor şi regulamentelor, stârnesc în tânărul intelectual dorinţa de a polemiza şi persifla, mai mult în glumă pentru moment, ceea ce singur numeşte „*trufaşa paradă a deşertăciunii poleite cu şiretenie*".

Resimte o mare simpatie pentru reuşitele lui Anatole France şi experimentează în tăcere variante personale la

„*spumoasa ironie galică*”.

Debutează în 1903 cu un volum de schiţe mediocre intitulat *Singuraticii*. Presa nici măcar nu-i consemnează apariţia. În anii următori dă la iveală o serie de piese (aproape o duzină) în parte de inspiraţie biblică, în parte drame moralizatoare despre trecutul apropiat. Şi deşi e vorba de lucrări cu „*miză*” mică, nu pitorescul anecdotic sau fada reconstituire arheologică le definesc, ci elogiul omeniei. Scrie un studiu critic despre Heine. În 1910 îi apare primul roman, *Dumnezeul de lut*, care nu-l smulge din anonimat. În anii ce urmează călătoreşte prin Italia, Franţa şi Tunisia. Scrie pantomime, comedii melancolice, farse, glume burleşti. Fecunditatea nu se cristalizează memorabil în ciuda eforturilor. Ca o cetate bine fortificată notorietatea se lasă greu cucerită. Abia în 1923, după două decenii de la debut, succesul mult aşteptat îi surâde, o dată cu publicarea romanului *Prinţesa slută*, pe care mai târziu Feuchtwanger va ezita să-l includă în ediţia operelor complete. Din acest punct al drumului pe care s-a angajat, Feuchtwanger cunoaşte o ascensiune neîntreruptă spre celebritate.

Anii adolescenţei studioase şi ai tinereţii însetate de glorie i-au mijlocit întâlnirea, la cafeneaua „Stephanie”, prin 1901-1902, cu Isben şi Maeterlinck, iar apoi împrietenirea cu Arnold Zweig, Erich Maria Remarque, Bertolt Brecht, Heinrich Mann. Alături de ei aderă la Mişcarea scriitorilor germani democraţi nu înainte de a fi văzut, o clipă, în Republica de la Weimar, fireşte absolut iluzoriu, cadrul redresării în spirit umanist a propriei naţiuni.

În 1919, împlinind o vârstă rotundă, „*cam jumătate din cât s-ar putea să trăiesc*”, Feuchtwanger întocmeşte un scurt bilanţ în care trece în revistă factorii de cultură ce i-au

modelat devenirea. Apropierea sub acest raport, al formaţiei intelectuale, de Thomas Mann e inevitabilă. Acesta, într-un studiu apărut în 1950, intitulat *De la Buddenbrock la Muntele Magic* evoca climatul spiritual în care s-a dezvoltat: „*legăturile cu trecutul erau o condiţie, o necesitate personală. Romanul englez, rus, scandinav, de la 1850-1860, teatrul epic al lui Wagner, morala pesimistă, psihologia decadenţei la Nietzsche, concepţia artistică a lui Flaubert şi a fraţilor Goncourt (...) acestea au fost elementele ce au colaborat la formarea tânărului care eram*”. În ce-l priveşte pe Feuchtwanger ar mai fi de adăugat printre tutorii săi literari, pe Rabelais, Montaigne, Anatole France. Ca bavarez de origine se simte atras spre filonul de savuros umor al renascentistului Rabelais, spre înţelepciunea lui Montaigne, spre sarcasmul aluziv din paginile lui France. Cum se vede este, prin preferinţele sale, un îndrăgostit de tonalităţile luminoase, meridionale ale spiritului galic. Fără ca prin aceasta să-şi trădeze realismul germanic, înclinarea tradiţională spre descriere minuţioasă întemeiată pe epuizarea aspectelor fenomenologice şi caracterologice. Chiar dacă mai târziu îndemânarea caracterologică se va subordona preocupării de sesizare a ambianţei, accentul fiind, net, mai apăsat de partea definirii universului ce integrează existenţele individuale, Feuchtwanger nu-şi va dezminţi niciodată virtuţile analitice. Propriul lor portret o dovedeşte. Boris Polevoi, care l-a vizitat în Statele Unite cu puţini ani înaintea morţii, a creionat fizionomia marelui scriitor mai ales pe această latură, a omului obişnuit să observe, să-şi cerceteze interlocutorii. Este de reţinut, de altfel, un element de subtext din memorialul lui Polevoi. Extrema bogăţie a peisajului fastuos contrastează cu sobrietatea de interior a

gazdei, cu înfăţişarea sa de om al cărţii. La 50 de kilometri de Hollywood, într-o vilă modestă, plasată într-un decor iberic, în odăile căreia răzbate fierberea Oceanului Pacific, Polevoi şi ceilalţi ziarişti sovietici au fost întâmpinaţi de „*Un om mic de stat, îmbrăcat cu o haină cafenie, lungă şi largă, cu pantaloni cenuşii de flanelă şi care poartă pantofi cu tălpi groase de cauciuc, ce dau de bună-seamă paşilor lui mersul acela elastic, felin. Are faţa cam mică, arsă de soare şi brăzdată de zbârcituri, ca la ţărani, puţin alungită spre bărbie, cu buza de jos uşor răsfrântă. De după ochelari te privesc doi ochi miopi, atenţi şi blânzi, dar cercetători. E aproape cărunt dar nu seamănă a moşneag. Dimpotrivă, e un om vioi şi, pare-se, în ciuda mişcărilor lui domoale, energic*”[1]. După ce ni-l prezintă „*dintr-o privire*”, Polevoi revine şi ne lasă să medităm asupra unui interior absorbit exclusiv de cărţi, atât de saturat de tipărituri încât şi peretele scării interioare e tapisat, dacă se poate spune aşa, cu infolii. Casă, cocoţată pe un povârniş, domină o impresionantă tălăzuire de stânci şi nisipuri, sugerând parcă voinţa de izolare în creaţie a proprietarului. Doar cei câţiva platani din marginea curţii pavate şi tufele de agrişe salvează peisajul de ariditate. Evident, e vorba de o impresie înşelătoare, fiindcă jos, foarte aproape de terasa vilei, spumegă valurile oceanului, ceea ce, dintr-o dată comunică locului un aer sălbatic, aspru şi puternic. Datele literaturii lui Feuchtwanger sunt prinse în sumara descriere: aparenta uscăciune (de fapt repulsie faţă de sentimentalism), coeficientul ridicat de livresc ivit dintr-o frecventare stăruitoare şi pasionată a bibliotecii - izvor de înfrigurate cercetări documentare, masivitate în viziune, forţă virilă şi neobosită, precum a oceanului, în edificarea

[1] Boris Polevoi, *Impresii din America*, Edit. Tineretului, 1959, p. 287.

vastei panorame epice.

Artistul, la fereastra căruia vuia un continent de apă, n-a acceptat nici un răgaz. Ca şi oceanul e stăpânit de un demon: mobilitatea.

*

Experienţa războiului a însemnat pentru Feuchtwanger ca şi pentru alţi cărturari şi scriitori un moment de răscruce.

Neliniştile şi îndoielile sale le rosteşte în romanul *Thomas Wendt* (1920), roman conceput ca un scenariu dramatic despre „*clipa de răspântie*”, dar mai ales în acel prim dialog cu veacul nostru, care este *Evreul Süss*. Prea cunoscut pentru a mai fi nevoie de comentarii noi, romanul acesta l-a consacrat ca un autor de caractere-simbol, prezente deopotrivă în vechime ca şi în actualitate, apte în chip manifest să invite la reflecţie. Sensibil la seisme îndepărtate, sau mai apropiate, Feuchtwanger va înregistra, pe două căi, epicentrul lor. Atât evocările cât şi cronicile sale contemporane vor caracteriza acest dublu impuls de radiografiere a societăţii. Temeiul scriitorul îl află în agitaţia lăuntrică a vieţii germane, ca şi în natura simptomatică a tulburărilor specifice pe care această agitaţie le dă la iveală.

Germania anilor de după primul război mondial, ţară pradă tuturor dezamăgirilor, a stârnit războiul de la care a aşteptat, cu mentalitatea agresorului, beneficii. A recoltat însă numai sancţiuni. Pierderi omeneşti, bunuri distruse şi avariate, foamete şi inflaţie. Totul devine mai fragil decât un castel de nisip. Instituţiile scârţâie din încheieturi, preţurile urcă vertiginos, lipsesc factorii indispensabili existenţei. Pescuitorii în apă tulbure fac, speculând, averi

peste noapte. Mulţi, tot peste noapte, îşi văd agoniseala părăduită. Oamenii au totuşi nevoie de o axă de pământ sigur sub picioare şi când nu-l găsesc îl inventează. Apar, de bună seamă, destui asemenea „inventatori” pentru care cel mai preţios lucru este să-şi ocrotească bună stare şi afacerile. Le mai lipseşte doar o platformă politică adevărată. Aşa e inventat naţional-socialismul, mişcare aventuristă şi demagogică menită să profite de greutăţile momentului pentru a frâna alunecarea ţării spre radicalism. Când e vădit că prezenţa ei derutantă şi aberantă a prins, datorită sprijinului acordat de marele capital, mişcarea devine lătrătoare şi cere supremaţia. Armele ei sunt rudimentare şi odioase: lichidarea prin crimă a adversarilor, reprimarea libertăţilor democratice, antisemitismul feroce ca formă a unui rasism exacerbat, obscurantismul şi suspiciunea.

Atmosfera de încordare, apoi de teroare, în care operează fascismul şi care premerge, ca o uvertură funebră, înscăunarea lui ruşinoasă şi reprobabilă, e trăită şi reflectată de Feuchtwanger cu autenticitatea unei depoziţii nemijlocite. Germania anilor 1920-1930 apare fără fard în trilogia *Sala de aşteptare* (*Der Wartessal*) alcătuită din romanele *Succes*, *Familia Oppermann* (iniţial intitulată *Fraţii Oppenheim*) şi *Exil*. Începută la sfârşitul anului 1919, e terminată în 1940, când scriitorul are perspectiva calamităţilor şi suferinţelor provocate de hitlerişti, înainte de toate, poporului german însuşi.

Formaţia protestatară a scriitorului („*totdeauna am disociat adevărul de ceea ce se numea adevăr oficial*”) dobândeşte între timp, prin chiar încercările personale la care fusese supus, sensul militant ce îi lipsea iniţial. Orientarea sa datora mult frecventării cercurilor

intelectuale democratice în rândul cărora figurau Thomas Mann şi Heinrich Mann, Jacob Wassermann, Bertolt Brecht, Franz Werfel, Willi Bredel.

Împreună cu unii dintre ei alege făgaşul împotrivirii active. În patrie, începând din 1933, numele său e pus la index, cărţile îi sunt arse în stradă, el însuşi silit să se refugieze în Franţa. Printre emigranţii antifascişti, Feuchtwanger nu pleacă steagul nici în împrejurările cele mai grele. Prin 1930, Thomas Mann adresase poporului german un apel la raţiune care exprima condamnarea nazismului. Feuchtwanger, peste ani - suntem în perioada acordurilor detestabile de la München - referindu-se la acel apel înţelept avea să exclame: „*Nu prevăd o altă încheiere decât tot triumful raţiunii. Păcat că în jur nu vor fi decât ruine*."

Feuchtwanger nu-şi menajează forţele. Scoate o gazetă, *Das Wort*, organ de luptă antihitleristă editat în Franţa, vizitează în 1937 Moscova şi ia cunoştinţă de primele realizări ale socialismului. Revine în Franţa. În mica localitate Sanary sur-mer este vizitat de Paul Valéry, Aldous Huxley, Arnold Zweig şi lucrează din plin la trilogia sa antică despre Josephus Flavius. Capitularea Franţei îl sileşte să-şi schimbe din nou domiciliul. Funcţionarii regimului din Vichy îl aruncă în 1940 într-un lagăr. Feuchtwanger nu e dispus să se dezică de nici unul din principiile sale, mai mult, nu-şi ascunde dezgustul pe care i-l inspiră colaboraţionişti. Ceea ce are drept rezultat înăsprirea detenţiunii. Evadează câteva luni mai târziu şi, după multe peripeţii, ajunge în Portugalia. La Lisabona se îmbarcă pentru Statele Unite, ultima etapă a peregrinărilor ce i-au marcat anii de maturitate. Calea pe care şi-a ales-o dintru început e dură, spinoasă, riscantă dar scriitorul se consideră mobilizat până

în adâncul fiinţei de obligaţia denunţării fascismului. Persecuţiile îl oţelesc. Tot ce scrie, indiferent că vizează prezentul sau trecutul, afirmă crezul său pătruns de respectul valorilor umane. Totodată, atât în romanele istorice cât şi în cele de actualitate, se resimt şi limitele înţelegerii de atunci a realităţii înconjurătoare. E o înţelegere nu lipsită de oarecare scepticism în puterea omului de a acţiona şi altfel decât izolat. Este o înţelegere încă minată de reţinere în faţa forţei colective, sub presiunea convingerii greşite că elitele şi nu popoarele fac istoria. Dar încă de pe atunci Feuchtwanger schiţează în *Exil* un erou activ care alege drumul luptei spre a-şi atinge ţelul şi care exclamă: „*Dacă vom fi mulţi vom ajunge mai repede*”.

În trilogia sa anti nazistă intenţia inspiratoare este călăuzită de voinţa de a descalifica esenţa criminală a fascismului. Desigur că aceasta implică pentru scriitor o anumită certitudine pe care el n-a dobândit-o uşor. Când redactează epilogul *Exilului*, opţiunea este fapt îndeplinit: „*Conţinutul trilogiei priveşte Germania anilor 1914-1939, adică nouă invazie a barbariei în Germania şi victoria ei temporară asupra raţiunii. Scopul trilogiei este de a trezi la realitate, de a înfăţişa pentru posteritate această perioadă grea de aşteptare şi trecere, cea mai întunecată pe care a cunoscut-o Germania de la Războiul de 30 de ani încoace. Deoarece posteritatea nu va înţelege altfel cum am putut suporta o asemenea viaţă atâta timp. Nu va înţelege de ce am aşteptat atâta înainte de a trage singura concluzie posibilă şi anume aceea de a pune capăt dominaţiei forţei şi nonsensului prin* violenţă (subl. ns.) *şi de a instaura în locul ei o ordine raţională*.”

Temerea că deznodământul va fi dureros pentru

Germania se profilase în conştiinţa lui Feuchtwanger încă de mult. Avântul expansiunii coloniale germane, la sfârşitul secolului al XIX-lea, trezea în adolescentul meditativ întrebarea: „*Unde ne vor duce birocraţia obtuză şi poftele acaparatoare?*” Sfârşitul lui Walter Rathenau îl încredinţează că „*răul din noi ia o turnură îngrijorătoare*”. De fapt, în aceşti ani, Feuchtwanger oscila între dorinţa de a trăi detaşat de *agora* şi credinţa că nu se va putea sustrage comandamentelor epocii. Cu cât în politica germană îşi fac loc provocările (contrarevoluţia din 1919, *putsch*-ul fascist din 1923 şi căderea Republicii de la Weimar) ce iau caracterul unor atentate la adresa păcii şi stabilităţii, cu atât mai nejustificat văd unii intelectuali un antagonism ireconciliabil între putere şi spiritualitate (opoziţia dintre *Macht und Geist*[1]).

E vremea în care se simte atras spre studiul filozofiei budiste. Trăirea contemplativă pare să-i ofere o alternativă valabilă la concepţia de viaţă europeană bazată pe mişcare. Brusc, fără menajamente, timpul intervine şi îl obligă să priceapă că individul superior se condamnă singur la cea mai absolută neputinţă dacă nu înfruntă infamia. În 1930 retragerea în solitudine echivalează cu o dezertare, răzvrătirea dezarmată cu trădarea. Acum, mai mult decât oricând, convingerile juste revendică gesturi curajoase, fermitate în momentele de restrişte. Preocupările sale, călăuzite de lecţia clipei prezente, îmbracă, tot mai vădit, haina simplităţii demascatoare. Alegoria nu se potriveşte dramelor momentului. Ce trebuie spus se cere spus cu limpezime şi îndrăzneală.

Începe prin a contura tipuri de eroi „*dintr-o bucată*”,

[1] Fenomenul e semnalat şi supus unei atente explicitări de Livia Ştefănescu în *Analele* Universităţii din Bucureşti, X, 1961, fasc. nr. 23.

oameni care nu se pleacă chiar dacă asta îi costă. Mentalitatea unora dintre ei suferă încă de naivitate, dar impune prin integritatea conduitei generale. Doctorul Klaus Frischlin sau tânărul Bertold Oppermann aparţin acestei categorii ce respinge compromisul, acceptarea, fie şi numai din raţiuni tactice, a răului. În *Succes* e pusă în discuţie ideea de justiţie cum o concep cei ce oblăduiesc samavolnicia. Declarat sperjur, Martin Kruger e întemniţat. Cei în drept ştiu că e vorba de un inocent. Şi, totuşi, îl condamnă pentru că aşa o cer directivele politice. Judecătorul Hartl o declară cinic, prilej pentru scriitor să înfiereze o stare de lucruri ce ameninţă să ia proporţii: „...*ca jurist se simţea suficient de suveran să motiveze formal şi convingător orice hotărâre care-i convenea, mai ales cu ajutorul paragrafelor care-i stăteau la dispoziţie*". Sesizat că se comite o injustiţie prin privarea de libertate a unui nevinovat, ministrul de resort Klenk meditează în surdină: „*Cine-l pune să se revolte? (...) Când e vorba de interese înalte nu glumim cu cei care ne stingheresc.*" Avocatul Geyer încearcă să-şi apere clientul (care, de altfel, moare în închisoare) dându-şi seama că în boxa acuzaţilor n-ar fi trebuit să stea Martin Kruger ci „*sistemul odios şi mincinos care prezenta forţa brutală, bunul plac, profitul şi politica sub eticheta de falsă etică, creştinism, justiţie şi legalitate*".

Denunţarea fascismului, prin afirmarea valorilor pe care el le contesta sau le batjocorea, răspunde celuilalt obiectiv al marelui prozator, corelat celui dintâi. Nu e suficient să vesteşti, trebuie să şi propui ceva în loc. Altminteri actul negării este fără noimă, pare să gândească Feuchtwanger. Dacă ar fi fost intervievat în acele zile, scriitorul cu siguranţă că n-ar fi recunoscut angajarea sa. Ţinea să fie

privit ca un creator obiectiv, fidel normelor realismului. În 1928 spusese că ţine la adevăr ca la ceva inalienabil, însă ca un înţelept, „*fără iritare şi fără entuziasm*”. Nuanţa sceptică a obiectivităţii sale ar fi alunecat în jalnică resemnare dacă, iarăşi, realitatea n-ar fi corectat-o silind-o să se ferească de sterilitate. Este ceea ce tocmai relevă istoricul literar german Viktor Klemperer: „*Tocmai această voinţă de a fi obiectiv faţă de contemporaneitate, faţă de evenimentele ei agitate lărgeşte şi adânceşte conţinutul istoric al romanelor sale, salvându-le de estetism, însă fără a afecta suflul lor creator*”[1].

Cu desăvârşire abandonat, budismul îi smulge în 1930 un surâs îngăduitor. Au rămas de domeniul amintirii piesele sale de divertisment, monologul tezist despre sensul metafizic al curgerii timpului din insipidul roman *Dumnezeul de lut*. Când priveşte în urmă vede cât de întortocheate i-au fost clarificările.

Bătălia cu teroarea hitleristă devine terenul principal în sfera căruia Feuchtwanger îşi înscrie un timp cele mai însufleţite dintre stăruinţele artistice. În 1945 apare *Simone*, roman al rezistenţei, al *maquis*-ului victorios, al ciocnirii dintre despotismul invadatorilor şi demnitatea celor cotropiţi. Îl precedase celebrul pamflet *Franţa neprimitoare*, satiră memorialistică la adresa slugilor capitularde. Imediat după înfrângerea Reichului, marele prozator se întoarce la uneltele preferate. De fapt nici în aceşti ani, funeşti pentru pacea lumii, Feuchtwanger nu abandonase preocuparea sa mult îndrăgită de evocare a momentelor pilduitoare din trecut. Încheiase trilogia despre lumea antică începută în 1932. Trecea spre o nouă etapă inaugurată cu cel mai bun roman al său, *Vulpile în vie*, lecţie deghizată de morală

[1] *Neue Deutsche Literatur*, nr 7/1957, p. 138.

pentru uzul contemporanilor. Suntem în 1948. Trei ani mai târziu îi urmează *Goya* şi apoi *Înţelepciunea nebunului sau moartea şi transfigurarea lui J. J. Rousseau*. De o fecunditate tot mai surprinzătoare ţinând seama de vârstă, Feuchtwanger mai publică alte câteva romane (*Fraţii Lautensack*, *Jephta şi fiica ei* etc.), dintre care ultimul vede lumina tiparului doar cu câteva luni înainte de moarte, survenită la 21 decembrie 1953, pe când lucra, ca de obicei, la vila sa din California.

*

Evoluţia şi mai ales maturizarea filozofică a scriitorului, limpezimea punctelor sale de vedere constituie un proces sinuos desfăşurat, cum s-a mai observat, sub directa influenţă a evenimentelor din ultima jumătate de veac. Atitudinea de tinereţe a lui Feuchtwanger, animată de frondă liberală faţă de capitalism şi statul burghez, se converteşte, sub presiunea faptelor, în dezacord ireductibil cu pătura conducătoare. Înţelege că a opune nazismului doar dispreţul unor conştiinţe mulţumite să-şi declare repulsia, însă reticente când trebuie să se treacă la fapte, nu e suficient. „*Infamia trebuie înfierată dar şi stârpită*" proclamă un personaj din romanul *Succes*. Vădit, aceasta e şi opinia romancierului. Într-o dispoziţie sufletească proprie luptătorului exprimă, în 1953, adeziunea lui morală la idealul socialist: „*Dacă îmi privesc azi opera în întregul ei îmi dau seama că viaţa m-a învăţat la timp să evit estetismul periculos (...). Îmi dau seama cu recunoştinţă că drumul operei mele dramatice şi epice este ascendent şi ştiu ce datorez existenţei societăţii socialiste pentru această dezvoltare plină de sensuri*".

Atitudinea artistului şi activitatea lui s-au bucurat de o largă preţuire internaţională. În 1949, la a 65-a aniversare, a primit din partea conducătorilor Republicii Democrate Germane o scrisoare din care desprindem aceste cuvinte ce îl omagiază ca pe „...*marele artist şi creator progresist care a avertizat curajos şi de timpuriu poporul german asupra evoluţiei fascismului*". „*Dumneavoastră aţi câştigat prin romanele şi piesele dumneavoastră mii de oameni pentru frontul luptei antifasciste democrate*" se spune în salutul adresat cu acelaşi prilej. Acestei cinstiri i s-au alăturat în 1954, prin iniţiativa editurii Aufbau, cele mai proeminente figuri ale culturii germane care, într-o culegere de studii, au relevat contribuţia pe plan naţional şi universal a scriitorului. Printre semnatari: Thomas şi Heinrich Mann, Anna Seghers, Bertolt Brecht, Arnold Zweig, Willi Bredel, Johannes Becher. Cu toţii recunosc în opera lui Feuchtwanger o adevărată cutie de rezonanţă a epocii.

*

Alături de tratarea foarte explicită a realităţilor prezentului[1] Feuchtwanger a fost de timpuriu adeptul reprezentării alegorice a epocii contemporane. În concepţia sa romanul istoric nu are nimic comun cu fabula colorată.

[1] Atât de explicită este această ancorare în temele prezentului, încât, atunci când e abordată perioada 1920-1921, în romanul *Succes*, trăieşti şi simţi ca ceva palpabil vântul de nebunie ce se va abate curând peste Germania şi Europa. Feuchtwanger are însuşirea de a plasticiza într-un chip frapant liniile de forţă ale unei anumite evoluţii sociale şi spirituale. Lupta Johannei Krain şi a avocatului Geyer cu morile de vânt (pentru eliberarea şi reabilitarea lui Kruger) nu vesteşte prin întristătoarea ei zădărnicie lungul şir de samavolnicii în care se va înfunda Germania? Anticipările scriitorului, deloc hazardate, sună în 1939 ca nişte profeţii.

Despre *Atala* a lui Chateaubriand spunea ironic că seamănă cu pescarul ce îşi aruncă undiţa în ape stătute: tot ce prinde „*are gust muced*”. El nu are intenţia să dezgroape mucegaiuri, să compună tablouri anacronice şi nici să recurgă la poncifele genului. Aşa cum am mai spus-o, respinge contrafacerile. Mai ales cele romantice care apelează la ficţiune şi aventură pentru a amuza, în maniera bătrânului Dumas.

Romanticii peregrinau prin istorie ca într-un vast spaţiu dezgolit pe care îl populau după voie. Când nu seamănă a excursie nostalgică pe tărâmuri ferite de cauzalitate social-istorică, pe teritoriul cărora se petrec adesea fascinante miracole, lucrările de restituţie istorică se refugiază în epoci revolute, din silă de viaţa modernă, plată şi prozaică. În viziunea ce o propun, istoria nu pledează în nici un caz pentru o abordare mai înţeleaptă a prezentului, serveşte numai ca narcotic.

Picturale sau nu, aceste elaborări vădesc un cult discutabil şi, în tot cazul, nediferenţiat, pentru gigantism. Realiştii din familia lui Mark Twain, Anatole France. G. B. Shaw răspund discreditând falsele reputaţii, demitizând istoria. În focul polemicii, personalităţi reale ies pe nedrept micşorate. Între extreme, corectând exagerările în spirit umanist, formula cultivată de Feuchtwanger face prozeliţi. I se alătură Heinrich Mann (cu *Tinereţea lui Henric al IV-lea*), Brecht (*Mutter Courage* şi *Viaţa lui Galilei*), Louis Aragon (*Săptămâna patimilor*).

Ce vrea Feuchtwanger? Să dea în vileag virtualităţile instructive ale istoriei, să le proiecteze pe ecranul gândirii noastre. Pentru romancier istoria merită să fie actualizată, ipostazele pot avea adresă pedagogică şi aplicaţii terapeutice. Tot mai decis, se opreşte scrutând trecutul,

pentru a-l prelucra, decupând ingenios din vălmăşag învăţămintele, prevenind rătăcirile posibile. În istorie el a văzut tot mai limpede o lecţie de eficienţă, ordonatoare prin analogii şi salvatoare de servituţi.

Aşadar, evocare nu înseamnă în mentalitatea lui Feuchtwanger evadare parnasiană din prezent, recluziune elegiacă într-un univers înşelător, de himere, ci angajare energică în dezbaterea problemelor ce frământă lumea.

Când s-a hotărât să scrie *Vulpile în vie* această identificare cu epoca actuală era un fapt împlinit. Iată cum explică el însuşi lucrurile: „*De decenii mă preocupă ciudatul fenomen datorită căruia oameni atât de feluriţi ca Beaumarchais, Benjamin Franklin, La Fayette, Voltaire, Ludovic al XVI-lea şi Marie-Antoinette au trebuit să contribuie cu toţii, fiecare din motive diferite, pentru ca revoluţia americană să învingă şi o dată cu ea şi cea franceză. Când America lui Roosevelt a intrat în război contra fascismului şi a sprijinit lupta Uniunii Sovietice împotriva lui Hitler, mi-au devenit foarte clare evenimentele Franţei de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, iar ele mi-au lămurit evenimentele politice ale epocii noastre. Astfel încurajat, m-am încumetat să scriu romanul* Vulpile în vie*. Speram să pot înfăţişa ce anume a însemnat ca unele persoane şi grupe diferite să lucreze, cu sau fără voie, ba chiar împotriva soartei lor, în direcţia progresului*”. Şi, mai departe. „...*Cititorii vor înţelege că eroul romanului nu este Benjamin Franklin şi nici Beaumarchais, nici regele său Voltaire, ci acel diriguitor invizibil al istoriei care, descoperit în secolul al XVIII-lea, binecunoscut, descris şi lăudat în secolul al XIX-lea a fost amarnic trădat şi hulit în secolul al XX-lea: «progresul»*”.

Acest erou nu întotdeauna uşor de înfăţişat este în

adevăr o prezenţă copleşitoare în roman. Pentru a-l conduce pe cititor spre ideea de bază a cărţii, autorul recurge la un mare număr de personaje, nu puţine personalităţi de seamă ale vremii, citează date de arhivă, prelucrează memorii, dezgroapă episoade uitate, destăinuie întâmplări intime, nu ocoleşte incidentele spectaculoase şi indiscreţiile. Totul cu un scop clar, acela de a surprinde într-o expresivă panoramă mersul istoriei, sensul ireversibil al forţelor ei motrice. „*A descrie aceste legi în efectele lor este,* spune Feuchtwanger*, cel mai înalt ţel pe care-l poate atinge un roman istoric. Către acest ţel tinde autorul care scrie astăzi un roman istoric serios. El vrea să înfăţişeze prezentul. În istorie el nu caută cenuşa, caută focul. El vrea să se oblige pe sine şi pe cititor să vadă mai clar prezentul, distanţându-se de el.*"

Asumându-şi acest rol, marele scriitor a acceptat, implicit, critica propriilor sale vederi mai vechi pătrunse de o filozofie vitalistă şi personalistă. Potrivit acestei viziuni, depăşită din fericire relativ repede, Feuchtwanger contesta istoriei caracterul ei înnoitor, situându-se la nivelul unei viziuni statice. În limitele acestei viziuni false totul se repeta, legile păreau imuabile. Însă chiar din perioada când lucra la trilogia despre Josephus Flavius, Feuchtwanger a început să distingă o varietate dialectică în mobilurile care schimbă stările de fapt şi înlocuiesc o orânduire cu alta. Încă de pe atunci raporturile individ-istorie şi individ-colectivitate nu mai sunt privite ca un dat etern, rigid, netransformabil. Când *Vulpile în vie* se afla pe masa sa de lucru autorul ştia limpede că eroii aparţin mediului lor şi că actele pe care le săvârşesc se înscriu în logica istoriei, chiar dacă sensul lor imediat se ascunde îndărătul întâmplărilor celor mai banale. În sprijinul acestei preocupări vine şi

procedeul artistic, îndrăgit de scriitor, al aluziei instructive. Se face apel la acele coincidenţe care apropie fapte întâmplate cândva de altele noi, actuale. Similitudinile invocate - cum e de pildă înfrângerea lui Xerxes la Salamina după ce invadase Attica şi cea a englezilor de către rebelii iankei - degajă o singură concluzie: cotropitorii sunt întotdeauna siliţi să-şi ia tălpăşiţa..

Scurte exerciţii de împrospătarea memoriei, parantezele lui Feuchtwanger vorbesc despre voluptatea moralistului de a propune învăţăminte. Desigur nu scolastic, *ex cathedra*, ci concentrând asupra faptelor relatate un fascicol luminos ce lasă în umbră efemerul şi încercuieşte doar miezul, esenţa durabilă. Numeroase momente ilustrează în roman procedeul amintit. Rememorarea încercărilor prin care trece Franklin, celebrul fizician şi gânditor materialist trimis la Paris ca ambasador al Statelor Americane pe vremea războiului lor de independenţă, mijloceşte cunoaşterea unuia dintre aceste momente. Franklin este pus de autor să întâlnească uneori premeditat, alteori întâmplător, o grămadă de lume. Confruntările de opinii, frecventarea cercurilor cele mai diverse se soldează, între altele, cu o mai bună cunoaştere reciprocă. Câteodată la adăpostul aparenţelor, intervenţii inspirate colaborează chibzuit cu riscul. Încrucişarea lor patronează întâlnirea lui Benjamin Franklin cu Marie Antoinette. Deşi amândoi joacă amuzaţi comedia că îşi ignoră adevărata identitate, ei se ascultă cu atenţie şi se pândesc cu solicitudine. Regina face pasul fiindcă vrea să obţină din conversaţia cu trimisul insurgenţilor americani acel capital politic necesar captării simpatiei parizienilor: celălalt, acordul Curţii de la Versailles pentru a încheia alianţa împotriva Angliei. Se va dovedi că întâlnirea lor are consecinţe favorabile pentru cauza

Americii. Însă dezastruoase pentru stabilitatea dinastiei burbonice. Pentru moment protagoniştii ştiu doar că urmăresc interese deosebite: regina nu ştie. Nu poate, să vadă mai departe: interlocutorul ei o va face. Îl zoresc ştirile primite de-acasă. Ce rezultă din acest joc deloc inocent, de tatonări diplomatice se va vedea curând.

Feuchtwanger surprinde prin notaţiile sale - înşelător de reportericeşti elementul de adâncime al dezvoltării sociale şi istorice în faptele curente. El ştie să învedereze, dincolo de învelişul absolut trecător, permanenţa, înlănţuirea, semnificaţia durabilă şi ascunsă a incidenţelor. Transparente, expunerile nu făgăduiesc iniţial nimic mai mult decât relatarea cursivă a unor fapte ce s-au petrecut demult. Pe fund, şuvoiul relatării depune totuşi mici grăunţe de aur aduse de unde. Este în cazul acesta esenţialul, mesajul aşteptat, valoarea lui cu acoperire forte.

Tehnica romancierului se înfăţişează - câtă se vede cu ochiul liber - destinsă, ca în povestirea anecdotică. Ce îl desparte de naraţiunea pedestră ţine de capacitatea de iluminare a suprafeţei epice. Colţuri tăinuite sunt supuse brusc unei puternice iradieri, transferând asupra întregului ceva din încărcătura lor emoţională. Deşi inegal, relieful cărţii comunică astfel impresia de tot armonios, strălucitor.

Şi mai este ceva: priceperea de a implica, de a conferi detaliului o valoare revelatoare. În felul acesta fiecare scenă evidenţiază asociativ infinit mai mult decât pare la prima vedere, sintetizează enorm şi, prin fluxul amintirilor, reface întinse itinerarii sufleteşti şi filozofice.

Este elocvent cum de pe aceste poziţii artistice scriitorul rezolvă o scenă interesantă, cum se arată a fi cea a semnării tratatului dintre America republicană şi Franţa absolutistă:

„Franklin privi la pendula din perete. Era ora 5 şi 22 de minute.

Stătea de partea îngustă a mesei, cu mâinile mari, roşii, uşor rezemate de ea, părul rar cădea pe haina albastră, costisitoare şi privea mâna lui monsieur Gérard, o mână albă, îngrijită, cum sigila şi semna de patru ori. Îi creştea inima de bucurie. Aceasta, tocmai clipa aceasta o aşteptase atât de mult, 6 februarie, ora 5 şi 22 de minute. Afară era lapoviţă, în cameră ardea un foc bun, lumânările răspândeau o lumină plăcută, secretarul Pécheur încălzea ceara de sigilat, iar monsieur Gérard semna şi sigila. De dragul acestei clipe pornise el, Franklin, într-o călătorie atât de anevoioasă peste ocean, de dragul acestei clipe jucase timp de 14 luni comedia filozofului mistic din Vestul sălbatic, cu blană şi haină cafenie, răspunsese cu răbdare la mii de întrebări neghioabe, avusese la Gennevilliers o convorbire vicleană şi nesăbuită cu femeia aceea frumoasă, cu mască albastră. Şi acum, în sfârşit, omul acesta semna, apoi va semna şi el, iar după aceea multe vase franceze vor porni în larg, cu multe tunuri şi mulţi oameni (...). Regele, în numele căruia acest domn elegant semna tratatele, nu era prea deştept, dar înţelesese că era periculos să semneze un pact cu tânăra republică, duşmana oricărei autorităţi despotice. Tânărul Louis, grăsanul, se apărase cu mâinile şi picioarele să nu semneze convenţia, nu voise să recunoască independenţa celor 13 state, locuitorii lor erau în ochii lui nişte rebeli, spusese nu şi iar nu. Era un rege absolut, nu răspundea faţă de nici un parlament, putea face ce voia. Dar, după cum se vedea, totuşi nu putea face ce voia, trebuia să facă ceea ce nu voia. Ceea ce era denumit în mod curent istorie mondială era mai puternic decât el şi îl dirija. Istoria avea deci o raţiune care obliga oamenii, de

voie sau de nevoie, să se mişte într-o anumită direcţie. Bătrânul doctor privea cum mâna lui monsieur Gérard semna şi sigila, şi se simţea grozav de fericit şi totuşi ştia, în mijlocul fericirii sale, că era o nebunie dacă cineva îşi închipuie că făureşte singur istoria şi mai ştia că rolul fiecăruia este supus legilor mersului înainte al omenirii."

Deşi roman de evocare al unei atmosfere istorice *Vulpile în vie* este totodată şi roman de analiză. Întrucât urmăreşte în cursul acţiunii, o dată cu evenimentele atestate, reflexul acestora în forul lăuntric al personajelor. Receptivitatea ambivalentă la modalităţile oarecum divergente, se explică la Feuchtwanger prin conformaţia viziunii sale orientate spre trecut dar şi spre prezent, ca o lunetă binoculară ale cărei lentile răsfrâng imaginea câmpului de luptă din două laturi eminamente distanţate calitativ şi cronologic. Evenimentele dobândesc astfel o dublă însemnătate: una istorică, înregistrată şi verificabilă prin acte de arhivă, alta de imaginaţie, propusă scriitorului de actele atribuite propriilor plăsmuiri cu instinctul sigur pe care îl au marii observatori când se consacră explicării fenomenologice.

Febra creaţiei devine sub presiunea nucleului faptic dublul produs al participării artistului la lupta epocii pentru afirmarea tendinţelor ei înaintate asupra celor retrograde şi al trăirii unei regenerări spirituale, autorizată de încrederea în triumful oamenilor integri. În acest fel romanul seamănă cu o fişă clinică. Cu cât e mai încărcată cu atât stârneşte mai multă încordare şi cu cât e mai supravegheată - ca scrupul informativ şi descriptiv - îl îndeamnă pe cititor spre vagabondare pe aripile ficţiunii cu inevitabilul popas în supoziţii, speculaţii etc.

Programul ideologic îmbrăţişat de Feuchtwanger, străin de îngustimile pragmatice, reproduce fidel silinţa vieţii

însăşi de promovare a noului. Opoziţiile întâlnite în calea lui, normale până la un punct, nu ies din făgaşul prevăzut. E drept că recurg la travestiuri, se agaţă cu disperare de iluzii vane. Nutresc ambiţii fabuloase. Fără fixitate didactică, însă consecvent în adversităţi, Feuchtwanger iniţiază scene reprezentând formele sub care progresul îşi croieşte drum în ciuda opreliştilor. El sugerează necontenit o idee foarte justă şi subtil intuită în reflectarea împotrivirii la nou, anume că şi acolo unde nu e vorba de nerozia şi cupiditatea, corupţia şi şiretenia curtenilor ci de o anumită luciditate, luciditate ce ţine de perspicacitatea personală (evident ruptă de interesele castei şi de obtuzităţile acesteia) indivizii nu pot opri roata istoriei.

Exemplificările la care ne-am oprit nuanţează acest adevăr pe măsură ce înfăţişează, de la abandonul oricărei rezistenţe la nou şi până la teoretizarea inutilităţii schimbărilor, un vast registru al dezechilibrului lumii vechi, feudale. Unde apare spiritul împăciuitor, dispus să îndulcească antagonismele sau, dimpotrivă, iritarea îndoctrinării ce ar aşeza de-a curmezişul atâtea piedici câte să descurajeze orice vis de mai bine, se vădeşte a fi tărâmul vorbelor. Pe cel al faptelor Feuchtwanger n-a văzut decât o unică prezenţă: revoluţia, uraganul care dislocă şi curăţă terenul de toate perfidiile.

Deocamdată câteva exemple. Iată recunoaşterea cinică a declinului inexorabil: „*Într-una din loji se afla Maurepas. Pentru că aranjase reprezentarea comediei bufonului său de casă*[1] *sau cel puţin o aprobase, se socotea progresist şi se bucura de hazul impertinent al piesei. Dar odată, şi anume la cuvintele: «Care este arta curteanului? a primi, a*

[1] Este vorba de premiera piesei lui Beaumarchais *Nunta lui Figaro*, a cărei reprezentare regele o interzisese multă vreme.

lua, a cere» îi trecu pe neaşteptate prin minte că toţi cei ce se adunaseră acolo şi se veseleau, tăiau din nou craca pe care şedeau şi un timp simţi ceva neplăcut în stomac. Apoi îşi zise că atât cât mai avea el de trăit, ţine şi cracă, iar în restul serii nimic nu-i mai întunecă plăcerea încântătorului spectacol." Şi iată şi convulsiile, încercările de frânare, credinţa că se mai poate reveni la ce a fost. Chiar şi în atari situaţii Feuchtwanger a picurat în subtext corectivul la închipuirile idilice expuse de vorbitori. E ca un dispozitiv ce anulează, precum o substanţă reactivă, ceea ce altul secretase mai înainte. O reuniune de capete încoronate şi aristocraţi de modă veche comunică recunoaşterea şi neputinţa practică a vechiului de a mai interveni eficient în sensul dorit de el. Silinţa lor de a-şi împodobi prin cuvinte decăderea, se trădează în două feluri: unul ţine de formula „*a face haz de necaz*", celălalt, mai agresiv, angajat în voinţa de supravieţuire, neagă cât poate forţa fluxului revoluţionar. În esenţă ciocnirea de păreri dintre împăratul Iosif al II-lea şi marchizul de Vaudreuil este reflexul acestei slăbiciuni:

„— Dacă dumneavoastră, monsieur - spuse Josef pe un ton tăios - vreţi să opuneţi cu aceste cuvinte «adevăratul» vostru liberalism, liberalismului meu «fals» înseamnă că dumneavoastră nu m-aţi înţeles niciodată. Liberalism nu înseamnă a fi moale şi a te lăsa dus de soartă. Liberalism înseamnă a fi activ; a acţiona. Un spirit cu adevărat liber îşi propune ca ţel nu rebeliunea şi anarhia, ci ordinea şi autoritatea întemeiate pe raţiune.

— Pe scurt, despotism luminat, completă cu un calm amuzat Diane de Polignac.

Iar împăratul răspunse tăios:

— Da, madame, despotism luminat.

Vaudreuil, însă, continuă cu aceeaşi amabilitate cuceritoare:

— Dumneavoastră nu vă daţi seama, sire, dar cu despotismul dumneavoastră luminat tăiaţi la fel ca şi noi craca de care am vorbit. Şi dumneavoastră acordaţi drepturi, faceţi concesii spiritului vremii. Numai că dumneavoastră o faceţi cu seriozitate înverşunată, în timp ce noi facem haz de necaz.

Josef izbucni furios:

— Sunteţi cinici, neserioşi, superficiali. N-aveţi nici sentimentul demnităţii, nici conştiinţa datoriei. Şi, deoarece ridicase glasul, câinii se neliniştiră începând să latre, iar papagalul se porni să cârâie. Josef însă, acoperind aceste zgomote cu vocea lui încheie: Sunteţi un răzvrătit mai periculos, monsieur, decât Franklin.

Toinette era convinsă că Dumnezeu îi face pe suverani şi că asta este spre fericirea lumii. Dacă entuziasmul pentru Franklin mai putea fi considerat un capriciu monden inofensiv, cam aşa ca relaţiile principesei Rohan cu spiritele, un capriciu care mâine poate fi schimbat în contrariul său, ceea ce sporovăise acum Francois era lipsit de orice sens, era curată nebunie. Mai curând se prăbuşeşte lumea decât să se prăbuşească monarhia. Cu toate acestea fu foarte satisfăcută că cineva îndrăznea să-l contrazică pe atotştiutorul ei frate mai mare şi asistă cu o plăcere aproape senzuală, savura din plin, felul cum Josef, deşi avea cu siguranţă dreptate, se războia neputincios cu elegantul şi îndrăzneţul ei François. Acum, în sfârşit, o văzuse şi pe asta: Josef, veşnicul ei dascăl, fusese la rândul lui dăscălit.

Oricum, ajungea, şi se întreba dacă n-ar trebui să intervină, să spună vreo glumă care să potolească

spiritele.”

În planul demonstraţiei urmărite de Feuchtwanger, episodul pe care l-am reprodus dă în vileag dincolo de înfruntările piezişe şi de înţepăturile neprotocolare, frica interlocutorilor. Frica transpare şi din cuvintele lui Vaudreuil şi din „*punerile la punct*” ale lui Josef al II-lea cu deosebirea că primul e mai împăcat cu sine în faţa furtunii. În vreme ce habsburgul „*tună şi fulgeră*”. Evidenţa nu poate fi totuşi nesocotită. Chipul în care Beaumarchais ajunge să-şi vadă reprezentată „*Nunta lui Figaro*” traduce la o scară mai restrânsă dinamica ascendentă a ideilor dinamitarde, subliniază extrema dificultate cu care se apără chiar şi instituţiile de drept aşa-zis divin ale feudalităţii. Se simte în aer iminenţa unor prefaceri violente, iar scriitorul descifrează în unele reacţii psihice teama, aşa cum se întipăreşte ea până şi pe cele mai placide fizionomii. Contele Charles de Polignac e prezentat ca un imbecil manierat, de stirpe aleasă, ceea ce îi permite să pare obtuz când e de-a dreptul cretin. Dar chiar şi acest ins mărginit şi calm la extreme, protestează printr-un rictus înfricoşător când află că a devenit inutil. Cu alte cuvinte refuză să privească impasibil la decesul lui social. O singură întrebare cu totul banală în disperarea ei trădează senzaţia lui că este condamnat: „*Ce e de făcut?*” cuprinde tot ce îi vine pe buze. Simplicitatea contelui îl scuteşte de subterfugii; el nu recurge la paleative ca Ludovic al XVI-lea, nu-şi ignoră verdictul în felul lui Maurepas - „*după mine potopul*” -, n-are nici o soluţie ingenioasă de ultimă oră care să-l ferească de cataclism. Socotelile lui Charles de Polignac sunt limpezi, dintre ai lui este singurul care nu se înşeală. Feuchtwanger, categoric nu lasă nici o iluzie celor de-o seamă cu Polignac pentru că aşa cum o şi declară cu istoria nu se pot încheia

tranzacţii. Când peste câţiva ani Bastilia va fi dărâmată, se va adeveri profeţia rostită de mult, cu amară îngrijorare de ducele de Guiche: „*Stăm pe un vulcan. Într-o zi ne va îngropa sub lava lui*”.

Spectacolul erupţiei anunţate se desfăşoară sub ochii noştri. Scriitorul are grijă să-l urmărim din apropiere. Asta îi ascute exigenţa, dă aripi fanteziei lui. Prin intermediul unei tehnici plauzibile iscodind şi ce se întâmplă în culise, Feuchtwanger îşi închipuie Franţa ca o vastă scenă, stimulat sau mai degrabă ajutat de metafora pe care i-o serveşte de-a lungul romanului bătălia pentru reprezentarea *Nunţii lui Figaro*. Comedia lui Beaumarchais, ţinută sub obroc, este, în cele din urmă, prezentată publicului, după ce în sute de pagini etapele acestei bătălii ne-au îngăduit să adunăm în focarul ei impresiile cele mai felurite despre înscenarea uriaşă ce adunase la rampă întreaga viaţă politică şi culturală franceză a anilor 1770-1780. Podiumul pe care a fost urcată lumea romanului, se metamorfozează succesiv în acvarium, în sală a paşilor pierduţi, în colector de refulări erotice şi cecităţi intelectuale spre a deveni, ceea ce fusese de la început, în subtext, un breviar savuros de cazuistică morală, politică şi diplomatică.

Sub inspiraţia lui Clio, muza istoriei, Feuchtwanger construieşte, de fapt, spectacolul veacului - include chiar şi moartea lui Voltaire - după definiţia shakespeariană: „*Omul e actor pe scena lumii*”. Ce ne permite să aflăm acest spectacol am spus-o. Tehnica „*teatrului în teatru*” semnifică ceva în funcţie de obiectivul pe care îl atinge. Abandonul diatribei făţişe, anestezia unor fibre violent maliţioase semnifică estomparea voinţei de anexare a clipei. Ieşim din celule, ocolim temele la ordinea zilei şi intrăm în universal,

în necontingent. În această ordine de idei, Feuchtwanger este decis să exploateze la maximum resursele alegoriei. Tâlcul replicilor încrucişate de protagonişti îi depăşeşte şi se răsfrânge peste timp, până la noi. Când Maurepas predică revoluţiile „discrete", care sunt bune cu condiţia să se desfăşoare „tiptil", sarcasmul prozatorului săgetează teorii contemporane; când îl pune pe Franklin să se mire de o inscripţie funerară pe care stă scris: „*Aici odihneşte Roger Jackson, politician şi om de onoare*" cu cuvintele „*Aveţi atât de puţin loc în cimitirul acesta încât trebuie să băgaţi trei morţi într-o singură groapă?* El ia în derâdere politicianismul veros, eminamente burghez; când o pune pe Toinette să se umfle în pene sugerează fără înconjur cât de masivă-i este nerozia sub fragilul strat de voioşie spontană şi cât de consistentă opacitatea.

Cel de-al doilea aspect al demonstraţiei proiectate de scriitor, reversul celui la care ne-am referit, vrea să spună că istoria nu acţionează orbeşte şi că partizanii cauzelor înălţătoare se pricep să-i ia pulsul. Este punctul de vedere întruchipat în Benjamin Franklin. Marele fizician şi om politic are de partea lui justeţea principiilor pentru care luptă, fără de care nici şiretenia şi nici simţul tactic cu care e înzestrat n-ar însemna prea mult.

În Franklin, Feuchtwanger a îmbinat două virtuţi: răbdarea şi încrederea. Mereu detectabile în focul acţiunii, ele explică individualitatea memorabilă a personajului istoric, interesul pe care îl suscită, de fiecare dată apariţia lui pe scena şi avanscena romanului. Ca şi alte cazuri, Franklin întruchipează o anumită idee, are un mandat de îndeplinit. De aceea dincolo de datele psihologice stă experienţa de viaţă şi mai ales convingerea că el, Franklin, are de purtat până la ţintă o torţă ce i-a fost încredinţată.

Convorbirea purtată de Franklin cu primul-ministru al regelui Franţei, bătrânul Maurepas delimitează două accepţii, diametral opuse, ale noţiunii de istorie. Una reflectă scepticismul sclerozat şi indolent al politicianismului căruia istoria nu-i mai rezervă nici o surpriză şi cu atât mai puţin vreo bucurie. Cealaltă încurajează, autorizează identificarea cu chemarea istoriei:

„— Suntem amândoi destul de vârstnici, stimate, răspunse Maurepas, pentru a şti ce rol intens joacă în istoria lumii o întâmplare fericită ca aceea că înfăţişarea unui om place unui popor. Sau poate credeţi că istoria cunoaşte alte legi mai adânci decât cele ale unor asemenea întâmplări? Eu nu cred. Cu cât trăiesc mai mult (...) cu atât îmi dau mai bine seama: istoria lumii nu are un sens. Se rostogoleşte şi tălăzuieşte în toate direcţiile, iar noi ne zbatem şi suntem târâţi de val.

Încăperea prietenoasă părea că devine pustie, că se închirceşte în timp ce răsunau cuvintele acestea; ele erau cu atât mai mohorâte cu cât erau rostite pe un ton de conversaţie, nespus de prietenos, de natural. Chiar monsieur Duplessis se opri din lucru şi privi neliniştit pe zâmbitorul, amabilul Maurepas. Franklin, care şedea pe estradă, nu se mişcă.

— Eu cred, spuse el, că noi încercăm să dăm un sens istoriei.

Nu sună deloc ca o punere la punct, suna modest: dar totodată suna atât de sigur, de convins, încât cuvintele celuilalt şi tot odată întunecimea lor se risipi.”

În contextul mai larg al cărţii, aceste cuvinte simbolizează ataşamentul autorului şi profunda lui comuniune cu poziţiile înaintate pe care eroi ca Franklin le slujesc şi le respectă. Dar ele mai înseamnă ceva: e

interpretarea vie a istoriei, pasiune pentru explicarea ei cu mijloacele artei. Cu mijloacele artei, fără a fetişiza clişee sociologic-vulgare în mrejele cărora, din fericire, scriitorul a ştiut să nu cadă. Cu mijloacele artei şi în respectul acelui postulat fundamental care nu separă arbitrar omul de condiţionarea lui social-istorică.

Genul de literatură pentru care scriitorul a dovedit predilecţie este cel al incursiunii în istorie. Ne-am opri însă la aparenţe judecându-l astfel pe Feuchtwanger. După cum am încercat să arătăm, istoria nu este decât pretextul întoarcerii la actualitate, al abordării ei ca izvor de moralităţi. În acest spirit a tratat artistul viaţa lui Goya, confruntarea lui cu problemele veacului şi tot astfel l-a descris pe Rousseau în căutarea idealului. Ca şi în romanul de faţă, multe situaţii sunt inventate în speranţa că departe de a falsifica ceva, realitatea capătă o patină de verosimilitate mai consistentă decât cea obţinută prin transcrieri de documente. Totuşi cu concursul documentelor poate artistul să dateze o epocă.

Prima impresie şi cea mai durabilă rămâne legată de arta cu care romancierul se depărtează de surse, fie cât de bogate şi de felurite, pentru a-şi limpezi lui şi nouă anecdotica. Odată impresia consolidată pricepem că el se întoarce totuşi la documente ca să le deguste savoarea. În linia documentelor, angajându-le, ţâşnesc apoi înţelesurile ascunse dincolo de legendele brodate după hazardul fanteziei. Destinele privite cu un ochi neliniştit şi pătrunzător de creator îşi schimbă nu odată cursul, trec melancolice peste încercări triste, exaltă sau observă vitregiile sorţii. Prigoana care le oprimă le înăspreşte, nu le dezarmează. Iar când între ele amestecă şi personajele ilustre condamnate tenebrelor, prozatorul are iscusinţa să

le îmbrace hainele şi să împrumute retina, nu renunţând la ascendentul său de moralist şi de vizionar. Prin ce mijloace? Ale evocării şi decronologiei. De exemplu, împăratul Josef când îşi vedea pentru ultima oară sora, pe Marie Antoinette, la Versailles presimte în risipa, trufia şi superficialitatea traiului ei primejdii iminente. Autorul îl lasă să gândească în următorii termeni: „*Am făcut ce am putut s-o aduc pe drumul cel drept, dar mă tem că nu mi-a reuşit căci căpşorul ei frumos e gol şi dacă lucrurile vor continua în felul acesta, prevăd că sora noastră va fi cumplit de brutal trezită din visurile ei*".

Dense de viaţă reală, paginile romanului răstoarnă în favoarea adevărului pretinsul „*divorţ între actor şi decor*" (Camus). Ostilitatea programatică faţă de conformism şi ambiguitate îi îngăduie autorului să spună lucrurilor pe nume, să delimiteze ferm poziţiile noului şi vechiului. Lui Feuchtwanger îi place limpezimea. Demistificarea conştiinţelor se întregeşte sub egida ei. Omniscient, prozatorul e mlădios când se ocupă de evenimente răsunătoare deoarece el ştie că marile răsturnări au consecinţe greu de prevăzut. A fost mereu permeabil la luminile ştiinţei. Nici una din achiziţiile ei recente nu l-a luat pe nepregătite. Generaţia lui Feuchtwanger trăise prea direct ritmul istoriei ca să mai fie necesare rectificările de optică. În materie literară, transpunerile de fapte politice oricât de riscantă era operaţia n-au ocolit nici imponderabilul.

Vulpile în vie infirmă prezumţiile care făceau din Feuchtwanger un povestitor ispitit de istorii enigmatice. Istoria însăşi s-a eliberat de enigme - pare să conchidă romancierul - iar acest adevăr merge mână în mână cu celălalt enunţat de Aristotel: „*Reprezentarea artistică a*

istoriei este mai ştiinţifică şi mai serioasă decât istoriografia exactă. Într-adevăr poezia prinde sâmburele şi esenţa, iar relatarea exactă înşiră două amănunte".

HENRI ZALIS

TABEL CRONOLOGIC

1884 Lion Feuchtwanger se naşte la 7 iulie în familia unui fabricant din München.

1897 Debut neconsemnat. În 1928, Feuchtwanger a povestit cum fusese rugat, pe când avea numai 13 ani, să scrie pentru o serbare şcolară o poezie închinată prinţului regent al Bavariei. Poemul „*rece şi mincinos*”, cum îl califică autorul însuşi, lăuda o făptură detestată în exerciţiul prerogativelor ei.

1903-1907 Face studii de germanistică, filozofie şi estetică la Universităţile din München şi Berlin. Îşi ia doctoratul în filozofie.

1903 Debutează cu un volumaş de schiţe, *Singuraticii*, neobservat de critică.

1905-1906 Publică culegerea *Mici drame*.

1907 Îi apare studiul critic despre Heinrich Heine.

1908 Editează revista *Der Spiegel*.

1909 Semnează cronica dramatică în săptămânalul *Die Schanbühne*, condus de Siegfried Iacobsohn.

1910 Îi apare primul roman *Dumnezeul de lut*.

1912 Se căsătoreşte cu Martha Loffler[1].

1912-1915 Călătoreşte prin Franţa, Italia şi Africa de nord. E internat în Tunis, ca cetăţean german din cauza izbucnirii războiului. Eliberat, pleacă în patrie.

1918 Tipăreşte eseul *Prizonieri de război*.

1920-1923 trimite prin Franţa romanele *Thomas Went* şi *Prinţesa slută* şi lucrează la câteva comedii, farse, glume burleşti şi scenarii radiofonice.

1926 Apare romanul *Evreul Süss*[2].
Aderă la mişcarea scriitorilor germani democraţi împreună cu un grup masiv de artişti reprezentativi, stimaţi de opinia publică internaţională.

1930 Apariţia romanului *Succes* îi consolidează notorietatea. Este prima parte a trilogiei *Sala de aşteptare* (*Die Wartesaal*) cu pronunţat mesaj antifascist.

1932 Începe redactarea unei trilogii inspirate din antichitatea ebraică şi romană.

1933 Instalarea nazismului îl găseşte în afara graniţelor

[1] Cf. *Who's Who in America*, vol. 29, 1956-1957, p. 834.

[2] Majoritatea prefaţatorilor români (Savin Bratu, I.D. Bălan etc.) îl consacră apărut în 1925, Meyers Lexicon, Leipzig, 1962, vol. III, p. 212, îl menţionează ca apărut în 1926. Deformat de propaganda nazistă romanul a servit drept punct de plecare unui film şovin.

Reichului, într-o călătorie de agrement în Elveţia. Emigrează în Franţa unde se stabileşte la Sanary-sur-mer, în sudul ţării.

1934 Publică din trilogia Sala de aşteptare romanul *Familiei Oppermann*, cunoscut şi sub titlul *Fraţii Oppenheim*.

1936 Din trilogia despre trecutul antic tipăreşte *Falsul Nero*, roman satiric, cu cheie, în cuprinsul căruia e luat în derâdere mitul eroic creat în jurul lui Hitler, văzut, prin analogie cu dementul Nero, ca un paranoic. De astă dată nu mai e vorba de incendierea Romei, vâlvătăile războiului au cuprins întregul glob.

1937 Vizitează Moscova. Are cuvinte de laudă pentru capacităţile organizatorice ale poporului descătuşat. Este impresionat de buna desfăşurare a procesului de învăţământ. Îşi reaminteşte ceea ce a mai spus cu ani în urmă despre propria-i luptă cu învăţătura stearpă şi pedantă din universităţile burgheze („*În cei 19 ani de învăţătură numele lui Platon a fost pomenit de 14203 ori, cel al lui Frederic cel Mare de 22641 ori, iar cel al lui Marx niciodată*”).

1940 Încheie trilogia despre Germania contemporană cu *Exil* (cartea apare la Amsterdam). E închis de miliţienii lui Laval în lagărul „Les Milles” din Aix-en-Provence de unde evadează curând. Fuge în Portugalia. La Lisabona se îmbarcă pentru Statele Unite.

1941 Se instalează în California la Palisades lângă celebra plajă Miramar.
Publică eseul *Diavolul în Franţa*.

1942 Încheie trilogia antică tipărită la Londra cu *Veni-va ziua*.

1943 Îi apare pamfletul *Franţa neprimitoare*.

1945 Dă la tipar *Simone*.

1948 Apare romanul istoric *Vulpile în vie*

1950 Semnează împreună cu Tomas Mann, apelul de la Stocholm pentru interzicerea bombei atomice.
I se conferă titlul de doctor honoris causa al universităţii Humboldt din Berlin.

1951 Apare *Goya sau drumul spinos al înţelegerii*.

1953 Apare *Înţelepciunea nebunului sau moartea şi transfigurarea lui J. J. Rousseau*.
I se acordă premiul internaţional pentru literatură al republicii democrate germane.

1955 Publică *Evreul din Toledo*.

1956 Publică romanul *Fraţii Lautensack*.

1957 Îi apare ultimul roman de evocare istorică *Jephta şi fiica ei*.

1958 Moare la Palisades, California la 21 decembrie.

1959 La Berlin e tipărit în cinstea sa volumul *Omagiu postum* care celebrează amintirea marelui scriitor printr-o cercetare colectivă a unora din laturile moştenirii sale literare.

H. Z.

CUVÂNT ÎNAINTE

Aici începe romanul Vulpile în vie*, denumit şi* Arme pentru America*.*

Se povesteşte în roman despre nerozia isteaţă, despre prostia şireată şi despre corupţia suprarafinată a unei societăţi în descompunere.

Veţi întâlni aici femei amabile şi bărbaţi scânteietori, dar superficiali, oameni de spirit cu inimi sterpe, alţii generoşi, dar nepricepuţi,

Şi un om mare înconjurat de netoţi,

Şi teatru, şi politică, şi duşmănie, şi cupiditate, şi prietenie, şi amoruri, şi afaceri, şi dragoste,

Şi eternul identic în desfăşurarea lui etern schimbătoare.

Veţi mai întâlni în această carte bărbaţi care cred în posibilitatea cunoaşterii tot mai adânci a legilor devenirii,

Ca şi în posibilitatea de a se adapta acestor legi şi de a construi astfel o lume însufleţită de tot mai multă umanitate.

Romanul mai vorbeşte apoi şi de lupta oamenilor, cuvintelor şi ideilor în jurul unei revoluţii economice.

Şi nu uită romanul nici să arate orbirea oamenilor în faţa mersului înainte al istoriei,

Şi legătura indisolubilă dar văzută de puţini a tuturor oamenilor între ei.

Şi credinţa într-o înceată dar sigură creştere a raţiunii umane, între ultima glaciaţiune şi cea următoare.

Autorul

Destin? Această noţiune este mistică, este nonsens.

STALIN

Trebuie să preluăm din trecut focul, nu cenuşa.

JEAN JAURES

Nu-mi vorbiţi de „destin”.
Politica este destinul.

NAPOLEON

Reprezentarea artistică a istoriei este mai ştiinţifică şi mai serioasă decât istoriografia exactă. Într-adevăr, poezia prinde sâmburele şi esenţa, iar relatarea exactă înşiră doar amănunte.

ARISTOTEL

PARTEA ÎNTÂI

ARME PENTRU AMERICA

CAPITOLUL I

B E A U M A R C H A I S

Drumul de la Versailles la Paris duce printr-o regiune plăcută, înverzită. Plouase înainte de amiază, dar acum soarele răzbătea printre norii răsfiraţi, şi Pierre se bucura de răcoarea jilavă a frumoasei zile de mai.

Ieri, întorcându-se de la Londra, mai fusese plin de îndoieli dacă nu cumva, prin schimbarea cabinetului, nu eşuase pentru totdeauna toată combinaţia pusă la cale de el cu atâta stăruinţă şi ingeniozitate. I se mai întâmplase asemenea ghinion. De astă dată însă, lucrurile se aranjau. În lunga, sincera convorbire cu ministrul, se vădise că Versailles-ul era foarte interesat de propunerile lui. Contele Vergennes manifesta faţă de planurile lui mult mai mult interes decât lăsaseră să se bănuiască prudentele sale scrisori. Promisiunile făcute azi de guvernul de la Versailles depăşeau cu mult tot ce sperase; marea afacere era ca şi încheiată.

Caleaşca lui Pierre ajunse la răscrucea de la care pornea

şoseaua spre Clamart. Pierre îi ceru vizitiului să mâne mai încet. Se lăsă pe spate cu un uşor zâmbet pe buze şi-şi recapitulă în gând tot ce realizase.

Pierre Caron de Beaumarchais îşi petrecuse ultima vreme la Londra, ca agent secret al guvernului francez. Treburile pentru care fusese utilizat domnul acesta expeditiv şi dibaci erau neclare, cam murdare, nu foarte importante. Îi răpiseră numai o mică parte din timp lăsându-i răgaz să elaboreze un proiect mai de seamă.

De când izbucnise marea dispută dintre regele George al treilea al Angliei şi coloniile sale americane, Pierre Caron de Beaumarchais luase cu patimă partea americanilor, a răsculaţilor. Ca şi mulţi alţi intelectuali de la Paris şi chiar de la Londra, salutase în „oamenii de la Boston”, în „insurgenţi”, pe cei care luptau pentru înfăptuirea marilor idei ale filozofilor francezi şi englezi, hotărâţi să ducă o viaţă simplă, apropiată de natură, şi nu o existenţă schilodită de convenţii, prejudecăţi şi bun plac despotic, ca aceea de la Paris şi Londra. Oamenii Lumii Noi voiau să-şi întemeieze statul pe libertate, raţiune şi natură. Şi pe aceştia regele Angliei voia să-i silească, prin foc şi sabie, să renunţe la nobila lor intenţie.

Pierre nu le lua parte americanilor numai cu inima şi cu vorba, ci sprijinea cauza lor şi cu fapta. Bine văzut în toate cercurile societăţii londoneze, prieten cu conducători de-ai conservatorilor şi liberalilor, avea ocazia să afle o mulţime de amănunte despre conflictul cu coloniile. Adunase un material bogat, îl ordonase, trăsese concluzii şi, fără să-l fi însărcinat cineva cu aceasta, trimise lui Ludovic al şaisprezecelea şi miniştrilor săi rapoarte care se remarcau prin competenţă, claritate, perspectivă. Revăzând azi în gând rapoartele şi memoriile sale, Pierre putea fi satisfăcut:

el, agentul secret fără însărcinare oficială, pricepuse de la început mai bine esenţa conflictului anglo-american decât ambasadorul acreditat al regelui. Previziunile sale fuseseră confirmate de evenimente.

Concluzia, însă, pe care o trăsese la finele fiecăruia din rapoartele sale către cabinetul de la Versailles era îndemnul insistent ca insurgenţii să fie sprijiniţi în vederea slăbirii Angliei. Conflictul englezilor cu coloniile oferea Franţei o ocazie unică de a se reabilita de pe urma păcii ticăloase, pe care i-o impusese Anglia, cu doisprezece ani în urmă[1].

Pierre ştia, bineînţeles, că guvernul francez nu putea lua pe faţă atitudine în favoarea rebelilor: ar fi însemnat război cu Anglia. Flota şi armata, însă, nu erau destul de puternice pentru război, nemaivorbind de starea jalnică a finanţelor. Dar Pierre găsise o ieşire din această dificultate.

Zâmbea mulţumit. Alcătuise rapoarte şi dăduse sfaturi cu intenţia sinceră de a-i ajuta pe americani şi de a sprijini cauza libertăţii şi a naţiunii. Dar se întâmplă câteodată ca străduinţe idealiste să aducă şi câştiguri materiale. Cei care socot că este dezonorant să câştigi bani buni luptând pentru o cauză bună, sunt neghiobi. El, Pierre, nu era neghiob. Cu flerul omului de afaceri încercat şi al agentului politic obişnuit cu intrigile, mirosise de la început că o aţâţare dibace a focului luptei de eliberare nu va aduce numai satisfacţii morale, ci şi satisfacţii materiale.

Ţinând, aşadar, seama de faptul că Franţa nu-şi putea permite să provoace un conflict armat cu Anglia, Pierre sugerase guvernului francez să-i sprijine pe americani deocamdată ascuns, fără a se compromite. Oamenii de

[1] Este vorba de „Tratatul de la Paris” semnat la 10 februarie 1763, prin care Anglia a distrus imperiul colonial francez, smulgând Franţei în primul rând coloniile din America de Nord.

afaceri aveau să livreze insurgenţilor arme şi alte furnituri, aparent pe cont şi pe risc propriu, subvenţionaţi însă şi sprijiniţi, în taină, în toate felurile, de guvernul francez.

După multe tergiversări, când Pierre credea că n-o să mai reuşească să-l convingă pe ministrul de Externe, contele Vergennes, de valabilitatea planului său, lucrurile se aranjaseră totuşi, în cele din urmă, întocmai cum le calculase. Astfel ministrul se hotărâse şi-l însărcinase să organizeze o întreprindere cum propusese el, Pierre. De astăzi, când va oferi insurgenţilor arme şi alte materiale, se va putea prezenta ca împuternicitul secret al regelui Franţei.

Era mulţumit de sine. Felul cum purtase dificila convorbire cu ministrul încununase în mod demn ingenioasele sale pregătiri. Insurgenţii aveau nevoie de multe. Echipamentul lor era într-o stare de plâns, capacitatea de producţie a puţinelor lor fabrici era minimă. Le trebuia întregul necesar pentru treizeci de mii de oameni. Ministrul îl întrebase dacă el şi prietenii lui de afaceri ar fi într-adevăr în stare să procure cantităţi atât de mari de material şi să le transporte peste ocean. „Da, da, da”, răspunsese Pierre pe loc, cu îndrăzneală, pentru a continua apoi: „Bineînţeles, numai dacă arsenalele regelui ne vor pune la dispoziţie arme în condiţii favorabile şi nu vom fi ţinuţi prea din scurt din punct de vedere financiar”. Contele Vergennes declarase că va lua contact cu ministrul de război, iar apoi, ajungând la punctul cel mai delicat, îl întrebase pe Pierre cam cât îşi dorea să fie subvenţia pe care o aştepta de la guvern. Pierre era hotărât să rişte afacerea dacă primea de la guvern o subvenţie de cel puţin un milion de livre. Dar acum, când ministrul voia în mod serios să-i încredinţeze uriaşa furnitură, îşi dădu seama că

până aici se jucase doar cu ideea planului acesta. Odată cu încântarea stârnită de însărcinarea formidabilă şi de cinstea ce i se acordase, îl cuprinse teama că finanţele sale şi creditul de care dispunea nu vor fi pe măsura uriaşei operaţii. Un milion de livre constituia o bază ridicolă pentru livrarea necesarului celor treizeci de mii de oameni. Să ceară mai mult? Cerând prea mult, putea strica totul.

În timp ce, aparent calm, examina faţa zâmbitoare a ministrului ce aştepta răspunsul, socoti din nou, într-o grabă febrilă, ce sumă să pretindă.

— „Cred că trei milioane vor fi de ajuns.” Urmase o pauză foarte scurtă, în care cei doi bărbaţi se măsuraseră din ochi. „Acum se hotărăşte soarta Americii şi a mea”, gândea Pierre.

— Vă putem promite două milioane, spusese în cele din urmă ministrul. Un milion dăm noi, al doilea vi-l obţinem de la spanioli.

În frumoasă după-amiază de mai, Pierre se întorcea la Paris, aproape ameţit de un atât de mare succes. Caleaşca în care străbătea lunca verde şi prietenoasă era cam prea bătătoare la ochi; în faţă şedea vizitiul, într-o livrea bogată, şi micul servitor negru, iar în spate holba ochii, cu fudulă prostie, un lacheu cu o livrea şi mai bogată. Pierre însuşi avea o înfăţişare puţin prea fastuoasă, cu costumul său ultramodern şi briliantul uriaş în deget.

Ar fi avut tot dreptul să fie ostenit. Aceste ultime zile fuseseră obositoare: lichidarea afacerilor lui de la Londra, călătoria rapidă, convorbirea cu ministrul. Iar Pierre nu era omul care să se piardă. Deşi avea patruzeci şi patru de ani şi începuse să se îngraşe, părea tânăr. Puteai să-i dai şi treizeci şi cinci. Faţa cărnoasă îi era juvenilă, fruntea uşor teşită era senină, ochii căprui priveau expresiv şi inteligent

sub nasul ascuţit şi drept zâmbea o gură cu buze pline frumos arcuite. Bărbia mică cu o gropiţă la mijloc şi un pic de guşă ce ieşea din gulerul hainei scumpe, dădeau feţei şirete un aer blajin.

Ajunseră la Issy şi cu cât se apropia de Paris, cu atât lucrau mai mult gândurile în capul lui Pierre.

Firma pe care voia s-o întemeieze trebuia să fie şi arătoasă. Casa numită *Hôtel de Hollande* sediul afacerilor sale, în *rue Vieille du Temple*, dărăpănată încă dinainte, fusese foarte neglijat în timpul şederii sale la Londra. O va renova şi o va mobila din nou. Deodată ştiu şi numele firmei pe care o va întemeia. Avea să fie un nume spaniol, el iubea Spania, Spania îi purtase totdeauna noroc. Firma avea să se cheme *Rodrigue Hortalez*. Zâmbi. De acum înainte era deci *señor* Rodrigue Hortalez. În calitatea sa de conducător al firmei îl va angaja, bineînţeles, pe Paul Theveneau. Desigur, Paul era foarte tânăr şi, pe lângă aceasta, stânjenit de boala ce-l măcina. Dar Paul fusese încercat în atâtea rânduri. Paul ţinea la el şi-l admira, era iniţiat în încurcatele sale manevre financiare şi complicatele sale secrete, era deosebit de capabil, avea darul să facă ordine în ele atunci când el, Pierre, nu le mai descurca de fel.

Două milioane de livre suna foarte impunător. Dar era vorba de toate cele necesare echipării a treizeci de mii de oameni şi de vasele care să transporte peste apă, în America, munţi de mărfuri. Noroc că comerţul lui de cherestea îi asigurase cele mai bune relaţii cu marii armatori. Şi, totuşi, va fi nevoie să folosească la maxim creditul său. Cinci până la şase milioane va trebui să bage de la început în afacere. Apoi, când şi cum vor plăti americanii? Îl trecu, o clipă doar, un fior rece. Jocul în care

se băgase era tare riscant. Dar alungă imediat această îngrijorare. Oricum ar ieşi lucrurile, era mai pasionant să faci comerţ cu istorie mondială decât cu cherestea.

Păcat, numai, că toate trebuiau făcute atât de tainic! Ar fi vrut să vorbească, să strige lumii întregi ce misiune i-a fost încredinţată. Dar Vergennes insistase în mod deosebit să-şi ţină gura. Trebuia menţinută, prin toate mijloacele, aparenţa unei întreprinderi particulare, care făcea afaceri nevinovate cu capital propriu. Şi aşa avea să întâmpine destule dificultăţi din partea englezilor, care îl vor potopi cu note pe ministrul de Externe. Dacă ar comite imprudenţe, n-ar putea conta în nici un caz pe acoperire din partea Versailles-ului, dimpotrivă, s-ar pomeni părăsit fără scrupule; ministrul, altminteri atât de politicos, îl avertizase în acest sens cu vorbe limpezi, seci, lipsite de orice politeţe. Deci nu avea voie să vorbească de misiunea lui de importanţă mondială decât cu cei câţiva prieteni de afaceri şi cu funcţionarii lui superiori, cu nimeni altcineva. Va trebui să circule printre oameni ca un *monsieur* Beaumarchais oarecare, duşmănit şi ironizat de mulţi, şi nu-i va fi îngăduit să-şi descopere atuurile în faţa adversarilor şi a celor ce-l luau în râs.

Dar aceste consideraţii neplăcute fură pe dată alungate de fericirea pe care i-o da conştiinţa uriaşului rol ce-i revenea. Toată lumea ştia că, fără ajutor din partea francezilor, americanii răsculaţi erau pierduţi. El însă, singur el, Pierre de Beaumarchais, cu zelul, focul şi elocvenţa lui, cu deosebitul lui dar de a cunoaşte oamenii, abilitatea lui, reuşise să-i determine, pe slabul rege Ludovic şi pe vanitoşii săi miniştri, să promită în principiu acest ajutor. Şi numai, de abilitatea lui depindea acum dacă, şi în ce măsură, ajutorul promis va parveni americanilor. Soarta

Lumii Noi de dincolo, de peste ocean, progresul omenirii, depindeau de inteligenţa şi de şiretenia sa.

Îşi închipuia viitorul cu febrilă fantezie. Vedea acumulându-se, în stive tot mai înalte, uniforme şi puşti în depozitele din porturile Franţei. Vedea pântecoasele corăbii ale firmei *Hortalez şi Compania* ieşind în larg, încărcate cu tunuri pentru rebeli, le vedea întorcându-se încărcaţi cu indigo şi tutun pentru el, Pierre. Gustă dinainte bucuria succesului. Da, acţiunea pe care o începuse acum era sarcina aceea de seamă pe care şi-o dorise de totdeauna, o sarcină demnă de un Beaumarchais.

Va fi la înălţimea sarcinii sale. A dus el la bun sfârşit lucruri mai puţin importante poate, dar mai complicate. Şi în timp ce fiecare învârtitură a roţilor îl apropia de oraşul său, Paris, şi de noua, pasionanta sa activitate, i se perinda rapid dinaintea ochilor mulţimea pestriţă a fericirilor şi nefericirilor trecute.

Era o acumulare de necrezut de ghinioane, dar un şi mai mare belşug de fantastice succese. El, fecior şi ucenic de ceasornicar, venit la Curte pentru a întoarce ceasurile răposatului Ludovic al cincisprezecelea, fusese remarcat de rege pentru isteţimea şi purtarea sa plăcută. Fetele cam vârstnice ale regelui îl plăcură şi-l angajară ca profesor de harpă. Atrase atenţia extravagantului financiar Duverny, om foarte deştept, uns cu toate unsorile, care-l iniţie în secretele marii finanţe şi-l luă ca asociat. Pierre, cu dibăcia lui, cu talentul lui de a se purta în societate, cu darul lui de a urzi intrigi, făcu să înflorească afacerile firmei Duverny şi ale sale proprii, îşi cumpără titluri şi funcţii la Curte, propăşi de minune, dobândi prietenia multor bărbaţi, dragostea multor femei şi, datorită limbii sale ascuţite, obraznice, spirituale, nestăpânite, nu puţine duşmănii.

Apoi urmară primele lui două piese. Le scrise printre multe amoruri şi multe afaceri, cu mâna stângă, dar, pe când scria, mâna lui stângă devenise mâna dreaptă. Apoi, cele două căsnicii ale sale, amândouă fericite: şi prima, şi a doua soţie fuseseră frumoase şi bogate, dar amândouă muriseră curând, şi nu rămăseseră de pe urma lor decât pădurea de la Chinon, marele comerţ de cherestea, în care investise o parte din banii lor, şi un noian de calomnii.

Când muri Duverny, marele financiar, veneratul său dascăl, viaţa lui Pierre deveni un vârtej şi mai sălbatic. I se intentară procese absurde, un val de nedreptăţi îl lăsă fără avere, îl zvârli în puşcărie, îi răpi funcţiile şi titlurile cumpărate cu bani grei, precum şi drepturile sale cetăţeneşti.

Dar nedreptatea i-a priit. Ea i-a dat prilejul să scrie broşuri politice strălucitoare şi foi spirituale. Iar pamfletele acestea i-au răspândit faima pe întreg pământul, mai mult decât comedia sa despre Figaro, bărbierul din Sevilla.

Scrierile polemice i-au adus şi prietenia multor domni mari, şi unul din aceşti prieteni i-a făcut rost de un post în serviciul secret al regelui deoarece, în urma condamnării, nu mai putea ocupa nici o funcţie publică. Apoi s-a ridicat din nou şi a ajuns, în cele din urmă, la cea mai înaltă culme, la misiunea care-i fusese încredinţată astăzi.

Da, ziua de azi constituia o cotitură şi-i dădea posibilitatea să lichideze definitiv toate relele din trecut care mai stăruiau în viaţa lui. Acum avea să calce în picioare sentinţa nedreaptă şi insolentă.

Căci sentinţa neroadă, dată împotriva lui de cea mai înaltă instanţă din Paris, mai era încă în vigoare din punct de vedere juridic. El, Pierre, care se îndrepta spre Paris în somptuoasă lui caleaşca, în fastuosul lui costum, care

fusese onorat cu cea mai înaltă încredere de guvernul maiestăţii-sale şi însărcinat cu una din cele mai grele misiuni pe care Franţa, ba, mai mult, chiar istoria mondială putea s-o încredinţeze cuiva, da el mai era lovit de un „blam”, mai era înfierat. Acum totul va trebui să se schimbe aşa cum va voi el. Va obliga cabinetul să permită procedura de recurs şi să-l repună în drepturile sale. Dacă guvernul n-o face, să-şi caute pe altcineva care să se ocupe de afaceri atât de delicate şi de încurcate. Nu va găsi însă pe nimeni. Numai Beaumarchais poate duce până la capăt o treabă scornită de Beaumarchais.

Acum caleaşca intra în Paris. Pierre privea oamenii şi lucrurile cu ochi vioi, fericiţi. Întotdeauna când se întorcea la Paris din călătorie, se simţea mândru de a fi fiul celui mai mare şi mai frumos oraş din lume. Dar niciodată nu mai fusese cuprins de o atât de nestăpânită bucurie. Nicicând nu-i strălucise în faţă o culme atât de înaltă şi de albastră ca noua lui ţintă.

Iată-l că trece în caleaşcă, Pierre Caron de Beaumarchais, mare politician, om de afaceri, dramaturg. Bun băiat, câteodată mai mult decât atât, generos, curajos, dar şi cabotin, de o vanitate fără margini, ridicolă. Judecă repede şi sigur oamenii şi situaţiile, dar nu scrutează niciodată profunzimea lor. Scriitor strălucit şi om de societate amuzant, patosul lui e antrenant, ironia sa rapidă şi nimicitoare. Este foarte inteligent şi de loc înţelept. Lacom de plăceri, suportă însă cu bărbăţie nenorociri şi lipsuri. Se arată accesibil tuturor ideilor mari ale vremii, chiar dacă se contrazic între ele. Mulţi îl socot celebru, unii rău famat. Oriunde se află, invidia, răutatea şi interesele lezate îl înconjoară şi-l atacă, adesea cu arme otrăvite. Dar nenumăraţi bărbaţi şi femei, şi nu din cei mai răi, îi sunt

prieteni, iar unii îl iubesc şi ar fi gata să-şi dea viaţa pentru el.

A trecut prin multe, are o experienţă bogată, dar nu e blazat; astăzi, la patruzeci şi patru de ani, este la fel de curios şi de nerăbdător să afle ce-l mai aşteaptă, ca la şaisprezece ani, când a fugit de la tatăl său, din ucenicie, să colinde străzile Parisului. Ca şi atunci, se aruncă acum cu toată fiinţa lui în vâltoarea oricărei trăiri fizice şi sufleteşti. Nu precupeţeşte nimic, îşi risipeşte timpul, banii, talentul, viaţa.

Caleaşca a ajuns în străzile aglomerate din centru. Pierre stă mai drept decât până acum şi-şi aranjează cu gesturi elegante ţinuta. Jumătate din Paris îl cunoaşte: din zece trecători, unul îl salută. Este conştient de faptul că nenumăraţi parizieni îl urmăresc din ochi şi-şi spun unul altuia: „Iată-l pe *monsieur* de Beaumarchais marele financiar, marele scriitor, amestecat în toate treburile statului”. Şi când te gândeşti că încă n-au habar ce misiune nouă, uriaşă i-a fost încredinţată acum, spre folosul lumii întregi! Păcat de trei ori păcat că n-are voie să le povestească nimic parizienilor săi.

Vai, şi nici surorilor n-are voie să le povestească nimic, şi nici tatălui său! Familia ţine la el şi el o iubeşte. Dar ai lui sunt prea vioi, au prea mult temperament, n-ar fi în stare să păstreze taina.

Îndată o să-i vadă, îndată vor fi în jurul lui, tandri, curioşi, îngrijoraţi, plini de speranţă, plini de dragoste. Zâmbeşte mai larg; faţa frumoasă inteligentă, rumenă îi radiază de bucurie când caleaşca intră în veselă, zgomotoasa *rue de Condé*, unde se află casa lui.

Cina a fost veselă. Se aflase prin oraş de întoarcerea lui

Pierre de la Londra şi, afară de ai casei, veniseră să-l vadă rudele şi prietenii intimi. Cunoscuţii apropiaţi ai lui Pierre erau oricând bineveniţi în casa lui; Julie, sora lui Pierre, care-i conducea gospodăria, era totdeauna pregătită pentru oaspeţi.

Şedeau în sufrageria mare, luminată de o mulţime de candelabre cu nenumărate lumânări, slugile aduceau tăvi după tăvi, bucătăria şi pivniţa din casa de pe *rue de Condé* erau pline de bunătăţi.

Se aflau între ei, numai între prieteni; familia Caron era un neam zgomotos, vesel, curios şi exuberanţa lui Pierre, azi şi mai voios decât de obicei, îi molipsise pe toţi. Îl priveau cu admiraţie pe Pierre al lor, personalitatea despre care pe vorbea cel mai mult în ţară, în afară de regină. Iată, acum când se întoarse de la Londra, fusese imediat primit la Versailles. Desigur că pusese la cale ceva mare de tot, epocal. Dar dacă-l întrebau, îşi stăpânea un zâmbet şi, cel mult, răspundea: „Uite, Julie, dacă vrei să mai cumperi o trăsură sau să mai angajezi câteva slugi, n-am nimic împotrivă”.

Mai mult nu destăinui. Pălăvrăgi în schimb despre timpul petrecut la Londra. Clima era oribilă, dar le pria femeilor, le făcea pielea albă şi moale; roşcatele de acolo, minunate femei! Şi fără să-i pese de prezenţa lui Félicien, nepotul lui în vârstă de cincisprezece ani, povesti tot felul de aventuri amoroase.

Julie sorbea cuvintele fratelui ei. Era o doamnă vioaie, agreabilă, de vreo patruzeci de ani, semăna cu fratele ei, avea acelaşi ten colorat, nasul drept şi mare, ochii inteligenţi, căprui. Îşi diviniza fratele. Pentru a putea trăi împreună cu el, refuzase un şir de propuneri de căsătorie. Se amesteca în toate treburile lui. Se certau adesea violent,

pentru a se împăca, în aceeaşi zi, cu patimă. Le plăcea amândurora şi să se certe, şi să se împace.

Sora mai tânără, Tonton, mai drăguţă decât Julie, şedea lângă soţul ei, taciturnul consilier juridic Miron, şi turuia într-una. A vrut să-şi comande, povestea ea, o roche la *mademoiselle* Bertin, croitoreasa reginei. *Mademoiselle* Bertin însă îi trimisese vorbă că n-ar putea primi comenzi înainte de două luni, şi preţul cel mai scăzut pe care l-ar putea lua pentru lucru unei doamne neadmise la Curte ar fi de două mii de livre.

Asta îi dădu, în sfârşit, lui Philippe prilejul să intre în vorbă, savantului Philippe Gudin, cel mai devotat dintre prietenii lui Pierre. Lui Philippe îi plăcea să vorbească în fraze alese, complicate. Domnul acesta greoi, mare mâncau, se descinsese de curea sub haina lui amplă şi lungă şi-şi băgase manşetele de dantelă pe mâneci ca să nu-l deranjeze la mâncare. Acum şedea rezemat de spătarul fotoliului pe care-l umplea şi se deda la lungi consideraţii asupra nivelului de trai al diferitelor clase. Îşi dădu cu părerea, citând din memorie cifre exacte, câte s-ar putea face cu cele două mii de livre pe care *mademoiselle* Bertin le ceruse de lucru pentru o rochie. Fără creion şi hârtie, dar cu o precizie remarcabilă, socoti câţi ani, de exemplu, ar trebui să muncească un tăietor de lemne pentru a câştiga această sumă şi câţi tăietori de lemne ar putea trăi un an din ea: făcea 7,9/16 tăietori. Dar Pierre, uşuratic şi împăciuitor, zise:

— *Mademoiselle* Bertin este prima croitoreasă a lumii, poate a tuturor timpurilor, o artistă. De ce să nu ia asemenea preţuri? Ascultă ce-ţi spun, Tonton, pune să-ţi facă rochia pe socoteala mea.

Tonton, radioasă, mulţumi furtunos.

Secretarul Maigron raportă că în cursul zilei se anunţaseră la portar peste o sută de persoane, pentru a prezenta omagiile lui *monsieur* de Beaumarchais, cu prilejul întoarcerii sale.

— Da, - spuse bătrânul tată Caron, cu vocea subţire, dar nu de moşneag, fiindcă mai avea încă toţi dinţii - oraşul a băgat de seamă că Pierre s-a întors.

Pierre îşi bătu tatăl pe umeri, zâmbitor, niţeluş ironic şi foarte mulţumit. Se aflase repede că este în ascensiune; acum se îmbulzeau. Dar nu voia să fie nedrept. Veniseră şi când nu avusese succes: în fericire şi în nefericire, fusese admirat de mulţi.

Nu uită o clipă admiraţia aceasta şi era conştient că ea implica şi o anumită atitudine. Deoarece îşi trăia viaţa în lumina acestei admiraţii, cea mai mică pată devenea imediat vizibilă. Nu-şi putea permite nici o slăbiciune, trebuia să fie oricând gata de luptă, trebuia neîncetat să-i convingă din nou pe cei ce se îndoiau de el.

Dintre aceştia făcea parte de pildă tânărul Félicien Lépine, fiul surorii lui mai mari, Madeleine. După moartea părinţilor lui Félicien, Pierre se ocupase de educaţia băiatului şi-l dăduse la distinsul colegiu „Montaigu”. Colegiul era sever, materiile numeroase şi, cu toate că încetul şi greoiul Félicien nu era prost de fel, trebuia să depună eforturi mari pentru a ţine pasul cu ceilalţi. Şi mai nedibaci decât la orice se dovedise a fi în însuşirea artelor de la Curte, în care erau instruiţi tinerii elevi: scrima, călăria, dansul şi manierele elegante. Cu acest prilej, colegii lui nobili îi aminteau câteodată, în mod brutal, că este fiul burghezului Lépine, ceasornicarul; ba uneori îl chinuiau cu zădăreli[1] răutăcioase în legătură cu unchiul Pierre şi cu

[1] Zădăreálă, zădăréli, s.f. Excitare; incitare.

ocupaţiile sale deocheate. Félicien nu se plângea niciodată, dar suferea. La cincisprezece ani, băiatul acesta nu era de fel juvenil; era mai greoi, mai predispus la reflecţie decât ceilalţi Caron, mai serios şi mai matur decât Pierre, cu cei patruzeci şi patru de ani ai lui. Desigur, se arătă recunoscător celebrului său unchi pentru tot binele pe care i-l făcuse, totuşi, deşi Pierre se înţelegea bine cu copiii, Félicien îi rămânea străin, nu reuşea să şi-l apropie. Félicien urmărea cu atenţie tot ce făcea Pierre, dar lui Pierre nu-i era limpede dacă atenţia asta însemna admiraţie sau critică. Şi astăzi se simţea jenat de ochii mari serioşi ai băiatului aţintiţi asupra lui.

Întoarse capul şi privi spre cealaltă parte a mesei, unde şedea Paul Theveneau. Îi zâmbi lui Paul şi acesta răspunse fericit. Ataşamentul lui Paul îi făcea bine după uşoara decepţie ce o resimţea întotdeauna la vederea lui Félicien. Era mândru că-l cucerise pe acest om. Paul îl întâmpinase întâi ca duşman, într-o daraveră urâtă pe care Pierre o avusese cu fratele său; dar firea lui Pierre cucerise curând prietenia admirativă a tânărului.

Nu era foarte arătos Paul. Dimpotrivă, inspira mai curând milă. Haina, prea largă, atârna pe el; când ducea mâncarea la gură, se vedea că are mâini mici, descărnate, nervoase. Dar peste umerii încovoiaţi se ridica, frumoasă şi foarte tinerească, faţa împlinită, cu ochi mari, căprui, scânteietori. Şi era tare capabil tânărul acesta, al dracului de inteligent! Ce păcat că, la abia douăzeci şi şase de ani, nu mai avea mult de trăit din pricina laringelui său bolnav!

Între timp, conversaţia se abătu asupra unei cărţi recent apărute despre Indiile Apusene şi atotştiutorul Philippe Gudin începu să ţină o prelegere savantă despre rolul important pe care-l jucau aceste insule în bugetul regatului.

Cită din memorie date în legătură cu cantităţile de zahăr, de tutun, indigo, bumbac, cacao, piper, cafea, ce se obţineau din Indiile Apusene, tot cifre impunătoare.

— Am fi putut scoate câştiguri mult mai mari din aceste posesiuni - interveni Pierre - dacă s-ar fi dat ascultare sfatului meu. Am elaborat mai demult un proiect care ne-ar fi asigurat extraordinare beneficii de monopol în comerţul cu sclavii negri. Dacă Versailles-ul ar fi monopolizat comerţul de sclavi al Indiilor Apusene, după cum am propus eu, ar fi fost bani destui în vistieria guvernului, regele ar fi putut înfăptui reformele progresiste ale lui Turgot[1], ar fi fost mai multă libertate şi dreptate în ţară. „Şi mai mulţi bani pentru America”, adăugă el, în gând. Cu glas tare, conchise: Când se va încheia, în sfârşit, noul tratat comercial cu Spania, poate că se va relua şi proiectul meu.

Toţi vorbeau acum de Spania. Lunile petrecute la Madrid fuseseră, pentru Pierre, epoca lui cea mai bună, pasionantă şi furtunoasă. Poate că, între multele scene care dădeau atâta dramatism vieţii lui, cea mai grandioasă fusese aceea în care îl obligase pe seducătorul surorii sale Lisette, pe laşul şi perfidul Clavigo, să-i restabilească reputaţia. Da, Pierre făcuse din viaţa sa la Madrid un spectacol minunat de complicat şi de captivant, în care se întâlneau pasiune, inteligenţă, umor, muzică, bani, politică înaltă, versuri, teatru şi femei frumoase, uşor accesibile. Cu deosebitul său simţ de familie, mai găsise timp, în toiul acestei îndrăcite sarabande, să le scrie pe larg, tatălui şi surorilor, scrisori vesele, pasionante şi atât de vii, încât putuseră participa şi

[1] Anne Robert Jacques Turgot (n. 10 mai 1727; d. 18 martie 1781) a fost un economist francez, reprezentant al Şcolii fiziocrate. A fost un predecesor al lui Adam Smith ca teoretician al liberalismului economic. Anne Robert Jacques Turgot a studiat şi a scris în domeniul teologiei.

ei la viaţa pe care o ducea. Acum, că se întorsese din nou dintr-o călătorie lungă şi plină de succese, citau scrisorile mai vechi, îşi aminteau reciproc detalii, râdeau, erau fericiţi.

Julie îl rugă să-i cânte lui Félicien cântece spaniole, *seguedille* şi *saynete,* iar ceilalţi insistară şi ei. Félicien se învioră, era o sărbătoare să-l audă pe unchiu-său cântând. I se aduse chitara.

Dar, înainte ele a începe, sosi un oaspe nou, *monsieur* Lenormant d'Ètioles.

Lumea se ridică în întâmpinarea lui, bucuroasă şi onorată. *Monsieur* Lenormant o salută pe Julie cu o graţie lentă, ceremonioasă. Era îmbrăcat îngrijit, cu lucruri scumpe, dar nebătătoare la ochi, niţel de modă veche; nu-l jena că îmbrăcămintea îi sublinia vârsta de şaizeci de ani.

Îi fură prezentaţi oaspeţii pe care nu-i cunoştea încă. Tonton îl privi cu deosebit interes pe omul important, despre care auzise atât de multe, prieten cu fratele ei, Pierre. *Monsieur* Lenormant era mai curând gras. Ochii mici, duşi în fundul capului, priveau melancolic, cute adânci brăzdau faţa lui cărnoasă, de la nas spre colţurile unei guri viguros desenate. Avea faţa unui om al plăcerilor, devenit bănuitor, după decepţii, dar care nu se gândeşte să renunţe la plăceri.

Pierre îi scrisese încă de la Londra lui *monsieur* Lenormant că se va întoarce la Paris cu chestiuni foarte importante şi că se bucură din inimă să-l poată vedea cât de curând. Sperase vag că Lenormant va mai veni în seara aceea, dar nu îndrăznise să-şi mărturisească această speranţă; câteodată Lenormant îl lăsa şi pe preşedintele Consiliului de Miniştri să aştepte zile întregi.

Sexagenarul Charles-Guillaume Lenormant d’Ètioles se trăgea dintr-un vechi neam de nobili, ar fi putut obţine orice

funcţie la Curte şi orice titlu de seamă. Dar nu-i plăcea să se vorbească de el în public şi, modest, se mulţumea cu titlul de „secretar al regelui”; Pierre, pe vremea când mai era în posesia drepturilor sale, îşi cumpărase şi el acest titlu pe lângă altele mai sonore. Lenormant avea în arendă impozitele a două provincii şi era interesat în multe alte întreprinderi. Trecea drept neobişnuit de deştept şi de prudent, norocul lui era proverbial, îi plăcea lumea afacerilor. Făcând însă parte din vechea aristocraţie, nu putea conduce direct întreprinderi comerciale şi industriale, aşa că folosea oameni de paie; lucra bucuros cu Pierre.

Acesta îl cunoscuse în casa prietenei sale, Désirée Mesnard. Pierre îşi dădea foarte bine seama că, la început, Lenormant îi căutase prietenia numai pentru că era îndrăgostit de Désirée şi se temea că Pierre ar putea s-o influenţeze în defavoarea lui. Treptat însă, cei doi bărbaţi se plăcură tot mai mult, o adevărată prietenie se înfiripă între ei, îşi ziceau pe nume, Charlot şi Pierrot. Beaumarchais admira în Lenormant pe omul de afaceri genial, îi cerea sfatul şi Lenormant se bucura să aibă un elev atât de sârguincios. Îi fu de ajutor în vremurile sale cele mai negre; Lenormant fusese cel care-i făcuse rost, prin relaţiile sale cu preşedintele consiliului, de postul de agent secret la Londra, atunci când Pierre îşi pierduse, în urma marelui său proces, averea şi funcţiile.

Lenormant, la rândul său, aprecia îndemânarea lui Pierre în societate, prospeţimea, umorul şi perspicacitatea lui, opera sa literară şi, mai ales, marea lui pricepere în ale teatrului. Lenormant organiza, pe scena lui particulară din palatul Ètioles, spectacole pretenţioase, pentru care sfatul şi participarea lui Pierre îi erau indispensabile.

Julie îl pofti pe Lenormant să ia loc la masă: se învârtea

agitată în jurul lui, servindu-l cu dulciuri şi cu vin. În timp ce el gusta, politicos, un fruct glasat, se vorbi mai departe despre Spania. Philippe Gudin, crezând că-i face plăcere lui Pierre, îi aminti promisiunea de a-i cânta lui Félicien cântece spaniole.

Dar, de la intrarea lui Lenormant în casă, Spania nu mai exista pentru Pierre, nu se mai gândea decât la America. Avea nevoie de cinci-şase milioane de livre şi spera în ajutorul lui Charlot, fiindcă participarea domnului Lenormant la firma *Hortalez şi Compania* ar fi atras o mulţime de alţi financiari. Pe lângă această, Pierre aştepta încordat să audă ce avea să spună Charlot despre marea acţiune în care se lansase, ardea de nerăbdare să i-o povestească. Ca om al clipei ce era, voia s-o facă deîndată, atunci, pe loc.

Îl refuză deci amabil, dar ferm, pe Philippe, promiţând celor de faţă să le cânte altă dată cântece spaniole, o rugă pe Julie să le permită să se ridice de la masă şi se retrase, împreună cu Lenormant, Paul Theveneau şi secretarul Maigron, în camera sa de lucru.

Lumânările fură aprinse şi treptat încăperea vastă şi fastuoasă ieşi din întuneric. În colţuri erau aşezate busturile lui Aristofan, Moliere, Voltaire şi al stăpânului casei. Pe pereţi se aflau tablouri şi felurite ornamente, dar în mijlocul unuia din pereţi se vedea un loc mare gol. Locul acesta era păstrat pentru un portret al răposatului Duverny, un portret excelent, de cel mai apreciat portretist, pictorul Duplessis. Duverny i-l lăsase lui Pierre, dar în procesul acela urât, testamentul fusese atacat, iar portretul, atribuit celorlalţi moştenitori. Pierre se încăpăţânase să-şi cucerească partea lui de moştenire şi, în camera bogat împodobită, locul gol trebuia să-i fie un continuu memento.

La rugămintea lui Pierre, Charlot se aşează la birou, o mobilă mare, ornamentată cu multă artă. Îl construise maistrul Pluvinet din soiuri scumpe de lemn, comandate anume de peste ocean, sculptura în lemn era de Dupin, şi chiar dacă nu era cel mai frumos birou din întregul regat, era, cu siguranţă, cel mai costisitor.

Nu se aflau, aşadar, decât patru inşi în încăpere. Charlot şedea la birou, privind în gol, cu pleoapele pe jumătate lăsate peste ochii duşi în fundul capului. Secretarul Maigron luă hârtie şi una din acele unelte de scris moderne, pe care Lenormant nu le putea suferi, pentru că treceau drept plebee, un creion. Maigron era de ani de zile secretarul de încredere al lui Pierre. Desigur că aştepta cu interes desfăşurarea convorbirii. Taciturn, nu-şi spunea decât arareori părerea, nu emitea niciodată o judecată de valoare şi nici acum faţa lui nu trăda nici un fel de încordare. Paul Theveneau, în schimb, nu-şi ascundea agitaţia; şedea pe marginea scaunului cu ochii mari, febrili, aţintiţi asupra prietenului său.

Pierre, în picioare, plimbându-se prin odaie, povestea curgător, înaripat, speculând meşteşugit efectele. Pomeni de memoriile ce le adresase regelui şi miniştrilor, de convorbirea lui cu Vergennes. Explică cum ceruse, ce-i drept, trei milioane de livre, socotind însă că în orice caz un milion avea să ajungă, încheie apoi spunând în treacăt, cu modestie, că guvernul l-a asigurat formal că-i va da două milioane.

Chiar şi impasibilul secretar Maigron ridică privirea la auzul acestei cifre. Paul Theveneau manifestă un entuziasm exuberant; ochii mari, frumoşi, îi străluceau însufleţindu-i faţa tânără, îmbujorată, de tuberculos; nu-şi mai afla locul, se sculă de pe scaun, îl apucă pe Pierre de mână şi spuse

emoţionat:

— Iată, în sfârşit, un om care trece de la vorbe la fapte. În sfârşit, unul care se apucă de treabă. Te admir, Pierre.

Pierre ştia că, cu toată tinereţea lui, Paul Theveneau era un om de afaceri cumpănit şi fu bucuros că raportul său îl emoţionase în aşa măsură. Dar esenţialul era efectul făcut asupra lui *monsieur* Lenormant.

Acesta tăcea. Faţa lui rotundă şi tristă rămăsese nemişcată, sub fruntea-i bombată ochii-i voalaţi nu trădau nimic. Până la urmă, Pierre nu se mai putu stăpâni şi-l întrebă direct:

— Dumneata ce crezi, Charlot?

Toţi priviră la *monsieur* Lenormant. Acesta, cu vocea lui înceată, onctuoasă, întrebă simplu, cufundat în gânduri:

— Şi cine plăteşte dacă americanii vor fi bătuţi?

— Nu vor fi bătuţi, răspunse apăsat Pierre. Am dovedit-o cu argumente puternice în rapoartele mele către rege.

Monsieur Lenormant nu se lăsă convins:

— Un lucru pare sigur, răsculaţii n-au bani.

— Dar au mărfuri - răspunse îndată Pierre - indigo, tutun, bumbac.

— Cine vă spune că o să vă trimită tocmai dumneavoastră aceste mărfuri?

— Ei luptă pentru libertate - replică aprins Pierre - sunt pătrunşi de idealurile lui Montesquieu, Rousseau, asemenea oameni îşi plătesc datoriile.

Charlot nu mai răspunse. Privi doar la Pierre şi colţurile gurii sale se coborâră şi mai mult. Probabil că ceilalţi nici nu băgaseră de seamă acest zâmbet al lui Charlot, dar Pierre îl cunoştea de multă vreme, se temea de el. Zâmbetul acesta venea dinăuntru, din multe experienţe amare, devenite sentiment şi convingere; în faţa lui, credinţa şi încrederea în

viitor se ofileau, se desfrunzeau. Pierre se aşteptase ca, de astă dată, ştiutul zâmbet să nu apară. Acum, că apăruse, simţi din nou, puternic şi limpede, pericolul care-l pândea. O clipă văzu, cu cea mai mare luciditate, întreg riscul afacerii. Dar în clipa următoare îşi zise; „Nu-mi pasă! Fie ce-o fi! America! O fac.”

De pe faţa lui *monsieur* Lenormant, zâmbetul abia schiţat dispăruse imediat. Dar tot mai tăcea.

— Pe de altă parte - spuse el în cele din urmă - pe de altă parte, o subvenţie de două milioane de la guvern nu-i rău.

— Nu, două milioane subvenţie nu e rău, se amestecă acum în vorbă Theveneau, plin de un triumf aproape răutăcios. În alte dăţi, tânărul se stăpânea cu modestie în faţa intendentului general, dar astăzi îl entuziasma grandoarea întreprinderii. Două milioane nu e rău de loc, repetă el, umblând agitat de colo-colo, prin vasta încăpere. Era niţel cam grotesc cum alerga dintr-un colţ într-altul; haina, prea largă, atârna pe el, gambele, slabe, în ciorapi bine întinşi, inspirau milă. Dar atât Pierre, cât şi Charlot, priveau cu simpatie la tânărul care-şi ieşise din fire, nici măcar secretarul Maigron nu-l dezaproba.

Încă din prima tinereţe, Paul Theveneau căutase un om pe care să-l poată admira, o cauză în care să poată crede. Îl găsise pe Pierre. Era entuziasmat de agerimea şi genialitatea gândirii lui, îl asculta cu încântare când stârnea din nimic planuri grozave, de proporţii mondiale; avea convingerea că Pierre era menit să joace un rol istoric, dar că-i lipsise prilejul. Acum, Pierre găsise prilejul: America.

— Sperasem, Charlot - se întoarse din nou Pierre, foarte politicos, către *monsieur* Lenormant - că poate nu-ţi va fi nici dumitale neplăcut să participi la această afacere.

— Nimic nu este exclus - răspunse *monsieur* Lenormant,

privind melancolic înaintea sa, cu ochii lui duşi în fundul capului - şi a fost în orice caz amabil din partea dumitale, dragă Pierrot, să mă iniţiezi primul în această chestiune importantă. Fă-mi plăcere să cinezi mâine la mine. Până atunci, voi mai reflecta la asta.

Pierre îl ştia pe Charlot, îi cunoştea neîncrederea. Cu toate acestea, era decepţionat că va trebui să mai aştepte încă o noapte şi o zi întreagă.

Se făcuse târziu, Charlot se ridică să plece. Precedat de un servitor cu sfeşnic, coborî scara cea mare şi Pierre ţinu să-l conducă până în stradă.

Când se întoarse, Julie îl aştepta sus, în capul scării. I se aruncă de gât, râzând şi plângând totodată.

— Ai tras cu urechea? întrebă Pierre.

— Bineînţeles, răspunse Julie.

Lângă camera mare de lucru a lui Pierre, se afla un mic cabinet intim, în care poftea câteodată doamnele ce veneau la el în chestiuni de afaceri. De acolo obişnuia Julie să asculte.

— Este o neruşinare - spuse ea cu tandreţe - că i-ai povestit lui Charlot al tău de succesele tale, şi mie nu. Sunt foarte supărată pe tine şi atât de fericită, şi-l îmbrăţişă din nou.

— Linişteşte-te, îi spuse el şi, luând-o cu blândeţe de umeri, o duse înapoi în micul cabinet.

În acest cabinet nu erau decât două scaune, o canapea mare şi un scrin. În scrin, Pierre păstra cele mai scumpe amintiri. Se afla acolo planul invenţiei făcute de el în anii tinereţii, acceptată acum şi de industria de ceasornice de peste hotare. Se aflau acolo manuscrisele broşurilor din marele său proces, care-i aduseseră faima mondială, şi manuscrisul dintâi al *Bărbierului din Sevilla*, se aflau acolo

chitanţele sumelor plătite pentru cumpărarea titlului său nobiliar şi a funcţiilor sale la Curte, erau acolo cele mai frumoase scrisori de dragoste din câte primise. Curând avea să adauge acestor documente încă unul, de importanţă mondială.

În faţa acestui scrin, deci, Pierre începu să povestească. De fapt, hotărâse să nu-i spună nimic. Ar fi trebuit, înainte de a vorbi cu Charlot, să se asigure că ea nu stă să asculte şi nu era prudent să-i mai dea şi alte amănunte. Dar faţă de Charlot trebuise să se stăpânească şi să vorbească pe un ton rece, de afaceri, şi acum nu se mai putea ţine în frâu. Aprins, începu să-i expună surorii viitoarele sale isprăvi. Se priveau cu ochi strălucitori şi clădeau visuri tot mai îndrăzneţe. Apoi o conjură să nu vorbească cu nimeni de asta, nici cu tatăl lor; bătrâneţea îl face pe om vorbăreţ şi e important ca toată chestiunea să se desfăşoare în secret.

Îşi urară noapte bună şi se sărutară.

Émile, valetul lui Pierre, nu se culcase încă, îl aştepta ca să-i ajute la dezbrăcat. În timp ce, cu mişcări iuţi şi dibace, îi ajuta să iasă din complicatele veşminte, întrebă cu o respectuoasă familiaritate:

— *Monsieur* a avut astăzi o zi bună?

— O zi foarte bună, le doresc tuturor bunilor francezi asemenea zile.

Émile trase perdelele grele după care se afla, pe o estradă, patul fastuos. Pierre mai ceru un fruct glasat, gustă din băutura de seară şi se culcă. Émile îl acoperi şi trase la loc perdelele, astfel încât lumina lămpii de noapte abia să pătrundă în alcov. Pierre căscă zgomotos şi, fericit, se întoarse pe o parte, se ghemui, închise ochii.

Dar, înainte de a adormi, lumina se făcu mai puternică, desigur că perdelele fuseseră date la o parte.

— Ce mai este, Émile? întrebă Pierre, fără să deschidă ochii.

Cel care venise nu era însă Émile, ci tatăl lui Pierre. Se aşeză pe patul scund şi larg; aşa, în halat, în papuci şi scufie de noapte, bătrânul Caron arăta foarte slab şi şubred.

— Acum spune-mi, fiule - începu el - ce s-a întâmplat de fapt? Înţeleg că nu ai vrut să vorbeşti în faţa fetelor, femeile sunt vorbăreţe. Dar acum nu ne aude nimeni.

Pierre clipi. Picioarele bătrânului ieşeau uscate şi păroase de sub halat, ochii lui însă, aţintiţi, plini de duioasă emoţie şi de curiozitate asupra fiului, erau vioi şi tineri.

Relaţiile lui Pierre cu tatăl său erau contradictorii. Bătrânul Caron descindea dintr-o familie de hughenoţi. Ca protestant, fusese luat cu sila la armată, se lepădase atunci de credinţa sa, devenise ceasornicarul Curţii şi foarte catolic. Între tată şi fiu avuseseră loc ciocniri din pricina vieţii pe care o ducea Pierre. Acesta fugise de acasă pe când îşi făcea ucenicia la tatăl său, dar, după felurite încercări neizbutite, se întorsese la belşugul casei părinteşti. Înainte de a-l reprimi pe pocăit, tatăl îl obligase însă să semneze un contract complicat, în care drepturile şi îndatoririle fiului fuseseră exact consemnate. Cu acest prilej, şi mai târziu încă, în mai multe rânduri, tatăl îi prorocise fiului un sfârşit jalnic. Fiul, însă, nu numai că nu avusese un sfârşit jalnic ci, dimpotrivă, ajunsese să-şi poată cumpăra o patentă nobiliară şi titluri răsunătoare. Pentru ca nobleţea lui să devină valabilă, trebuise să-i ceară bătrânului să renunţe la meseria sa burgheză. Bătrânul refuzase cu indignare să-şi lase iubita meserie şi Pierre trebuise să-i aducă aminte că şi părăsirea protestantismului îi priise atât material, cât şi moral. În cele din urmă,

bătrânul se supusese, dar se ţinea mândru.

Pierre îşi iubea tatăl. Socotea că ştia să construiască piese şi intrigi politice şi comerciale, în care sute de rotiţe se îmbucau exact în vederea unui singur scop, datorită învăţăturii şi experienţei dobândite cât fusese ceasornicar, şi-i rămânea recunoscător bătrânului. Îl luase în casa lui şi-i constituise o rentă. Bătrânul acceptase renta, o refuzase, o acceptase din nou. Se mutase în casa lui Pierre, o părăsise, se întorsese iar. Când Pierre pierduse procesul şi, totodată, titlurile şi onorurile, bătrânul îl luase în râs: de ce se lăsase de buna şi onorabilă lui meserie? În ultimii ani, cei doi se înţelegeau de minune, râzându-şi unul de altul, şi împreună de prostia lumii. Deşi se mai întâmpla să se înţepe între ei şi să-şi spună adevăruri usturătoare, ştiau bine că se iubesc şi că se potrivesc. Câteodată se întâmpla ca Pierre să-l scoată pe tatăl său la plimbare în parcul de la Versailles şi să-l prezinte prietenilor săi aristocraţi. „Bunul, bătrânul meu tată”, spunea el cu tandreţe, iar bătrânul, foarte drept în haina sa burgheză, se înclina decent, nu prea adânc.

Acum, deci, bătrânul Caron şedea pe marginea patului fiului pe care-l adora, căruia îi prevestise că n-o să ajungă la nimic şi voia să asculte, plin de o fericită curiozitate, ce pas uriaş mai făcuse în cariera lui.

Fusese un eveniment pentru Pierre să-i vorbească lui Charlot de succesul său. Se bucurase că poate vorbi cu Julie. Să-i povestească însă tatălui de izbânzile sale, era fericirea cea mai mare.

Pe bătrân, ştirea îl făcu să sară în picioare; alergă emoţionat, cu halatul fâlfâind, prin odaie, gesticula, vorbea de unul singur, se întorcea la pat să-şi mângâie fiul. Iar acesta, uitând de oboseală, se ridică în capul oaselor; în faţa tatălui nu se sfia de fel, cu el se aventură în planuri şi

mai îndrăzneţe decât cu sora lui. Cu ochii înecaţi în clarobscurul odăii, cu un zâmbet aproape tâmp de fericire luminându-i faţa, desfăşură înaintea sa şi a bătrânului viziunile sale. Flota casei *Hortalez şi Compania*, flota sa, a micului Pierrot, flota lui *monsieur* Pierre-Augustin de Beaumarchais va ieşi în larg, ducând munţi de tunuri, puşti şi pulbere, şi aceste arme, armele sale, ale lui Pierre, vor zdrobi tirania engleză, vor răspândi libertatea în lume. Fără a mai vorbi de bogăţiile uriaşe, de averile în indigo, bumbac, tutun, cu care această flotă se va întoarce pentru familia Caron de Beaumarchais.

Bătrânul Caron era cult, citise mult şi era un bun francez. Mândru de rolul uriaş jucat de Franţa în activitatea de cercetare şi colonizare a Lumii Noi, era indignat că englezii răpiseră ţării sale partea ei şi siliseră pe francezii cinstiţi şi buni creştini să folosească mijloace atât de odioase, ca acela de a se alia cu pieile-roşii pentru a lua scalpurile unor albi. Acum fiul său ajuta poporului raţiunii, bunilor locuitori ai Bostonului, *quakerilor*[1] apropiaţi de natură, să le-o plătească cu vârf şi îndesat englezilor.

În adâncul sufletului, bătrânul Caron nu scăpase niciodată cu totul de teama că făptuise un păcat lepădându-se de credinţa hughenotă, păcat pentru care Domnul avea să pedepsească neam de neamul lui. Dacă-i ieşea ceva anapoda în viaţă, se trezea în el un simţământ de vină pentru trădarea credinţei. Acum se vădea că Domnul arăta înţelegere pentru situaţia unui sărman hughenot, luat cu sila la oaste. Domnul încuviinţa ca omul să fie mai curând un ceasornicar de treabă, fie şi catolic, decât un dragon hughenot. Domnul înţelegea, Domnul

[1] *Quaker* - membru al unei secte religioase engleze, creată în secolul XVII (în jurul anului 1650) de George Fox.

ierta. Altfel nu i-ar fi încredinţat fiului său, Pierre, această misiune istorică de importanţă mondială.

André-Charles Caron, pentru prima oară liber de orice simţământ de vină, mângâia mâna fiului său. „America - zise el pentru sine - Pierre al meu eliberează America.”

Pierre obişnuia să-şi aranjeze mare parte din treburi dimineaţa, în dormitor, imediat după sculare, pe când îşi făcea toaleta. Era moda celor mari, care convenea şi înclinaţiilor sale. Îl măgulea când se aduna lume în casa lui, în jurul lui, şi i se supuneau cereri, plângeri, oferte, în timp ce valeţii îl îmbrăcau. O mulţime pestriţă îşi făcuse obiceiul să se adune la el, un amestec încâlcit de ambiţie, mizerie, lăcomie, admiraţie, obrăznicie, dorinţă de parvenire.

De data asta, pentru că se vorbea că Pierre ar fi pe cale să întemeieze o nouă întreprindere foarte importantă, veniseră şi mai mulţi ca de obicei, se înghesuiau până afară pe coridor.

Lui Pierre îi făcuse totdeauna plăcere să ajute oamenilor, să împartă fericire; iar acum o putea face în stil mare. Firma *Hortalez şi Compania* avea nevoie de agenţi în toate oraşele portuare, avea nevoie de conţopişti, de contabili, de băieţi de birou, de lachei înzorzonaţi. Pierre putea ferici o mulţime de oameni.

Şedea în faţa mesei de toaletă, valetul Émile şi frizerul îşi vedeau de lucru în jurul lui, el făcea semne cu mâna, saluta, schimba vorbe amabile, glumeţe, se arăta foarte binevoitor; dacă nu acorda imediat ce i se cerea, dădea cel puţin perspective, speranţe.

Iacă-l pe căpitanul de vas Adelon. Dacă Pierre ar avea de trimis vreun vas peste Oceanul Atlantic, - căpitanul făcuse călătoria asta de o sută douăzeci şi trei de ori, - avea cele

mai bune recomandaţii; n-ar fi rău ca *monsieur* Maigron să-şi noteze numele lui.

Iat-o pe *madame* Chaix. Cu ani, cu zeci de ani în urmă, Pierre avusese o legătură cu ea. Acum, femeia aceasta, care tot mai era atrăgătoare, îi amintea că este căsătorită cu proprietarul unui atelier de mobile. Pierre nu se îndoi că, cu prilejul renovării sediului său comercial, *Hôtel de Hollande,* va fi bine servit de acest atelier, şi *monsieur* Maigron îşi notă adresa.

Pierre se bucura de agitaţia din jurul său, de sentimentul de a fi onorat, de a avea putere. Veneau cu toţii, prieteni de tot felul, duşmani de tot felul. Se părea că, încă din prima noapte, se zvonise prin tot oraşul, cât era de întins, că *monsieur* Beaumarchais se afla din nou în ascensiune, şi oameni care înainte nu-şi prea făcuseră drum pe aici se descopereau deodată prieteni, ba chiar rude cu el. Venise fiul unui cumnat al nevestei de a doua a tatălui său. Venise un nepot al solului surorii sale Tonton.

Se înfiinţau unii care bănuiau că e rost de afaceri şi unii care nu voiau să şi-l facă duşman pe influentul scriitor, printre aceştia şi domni mari. Venise baronul de Trois-Tours care avea bani investiţi în cel mai de seamă şantier naval din nord, şantierul Pelletier, venise *monsieur* Gaschet de la firma de armatori Testard şi Gaschet din Bordeaux. Lui Pierre îi crescu inima când se arată şi cavalerul de Clonard, administratorul atotputernicei *Compagnie des Indes*[1].

Venise şi monsieur Clairval de la teatrul *Comédiens italiens.* Între Pierre şi marele artist dăinuia o duşmănie veche şi latentă. Pierre îşi citise piesa *Bărbierul din Sevilla*

[1] *Compania Indiilor de Est* - companie comercială franceză care a jucat un rol considerabil în politica Franţei de jaf şi cotropire colonială. Deţinea monopolul comerţului cu India.

întâi celor de la *Théâtre des italiens,* ei fuseseră încântaţi, dar până la urmă tot n-o jucaseră. *Monsieur* Clairval, care ar fi trebuit să joace rolul bărbierului, fusese chiar el bărbier şi nu dorea să amintească publicului trecutul său. După aceea *Bărbierul* devenise marele, uriaşul succes al scenei concurente, *Théâtre Français; monsieur* Clairval nu mai ţinea minte să fi refuzat vreodată acest rol şi nu voia cu nici un chip să piardă prilejul de a-l saluta, cu ocazia întoarcerii sale, pe scumpul său amic Pierre.

Era de faţă şi gazetarul Métra, care-l atacase în câteva rânduri deosebit de veninos pe Pierre.

— La ce preţ te vinzi actualmente, *mon cher?* îl întrebă amabil Pierre, iar gazetarul îi răspunse:

— Pentru un coleg ca dumneata, las totdeauna mai ieftin.

Dar Pierre nici nu-l mai auzea. Văzuse cu un sentiment de triumf răsărind, în spatele gazetarului, figura demnă, binecunoscută, a lui *monsieur* Régnier. Acest personaj de vază, judecător al Tribunalului Suprem, nu se sfia să vină să-l salute pe el, pe omul „blamat”, pe omul „înfierat”.

Şi mereu solicitanţi, solicitanţi. Pierre nu-l trecea pe nici unul cu vederea. Ştia cum să-i ia pe oameni şi, chiar dacă nu-i spunea cuiva decât puţine cuvinte, i le spunea astfel încât să plece cu sentimentul că Pierre îi acordase o atenţie deosebită.

Fericit în mijlocul acestei agitaţii, Pierre şi-ar fi continuat, desigur, încă mult audienţa matinală. Dar iată că i se anunţă că o doamnă îl aştepta în camera de lucru. *Mademoiselle* Mesnard.

Numai Désirée era în stare de aşa ceva. Ea venea la el acasă când voia, nu se sinchisea de convenienţe. Nu se sinchisea nici de faptul că Julie, de altminteri blajină, îi arăta cu orice prilej antipatia ei.

Julie vedea în Désirée Mesnard cauza primă a tuturor relelor care-l loviseră pe Pierre. Désirée fusese pricina unei bătăi între Pierre şi gelosul duce de Chaulnes, iar ducele obţinuse ca nevinovatul Pierre să fie închis. Aceasta se întâmplase în zilele hotărâtoare ale marelui său proces, aşa că nu-şi putuse apăra cum trebuie interesele. Julie era de părere că Désirée Mesnard, ea şi numai ea, purta vina că procesul fusese pierdut, aducând, prin consecinţele sale, atâtea nenorociri pe capul lui Pierre. Julie nu pricepea cum putea Pierre, după cele întâmplate, să mai rabde portretul lui Désirée în casa lui; ea declară câteodată că nu mai poate s-o vadă în ochi şi insista mereu ca Pierre să înlăture tabloul, un portret foarte frumos, semnat de Quentin de La Tour[1]. Pierre râdea; era un tablou grozav şi Désirée era o fată grozavă, iar el ţinea la prietenia cu Désirée şi la portret.

Îşi concedie musafirii matinali şi trecu în camera lui de lucru. Acolo o găsi pe Désirée. Nu se aşezase pe nici unul din scaunele solemne şi incomode; dând la o parte acte şi bibelouri, îşi făcuse loc pe birou. Şedea acolo, roşcată, mărunţică, foarte zveltă, obraznică şi la largul ei. Râse când îl văzu pe Pierre.

— A fost o idee bună că am venit, nu? întrebă ea.

El privi bucuros faţa ei drăguţă, cu nasul cârn, ştrengăresc.

— E plăcut să vezi un om rezonabil care nu vrea nimic de la tine, zise el şi-i sărută mâna, gâtul, ceafa.

— Ei, escroc bătrân, se aude că pui la cale ceva mare. Parcă văd că trebuie să te scot iar de la *Fort l'Evêque!* Asta era închisoarea.

---

[1] *Maurice Quentin de La Tour* (1704-1788), pictor francez, celebru prin portretele sale pline de viaţă şi autenticitate.

Pierre şi Désirée se cunoşteau de mult. Erau amândoi copiii străzii pariziene, iubeau Parisul, iubeau cu patimă teatrul. Trebuiseră să treacă prin multe experienţe murdare pentru a se afirma, ştiau multe şi luau şi iubeau viaţa aşa cum era, nu-şi făceau iluzii şi nu se minţeau unul pe altul. Artistă cu renume, Désirée primea în casa ei scriitori cu reputaţie, bărbaţi influenţi de la Curte şi din lumea afacerilor. Trăia în preajma celor puternici pentru că era util, dar numele mari ale aristocraţiei şi finanţelor nu-i luau ochii, ea vedea cu ce puţină înţelepciune era guvernată Franţa şi privea la aceşti domni de sus, de la înălţimea bunului ei simţ. Pierre era la fel. Amândoi se înfipseseră adânc în cercul privilegiaţilor. Amândoi nutreau faţă de privilegiaţi acelaşi nemărginit dispreţ, îmbinat cu un pic de invidie. Începutul furtunos al pasiunii lor trecuse de mult, rămăsese doar o trainică prietenie. Se întâmpla să nu se vadă cu săptămânile, cu lunile, chiar dacă se aflau amândoi la Paris, dar ştiau că se puteau bizui unul pe altul.

Désirée sări jos de pe birou. Deschise uşa spre micul cabinet, se uită dacă Julie nu trage cu urechea. Se strâmbă ştrengăreşte.

— Nu-i nimeni, dă-i drumul.

Pierre povesti acţiunea ce o întreprindea, în cuvinte simple, pentru că patosul ar fi fost ridicol faţă de ea. Désirée asculta atentă. Ca întregul Paris progresist, era din toată inima de partea americanilor, de partea marii încercări de a clădi un stat întemeiat pe libertate, raţiune, natură.

— Îmi era teamă - spuse ea - că ai pus iar la cale vreun monopol al comerţului cu sclavi sau că vei fi vrând să-l fericeşti pe regele Spaniei cu o nouă metresă care să fie spioana ta. America - încheie ea cu căldură - asta este o

cauză bună.

— Şi este plăcut - lămuri zâmbind Pierre - că de astă dată entuziasmul pentru cauza cea bună se arată şi rentabil. Este o afacere uriaşă, Désirée, ai să vezi. Compania Indiilor va fi o caracudă pe lângă firma *Hortalez*.

— Îmi pare rău că nu aud pentru prima dată astfel de vorbe.

— Dar astăzi - o asigură Pierre - nu-i o vorbă aruncată în vânt.

— Vă fac cele mai bune urări, *monsieur* de Beaumarchais - îl ironiză Désirée - dar mi-a fost dat să văd adesea că tu vii cu ideea, iar alţii strâng caimacul.

— De data asta îl strâng eu, stărui Pierre. De data asta n-au să ne păcălească. Nici nu mă gândesc; n-am mai avut niciodată asemenea perspectivă uriaşă.

— În orice caz, este îmbucurător, Pierrot - spuse cu căldură Désirée - că de data asta e vorba de o cauză atât de neîndoios de bună.

Că era o cauză bună, ştia Pierre şi fără să i se spună; de la ea voise să audă o vorbă optimistă asupra perspectivelor financiare. Ieri încă, înainte chiar de a fi vorbit cu Lenormant, se întrebase dacă n-ar fi fost bine să-i încredinţeze lui Désirée secretul. Charlot era îndrăgostit de Désirée şi Pierre nu ezitase niciodată să se folosească de femei pentru atingerea scopurilor sale. Totuşi, în acest caz, şovăise. Prietenia dintre Charlot şi Désirée era complicată; folosind-o pe Désirée, putea eventual să-şi încurce treburile. Dar pentru că Désirée venise din proprie iniţiativă şi apucase să-i povestească atâtea, nu mai şovăi să-i vorbească şi de speranţele sale în legătură cu Lenormant.

Când Pierre pomeni de Lenormant, faţa mobilă a lui Désirée se încruntă, o cută verticală îi apăru între

sprâncene, ochii începură să cate saşii spre nas.

Prietenia lui Désirée cu Lenormant era un lucru încurcat, neclar în viaţa ei altminteri atât de limpede. Domnul acesta rece şi pasionat, melancolic, omul de viaţă care dispreţuia romantismul şi căruia îi era dor de romantism, era deosebit de ceilalţi bărbaţi pe care-i cunoscuse. Câteodată avea şi pentru ea cuvinte răutăcioase, ironice; dar ea vedea cât de adânc o iubea şi cum încerca să combată acest sentiment. Charlot o atrăgea şi-i repugna, îl stima şi-l dispreţuia. Ar fi trebuit să exploateze fără scrupule faptul că era atât de slab faţă de ea. Cu oricare altul ar fi făcut-o; cu el proceda altfel. Nu ştia exact ce voia de la Charlot, ce voia cu el. Nu se zgârcise niciodată, nu fusese niciodată econoamă cu trupul şi cu dragostea ei; nici nu se putea altfel, dacă voiai să faci carieră la Paris. De aceea se şi culca, din când în când, cu Charlot. Dar îl trata mai prost decât pe alţi bărbaţi. Îl făcea să simtă că nu-l iubeşte şi, când el o dorea mai mult, când îi sugera să renunţe la independenţa ei şi să devină metresa lui oficială, atunci Désirée ridica din umeri, făcea o mutră răutăcioasă, ironică, nu răspundea.

O atrăgea firea lui contradictorie. Privea interesată cum trecea pe neaşteptate de la mizantropie la tandreţe şi sentimentalism. În alte dăţi ştiuse limpede cum va evolua o prietenie. Cu Charlot era posibil orice, s-o ucidă sau s-o ia de nevastă.

Charlot era prieten bun cu Pierre. Dar ea nu se îndoia că Charlot, chiar dacă nu lăsa să se vadă, era gelos pe Pierre şi resimţea totdeauna o teamă nelămurită că Charlot îl va lovi odată cumplit. Oricum, nu era recomandabil ca Pierre să intre într-o afacere de asemenea proporţii, alături de un om cu reacţii aşa de neaşteptate. Dacă vor face împreună uriaşele furnituri, Charlot îl va avea în curând la mână pe

Pierre, care era mai slab, şi acest gând o neliniştea. Cu toate intrigile sale, Piere era un băiat vesel, inofensiv, nu putea să poarte multă vreme o duşmănie, nu era răzbunător, nu cerea vieţii decât bucurie. Un astfel de om nu putea lupta cu amara răutate ce răbufnea câteodată din inima lui Charlot.

— Eu, în locul tău, m-aş ghidi de două ori - îl preveni ea - înainte de a-l lua pe Charlot în combinaţie.

— E prietenul meu.

— Tocmai de aceea, răspunse enigmatic Désirée - şi continuă: E prea mare. Până la urmă înghite tot ce se apropie de el.

Dar Pierre râse nepăsător:

— Nu-ţi fie frică, micuţo, cine-l înghite pe acest Iona va trebui să-l scuipe repede.

După cină Lenormant îl lăsă multă vreme pe Pierre să se frământe, înainte de a aduce vorba despre afacere.

Monsieur de Lenormant ţinea în felul său la Pierre. Vedea ce vanitos şi superficial era, dar îi aprecia abilitatea şi graţia spiritului şi, dacă-l dispreţuia un pic pentru goliciunea lui, îi invidia facilitatea, norocul la femei, uşurinţa cu care lucra.

În ciuda originii nobile şi a bogăţiei, Charles-Guillaume de Lenormant avusese întotdeauna dificultăţi cu viaţa. Pe vremuri - trecuseră treizeci şi şapte de ani de atunci - se căsătorise cu o fetişcană foarte frumoasă, de o vie inteligenţă, dar fără bani şi fără relaţii, Jeanne-Antoinette Poisson. Se hotărâse greu, ezitase mult înainte de a păşi la această căsătorie; în primii ani ai căsniciei sale se bucurase însă mult de hotărârea luată şi se îndrăgostise tot mai pătimaş de Jeanne. Apoi, pe neaşteptate, Jeanne îl părăsise pentru a guverna Franţa ca iubita oficială a regelui, sub

noul nume de *marquise* de Pompadur. Pentru Lenormant fusese o lovitură căreia crezuse că nu-i va supravieţui. Mai târziu, femeia îi oferise totul, un post de ambasador, chiar şi să se întoarcă la el. Lenormant însă se ţinuse mândru şi demn şi refuzase totul, refuzase şi întoarcerea ei.

Acum se smulsese de mult din adâncurile suferinţei sale, dar ca un Lenormant schimbat, melancolic, amar, sarcastic, dornic de plăceri, bucuros de aventuri în care să-şi poată exercita perfidia. Dacă înainte condusese cu prudenţă complicatele afaceri legate de impozitele pe care le luase în arendă, acum intră, cu bucurie răutăcioasă, mereu în alte afaceri, tot mai încurcate, le conducea cu o suverană abilitate şi un noroc extraordinar, acumulând astfel, posomorât şi dispreţuitor, o avere uriaşă. Cu toată amărăciunea lui, era veşnic în goană după plăceri. E drept că deasupra intrării principale a palatului său Ètioles era scris: *Vanitas*, *vanitatum vanitas, omnia vanitas*[1]. Dar proprietarul palatului Ètioles era întotdeauna înconjurat de femei frumoase, serbările pe care le dădea erau vestite pentru fastul şi rafinamentul lor şi *monsieur* Lenormant acumula fără încetare, plin de o aviditate ostenită, avere, stimă, fast, afaceri, influenţă politică, teatru, femei, intrigi.

De Désirée Mesnard, Lenormant se îndrăgostise văzându-i întâi portretul. Nu era portretul pe care-l avea Pierre, ci un pastel de Perronneau[2]. Era portretul reuşit al unei fete drăguţe, vesele, naturale. Dar când Lenormant făcu cunoştinţă cu adevărata Désirée, văzu cu cât rămânea portretul în urma modelului. Trăind printre atâta artă şi artificialitate, lui Lenormant îi era câteodată dor de vigoare

---

[1] vanitas vanitatum et omnia vanitas = Deşertăciune, deşertăciunea deşertăciunilor, toate sunt deşertăciune.

[2] *Jean-Baptiste Perronneau* (1715-1783), renumit portretist francez.

şi simplitate. Pe scena sa particulară punea adesea să se joace comedii bufe cu un umor popular din cel mai grosolan. Când descoperi cât bun simţ sănătos şi firesc se ascundea sub amabila gingăşie a lui Désirée, câtă nepăsare faţă de reputaţie şi gura lumii, cât umor parizian, obraznic şi realist, fu încântat. Găsea în ea trăsături pe care le iubise la răposata Jeanne. Jeanne fusese veselă şi deşteaptă într-un fel foarte asemănător, avusese acelaşi amestec de luciditate şi romantism şi acelaşi dar de a nu uita, din pricina murdăriei vieţii, vesela ei strălucire.

Lenormant avea cincizeci şi şapte de ani când Désirée intrase, cu cei douăzeci şi unu de ani ai ei, în viaţa lui. Vedea cu plăcere că felul său de a fi, amestecul de melancolie şi dor de plăceri, gustul lui, priceperea lui pentru teatru, filozofia sa şăgalnică şi amară o atrăgeau pe tânăra actriţă, dar nu-şi făcea iluzii: fără averea şi numele său mare nu s-ar fi putut menţine în cercul prietenilor mult mai tineri şi mai amuzanţi ai lui Désirée. Poate că va reuşi s-o lege de el; dar dacă apoi va veni altul mai puternic, atunci această Désirée îl va părăsi, întocmai cum îl părăsise pe vremuri Jeanne, de dragul stăpânului de la Versailles.

Totuşi, considera ca o mare fericire faptul că femeia această tânără intrase în viaţa lui şi că acum, când patimile începuseră să i se domolească, mai avea o dată fericirea de a fi îndrăgostit ca un tânăr. Desigur, suferea când vedea cu câtă nepăsare se dădea Désirée unui bărbat sau altuia, dar se învăţase minte, nu voia ca mândria şi demnitatea să-i pericliteze din nou fericirea şi nu încerca să-i îngrădească libertatea.

Ştia că singurul său rival serios era Pierre; înţelegea bine relaţiile dintre cei doi, socotea prietenia lor trainică, întemeiată pe o înrudire spirituală, mai periculoasă decât

vreo înclinaţie romantică, şi-l invidia din inimă pe Pierre pentru ataşamentul lui Désirée. Pe el, Lenormant, pe care oamenii îl făceau atât să sufere şi căruia lucrurile nu i se supuneau de fel, îl mâhnea faptul că de acest Pierre oamenii şi lucrurile ascultau docile, că toate îi ieşeau aşa de bine, că trecea prin neplăceri ca gâsca prin apă. Oricât ţinea la Pierre, i-ar fi dorit să simtă şi el odată ce înseamnă ingratitudinea, trădarea, suferinţa.

Şi acum, Pierre venise cu aceste furnituri pentru America. Ideea lui Pierre de a-i aproviziona pe insurgenţi ca om de afaceri particular, în realitate însă ca agent al guvernului francez, era sclipitoare, era excelentă. Dacă voiai însă să faci din afacerea aceasta mai mult decât o intrigă de teatru, dacă voiai să-i echipezi pe insurgenţi astfel ca să poată ţine piept armatelor regulate englezeşti, atunci aveai nevoie de bani mai mulţi decât caraghioasele trei sau patru milioane de care vorbea Pierre. Ca să duci la bun sfârşit asemenea afacere, trebuia să dispui de un credit nelimitat, trebuia să poţi aştepta plăţile, trebuia să ai suflu, mult suflu.

Mâna lui era destul de puternică să încordeze acest arc, iar beneficiile se arătau grase şi foarte ademenitoare. Dar era oare Pierre omul cu care să te poţi apuca de o afacere atât de uriaşă? Nu va voi să conducă el afacerea într-un mod mult prea fantastic, prea romantic? Desigur, şansele erau seducătoare, dar Lenormant jucase cărţi mari la viaţa lui şi profiturile grase nu puteau compensa pericolul de a se certa cu Pierre. În sinea sa, fără măcar să formuleze acest gând, vedea cum Pierre se lăuda în faţa lui Désirée şi se fălea: „Acum iată-mă înarmându-i pe americani, iată-mă făcând istorie”. Nu, el, Lenormant, nu-i va oferi lui Pierre soclul de milioane de care avea nevoie.

Cu vocea sa onctuoasă, în liniştea camerei de lucru, îi

explică lui Pierre că afacerea oferă mari şanse de câştig, riscul în schimb este enorm. Nu numai că trebuie contat pe faptul că un vas din două va fi capturat de englezi, dar şi perspectiva de a obţine plata era prea vagă. Oricât admiră el, Lenormant, lupta pentru libertate a insurgenţilor, acest lăudabil entuziasm nu constituie însă o garanţie suficientă pentru capacitatea lor de plată. În cel mai bun caz, vor trebui să aştepte ani de zile pentru a vedea un ban. Era de părere că, după o evaluare sumară, trebuia un capital de bază de zece milioane ca să rezişti. Când pomeni această sumă mare, ridică spre celălalt ochii lui somnoroşi şi înfundaţi, privindu-l îngrijorat.

Pierre, mirat, răspunse fără elan:

— Credeam că şansele extraordinare de câştig, pe care dumneata le vezi şi mai bine decât mine, te vor face să doreşti o participare la firma *Hortalez*.

— Tocmai am încercat, dragul meu Pierre - spuse cu o răbdare amabilă şi bine simulată Lenormant - tocmai am încercat să te lămuresc că riscurile afacerii sunt şi mai mari decât şansele ei. Eu mă aflu în pragul bătrâneţii, afacerile mari, riscante, îmi fac tot mai puţină plăcere.

— Dar n-ai prelungit abia contractul pe baza căruia ţii în arendă impozitul a două provincii? întrebă Pierre.

— Unde este aici riscul pentru un om care poate aştepta? îi întoarse Lenormant întrebarea, cu un calm enervant. Regele are jandarmi destui şi la nevoie soldaţi pentru a-i constrânge pe datornicii răi de plată. Poate firma *Hortalez* să trimită soldaţi contra insurgenţilor, dacă aceştia întârzie plăţile?

— Crezusem - zise nu fără amărăciune Pierre - că prietenul meu Charlot va participa cu bucurie la această întreprindere. Crezusem că prietenul meu Charlot va fi

primul care să-mi ajute mie şi americanilor.

— Dar nu fi atât de repezit, dragă Pierrot - îl linişti amabil Lenormant - ţi-a spus cineva că nu vă voi ajuta?

Felul în care se juca Charlot cu el îl înfuria pe Pierre; pe de altă parte, însă, ştia din experienţă că Charlot era generos şi că-i era prieten.

— Doar n-am nevoie de bani decât pentru început - zise el nesigur - dacă, în general, am nevoie de bani.

Tocmai asta voise Lenormant. Îi acorda cu plăcere un împrumut. Cum îl ştia pe Pierre, avea să ajungă curând la ananghie şi avea să-l roage pentru o păsuire. În felul acesta, el, Charlot, ieşea în orice caz la socoteală. Chiar dacă până la urmă pierdea banii, sau numai o parte din bani, convorbirea în care Pierrot îi va cere păsuire şi-l va ruga să-i acorde o amânare, făcea banii ce i-ar putea pierde.

— Vezi - răspunse el - aşa ne înţelegem. Bani, mai ales pe termen scurt, pot să-ţi dau uşor. Cât vrei?

— Cred - zise Pierre, care tot se mai simţea nesigur - că cu încă un milion o scot la capăt.

— Suma îţi stă la dispoziţie, răspunse fără ezitare Lenormant.

Pierre se simţea uşurat şi totodată uluit. Charlot îi făcea un serviciu important avansându-i această sumă uriaşă. Dar socotea el într-adevăr riscul atât de mare, încât să nu îndrăznească să bage el însuşi bani în afacere şi să nu folosească această şansă unică?

— Îţi mulţumesc, Charlot, îţi mulţumesc din suflet, zise el.

Vocea lui trăda o neobişnuită tulburare.

— Este o plăcere pentru mine să-ţi fiu de ajutor, dragă prietene, îi replică Lenormant cu politeţe. N-am să am pretenţii prea mari în ceea ce priveşte dobânda.

Făcu o scurtă pauză şi-l privi prietenos pe Pierre.

— Dar - zise el, şi-l ameninţă în glumă cu degetul - gospodăreşte bine banii, Pierrot!

Şi, oarecum, în treacăt, încheie:

— Eu dau bani pe termen scurt şi îmi execut datornicii, dragul meu. Îţi atrag atenţia asupri acestui lucru. Mă ştie o lume cum îi execut.

Ăsta era genul de glume care-i plăceau lui Charlot, glume dezagreabile. Dar Pierre alungă stânjeneala care sta să-l cuprindă. Avea promisiunea lui Charlot, asta era esenţialul. Nu fusese el hotărât să facă afacerea, chiar dacă n-ar fi primit cu totul decât un milion? Acum obţinea două milioane de la guvern şi unul de la Charlot.

— Încă o dată, îţi mulţumesc, Charlot - zise el pe acelaşi ton uşor şi amabil, pe care vorbise Lenormant - îţi mulţumesc în numele Americii, al Franţei şi în numele meu personal.

Trecuse o noapte, o zi şi încă o noapte, şi Pierre tot nu se dusese s-o vadă pe prietena sa Thérèse. Cu o dimineaţă înainte, îi trimisese un bilet drăgăstos, în care-i scria că va trece s-o vadă spre seară, iar seara îşi amânase vizita pe a doua zi dimineaţa. Avea prea mulţi oameni în luntrea lui; nu apuca niciodată să facă ceea ce-i plăcea.

Cel puţin cu Thérèse se putea înţelege. Ea pricepea ce greu e să-ţi împărţi timpul între eliberarea Americii şi dragostea faţă de femeia cu care vrei să te căsătoreşti.

Căci de la prima întâlnire, ştiuse că fata aceasta e ceea ce-i trebuie lui şi, de ani de zile de când dura legătura lor, îşi tot spunea că o va lua neîntârziat de nevastă, chiar mâine, chiar azi. Dar mai era şi Julie. De la început fusese geloasă pe Thérèse şi, când Pierre făcuse într-un rând o

aluzie că ar vrea să se căsătorească şi s-o aducă în casă, a fost ceartă mare cu Julie, care amenințase că pleacă. După aceea, desigur, îi declarase fratelui ei, cu zgomotoasă remuşcare, că Thérèse e încântătoare, tânără şi în toate privinţele mult mai bună decât ea, şi că bineînţeles ea, Julie, se va împăca bine cu Thérèse. Lui Pierre însă îi era limpede că, dacă o va aduce pe Thérèse în casă, pătimaşa Julie se va retrage în curând îmbufnată, iar el nu se putea lipsi de Julie. Nu numai că era o menajeră ideală pentru casa lui mare, dar mai avea nevoie de ea şi ca să aibă faţă de cine se lăuda, avea nevoie de admiraţia ei permanentă, zgomotoasă, entuziastă. Cât despre Thérèse, ştia că nu-l va părăsi niciodată, chiar dacă nu o lega de el cu forme legale; se simţea sigur de ea.

Se duse pe jos până la casa ei. Era un drum scurt. Îşi aminti zâmbind cât de des şi cu câtă plăcere făcuse acest drum. Interesele sale cuprindeau tot globul, gonise în mai multe rânduri, de dragul unei afaceri, peste vastele întinderi ale continentului; dar adevărata lui viaţă se desfăşura în interiorul unui mic triunghi: locuinţa, sediul său comercial şi casa Thérèsei. Acest pătimaş aventurier era un om de familie; după zile şi nopţi furtunoase, avea nevoie de câteva ore de tihnă burgheză, în mijlocul familiei alcătuită din tată, surori, nepoţi, nepoate, unchi, veri, verişoare.

Sună la locuinţa Thérèsei. Servitoarea îi deschise. Dar iat-o şi pe Thérèse în uşa odăii ei. Era în neglijeu, cum şi-o dorise în sinea lui, şi pe faţa ei nu se vedea nici cel mai mic nor de reproş din pricina întârzierii. Alergă spre ea, îi prinse capul cu amândouă mâinile, dându-i-l niţel pe spate. Era înaltă, aproape deopotrivă cu el. Privi adânc în ochii ei vioi. Îi sărută încet, apăsat fruntea, apoi urmă cu buzele lui groase linia învoltă şi avântată a sprâncenelor, până ce-i

închise pleoapele cu gene lungi, îi sărută gura arcuită, iar mâinile îi alunecară spre bărbia plină, puternică, spre gât şi piept.

Cu ochii închişi, Thérèse se destinse fericită în îmbrăţişarea mult aşteptată.

Din prima clipă când îl cunoscuse pe Pierre, simţise că bărbatul acesta era viaţa ei. Când citise cu trei ani înainte, la vârsta de abia şaptesprezece ani, pamfletul lui, o tulburaseră profund atacurile scânteietoare, sonore, împotriva nedreptăţii. Cum poate fi cineva atât de îndrăzneţ şi totodată atât de graţios, de elegant, de înaripat? Asta o uluise, o cucerise. Deşi rezonabilă, reţinută de obicei, găsise un pretext să meargă la bărbatul acesta străin. Pierre fusese aşa cum îl presimţise din frazele lui sonore; o încântase cu vocea lui mlădioasă, fusese mângâietor, obraznic, deştept şi ea îşi dăduse seama: pe bărbatul acesta îl va iubi toată viaţa.

Thérèse judeca sigur şi calm. În anii care au urmat, descoperise tot ce era superficialitate, vanitate şi frivolitate la Pierre; dar ceea ce iubea la el era destul de puternic ca s-o facă să accepte restul. Iubea cauza pentru care luptase în pamflete, căci era şi cauza tuturor acelora pe care-i nedreptăţea un regim arogant şi obraznic. Când îşi bătea joc de nobili, lupta pentru cauza lui, fiindcă nobilii îl jigniseră şi încercaseră să-l ţină în umilinţă. Dar îl mâna la luptă şi altceva, bucuria adâncă, conştientă de a lupta împotriva tuturor prejudecăţilor stupide de pe lume. Cu toată lăudăroşenia şi cabotinajul său, avea un sentiment al grandoarei şi când vedea nedreptăţi şi abuzuri, fie că-l priveau pe el, fie că-i privea pe alţii, Pierre se arunca în bătălie fără să pregete. Aşa îl vedea Thérèse, de aceea îl iubea.

După o lipsă atât de îndelungată, avea să-i povestească multe. O ţinea pe genunchi, o mângâia. Povestise în mai multe rânduri despre America, lui Charlot, surorii, tatălui său, fusese acelaşi lucru şi totuşi de fiecare dată altfel; cu Thérèse, cele trăite şi proiectate căpătară din nou altă culoare. Ei îi expuse importanţa politică a acţiunii. Insurgenţii aveau de toate: oameni destui, ţară întinsă, cauza lor dreaptă, entuziasmul lor, sprijinul moral al întregii lumi. Singurul lucru ce le lipsea erau armele.

— Şi acestea li le furnizăm noi acum, încheie el.

Ochii cenuşii ai Thérèsei străluciră; din capul locului luase partea insurgenţilor. Îi cerea mereu alte detalii despre perspectivele americanilor; pe el îl bucura că numai aceasta o interesa, nu perspectivele afacerii sale. Femeia lui trebuia să vadă în el pe scriitor, pe luptătorul pentru libertate, pentru raţiune. Îl încălzea entuziasmul ei, lipsit de exaltarea câteodată naivă a lui Julie. Nici atunci când se entuziasma, Thérèse nu pierdea simţul realităţii. Se completau de minune. Când se pierdea în nori, ea ştia să-l readucă pe pământ.

Amuţi. Din nou se întreba în sinea lui dacă n-ar fi bine să se căsătorească fără întârziere.

Thérèse băga de seamă ce se petrecea cu el. Nu era plăcut să fii doar prietena lui Pierre şi nu soţia lui, ar fi dorit mult să legalizeze legătura lor. Dar îl cunoştea pe Pierre, se temea că va suporta cu greu să se despartă de Julie din pricina ei şi că i se va răci dragostea. Nu-i păsa de gura lumii. Era independentă, avea ceva bani. Nu insista. Şi acum aştepta în tăcere.

El, în timpul acesta, îşi închipuia din nou ce mutră ar face Julie dacă i-ar comunica: „peste o săptămână mă căsătoresc cu Thérèse”. Nu era plăcut să se gândească la

asta. Prea des se lăsa furat de sentimentele care-l cuprindeau pe neaşteptate. Ezitase atât, mai putea aştepta puţin.

Zise:

— Acum, că am avut atâta noroc să intru în această nouă mare întreprindere, trebuie să-mi permiţi să-ţi fac o plăcere. Casa mea din Meudon, casa aceea mică, cu grădina sălbăticită, care-ţi place atât de mult, dă-mi voie să ţi-o dăruiesc. Bineînţeles, o s-o pun la punct, şi temeinic. Am putea ieşi câteodată la Meudon, să ne bucurăm o zi, două de linişte şi natură.

Săptămânile următoare, Pierre le petrecu într-o activitate febrilă. Se întâlni cu armatori, cu furnizori, cu financiari de toată mâna, avu consfătuiri cu domni de la Ministerul de Externe, de la Marină, de la Arsenal. Era vorba de procurat tunuri, puşti, muniţii, uniforme, rufărie, bocanci, pături, corturi. Era vorba de pregătit vasele pentru a transporta toate acestea, echipament pentru treizeci de mii de oameni, peste ocean. Pierre se angajă faţă de domnii de la Versailles că va porni o mare parte din transporturi de cu toamnă, în orice caz înainte de sfârşitul anului.

Se arunca în aceste afaceri cu o ardoare şi mai mare decât de obicei, pentru că voia să-şi ascundă neliniştea crescândă ce-l cuprindea. Ca să livreze la timp, avea de făcut faţă imediat unor plăţi importante. Propriile lui mijloace, însă, şi creditul deschis de Lenormant se epuizau repede, iar milionul de livre ce-i fusese promis de Vergennes nu se arăta de loc. La aluziile discrete ce le făcea la Ministerul de Externe că ar avea mare nevoie de bani, i se dădea să înţeleagă că suma trebuia scoasă din fondurile secrete şi că doar dificultăţi contabiliceşti şi

inevitabila rutină birocratică întârziau plata. Părea verosimil. Dar Pierre nu avea nimic la mână, guvernul nu putea da în această chestiune delicată nici o promisiune scrisă, şi lui îi era mereu teamă că, până la urmă, nu va vedea banii, iar când va pomeni de promisiunile făcute, cei de la minister vor face pe miraţii.

Pe lângă aceasta, se vădi curând că furnizorii şi armatorii ştiau exact în ce măsură depindea Pierre de ei şi urcau preţurile. De-ar fi obţinut măcar acele stocuri de arme din arsenalele regale, de care i se vorbise la Ministerul de Externe, ar fi scăpat de o parte din griji şi ar fi putut arăta furnizorilor particulari că o poate scoate la capăt şi fără ei.

Arsenalului i-ar fi fost uşor să-i dea ajutor, *monsieur* de Saint-Germain, care preluase cu un an în urmă Ministerul de Război, trecuse la modificarea armamentului; prin aceasta, numeroase modele de tunuri şi puşti fuseseră scoase din uz. Pierre trebuia să prezinte Ministerului de Război planurile sale într-o lumină favorabilă; dacă izbutea, avea să primească armele învechite în condiţii foarte convenabile, poate chiar la preţ de fier vechi. Mai trebuia doar că ministrul de Externe să-l pună la curent, printr-o convorbire foarte clară, pe colegul său de la Arsenal. Dar cei de la Ministerul de Externe nu voiau să înţeleagă nici de data aceasta că graba se impunea, iar Vergennes tot amâna convorbirea sa confidenţială cu ministrul de Război.

În sfârşit, Pierre primi ştirea că *monsieur* de Saint-Germain ar fi fost informat şi că aştepta vizita sa. În ziua următoare se înfiinţă la Arsenal, unde îşi avea sediul ministrul de Război.

Pierre trebui să-şi lase trăsura la intrarea în Arsenal şi să parcurgă pe jos drumul până la biroul ministrului. Arsenalul era un adevărat orăşel, cu fabrici pentru toate soiurile de

arme, terenuri pentru stocarea armelor, clădiri cu birouri, o cazarmă. Lui Pierre, totodată romantic şi om de afaceri, îi plăcea Arsenalul, armele stârneau în el deopotrivă sentimente eroice şi calcule negustoreşti.

Astăzi, însă, Pierre nu se interesa de lucrurile din jurul lui. Era plin de gânduri legate de convorbirea pe care trebuia s-o aibă.

Nu-l mai văzuse pe ministru de aproape un an de zile. Atunci septuagenarul îi făcuse impresia unui bărbat surprinzător de tânăr şi de vioi. Când îl primi acum, Pierre fu izbit cât de mult îmbătrânise Saint-Germain de când îşi luase funcţia în primire. Domnul acesta mărunţel, în uniformă simplă, se ţinea ţeapăn ca şi înainte, dar se vedea efortul pe care-l făcea, iar faţa lui pământie era brăzdată de riduri.

Ministrul avea motive de amărăciune. Parisul îşi manifestase anul trecut bucuria, când tânărul rege încredinţase reforma armatei acestui general sever, onest, progresist, care trecea drept un mare căpitan şi un bun organizator. *Monsieur* de Saint-Germain se apucase energic de treabă. Mărise efectivul trupei, îmbunătăţise calitatea armamentului şi, totodată, redusese cheltuielile departamentului său. Dar, pentru a atinge acest rezultat, trebuise să desfiinţeze multe posturi rentabile, rezervate nobilimii de la Curte şi, pe lângă aceasta, să pună ofiţeri din popor la comandamente superioare. Îşi făcuse astfel mulţi duşmani la Curte şi se socotea că regele, bine intenţionat, dar slab, n-o să-şi poată păstra multă vreme ministrul. Pierre înţelegea bine amărăciunea bătrânului general.

El se aştepta ca Saint-Germain, după experienţele făcute, să bănuiască unele intrigi şi în spatele propunerii sale şi să-l întâmpine cu neîncredere. De aceea, nu-i vorbi din capul

locului de tunurile şi puştile pe care-şi propunea să le scoată de la el, ci se străduí să-i inspire încredere. Ştia cu ce patimă ţinea Saint-Germain la teoriile sale militare revoluţionare, că voia să le experimenteze, să le impună peste tot. Pierre îi cânta bătrânului în strună.

— Ceea ce le trebuie în primul rând insurgenţilor - declară el - este învăţătură, organizare şi instrucţie.

El, Pierre, deocamdată, aşa zicând, singurul reprezentant al americanilor în Franţa, îl roagă deci pe ministru, în numele acestei ţări a naturii şi a raţiunii, să-l ajute cu sfatul. Nicăieri principiile lui reformatoare nu pot fi aplicate mai bine decât acolo, în America. Acolo nu avea de luptat cu prejudecăţi înrădăcinate. Acolo, o armată putea fi organizată strict după cele zece reguli de bază, formulate de ministru în *Manualul artei militare.*

Saint-Germain asculta interesat. Acest *monsieur* de Beaumarchais nu părea să fie afaceristul lipsit de scrupule, drept care îi fusese descris. Începu să discute cu el. Pierre, care se informase bine şi arătase că are cunoştinţe de specialitate, ascultă cu răbdare şi înţelegere cum Saint-Germain îi explica pe larg şi amănunţit detaliile reformelor sale. Bătrânul petrecu o oră plăcută.

După aceea abia, treptat, Pierre aduse vorba de afaceri, de înarmarea insurgenţilor săi.

— E vorba - expuse el - nu de înarmarea unei trupe regulate, ci de echiparea unei miliţii. Această miliţie are nevoie de arme simple, a căror mânuire nu presupune un instructaj îndelungat. Armele noi, prevăzute de ministru pentru armata franceză, nu le pot fi de mare folos americanilor, căci mânuirea eficace a acestor arme noi cere o perioadă îndelungată de instrucţie.

Şi Pierre lăsă să i se vadă îngrijorarea.

Monsieur de Saint-Germain se învioră şi expuse că ideea sa proprie ceea ce îi sugerase Pierre. Tocmai în aceste condiţii el, ministrul, poate să-i fie de folos lui *monsieur* de Beaumarchais şi să le dea insurgenţilor un ajutor de nepreţuit. Prin modificarea armamentului, cantităţi mari de tunuri şi puşti de diferite modele deveniseră inutilizabile pentru armata regelui. Pentru o miliţie, însă, ca cea descrisă de *monsieur*, aceste modele vechi reprezintă un armament de-a dreptul ideal şi el este cu plăcere dispus să-i predea, pentru nevoile insurgenţilor, stocurile reformate disponibile. În ce priveşte detaliile, are să se pună de acord cu primul său secretar, prinţul Montbarey.

Pierre răsuflă uşurat. Simţea totdeauna o oarecare stânjeneală când discuta de afaceri cu oameni naivi şi cinstiţi, cum era ministrul; prea erau neprevăzute reacţiile lor. Cu prinţul Montbarey o va scoate mult mai uşor la capăt. Într-adevăr, prinţul Montbarey, cartofor inveterat, totdeauna plin de datorii, nu avea scrupule să-şi folosească postul pentru redresarea încâlcitei sale situaţii financiare. Utiliza în acest scop o prietenă, cântăreaţă de operă, *mademoiselle* de Violaine. Ori de câte ori se libera un post mai important în armată, *mademoiselle* de Violaine prezenta o listă de aspiranţi dispuşi să plătească pentru acest post şi, de cele mai multe ori, prinţul reuşea să-l facă pe Saint-Germain, care nu bănuia nimic, să accepte candidatul său.

Datorită felului cum îl luase Pierre pe ministru, stocurile de arme îi erau de fapt asigurate. Dar, dacă se arăta răuvoitor, prinţul Montbarey putea fixa preţuri foarte mari, putea complica şi tărăgăna la nesfârşit tranzacţia cu casa *Hortalez şi Compania.* La asta există un singur leac: să-i dea prinţului, într-o formă elegantă, un comision. În astfel de

chestiuni Pierre nu era meschin.

— Firma *Hortalez* - îi explică el lui *monsieur* de Montbarey - e foarte îngrijorată de problema alegerii armelor de trimis insurgenţilor. Comanda americanilor este făcută în termeni generali şi, până să trimită experţi, ar trece prea mult timp. El însuşi şi ceilalţi domni de la firma *Hortalez* sunt oameni de afaceri şi adepţi înfocaţi ai insurgenţilor, dar nu propriu-zis specialişti militari. De aceea i-ar fi foarte îndatorat dacă ar putea să-i recomande un sfătuitor priceput. Bineînţeles, firma *Hortalez* nu cere asemenea servicii gratuit, doar este o întreprindere comercială.

Cu ochi negri, vicleni, vioi, prinţul Montbarey îl examina zâmbind pe Pierre, care zâmbea şi el. Apoi cită câteva nume, le respinse tot el, şi în cele din urmă spuse, lovindu-se pe frunte:

— Ăsta e omul dumitale.

Acela era însă, cum se aşteptase Pierre, un domn din cercul prietenei lui Montbarey, *mademoiselle* de Violaine.

Pierre îi mulţumi călduros prinţului pentru amabilul sfat şi făgădui că-l va urma. Apoi se despărţi de primul secretar, ca şi de ministru, şi părăsi liniştit Arsenalul.

De la izbucnirea conflictului dintre coroana Angliei şi coloniile ei americane, existau la Paris persoane care sperau să joace un rol de seamă ca partizani ai americanilor. Când aflară de tratativele lui Beaumarchais, începură să umble cu intrigi.

Se agită, îndeosebi, un oarecare doctor Barbeu Dubourg, medic, politician, om de afaceri, scriitor, filantrop şi traducătorul operei doctorului Benjamin Franklin, bărbatul care, dintre toţi reprezentanţii insurgenţilor, se bucura de cea mai mare faimă în Europa. Doctorul Dubourg se lăuda

că, de această parte a oceanului, el luase primul atitudine pentru cauza americanilor. Auzind de tratativele întreprinse de *monsieur* de Beaumarchais, se duse să-l vadă.

Domnul acesta, un burghez blajin şi bine hrănit, îi spuse că ar fi informat de interesul pe care *monsieur* de Beaumarchais îl manifestă pentru cauza insurgenţilor. Desigur, nu se poate să nu fi aflat că el, doctorul Dubourg, se bucură de cinstea de a-l numi pe marele Benjamin Franklin prietenul său. De aceea a şi venit, să vadă dacă cumva *monsieur* de Beaumarchais ar avea de făcut niscaiva propuneri utile, pe care el, doctorul Dubourg, să le transmită mai departe lui Franklin şi americanilor.

Omul greoi, în haine burgheze, cu faţa cărnoasă, cu ochii mici, prietenoşi şi gura proeminentă, care se juca cu bastonul, trăgea tutun pe nas şi plescăia mereu din limbă, îi fu antipatic lui Pierre din prima clipă. Modestia lui îngâmfată, importanţa flecară, felul lui naiv-conspirativ, toate îl enervau. Îşi zicea că omul circula prin toate saloanele, că era influent şi că ar fi trebuit să se aibă bine cu el; Pierre era însă obişnuit să dea curs liber simpatiilor şi antipatiilor sale. Deşi ştia că nu face bine, îi răspunse lui *monsieur* Dubourg cu o politeţe distantă, mulţumindu-i pentru amabilele lui intenţii, arătând însă că el are oamenii săi de legătură care îi transmit propunerile pe căi sigure şi repezi la Philadelphia. Doctorul Dubourg, niţel derutat, îşi repetă foarte pe larg oferta. Pierre repetă refuzul. Despărţirea fu rece.

Doctorul Dubourg era un om blajin, dar nu-şi amintea ca cineva să-i fi dat paşaportul, aşa cum făcuse acest *monsieur* de Beaumarchais. Doctorul Dubourg se aşeză şi scrise o scrisoare; scria cu plăcere scrisori. De data asta se adresă contelui Vergennes. Inventivitatea lui *monsieur* de

Beaumarchais, scrise el, onestitatea lui, entuziasmul lui pentru tot ce este bun şi mare ar fi deasupra oricăror îndoieli. Totuşi ar fi greu de găsit un om mai puţin potrivit pentru tratative comerciale. *Monsieur* de Beaumarchais iubeşte viaţa fastuoasă, se spune chiar că ar întreţine femei, pe scurt, trece drept un risipitor şi nici un om de afaceri serios din Franţa n-ar vrea să aibă de-a face cu el. Contele Vergennes ar trebui să mai reflecteze înainte de a traduce în fapt intenţia sa de a rezolva chestiunea americană prin *monsieur* de Beaumarchais.

Ministrul citi. Ce spunea doctorul Dubourg nu era nou pentru el. Dar până acum, doctorul Dubourg dăduse numai sfaturi neutilizabile, iar Beaumarchais se dovedise capabil în numeroase cazuri. Vergennes citi scrisoarea a doua oară, zâmbi, trimise o copie firmei *Hortalez* şi-i sugeră lui *monsieur* de Beaumarchais să răspundă personal acestei scrisori.

Pierre răspunse: „Preastimate domnule doctor Dubourg, ce legătură are cu treburile americanilor faptul că eu trec drept un risipitor şi un bărbat care întreţine femei? De altfel, fac asta de douăzeci de ani. Întâi am întreţinut cinci, patru surori şi o nepoată, acum, din aceste femei întreţinute, au murit din păcate două, deci nu mai întreţin decât trei, două surori şi o nepoată; desigur că şi asta constituie o risipă pentru un bărbat fără rang şi titlu. Dar ce-aţi mai spune dacă aţi afla că împing neruşinarea atât de departe, încât întreţin şi bărbaţi, un nepot tânăr şi simpatic şi, apoi, chiar şi pe nefericitul tată ce l-a zămislit pe scandalosul desfrânat, care este respectuos subsemnatul? Şi mai gravă e chestiunea cu luxul pe care-l desfăşor. Postavul cel mai costisitor nu-i destul de elegant pentru mine; câteodată, când e foarte cald, sunt atât de cheltuitor,

încât mă port numai în mătase. Dar, pentru Dumnezeu, monsieur, nu comunicaţi asta contelui Vergennes, ar putea pierde părerea bună pe care o are despre mine.”

Din ziua în care ministrul îi dovedise încrederea sa trimiţându-i scrisoarea, afacerile lui Pierre prosperau.

Cu Ministerul de Război încheie un contract cum nu şi-ar fi putut dori altul mai bun. Arsenalul îi livră două sute de tunuri la preţul metalului, adică patruzeci de *sous* livra; fonta se furniza firmei *Hortalez* cu nouăzeci de franci mia de livre, iar puştile fură facturate la preţuri îmbucurător de scăzute. Cu toată gratificaţia mare pentru prinţul Montbarey, nu se mai întâmplase în Franţa ca un furnizor de armament să obţină materiale la preţuri atât de reduse.

Şi după aceea, în sfârşit, veniră şi banii pe care Pierre îi aşteptase cu atâta nerăbdare, milionul Ministerului de Externe, un milion de livre tournois[1], în aur şi poliţe.

Pierre vărsa aurul din saci pe uriaşul lui birou, care se acoperise de monede. Purtau chipurile multor suverani aceste monede de aur, feţele diferiţilor Louis, al paisprezecelea, al cincisprezecelea, al şaisprezecelea şi feţele Mariei Theresia a Austriei, a lui Friedrich al Prusiei, a lui Carlos al Spaniei. Pierre savură strălucirea şi mulţimea lor, se bucură la vederea poliţelor semnate de contele Vergennes şi contrasemnate de primul secretar al acestuia, Conrad- Alexandre de Gérard. Zâmbi din toată inima.

Partenerii de peste ocean, pentru care lucra firma *Hortalez şi Compania*, nu ştiau încă nimic de existenţa acestei firme şi de activitatea ei. Până acum, Pierre lucrase niţel în vânt în această privinţă. La Londra i se prezentase

[1] Monedă franceză, asemănătoare cu cea bătută la Tour în secolul al XIII-lea.

ca reprezentant al coloniilor un oarecare Mr. Arthur Lee, un domn tinerel, entuziasmat de cauza patriei lui şi de sine însuşi. I se şoptise lui Mr. Lee că nu ambasadorul oficial, ci *monsieur* de Beaumarchais ar fi adevăratul reprezentant al Versailles-ului, iar Pierre nu făcuse nimic pentru a-i schimba această părere. Mr. Lee îi făcuse multă curte, Pierre îi promisese în cuvinte misterioase întreg ajutorul Franţei, lăsase să se întrevadă perspectiva unei întrevederi cu contele Vergennes. Când însă Pierre, întors la Paris, îi vorbi ministrului despre Mr. Lee, prudentul diplomat nici nu voise să audă de aşa ceva, şi refuzase să primească un om cunoscut la Londra ca reprezentant al insurgenţilor. Sensibilul Mr. Lee, crezând că Pierre nu depusese zelul necesar, fu jignit şi anunţă că nu mai vine la Paris; firma *Hortalez* nu mai putea trata cu el.

Între timp, însă, Congresul de la Philadelphia se hotărâse să numească un plenipotenţiar extraordinar pentru Franţa şi curând acesta sosi la Paris. Era un oarecare Silas Deane.

Încă înainte că Piere să-l fi căutat, Mr. Deane îşi făcu apariţia la *Hôtel de Hollande.* Era un burghez, îmbrăcat niţel cam ciudat, purtând, peste burta lui mare, o vestă de atlaz brodată cu multe floricele. Se vădi imediat că este un om cu care se putea discuta pe un ton de afaceri. De altminteri, vorbea numai englezeşte, n-avea idee de cum stau lucrurile la Paris, fu foarte recunoscător pentru serviciile pe care firma *Hortalez* i le oferea şi, după câteva zile, începu să vină cu toate necazurile sale la serviabilul *monsieur* de Beaumarchais.

Doctorul Dubourg încercă să se bage între ei. Dar la Versailles i se declară lui Mr. Deane, fără echivoc, că omul de încredere al guvernului francez este *monsieur* de Beaumarchais. Asta îi convenea americanului, Pierre îi

plăcea mai mult decât doctorul Dubourg.

Monsieur de Beaumarchais şi reprezentantul americanilor căzură fără greutate la înţelegere şi curând redactară un contract în toată regula. Firma *Hortalez şi Compania,* reprezentată prin *monsieur* de Beaumarchais, se obliga să livreze Congresului Coloniilor Unite, reprezentat prin Mr. Silas Deane, echipamentul complet pentru treizeci de mii de oameni; enumerarea a ceea ce firma sa obliga să livreze minimal făcea parte integrantă din contract. Congresul Coloniilor Unite, la rândul lui, se obliga să plătească fiecare livrare în interval de cel mult opt luni de zile, şi anume cel puţin patruzeci şi cinci la sută în poliţe, iar restul în marfă.

Când avu în mână contractul semnat şi parafat, lui Pierre îi zvâcni inima de bucurie. Plecă îndată cu trăsura la *monsieur* de Lenormant. Ei, ce mai zice acum Charlot? Pierre alerga triumfător prin odaie. Câte îi izbutiseră în această scurtă vreme! Guvernul francez îşi vărsase milionul, guvernul spaniol luase angajamente ferme să plătească milionul ce-i revenea. Arsenalul regelui furniza grosul materialului necesar la preţurile cele mai convenabile şi acum, iată şi acest splendid contract cu împuternicitul Congresului. Tot mai credea Charlot că afacerea e riscantă?

Acesta, cu ochi împăienjeniţi, se uita la prietenul său cum alerga prin odaie şi-şi enumera mândru succesele. Apoi, încet, cu atenţie, parcurse documentul. „În cel mult opt luni... cincizeci şi cinci la sută în mărfuri, patruzeci şi cinci la sută în poliţe.”

— Un contract foarte bun, zise el. Ridică ochii. Cine este acest Mr. Deane?

— Reprezentantul Congresului, răspunse niţel mirat Pierre.

— Ştiu - spuse amabil Lenormant cu vocea lui onctuoasă - asta o şi declară în contract. Dar cine este Congresul? Cine sau ce stă în spatele Congresului?

Şi privi melancolic la Pierre.

— În spatele lui - răspunse cu patimă Pierre - stă un popor de trei milioane, o ţară cu bogăţii uriaşe, neexploatate, în spatele lui stă...

— Ştiu, dar cui îi aparţin bogăţiile? Poţi avea semnături de la rebeli şi poţi avea semnături de la loialişti. Examină pe gânduri semnătura. Mr. Silas Deane, mai zise el, ridicând din umeri.

— Ascultă, Charlot, se poate pune la îndoială valabilitatea oricărei semnături. Dar, ştii perfect de bine, acest contract este întărit de voinţa hotărâtă de a-l respecta. În orice caz, vei recunoaşte că firma *Hortalez* este mai solidă astăzi decât atunci când am examinat pentru prima dată şansele ei. Dumneata mi-ai pus atunci la dispoziţie capital, în mod generos şi cu o dobândă rezonabilă. Mi-ar părea meschin dacă astăzi, când şansele au crescut atât de uriaş, nu te-aş ruga din nou: participă la afacere.

Vorbea insistent, cu căldură.

Lenormant privea în gol, capul lui rotund, cu fruntea bombată, sta plecat înainte. Contractul nu era rău. Contractul era chiar foarte bun, cu condiţia ca în spatele lui să stea un om puternic, care să poată la nevoie exercita, prin guvernul francez, o presiune asupra americanilor. Dacă el, Charlot, ar participa la afacerea asta, ar fi foarte mănoasă şi o bună parte din beneficii, partea leului, i-ar rămâne lui. Dar iniţiatorul acestei operaţii mari va fi tot micul Pierrot, a lui va fi în veci ideea, a lui gloria.

— Dragul meu Pierre - spuse el lent şi politicos, ca de obicei - lucrurile nu s-au dezvoltat nefavorabil, recunosc, şi

este deosebit de amabil din partea dumitale să-mi propui, în aceste condiţii, o schimbare a relaţiilor noastre de afaceri. Dar eu sunt, de felul meu, un pedant. Îmi place să respect contractele şi iau asupra mea riscul când în unele cazuri se dovedesc neconvenabile. Prefer - încheie el politicos - să rămânem la vechea noastră convenţie şi la dobânzile şi garanţiile prevăzute în ea.

Pierre fu mirat. Socotise că Charlot nu va şti cum să accepte mai repede. Crezuse că, odată contractul american încheiat, poate găsi orice asociat ar vrea; că e mărinimie din partea lui să mai vină odată la Charlot. Atitudinea acestuia îi era de neînţeles. Să se fi înşelat oare, să fi subevaluat, cu toate acestea, riscul? Charlot avea fler.

Se întoarse îngrijorat şi indispus la *Hôtel de Hollande.*

Când intră însă în sediul firmei *Hortalez,* în sediul său, când străbătu frumoasele încăperi, proasta dispoziţie i se risipi. Obrăzniciile pe care doctorul Dubourg le debitase în acea scrisoare către Vergennes îl îndemnaseră pe Pierre să instaleze, înadins, în mod deosebit de luxos birourile lui de la *Hôtel de Hollande.* Şi astăzi, ca în atâtea dăţi, se bucura de fastul cu care înzestrase casa. Avusese dreptate să facă din ea mândra dovadă a încrederii lui în cauză dreaptă pentru care lupta şi în succesul afacerilor ce se puteau face cu ea.

Mai reciti odată contractul cu Congresul. Dădu din cap, zâmbi. Prostii, reticenţele lui Charlot nu erau decât toane ciudate şi pesimiste.

Îl chemă pe Maigron şi radios, înaripat, îi dictă o scrisoare către Congresul Statelor Unite.

„Foarte onorabili domni - dictă el - extraordinara stimă de care sunt cuprins faţă de acest popor curajos, care sub

conducerea domniilor-voastre apără în mod atât de măreţ libertatea sa, m-a îndemnat să colaborez la nobila acţiune a domniilor-voastre. Am creat o mare întreprindere comercială, pentru a vă aproviziona cu tot ce vă poate fi util în războiul drept pe care-l duceţi. Am încheiat acorduri în toată regulă cu împuternicitul domniilor-voastre de la Paris şi vă voi expedia încă anul acesta următoarele furnituri.”

Umblase dictând prin odaie, în timp ce secretarul Maigron stenografia cu unul din creioanele sale moderne. Acum se opri şi, încet, pentru ca secretarul să-l poată urma, citi de pe listă:

„216 tunuri
290.0 raţii pulbere
30.0 puşti
200 ţevi de tun
27 mortiere
13.000 obuze
8 vase de transport

apoi: echipamentul complet pentru 30.000 de soldaţi compus din:

30.000 pături
20.000 perechi încălţăminte
30.000 perechi catarame de încălţăminte şi jartiere
60.000 perechi ciorapi de lână
30.000 batiste
120.000 nasturi

apoi:

95.000 coţi postav pentru uniforme
42.000 coţi căptuşeală
180.000 coţi pânza de cămăşi soldăţeşti
15.000 livre aţă
1.000 livre mătase

100.000 ace de cusut groase.”

Era o listă tare lungă, Pierre o savură toată. Apoi o lăsă din mână şi zise;

— Ce părere ai, Maigron? N-aş fi crezut niciodată că o s-o scoatem la capăt.

Apoi reluă dictarea. „Reprezentanţii domniilor-voastre, foarte onorabilii mei domni - dictă el grandilocvent - vor găsi în mine un prieten de încredere, în casa mea un cămin, în lăzile mele bani, precum şi orice fel de ajutor pentru activitatea lor, fie aceasta publică sau secretă. Voi înlătura, după posibilităţi, toate obstacolele ce v-ar putea sta în cale în cabinetele Europei. Voi avea un agent în fiecare port al Franţei şi al Spaniei, care, la sosirea vaselor domniilor-voastre, se va pune la dispoziţia căpitanului şi-i va fi de ajutor în toate felurile. Regele Franţei şi miniştrii săi vor fi siliţi să ia oficial atitudine împotriva acestor încălcări a acordurilor comerciale cu străinătatea. Dar puteţi fi încredinţaţi, domnii mei, că zelul meu neobosit va înlătura toate dificultăţile. Voi avea grijă ca interdicţiile să fie ocolite sau desfiinţate cu totul. Voi face ca toate operaţiile necesare afacerilor noastre să fie posibile.

Vă rog, deci, să consideraţi de acum înainte, foarte onorabilii mei domni, casa mea ca centrul întregii activităţi duse în favoarea domniilor-voastre în Europa, şi pe mine însumi ca pe unul din cei mai înfocaţi aderenţi ai cauzei domniilor-voastre, ca pe un om căruia nimic nu-i stă mai mult la inimă decât succesul domniilor-voastre şi care este plin de respectul şi stima cu care am cinstea să semnez,

al domniilor-voastre devotat,
Rodrigue Hortalez şi Compania.”

— Ei, Maigron - încheie el - nu este asta o scrisoare extraordinară?

— Cert este că domnii din Philadelphia n-au mai primit asemenea scrisoare de afaceri, replică sec Maigron.

Pierre, însă, după plecarea lui Maigron, reciti din nou convenţia sa cu *Mr.* Silas Deane, reprezentantul Congresului Coloniilor Unite. Apoi, satisfăcut, puse documentul în scrin, lângă desenul invenţiei sale, lângă manuscrisul original al *Bărbierului,* lângă scrisorile sale de dragoste.

Entuziasmul îi era însă mereu tulburat de îndoielile lui Lenormant şi nu putea scăpa de nevoia să discute cu un om rezonabil. Paul Theveneau nu era omul potrivit, era pătimaş ca şi Pierre. Merse s-o vadă pe Désirée.

— Pici tocmai bine, îl primi Désirée. Peste două zile începem repetiţiile.

Théâtre Français hotărâse să reprezinte, într-o nouă montare, piesa *George Dandin,* comedia despre netotul bogat care o ia de nevastă pe Angélique cea săracă, de dragul originii ei nobile; ea îl înşală pe unde poate, el află, o surprinde, are dovezi concludente, dar este un neajutorat, Angélique îi este de zece ori superioară, îl scoate vinovat şi, în înţelegere cu prea nobilii ei părinţi, îl obligă să-i ceară în genunchi iertare pentru tot ce are el de răbdat de la ea. Désirée trebuia să joace rolul lui Angélique, situaţie picantă, dat fiind relaţiile ei cu Charlot. Când îi comunică acum că va juca rolul, Pierre zâmbi; se bucura de mutra pe care avea s-o facă Charlot. „*Tu l'as voulu*, *George Dandin!*"[1]

Când i se oferise rolul, Désirée se gândise întâi mai mult la Charlot decât la George Dandin. Dar, din clipa în care se

[1] „Tu ai vrut-o, George Dandin", reflecţia pe care şi-o repetă eroul comediei lui Molière, subliniind propria sa vină.

hotărâse să-l primească, n-o mai interesa nimic altceva. Désirée îşi iubea arta ca o adevărată artistă, încetase să mai fie Désirée, era doar Angélique. Reprezentarea pieselor lui Molière se făcea la *Théâtre Français* cu stricta respectare a tradiţiei; în ce măsură se putea ea elibera de această tradiţie? Se gândise numai la asta în ultimele zile, discutase, luase unele hotărâri, le respinsese, luase altele. Şi acum, iată că venise Pierre, unul din foarte puţinii oameni care se pricepeau cu adevărat la teatru. Imediat îl acapară. Îi puse toate întrebările care se ridicaseră în faţa ei, îi jucă o scenă, apoi alta. Ca om de teatru ce era, el se lăsă antrenat şi curând uită de ce venise. Discutară gesturi, intonaţii, se aprinseră, se certară şi se împăcară, uitară de toate.

După trei ore - Pierre îşi propusese să rămână o oră - ea declară, trăgându-şi suflarea:

— Şi acum, facem o pauză.

El răspunse, susţinând încântat:

— Bine, Désirée, cinez cu tine şi apoi, cu Dumnezeu înainte, continuăm repetiţia.

Munca comună îi dispusese şi cina fu veselă. Sporovăiră despre *Théâtre Français,* despre ce e bun în tradiţia lui şi ce e rău, sporovăiră despre artişti şi despre posibilitatea unor reforme. Pierre iubea piesa *George Dandin,* înţelegea mai bine decât oricare altul umorul ei crud şi savuros, comedia aceasta îi privea pe amândoi, pe el şi pe Désirée, nu mai puţin decât pe Charlot. Îi arătă cu pricepere lui Désirée cu ce tehnică îşi obţine Molière efectele, ce mai este permis azi din această tehnică şi ce nu. Désirée asculta captivată. Când Pierre vorbea despre teatru, era mai deştept şi mult mai strălucitor încă decât atunci când se entuziasma pentru libertate.

Treptat însă gândurile sale se întoarseră la chestiunea americană. Schimbă cu dibăcie vorba, povesti şi, în cele din urmă, între două vinuri, îi citi lui Désirée scrisoarea sa către Congres. I-o jucă. Triumful cifrelor sale, patosul frazelor sale îl antrenară. Désirée, recunoscătoare şi fată de treabă, îi mulţumi pentru interesul său faţă de Angélique printr-o vie atenţie pentru afacerile lui.

Dar, ascultându-l cum citea, faţa i se încruntă tot mai mult.

— Cunoşti tu oamenii din care se compune acest Congres american?

— Nu-i cunosc, răspunse niţel cam supărat Pierre. Nu-mi sunt cunoscute decât numele lor şi nimic mai mult, am unele amănunte doar despre Franklin, Washington şi Thomas Paine[1]. La Londra, cunosc un oarecare Arthur Lee; nu-i un om agreabil, dar e plin de entuziasm şi cu siguranţă cinstit. Cât despre Silas Deane, pe care mi l-au trimis încoace, pentru ăsta pun mâna în foc.

Désirée şedea pe scaun, mărunţică, gânditoare, cuminte. Insistă:

— Adică nu-i cunoşti pe oamenii cărora le-ai trimis această scrisoare?

— Nu, nu-i cunosc, recunoscu Pierre iritat. Dar ştiu că, prin faptul că fac parte din Congres, ei îşi pun în joc averea, şi chiar mai mult decât averea. Asta mi-ajunge.

Désirée căzu pe gânduri.

— Mă străduiesc - zise ea - să-mi închipui ce fel de oameni sunt membrii Congresului tău. Trebuie să fie mai mult oameni în etate, din cei care şi-au cucerit oarecare poziţii şi încrederea concetăţenilor, oameni de afaceri,

[1] Publicist american (1737-1809), luptător pentru independenţa Statelor Unite ale Americii.

avocaţi, cam aşa ceva.

— Ei şi - întrebă Pierre provocător - parcă oamenii de afaceri nu pot fi entuziaşti?

— Ba e foarte posibil, recunoscu Désirée. Dar un lucru e sigur: oamenii de afaceri vor fi miraţi de o scrisoare ca asta a ta.

— Nu se poate scrie despre arme pentru libertate ca despre heringi, răspunse răstit Pierre.

— Tu ai scris pentru parizieni, pentru cititorii pamfletelor tale. Mă tem că onorabilii domni din Philadelphia nu te vor lua drept un om de afaceri serios.

— Dar drept ce să mă ia, cu uniformele şi tunurile mele? întrebă enervat Pierre.

Désirée răspunse:

— Poate, de exemplu, drept unul care face numai pe omul de afaceri, pentru a transmite ajutoare oferite gratuit de guvernul francez.

— Crezi că n-au să plătească? întrebă Pierre, de astă dată surprinzător de încet, încurcat.

Se gândea la Charlot, se gândea la observaţia secretarului său, Maigron. Poate că ar fi fost într-adevăr mai bine să le scrie acelor bărbaţi din Philadelphia nu o scrisoare ţâşnită din inimă, ci o comunicare seacă. Poate că erau într-adevăr oameni cărora nu le făcea plăcere să scoată bani, iar o scrisoare ca a lui îi întărea în concepţia că ce le soseşte de peste ocean ar fi un cadou al regelui Franţei. Dar alungă pe dată acest gând.

— Pe dracu! Am un contract bun cu seriosul *Mr.* Deane. Congresul plăteşte, n-am nici cea mai mică îndoială. Am de-a face cu reprezentanţii unei naţiuni virtuoase.

— Să sperăm, zise sec Désirée.

Apoi vorbi din nou de *George Dandin* şi repetară mai

departe. Dar Pierre nu se mai lăsa prins de joc ca înainte şi curând plecă.

Dacă însărcinarea guvernului de la Versailles îi aducea deocamdată lui Pierre numai griji, voia s-o folosească măcar pentru a scăpa de „blam”, de acea „pată” care-l apăsa în urma sentinţei judecătoreşti ce-i interzicea să mai ocupe vreo funcţie în stat. Se împlineau trei ani de când trăia în acest echivoc grotesc, el, cel mai aplaudat autor de teatru al ţării, celebru în toată Europa prin pamfletele sale, agreat la Curte, însărcinat de miniştri cu misiuni importante, răsfăţat de femei, la fel de binevenit în saloanele lumii bune şi în cârciumile şi cafenelele Parisului şi, totodată, rău famat, „pătat prin sentinţă judecătorească”.

În toţi anii aceştia suportase cu calm, ba chiar cu câte o glumă, aluziile la această situaţie socială echivocă. Dar calmul său era prefăcut. Nu mai voia să fie un bufon, aplaudat şi totodată dispreţuit.

Îi mai făcuse în câteva rânduri aluzii contelui Vergennes că dificila lui sarcină cerea un om întreg, liber de alte preocupări, dar că gândul la acea sentinţă infamantă şi complicatele demersuri pentru a obţine o rejudecare îl împiedică să-şi concentreze toate forţele pentru îndeplinirea însărcinării primite. Ministrul nu voise să înţeleagă aluziile. Acum însă, când recompensa sunătoare a eforturilor sale se lăsa atât de mult aşteptată, Pierre nu mai răbda să-i mai fie tărăgănată şi reabilitarea. Merse la ministru, hotărât să nu părăsească cabinetul acestuia fără să fi obţinut reluarea procesului.

Dârz şi cu foc declară că, dacă guvernul regelui foarte creştin însărcina pe un bărbat ca el cu o misiune atât de importantă şi onorabilă, trebuie, cel puţin, să-l elibereze de „blamul” cu care l-a înfierat un tribunal părtinitor. Guvernul

trebuia s-o facă pentru propria sa reputaţie.

Contele Vergennes ridică la Pierre ochii săi rotunzi, binevoitori, îngânduraţi. Ministrul era patriot, filozof şi devotat cauzei progresului. Fusese încă de mult hotărât să facă să le parvină un ajutor insurgenţilor americani; se temea că insurgenţii s-ar putea împăca în cele din urmă cu metropola, dacă situaţia lor ar deveni desperată, şi în cazul acesta Franţa ar pierde, odată pentru totdeauna, ocazia favorabilă de a-i plăti Angliei pentru înfrângerea din 1763. Pe de altă parte, ministrul ştia, mult mai bine încă decât Pierre, că va mai dura încă destul de mult până ce Franţa să poată risca un război. De aceea, propunerea lui Pierre de a-i ajuta în secret pe rebeli îi venise foarte la îndemână, iar capabilul şi inventivul Beaumarchais i se păruse omul potrivit pentru treaba aceasta. Contele Vergennes avea aşadar bunăvoinţă faţă de Pierre şi un fel de recunoştinţă.

Dar el sezisa foarte bine şi slăbiciunile lui Pierre. Lui Vergennes, omul discret, ironic, înclinat spre exprimări prudente, îi era dezagreabil felul de a fi zgomotos, teatral, vanitos al lui Pierre. Nu lua foarte în serios faptul că Pierre era „pătat”; era mai curând ridicol decât tragic, ca un domn exagerat de elegant - dar cu haina murdară la spate.

Pe lângă acestea, contele Vergennes era lent şi obişnuia să procedeze tacticos. Şi acum răspunse:

— Eşti totdeauna atât de grăbit, dragul meu! Ţi-am mai declarat că sunt gata să te ajut. Dar trebuie s-o fac acum, imediat?

— Da, da, da, imediat! Mă tem - continuă Pierre răutăcios, obraznic şi amabil - mă tem că atâta vreme cât nu sunt liberat de acest „blam”, nu voi putea lucra cu eficienţa la care vă aşteptaţi desigur din partea mea. Mă tem că americanii vor primi mai puţine tunuri şi muniţii câtă

vreme „pata” rămâne asupra mea.

Contele Vergennes nu era omul care să se lase intimidat de o ameninţare atât de grosolană. Dar, văzând expresia hotărâtă, ba chiar sumbră de pe faţa lui Pierre, pentru prima dată omul acesta nu i se mai păru ridicol. Ministrul simţi cât de adânc îl lovise pe Pierre acea sentinţă nedreaptă, cât curaj îi trebuise pentru a glumi trei ani încheiaţi pe seama nedreptăţii suferite.

Vergennes se juca uşor cu pana de scris; ochii i se înnegurară, îngânduraţi.

— Nu găseşti şi dumneata, *monsieur* de Beaumarchais, că le-ar bate englezilor la ochi dacă guvernul ar dispune tocmai acum reluarea procesului dumitale? Trebuie să ne ferim cu orice preţ de a le atrage atenţia.

Pierre răspunse cam răstit:

— N-am ce-i face, sunt de felul meu bătător la ochi. Fiecare om talentat e bătător la ochi. Şi asta, pentru că nu există foarte mulţi oameni talentaţi.

— Mulţumesc de învăţătură, răspunse Vergennes, fără să fie jignit.

Pierre însă adăugă, de data asta foarte politicos:

— Iertaţi-mă, domnule conte, dacă cumva mi-am ieşit din fire. Dar toată povestea asta mă frământa mult mai adânc decât vă închipuiţi. De altfel - continuă el râzând uşuratic şi resemnat - tot va dura luni, poate ani, până ce vor fi îndeplinite toate formalităţile şi va porni procesul.

Ministrul zâmbi.

— În această privinţă se poate să ai dreptate, zise el. Şi apoi promise: Bine, voi vorbi cu colegul meu de la Justiţie. Americanii trebuie să-şi capete tunurile şi puştile pe care le aşteaptă, încheie el zâmbind.

Pierre mulţumi volubil. Dar de data asta voia să meargă

la sigur:

— Aveţi, domnule conte, atât de multe treburi pe cap, încât aş fi lipsit de modestie dacă v-aş mai ruga să vă ocupaţi şi de chestiunea mea. Guvernul mi-a încredinţat până acum funcţii felurite. Aceasta m-a îndemnat să preiau odată, pentru scurt timp, şi funcţia de secretar al domniei-voastre. Mi-am permis să pregătesc scrisoarea domniei-voastre către procurorul general.

Şi cu un zâmbet îndrăzneţ şi amabil, îi întinse contelui documentul. Suna aşa: „Afaceri urgente ale regelui cer ca *monsieur* de Beaumarchais să întreprindă în viitorul cel mai apropiat câteva călătorii mai lungi. El are însă reticenţe, nevrând să plece înainte de a se fi hotărât reluarea procesului său. Dacă aţi vrea deci să acţionaţi în acest sens, domnule procuror general, l-aţi obliga mult pe întotdeauna devotatul dumneavoastră...”

— Nu mai trebuie decât să semnaţi, domnule conte, spuse şăgalnic Pierre.

Ministrul se întreba dacă nu trebuia cumva să-l repeadă. Se hotărî să n-o facă. Râse.

— Eşti şi mai obraznic decât personajele comediilor dumitale, zise el şi semnă.

— Ştiam că veţi avea înţelegere pentru situaţia mea, spuse plin de o sinceră recunoştinţă Pierre, luând scrisoarea pentru a o preda personal şi imediat.

Se bucură că va putea povesti alor săi despre noul succes. Thérèse, mai ales, care participa cu atâta patimă la lupta pentru dreptatea lui, va fi încă mai fericită decât el însuşi. Se potrivea bine că tocmai primise un bilet de la ea, în care-l ruga să vină curând s-o vadă la Meudon.

Se întâmplă rar ca reţinuta Thérèse să-i trimită asemenea mesaje. De obicei, o făcea numai atunci când

avea ceva de discutat cu el. Acum, lucrurile se vor schimba probabil. Ea nu mai locuia atât de aproape, se mutase în casa de la Meudon pe care i-o dăruise. Casa aceasta arăta cu totul altfel decât şi-o închipuise. Lăsase renovarea şi aranjamentul interior în grija Thérèsei care, spre marea lui mirare, introdusese pretutindeni o mare simplitate. Văzând pentru prima oară casa renovată şi mobilată din nou, îi fusese greu să-şi ascundă dezaprobarea şi-i trecu prin minte că nu era chiar atât de rău că nu trăia împreună cu Thérèse.

Astăzi însă, când avea o noutate atât de mare, îi părea bine că îl chemase. Porni pe dată spre Meudon; voios şi nerăbdător, îi părea că vizitiul nu mâna destul de repede. Când zări casa, găsi că în fond nici nu arăta atât de rău. Nu erau acum la modă interioarele simple? Thèrése, cu bunul ei gust, îşi construise un cadru potrivit.

Ea îi ieşi înainte. Băgă imediat de seamă că era altfel decât de obicei; părea bucuroasă, dar neobişnuit de stânjenită. De îndată ce intrară în casă, îi spuse:

— Trebuie să-ţi comunic ceva, Pierre.

Dar Thèrése, de obicei atât de calmă, de sigură, nu găsea cuvintele potrivite, zâmbea, spunea jumătăţi de fraze, era stingherită şi fericită.

Pierre nu pricepu imediat. Apoi, când pricepu, îşi manifestă zgomotos bucuria. Un copil, va avea un copil de la Thèrése! Din prima lui căsnicie nu avusese copii, copiii din căsnicia a doua muriseră. Probabil că în Spania creştea un copil de a lui, a cărui mamă îl părăsise la mânie, aşa că nu mai putuse niciodată afla amănunte despre el. Un copil de la Thèrése, asta era grozav.

Şi vestea îmbucurătoare venea în acelaşi timp, aproape în aceeaşi zi în care reuşise să obţină să i se aprobe

rejudecarea.

Doamne sfinte, Thérèse nici nu ştia încă de succesul lui. Poveşti. Se entuziasma. Thérèse se lăsa antrenată de entuziasmul lui. Ea luase parte la lunga luptă şi acum, prin dârzenia lui, prin abilitatea, energia şi şiretenia lui, prin răbdarea lui, biruise. Thérèse avu acelaşi sentiment de înălţare ca atunci când citise pentru prima dată pamfletele lui, mai mult decât atât: un sentiment de împlinire. O uşoară roşeaţă trecu pe faţa ei mare, frumoasă, gura i se întredeschise într-un zâmbet fericit.

— Azi e o zi bună, Pierre.

Vorbise încet, dar glasul ei sunase plin, mai adânc decât de obicei.

Acum abia, când cineva participa cu tot sufletul la mândra lui bucurie, fericirea lui Pierre era totală. Da, Thérèse îl înţelegea mai bine decât oricare alta, ea era într-adevăr femeia ce-i fusese menită. Trebuia să fie împreună. Acum mai mult ca oricând.

— Da - îi reluă el cuvintele - asta e cu adevărat o zi mare - şi continuă cu foc - şi acum ne căsătorim, Thérèse, acum nu mai accept nici o obiecţie.

Dar nici nu terminase fraza, că începu din nou să-i displacă locuinţa.

— De cum sunt reabilitat - încheie el - ne căsătorim.

Sub sprâncenele învoite, ochii ei mari, cenuşii, se înnegurară uşor de gânduri.

— Cum vrei tu, Pierre.

Şi tot încet, şi nu atât de sigură că de obicei, continuă:

— Cât crezi că va dura până la reabilitarea ta?

— Poate merge foarte repede, două-trei luni.

Era exact. Dar, dat fiind samavolnicia tribunalelor, putea să meargă şi foarte încet şi el resimţi o uşoară stânjenire că

legase propunerea de căsătorie de un termen nesigur. Dar acum era fapt consumat şi era bine că ea acceptase. Nu mai vorbiră despre asta, în schimb el îi propuse, cu atât mai entuziast şi bucuros, câteva nume pentru copil. Căzură de acord să-i zică Alexandre, de va fi băiat, iar de va fi fată, Eugénie.

— Voi da deci - declară avântat Pierre - primului meu vas care pleacă spre America numele de *Alexandre*, iar pe al doilea îl voi numi *Eugénie*, pentru orice eventualitate.

La palatul Ètioles, proprietatea sa, *monsieur* Lenormant îşi serba cea de a şaizeci şi una aniversare. Serbările lui *monsieur* Lenormant erau vestite, oricine era bucuros să fie invitat.

Frumosul parc englezesc al palatului se potrivea pentru festivităţi. Vremea era splendidă, o uşoară adiere făcea să nu se simtă căldura. Cele mai multe doamne veniseră în rochii viu colorate, cu pălării mari, în culori deschise. Se ridicaseră corturi, pe gazon se aşternuseră feţe de mese, în jurul cărora oaspeţii întinşi mâncau, beau, jucau jocuri naive. Pentru cei care preferau jocuri mai pasionante decât baba-oarba şi crochet, se pregătiseră mese de joc, atât în aer liber cât şi înăuntru. Pe timpul zăpuşelii oaspeţii se puteau întinde la umbra copacilor, pe terasă şi în palat.

Acum, că se mai răcorise, tot parcul, cât era de mare, se umplu de oameni. Oaspeţii îşi arătau unul altuia numeroasele doamne şi domni de la Curte. Venise ducele d’Ayen, contele şi contesa de Noailles, tânărul duce de la Rochefoucauld, venise şi *madame* de Maurepais, soţia primului-ministru. Désirée Mesnard stârnea mult interes. Repetiţiile pentru *George Dandin* îi lăsau puţin timp; dar *monsieur* Lenormant, poate tocmai din pricina lui

Angélique, o invitase într-un mod neobişnuit de stăruitor. Venise deci; luminoasă, graţioasă, roşcată, foarte sigură de sine, niţeluş cam obraznică, păşea prin iarbă înconjurată de numeroşi domni.

Madame Maurepas era, ca de obicei, împreună cu cea mai intimă prietenă a ei, prinţesa Montbarey. Şedeau amândouă pe terasă, beau limonadă de la gheaţă şi făceau observaţii spirituale şi răutăcioase despre ceilalţi musafiri. Arătând din ochi spre Désirée, madame de Maurepas spuse cam aşa:

— Ce subţirică-i omida asta, drăguţa de ea, şi din ce frunză grasă înfulecă!

Printre invitaţi erau mulţi foarte tineri, de-a dreptul copii. Lui *monsieur* Lenormant îi plăcea să se înconjoare cu tineret. Şi principesa Montbarey îşi adusese fiica de paisprezece ani, Véronique, o fată serioasă.

— Sunt vremuri proaste pentru copiii noştri, se plânse *madame* Montbarey. Pe noi, pe vremea noastră, ne-au pregătit mai bine pentru viaţă, călugăriţele noastre ne-au învăţat să ne bucurăm de ea. Dar acum? Uită-te, dragă, la fata mea, Véronique, în ce hal mi-au acrit-o! De când ni s-a luat religia, copiii noştri devin plicticoşi şi morali. Şi ce băiat e acela cu care stă de vorbă? Nu arată şi el al dracului de acru?

Băiatul cu care stătea de vorbă Véronique era Félicien Lépine, nepotul lui *monsieur* Pierre de Beaumarchais. Tânărul acesta cu faţa dură, colţuroasă şi cu ochi mari, gânditori, îşi plimba cu stângăcie haina lungă, cafenie, prin mulţimea multicoloră şi zgomotoasă. Capul cam osos al fetei de lângă el se ridica mare deasupra umerilor ei decoltaţi, colţuroşi, iar talia răsărea înduioşător de îngustă din imensa fustă albă înflorată. Gânditori, mai maturi decât

ar fi fost firesc la anii lor, cei doi copii se plimbau de parcă erau singuri prin mulţimea zgomotoasă şi veselă. Când îi fusese prezentat, Véronique îl privise cercetătoare şi totuşi amabilă pe Félicien, iar el, care, speriat de zădărelile camarazilor, era de obicei timid, avu imediat încredere în ea. Acum încerca, stânjenit, cu fraze stângace, să-i vorbească despre trăirile lui interioare. Era tonul potrivit faţă de Véronique. Fata, care îl privea cu ochi mari, emoţionaţi, îi mărturisi că şi ea se simte adesea izolată şi străină printre colegele ei.

Se aşezară la intrarea unei grote artificiale. Şedeau în jilţuri de stâncă puţin confortabile şi, în clipocitul unei fântâni arteziene, Félicien îi mărturisi fetei, mândru şi stingherit, că el citea câteodată cărţi interzise. Citise chiar două cărţi ale mult hulitului filozof Jean-Jacques Rousseau, care era urmărit de autorităţi. O lămuri pe Véronique că el, Félicien, devenise alt om de când cunoscuse aceste scrieri. De atunci existenţa oamenilor din jur îi pare artificială, frivolă, încâlcită şi păcătoasă. Trăim, robi a tot felul de prejudecăţi absurde, foarte departe de starea naturală ce ne-a fost hărăzită de Fiinţa Supremă care ne-a creat. Adevăraţii fii ai naturii, aşa-zişii sălbatici, duc o viaţă mult mai bună decât a noastră. Oare nu este şi ea de aceeaşi părere? o întrebă pe Véronique, ridicându-şi stânjenit, atent şi melancolic, mânecile lungi ale hainei.

Véronique răspunse că auzise şi ea de Jean-Jacques Rousseau, dar că Félicien era primul care-i dăduse o imagine clară a ideilor lui. Aceste idei îi mergeau drept la inimă. Nici ei nu-i plăceau serbările, şi ei îi era dor de singurătate şi natură.

Apoi Félicien povesti despre unchiul său, *monsieur* de Beaumarchais care, deşi trăieşte adânc în mijlocul

zgomotoasei lumi civilizate, are înţelegere şi pentru altele, este accesibil tuturor ideilor mari. Adăugă misterios că *monsieur* de Beaumarchais este probabil chiar părtaş la ridicarea acelei împărăţii a libertăţii, a raţiunii şi naturii, care se clădea în Lumea Nouă. Totuşi, el, Félicien, nu-şi poate învinge timiditatea, nu poate să discute cu *monsieur* de Beaumarchais despre ceea ce îl frământa mai mult. Şi, încheie el, stângaci şi fericit, ea e singura cu care poate vorbi despre asta.

Paul Theveneau se apropie de ei. Era roşu la faţă şi agitat. Cu lăcomia bolnavului care nu mai are decât puţin de trăit, îi era totdeauna dor de oameni, de prietenie, de dragoste, de senzaţii şi se simţea înviorat de prezenţa atâtor femei frumoase, tinere, elegante. Simplitatea severă, niţel mândră a lui Véronique, îi plăcu mult. Îi salută pe amândoi, se aşeză lângă ei, încercă să înnoade o conversaţie. Dar, cum îi răspundeau monosilabic, înţelese că deranjează şi renunţând amărât, plecă.

Era necăjit de nedibăcia sa. Se lăsa eclipsat de un băieţaş, de Félicien. În locul lui, *monsieur* de Beaumarchais s-ar fi purtat cu totul altfel. Desigur că l-ar fi dat la o parte pe Félicien, amabil şi fără efort, şi ar fi făcut ca această mică Montbarey să nu mai aibă ochi decât pentru el. Totdeauna îl admirase pe Pierre pentru facilitatea cu care-şi crea prietenii şi câştigă femeile.

El, Paul, nu se putea plânge de fapt că nu ar fi avut noroc la femei. Dar când o femeie pe care o curta nu-i dădea atenţie, devenea deodată timid, lipsit de curaj şi-l cuprindea o adâncă deprimare. Poate că această timiditate îi venea din conştiinţa fizicului său deplorabil, deşi ştia că faţa sa era pasionată, inteligentă şi chiar destul de atrăgătoare pentru a face o femeie să uite de jalnicul său trup.

Văzu o fată înaltă, şezând singură pe o bancă. Avea ochi mari, umbriţi de gene lungi, sprâncene învoite, avântate, o bărbie plină, puternică, bustul şi umerii ei cu pielea smeadă, de o strălucire mată, se ridicau dintr-o rochie de culoarea nalbei, scumpă şi de o mare simplitate. Paul se mai întâlnise deseori cu Thérèse, dar niciodată nu o văzuse aşa: parcă o vedea pentru prima oară.

Pierre îi păru un răsfăţat al norocului. Viaţa îi fusese un curent neîntrerupt de evenimente extraordinare şi acest curent devenea tot mai larg, vuia tot mai tare. El în schimb, Paul, nu mai avea decât puţin de trăit - şi ce-i dăduse lui viaţa? Pierre probabil că nici nu băga de seamă cât era de fericit; lua ceea ce i se oferea, ca şi cum i s-ar fi cuvenit.

Thérèse îi zâmbi. Omul acesta, vizibil îndrăgostit, zelos şi naiv ca un băieţandru, îi plăcea; ştia de boala lui, îl compătimea. Pierre lăuda adesea capacitatea lui Paul şi Thérèse simţea devotamentul lui Paul faţă de Pierre.

Îi făcu loc pe bancă, îndemnându-l să se aşeze lângă ea. Vorbiră de marea acţiune întreprinsă de Pierre, el îi descrise proporţiile acestei noi afaceri, tentaţiile şi pericolele ei. Thérèse nu era foarte interesată de detaliile comerciale, dar o încălzea gândul că Pierre nu-i vorbise decât de importanţa politică a acestei întreprinderi şi-i ascunsese ceea ce risca el personal.

Se miră că Pierre nu venise încă. Şi Paul era nedumerit. Toţi îi simţeau lipsa, el era sufletul vestitelor serbări pe care le dădea *monsieur* Lenormant.

În sfârşit, sosi. Îl îmbrăţişă pe Charlot şi se scuză de întârziere. Tocmai când voia să se urce în trăsură, venise curierul cu poşta de peste ocean, şi el nu putuse rezista ispitei s-o citească imediat. Şi nu avusese de ce să-i pară rău, continuă el, totodată radios şi misterios. Îi parvenise

din America o ştire de cea mai mare importanţă şi îl rugă pe *monsieur* Lenormant să-i acorde permisiunea să-i comunice această ştire, lui şi oaspeţilor săi.

Se urcă pe un mic tăpşan, sub un arţar bătrân, în timp ce oaspeţii se adunau, curioşi. Iată-l, înconjurat de domnii şi doamnele de la Paris şi Versailles, eleganţi şi nerăbdători, şi pe când se făcea tot mai linişte, el anunţă:

— Domnilor şi doamnelor! Tocmai a sosit un document pe care Congresul Coloniilor Unite din America, sau mai bine zis Congresul Statelor Unite ale Americii, l-a adoptat şi l-a proclamat în unanimitate, la începutul lunii iulie. Am în mâinile mele textul în limba engleză al acestei declaraţii. Permiteţi-mi să vi-l traduc. Traducerea va fi, bineînţeles, superficială, nu va avea vigoarea textului original, calm şi totodată înaripat. Şi el citi, traducând documentul: Dacă desfăşurarea evenimentelor umane obligă un popor să desfacă legăturile politice care l-au legat de alt popor, pentru a ocupa între puternicii lumii locul distinct şi egal care-i revine, la care-i dau dreptul legile naturii, atunci respectul cuvenit faţă de opinia omenirii cere ca acest popor să expună motivele care îl îndeamnă la o astfel de despărţire.

Suntem de părere că adevărurile ce urmează nu au nevoie de nici o altă demonstraţie: anume că toţi oamenii sunt creaţi egali, că sunt înzestraţi de creatorul lor cu anumite drepturi inalienabile, cum sunt viaţa, libertatea şi tendinţa spre fericire. Suntem convinşi că guvernele sunt instaurate între oameni numai pentru a apăra aceste drepturi şi că drepturile şi puterile acestor guverne depind de asentimentul celor guvernaţi. Aceasta înseamnă că, oricând un sistem de guvernare periclitează sau distruge aceste ţeluri, este dreptul poporului de a schimba sau de a

desfiinţa acest sistem de guvernare şi de a instaura un nou regim, care să se întemeieze pe astfel de principii, să aibă astfel de formă şi competinţe, încât să tindă spre propăşirea, securitatea şi fericirea poporului.

Citind, Pierre se entuziasma din nou de aceste fraze. Nu ţinea să traducă documentul cât de corect posibil, îl preocupa mult mai mult să transmită auditorilor săi emoţia pe care i-o produsese lui. Reuşi. Entuziasmat el însuşi, îi înflăcără şi pe ceilalţi. Stătea pe micul tăpşan, sub coroana largă, rămuroasă a bătrânului arţar şi mulţimea de feţe emoţionate priveau în sus, spre el. Se apropiase unul din câinii lui Lenormant, un dog mare, cu pete albe şi negre; Pierre ţinea manuscrisul într-o mână, iar cu cealaltă mângâia capul câinelui. Mândria îl făcea să stea mai drept, faţa îi era radioasă, câinele se oprise prietenos lângă el. Câteodată vocea i se voala de emoţie, nu se străduia să vorbească frumos; când traducerea nu-i reuşea pe dată, nu se sfia să întrerupă frazele şi să le reia de la început. Tocmai prin aceasta, ceea ce spunea părea spontan, ca şi cum ar fi fost creat atunci.

— Prudenţa şi înţelepciunea - citi el - cer ca guverne care au durat multă vreme să nu fie schimbate din motive neînsemnate, trecătoare. De altfel, toată experienţa a dovedit că oamenii sunt mai curând dispuşi să suporte relele câtă vreme sunt suportabile, decât să le curme prin desfiinţarea formelor de care aceste rele sunt legate. Însă, când un lung şir de abuzuri şi samavolnicii tinde mereu spre aceeaşi ţintă, aceea de a impune unui popor un despotism absolut, atunci este dreptul şi datoria acestui popor să răstoarne un astfel de guvern şi să creeze noi garanţii pentru securitatea sa viitoare; plină de suferinţe a fost răbdarea acestor colonii. Şi de aceea necesitatea care le

obligă să schimbe fostul lor sistem de guvernare.

Ceea ce citea Pierre nu era nou pentru ascultătorii lui. Erau idei pe care le cunoşteau din cărţile lui Montesquieu, Helvétius, Voltaire şi Bousseau. Dar în timp ce până atunci aceste idei apăruseră doar ca jocuri ale spiritului, ale inteligenţei, acum deveneau deodată fapte, realitate politică, deoarece nu mai răsunau din paginile cărţilor sau din gurile filozofilor, ci erau proclamate ca principii conducătoare de bărbaţi ce se pregăteau să clădească un stat nou.

Domnea o linişte adâncă. Chiar şi lacheii, obişnuiţi şi instruiţi să servească fără încetare, se opriseră în loc; stăteau la marginea pajiştii cu tăvile în mâini, ţepeni, cu capetele aplecate, să audă mai bine. Se lăsase o asemenea tăcere în parcul plin de oameni, încât se auzea ciripitul păsărilor şi zvonul vântului. Toţi priveau încordaţi la Pierre, cei mai mulţi cu admiraţie, unii plini de necaz, ca şi cum el însuşi ar fi fost autorul declaraţiei. Mulţi ştiau că are legături de afaceri cu insurgenţii, mulţi zâmbiseră aflând despre afacerile acestui excesiv de agitat om de afaceri. Acum nici unul nu mai zâmbea. Acum toţi simţeau, toţi ştiau că acest Pierre Caron de Beaumarchais îndeplinea o misiune de importanţă mondială, că el reprezenta participarea Franţei la acţiunea uriaşă pe care o porniseră cei de dincolo, de peste mare.

Şi Pierre citea:

— Istoria actualului rege al Marii Britanii este istoria unor nedreptăţi şi samavolnicii, mereu repetate, cronica unor fapte care au toate ea singur scop promovarea unei tiranii absolute asupra statelor noastre. Pentru a dovedi aceasta, supunem lumii neprevenite următoarele fapte: El a respins legi foarte utile şi foarte necesare binelui public, a

suspendat prin guvernatorii săi aplicarea unor legi urgente, pentru care nu-şi dăduse încă asentimentul, şi şi-a neglijat cu totul datoria de a se ocupa de proiectele de legi ce i-au fost supuse. Â convocat corpuri legislative în localităţi unde nu mai ţinuseră niciodată şedinţe, localităţi nepotrivite, incomode, foarte depărtate de locul de depozitare a documentelor publice, cu singurul scop de a şicana aceste corpuri legislative şi de a le stânjeni.

Cu ochii lui mari, căprui şi strălucitori, Paul Theveneau îl privea fix pe stăpânul şi prietenul său. Paul stătea într-o atitudine dizgraţioasă, lipsită de vlagă, jalnică, cu umerii căzuţi, dar capul frumos, entuziast, şi-l întindea lacom, gata să soarbă cele citite de Pierre: actul de acuzare formulat de Congresul Statelor Unite împotriva regelui Angliei. Paul uitase de femeile din jur, uitase de boală, în el răsuna cu putere ce se proclama aici, detronarea regelui nedemn, libertatea, America, marele război, arme pentru America, marea misiune; prietenul său era alesul şi el însuşi era chemat.

Contesa Maurepas, soţia preşedintelui de Consiliu, asculta acum, tăcută şi încordată. Când Pierre începuse să vorbească, îi şoptise o glumă răutăcioasă prietenei sale, principesei Montbarey. Dar atunci păţi un lucru care nu i se mai întâmplase niciodată. Tânărul duce de la Rochefoucauld îi şoptise aspru:

— Vă rog, nu deranjaţi, *madame*.

Şi, mai mult mirată decât jignită, ea se oprise în mijlocul frazei.

Pentru Thérèse, cineva aşternuse o pătură pe un mic tăpşan de gazon. De acolo privea, cu faţa ei mare, expresivă, în sus, la prietenul şi iubitul ei. Ascultă foarte atentă cuvintele care ieşeau din gura lui, le sorbea, vedea

faţa lui îmbujorată de o nobilă emoţie, îl iubea foarte tare. El îi ascunsese riscurile comerciale legate de acţiunea întreprinsă. Cauza pentru care lupta el era nobilă cauză a libertăţii cetăţeneşti. Ce proclama el acum şi felul în care o făcea îi amintea de cuvintele care o atrăseseră spre el, de acele fraze din pamfletele de pe vremea procesului lui infamant, când luptase nu numai pentru sine, ci pentru dreptul şi dreptatea tuturor, când fusese în fruntea cauzei burgheziei întregii lumi împotriva aristocraţiei, împotriva privilegiaţilor.

Şi Pierre citea:

— Regele Angliei a dizolvat în mai multe rânduri Camera Reprezentanţilor pentru că se opunea cu vigoare şi bărbăţie atacurilor sale împotriva drepturilor poporului. A creat o mulţime de funcţii noi şi a trimis încoace haite de funcţionari care să şicaneze poporul nostru şi să ne mănânce averea. A întreţinut printre noi în timp de pace armate permanente, fără permisiunea corpurilor noastre administrative.

Cu faţa masivă şi expresivă încremenită ca o mască, actorul Préville de la *Théâtre Français* asculta şi el. Cuvintele proclamaţiei îl emoţionau, era însă totodată înciudat pe acest Caron de Beaumarchais care îţi fură totdeauna partea cea mai bună a unui succes binemeritat. Nu numai că i se atribuia acestui Beaumarchais partea hotărâtoare în succesul *Bărbierului din Sevilla,* pe care în definitiv el îl compusese numai, în timp ce lor, artiştilor, şi în primul rând lui, Figaro-Préville, i se datora succesul piesei, dar acum îi mai şterpelea şi un lucru relativ însemnat, ca succesul la serbarea de astăzi. Pregăteşti săptămâni în şir mica farsă care trebuie jucată după cină, studiezi zeci de ani în şir tehnica dicţiunii şi a recitării, şi

apoi vine un diletant, se aşază sub un copac, scarpină în cap un câine, citeşte fără prea multă artă, fără pregătire, bâlbâindu-se, o hârtie oarecare, şi succesul tău s-a dus.

Fericit, radios, tata Caron îşi privea fiul. Bătrânul sta drept, ţeapăn, mândru de haina sa burgheză. Predicatorul pe care-l auzise când asistase, pentru ultima dată, la o slujbă hughenotă, îi apăruse ca cel mai înalt simbol al unei mânii mari, drepte, răzbunătoare. Acum asista însă la manifestarea unei revolte şi mai puternice. Amintirea predicatorului se pierdea în faţa imaginii bărbatului care, stând acolo, sub copac, îl acuza pe tiranul englez, făcea să sune clopotul libertăţii.

Şi Pierre citea în continuare despre fărădelegile regelui Angliei:

— Ne-a supus unei jurisdicţii străine de constituţia noastră şi nerecunoscută de legile noastre. A încartiruit la noi o mulţime de trupe înarmate. A împiedicat comerţul nostru cu restul lumii. Ne-a pus impozite fără consimţământul nostru. Ne-a dus peste mare pentru a ne judeca pentru crime presupuse. A dizolvat corpurile noastre legiuitoare şi şi-a arogat singur dreptul şi puterea de a edicta legi pentru noi, după bunul său plac. A renunţat singur la guvernarea lui aici, scoţându-ne de sub protecţia sa şi ducând război împotriva noastră.

Între cei care se uitau ţintă la Pierre, în timp ce dădea citire mesajului libertăţii americane, era şi un domn corpolent, cu înfăţişare burgheză, îmbrăcat cam ciudat, cu o vestă mare, înfloratã, de atlaz, ce-i cuprindea burta proeminentă. Era *Mr*. Silas Deane, reprezentantul Coloniilor Americane Unite. Îl privea atent pe vorbitor. Vedea emoţia mulţimii, înţelegea că e vorba de America dar, necunoscând limba franceză, nu pricepea nici un cuvânt. Dintre sutele de

oameni prezenţi, numai el nu pricepuse că acum nu mai era reprezentantul Coloniilor Unite, ci reprezentantul Statelor Unite.

Departe, în fund, stătea doctorul Dubourg. Înadins nu trecuse mai în faţă. Parcă mare lucru avea să spună fanfaronul şi panglicarul de Pierre Caron?! Când se dovedi însă că avea de spus lucruri foarte importante, îi fu un moment ciudă că nu-i fusese dat lui, ci lui *monsieur* Caron, să comunice ştirea cea mare acestei alese societăţi. Desigur, *monsieur* Caron îşi putea *permite* un curier special de la Le Hâvre, pe când lui ştirea avea să-i parvină, probabil, a doua zi. După aceea însă, doctorul Dubourg nu se mai gândi la duşmănia lui faţă de Pierre Caron, ci numai la conţinutul mesajului, se lăsă răpit de cuvintele nobile pe care le auzea şi cu ochii minţii îl vedea pe marele său prieten, pe doctorul Benjamin Franklin. Aşadar, Franklin îndrăznise. Aşadar, izbutise. Şi în sinea lui, doctorul Dubourg retraducea cuvintele colorate, avântate ale lui Pierre Beaumarchais, în limba ponderată şi egală a onoratului său amic.

Şi Pierre citea:

— Regele Angliei a devastat mările noastre, ne-a prădat ţărmurile, ne-a ars oraşele, a ucis mulţi dintre noi. Chiar acum transportă de peste mare oşti nenumărate de mercenari străini, pentru a duce până la capăt opera de moarte, jaf şi tiranie, pe care a început-o cu o cruzime şi viclenie care abia dacă-şi găsesc pereche în vremurile cele mai barbare. I-a înarmat împotriva noastră pe indienii sălbatici care nu ştiu ce-i cruţarea, pentru care războiul este un măcel fără consideraţie de vârstă sau sex. În tot timpul cât ne-a asuprit, am solicitat în modul cel mai respectuos încetarea măsurilor samavolnice. La repetatele

noastre solicitări ne-a răspuns doar cu noi jigniri. Un suveran pe care toate trăsăturile sale de caracter îl desemnează ca tiran nu este potrivit să domnească asupra unui popor liber. De aceea suntem nevoiţi să ne resemnăm la despărţirea noastră şi să-i privim pe fraţii noştri britanici la fel cum privim restul omenirii, duşmani în timp de război, prieteni în timp de pace.

Désirée şedea pe un taburet, cu corpul înclinat, cu obrazul sprijinit în mână, cu sprâncenele încruntate, cu faţa drăguţă şi obraznică încremenită într-un efort de gândire. Asculta lectura ca pe o scenă grandioasă a unei piese senzaţional de noi. Era ciudat că aceste fraze sobre, foarte demne, care aveau desigur să mai fie auzite multă vreme şi de multe ori, le auzea pentru prima dată din gura superficialului, elegantului, spiritualului Pierre. Vedea că Pierre nu folosea nici un artificiu, că nu poza, că era cu totul prins de ceea ce citea. Uitase fără îndoială că măreţul manifest avea ceva de-a face şi cu întreprinderea lui. Trase cu ochiul spre Charlot. Faţa lui era morocănoasă, cam inexpresivă, cum sunt adesea feţele oamenilor care ascultă muzică. Nu se putea citi nimic pe ea, deşi era foarte posibil ca Charlot să facă în sinea lui legături între proclamarea drepturilor omului, Pierre şi întreprinderea lui.

Cei doi copii, Félicien şi Véronique, erau complet năuciţi, dar peste măsură de entuziasmaţi. Presimţiseră ei de mult că trebuie să fie pe lume aşa ceva, că puritatea, libertatea, adevărul, idealul *trebuie* să existe, dar fusese doar o presupunere, doar un sentiment. Acum însă bănuiala era confirmată, devenea certitudine. Acum trăiau libertatea, adevărul, idealul. Sorbeau, cu feţe extaziate, cuvintele Bunei-Vestiri. Se apucaseră fără să-şi dea seama de mână, ochii le erau aţintiţi la gura bărbatului care pronunţa

înflăcăratele cuvinte.

Pierre însă, stând drept, triumfător, striga mulţimii tăcute ultimele fraze ale declaraţiei:

— Noi, reprezentanţii Statelor Unite ale Americii, întruniţi în Congres ordinar, invocându-l pe cel mai înalt judecător al lumii, garant al onestităţii intenţiilor noastre, declarăm prin aceasta şi proclamăm în mod solemn, din însărcinarea şi în numele bravului popor al acestor colonii: Coloniile Unite sunt şi trebuie să fie de drept state libere şi independente. Ele sunt dezlegate de orice apartenenţă de Coroană britanică. Orice relaţii politice între ele şi statul Marii Britanii sunt şi trebuie să fie definitiv abrogate. Şi pentru ducerea la îndeplinire a acestei proclamaţii, cu deplină încredere în ajutorul providenţei divine, punem cu toţii chezăşie viaţa, averea şi cinstea noastră.

După ce Pierre termină, mai domni aproape un minut linişte deplină. După aceea însă, domnii şi doamnele de la Paris şi *Versailles,* eleganţi, festivi, preţioşi, ceremonioşi, aplaudară, se repeziră spre Pierre, îl înconjurară, îl îmbrăţişară spunându-i vorbe fără şir. Domnea un entuziasm nebun, parcă n-ar fi fost vorba de evenimente petrecute cu săptămâni în urmă şi la multe mii de mile depărtare, ci ca şi cum această declaraţie i-ar fi privit direct, ar fi fost opera lor, iar cel care o citise ar fi redactat-o în numele lor.

Unii simţiră totuşi curând că un asemenea entuziasm nu e tocmai la locul lui şi nu trebuie să dureze prea mult. *Madame* de Maurepas, de exemplu, spuse către prietena ei Montbarey:

— Cine mai ştie să-şi garnisească afacerile cu aşa sos de entuziasm ca Toutou al nostru?!

Ea obişnuia să-l numească Toutou pe Pierre.

Nici gazda, sărbătoritul, *monsieur* Lenormant, nu împărtăşea entuziasmul general. E drept că, după ce Pierre terminase de citit, de pe faţa lui Lenormant pierise expresia de absenţă morocănoasă, iar când era întrebat dacă nu găseşte admirabilă declaraţia insurgenţilor, încuviinţa politicos din cap; în sinea lui însă, nu era de fel de acord cu tonul proclamaţiei. Era progresist, simpatiza cu cauza insurgenţilor şi se bucura de orice înfrângere a Angliei, dar era un adept convins al monarhiei franceze autoritare, socotea că despotismul luminat este cea mai bună formă de guvernământ şi se temea că o victorie prea categorică a insurgenţilor ar putea aţâţa şi în regatul Franţei spiritul de rebeliune şi anarhie. Desigur că ceea ce se întâmplase la Philadelphia merita să fie salutat. Dar lui *monsieur* Lenormant nu-i plăcea patosul, el socotea mai just să păstreze patetismul pentru dezbaterile sale interioare, iar în faţa lumii să înfrunte nedreptatea cu ironie. Bravii oameni din vest vor fi având calităţile lor, dar gust n-aveau, asta era sigur, iar Pierre ar fi avut ceva mai bun de făcut decât să citească pe un ten atât de retoric patetica lor declaraţie. *Monsieur* Lenormant era niţel indispus de faptul că această scenă patetică imprimase o notă nepotrivită sărbătoririi aniversării lui.

Se îndreptă spre Pierre, care mai stătea în acelaşi loc, înconjurat de lume. Câinele mare, prietenos, nu-l părăsise, se lipea de el; Pierre îl scărpina din când în când în cap. Se pricepea la câini, îi iubea; căţeaua lui, Caprice, purta o zgardă cu inscripţia: „Mă cheamă Caprice, Pierre de Beaumarchais îmi aparţine, locuim în *rue de Condé”.* Acum *monsieur* Lenormant se apropie de el; buzele-i cărnoase schiţau acel început de zâmbet. Zise:

— E viguroasă declaraţia pe care ne-ai citit-o, dragă

prietene. Acum insurgenţii şi-au pus, deci, într-adevăr în joc totul, viaţa şi averea. Pentru asta se cere curaj, se cere bărbăţie.

Îi strânse lui Pierre mâna - să fi fost felicitare? să fi fost condoleanţe? - şi se îndepărtă.

Cei de faţă zâmbiră politicos şi fără să priceapă nimic. Pierre era încurcat. Dar alungă repede indispoziţia care-l încerca. Îl înţelegea pe Charlot; deoarece el era azi sărbătoritul, îl necăjea că Pierre îl scosese din centrul atenţiei generale. Pierre îşi puse în gând să-l împace.

Ocazia se ivi când, după o cină bogată urmată de foc de artificii, se trecu în marea sală de teatru.

În ciuda manierelor sale rafinate şi alese, lui *monsieur* Lenormant îi plăcea să se joace pe scena lui particulară nu numai foarte pretenţioasele tragedii moderne ci şi farse, denumite „parade”, de cel mai grosolan naturalism. Se vorbea foarte pe şleau, în aceste farse, de digestie şi de sex, se puteau auzi cele mai grosolane măscări, culmea a ceea ce era numit pe atunci naturalismul lui Aristophan. După viaţa lor suprarafinată de societate şi complicatul ceremonial de fiecare zi, domnii şi doamnele de la Curtea din Versailles şi din saloanele Parisului savurau această hrană vulgară. „Trebuie să te pricepi - se exprimase odată preşedintele de Consiliu Maurepas - să fii când zeu, când porc, dar totdeauna cu graţie”.

Pierre scria uşor asemenea scene; era, când voia, un maestru al genului vulgar. Pentru seara aceasta pregătise trei mici farse; cel mai mare succes se aştepta să-l aibă ultima. În această ultimă farsă era vorba de lupta a două doamne din hale, *mesdames* Séraphine şi Héloïse, două pescărese care vor să fie despăgubite pentru marfa ce li s-a prăpădit când a fost răsturnată căruţa cu butoiul lor. Cele

două se ceartă între ele, se ceartă cu trecătorii, se ceartă cu poliţiştii, se ceartă cu judecătorul, dispun de un stoc inepuizabil de expresii savuroase, plastice, foarte drastice şi nu se zgârcesc să le întrebuinţeze. Totul se termină cu un dans şi cu un imn de laudă la adresa lui *monsieur* Lenormant, singurul care dă ascultare şi despăgubiri celor două doamne Séraphine şi Héloïse.

Rolul doamnei Séraphine urma să fie interpretat de *monsieur* Préville, care-l juca la *Théâtre Français* pe Figaro, iar cel al doamnei Héloïse de *monsieur* Monvel, care-l juca pe Don Basilio la *Théâtre Français.* Pierre însă băuse un pic, era animat de succesul marii sale comunicări şi, cum îi plăceau contrastele, îi veni o idee. Se hotărî să joace chiar el pe madame Héloïse. Nu ar fi fost numai o glumă grozavă, dar şi un omagiu adus lui Charlot, ca să-l împace.

Nici *monsieur* Préville, nici *monsieur* Monvel nu erau foarte încântaţi de această idee. Dar ei ştiau că nu se pot opune atotputernicului autor al *Bărbierului.* Se resemnară făcând mutre acre, iar Pierre îmbrăcă fusta şi saboţii lui *madame* Héloïse. Îşi potrivi în grabă nişte sâni enormi; peruchierul îl fardă repede, cu o grosolănie artistică. Se auzi bătând bastonul regizoral şi cei doi artişti apărură pe scenă.

Dacă Pierre voia să nu-i jignească pe veci, de moarte, pe cei doi domni de la *Théâtre Français*, trebuia să reuşească ca reprezentaţia improvizată să fie mai bună decât cea pregătită anterior. Îşi dădu toată silinţa. Curând, artistul Préville văzu că are în Pierre un partener cel puţin egal cu artistul Monvel. După primele câteva fraze se încălziseră amândoi, dând dovadă de o vervă tot mai îndrăcită. Certăreţe, văicărindu-se şi înjurând în cel mai savuros argot, *mesdames* Séraphine şi Héloïse îşi duseră până la capăt pătărăniile.

Publicul, de cum recunoscu pe favoriţii săi, Beaumarchais şi Préville, se bucură de surpriză şi gustă din plin grosolanul joc de travesti. Râdeau, râdeau cu hohote. Cu taliile lor de viespe, cu feţele înroşite sub fard, doamnele se îndoiau de râs, se sufocau aproape, aplaudau frenetic. Şi *monsieur* Lenormant era radios, îl îmbrăţişă pe Pierre şi-i iertă supărarea pricinuită.

Asupra copiilor, Félicien şi Véronique, mica farsă avu un efect teribil. Priveau cu ochi înspăimântaţi la bărbatul care se zbătea pe scenă, spunea vulgarităţi, dansa obscen, ţipa dezmăţat şi vocifera. Oare să fie acelaşi bărbat care, cu puţine ore înainte, ridicase inimile lor spre cele mai înalte culmi? Oh, de-ar fi plecat înainte de a vedea una ca asta! Se ruşinau de ruşinea lui, le era ruşine de ei înşişi. Oare omul să fie astfel făcut încât să se prăbuşească întotdeauna atât de jalnic din azur în noroi?

Pierre, înconjurat, sărbătorit, îi zări pe cei doi tineri în fundul sălii. Văzu atitudinea lor, le văzu feţele, bănui ce simţeau şi o uşoară indispoziţie îl înfioră. Se supără. El, când era de vârsta lui Félicien, avusese deja de-a face cu fete; băiatul ăsta, la cincisprezece ani, era tot copil şi în plus un moralist îngâmfat. În timp ce Pierre continua conversaţia zâmbind, îşi zicea în gând: „Ce generaţie acră, făţarnică, se ridică acum! Sunt lipsiţi de toleranţă, lipsiţi de înţelegere pentru ce-i omenesc.”

Mr. Silas Deane continuă să circule, gras, demn şi zelos prin Paris şi să reprezinte Statele Unite. Pierre îl folosi cu dibăcie pentru afacerile lui. *Mr.* Deane trata cu armatorii, cu feluriţii furnizori, bucuros că-i poate fi de folos.

Pierre îl puse în contact cu câteva persoane importante, prieteni declaraţi ai cauzei americane, între alţii cu contele de Broglie, mareşal al Franţei, om de o străveche nobleţe şi

cu o avere uriaşă. Mareşalul, în vârstă de cincizeci şi opt de ani, care-şi crease prin faptele sale de arme o reputaţie mondială, făcu o puternică impresie asupra omului de afaceri din Connecticut. Contele Broglie era dispus, dacă cumva americanii l-ar ruga, să plece acolo şi să preia conducerea supremă a armatei şi a guvernului. El trimisese în America pe omul care-i salvase viaţa în bătălia de la Rossbach, pe prietenul şi omul său de încredere, colonelul de Kalb, pentru a lua contact cu insurgenţii, Acest *monsieur* de Kalb, ostaş bun şi om deştept, adusese mult material interesant. Desigur că trebui să raporteze şi că americanii mai ezitau deocamdată să primească oferta mareşalului. Această comunicare nu diminuă însă zelul contelui de Broglie pentru cauza insurgenţilor.

Silas Deane fusese însărcinat să angajeze pentru armata americană câţiva ofiţeri capabili, îndeosebi artilerişti şi pionieri. El povesti despre asta mareşalului, iar prietenul acestuia, colonelul de Kalb, se arătă dispus să accepte un asemenea angajament; *monsieur* de Kalb nu era aristocrat din naştere - până şi particula nobiliară „*de”* din numele său era îndoielnică - aşa că nu mai putea spera la avansare în armata franceză; chiar şi numirea sa în gradul de colonel se aranjase cu greu şi numai datorită influenţei mareşalului. *Mr.* Silas Deane era mândru şi bucuros să angajeze, din însărcinarea Congresului, pe încercatul militar ca general-maior în armata americană. Noul general îi prezentă alţi domni dispuşi să se angajeze în armata americană, majoritatea ofiţeri mai tineri, şi Silas Deane, fericit de atâta entuziasm şi bunăvoinţă, îi angajă pe toţi, acordând fiecăruia un grad în plus faţă de cel avut în armata franceză.

Dar când delegatul american trebui să-i arvunească şi să

le plătească echiparea şi călătoria, se iviră dificultăţi. Congresul îi dăduse lui Mr. Deane doar o sumă mică, asigurându-l că va mai primi bani din vânzarea capturilor pe care căpitanii americani aveau să le aducă în porturile franţuzeşti. Dar capturile nu soseau. Fondurile lui *Mr.* Deane erau pe terminate şi el nu putea face faţă plăţilor scadente către armatori, furnizori, ofiţeri. Scria o scrisoare după alta către Congres, insista să i se pună la dispoziţie bani şi mărfuri pentru achitarea furniturilor livrate de *monsieur* de Beaumarchais, insista să i se trimită şi lui bani. De la Congres nu venea nici un răspuns, iar ştirile ce soseau erau fără însemnătate.

Silas Deane era patriot, devotat cauzei libertăţii. Pentru a servi această cauză, îşi părăsise afacerile înfloritoare din Connecticut şi era mândru de a fi reprezentantul Statelor Unite. Era înţelegător şi ştia cum merg lucrurile. Ştia că Congresul trebuia să facă rost de bani pentru nevoile imediate, cele mai urgente, ştia că nu sunt bani, că războiul nu merge bine. Oricât îl încurca asta, înţelegea că cererile reprezentantului aflat departe, la Paris, erau neglijate.

Mr. Deane nu ştia însă că Congresul fusese confirmat şi întărit în atitudinea sa negativă de acel *Mr.* Arthur Lee, pe care Pierre îl cunoscuse la Londra. Jignit de faptul că *monsieur* de Beaumarchais nu-i aranjase audienţa promisă la Versailles, *Mr.* Arthur Lee se mâniase de-a binelea că Congresul nu-l alesese pe el ca delegat plenipotenţiar la Paris. Bănuitor de felul lui, socotea, după câte auzise de la Beaumarchais la Londra, că firma *Hortalez* ar fi o creaţie fictivă, o faţadă. *Mr.* Lee nu se sfii să comunice această părere influenţilor săi fraţi de la Philadelphia, precum şi Congresului. Ceea ce livra firma *Hortalez*, scria el, ar fi un cadou al regelui Franţei către Statele Unite; dacă

Beaumarchais şi Deane prezintă lucrurile altfel, înseamnă că vor să scoată profituri nepermise din această afacere. Congresul citi aceste scrisori, Congresul n-avea bani. Congresul se socoti îndreptăţit să dea crezare rapoartelor reprezentantului său de la Londra, Arthur Lee, şi să rămână surd la argumentările tot mai insistente ale reprezentantului său de la Paris, Silas Deane.

Când fondurile acestuia se epuizară, încât nu-şi mai putea acoperi nici măcar cheltuielile zilnice la *Hôtel d'Hambourg*, nu-i rămase decât să se adreseze serviabilului *monsieur* de Beaumarchais. Gras, jenat, asudând în vesta lui înflorată, îi povesti dificultăţile prin care trece. Pierre fu uluit. Dacă domnii din Philadelphia nu-i pun la dispoziţie reprezentantului lor nici măcar cele câteva sute de dolari de care are nevoie ca să-şi ducă viaţa, ce-o să fie când vor trebui să plătească milioanele pe care le datorau firmei *Hortalez?* În gând, Pierre văzu începutul de zâmbet al lui Charlot, auzi cuvintele sale amabile, onctuoase:

— Acum insurgenţii şi-au pus, deci, într-adevăr în joc totul, viaţa şi averea.

Dar trăsăturile lui Pierre nu trădau nimic din această îngrijorare. Dimpotrivă, el declară zâmbind şi generos că firma *Hortalez* este bucuroasă să-i avanseze lui *Mr.* Deane sumele dorite.

Faţa rotundă a lui *Mr.* Deane strălucea. Ce noroc că aici la Paris exista un om ca acest *monsieur* de Beaumarchais, care scotea din pământ arme pentru americani, care vorbea englezeşte, care aştepta cu răbdare plata mărfurilor pe care le livra Congresului! Şi care, pe lângă toate, îţi mai dădea bani când erai personal la strâmtoare.

Mr. Deane era salvat pentru două-trei săptămâni. Dar după aceea?

Următoarea poştă din America îi aduse o mângâiere. Ce-i drept, Congresul nu trimitea bani, trimitea însă ştirea că mai fusese numit un reprezentant pentru Paris, doctorul Benjamin Franklin. Dacă acest bărbat foarte vestit va prelua conducerea treburilor de aici, atunci el, Silas Deane, nu mai avea să se teamă de nimic. Desigur că vor mai trece luni de zile înainte ca doctorul Franklin să sosească la Paris, dar era liniştitor să ştii că necazurile aveau să se termine.

Cu tot temperamentul, vanitatea şi superficialitatea sa, Pierre era foarte muncitor şi un organizator strălucit. Depozitele firmei *Hortalez* se umpleau de arme, uniforme, mărfuri de tot felul; pe şantierele din Le Havre, Cherbourg, Brest, Nantes, Bordeaux, Marseille, se construiau vase pentru transportarea acestor mărimi, se tocmeau căpitani şi marinari care să ducă vasele peste mare.

Firma *Hortalez* avea agenţi în toate porturile franceze mai importante. Printre ei se numărau, pentru a nu pomeni decât pe cei mai de seamă, în porturile din Nord domnii Emmery, Vaillant şi d'Ostalis, în cele din Sud domnii Chassefierre şi Peyroux. Unii dintre ei erau capabili şi devotaţi, alţii şmecheri şi nu prezentau încredere. Sosise timpul să se ocupe şi de asta.

Dar activitatea firmei *Hortalez* în porturile franceze era atent urmărită de serviciul secret englez, iar secretarul de stat Gérard insista mereu pe lângă Pierre să procedeze în cel mai mare secret. În special porturile din Nord erau pline de spioni. Pierre îl trimise deci în Nord pe Paul Theveneau, iar el însuşi plecă incognito în Sud, sub numele de *monsieur* Durand, într-o „călătorie de studii şi plăcere", în care-l însoţea prietenul său Philippe Gudin.

Pierre călătorea cu plăcere, avea ochiul şi inima deschise

pentru tot ce era nou, se bucura de oraşe noi, de oameni noi. Şi bunul Gudin, amabil, înclinat spre reflecţie, căruia îi plăcea viaţa, era un însoţitor ideal. Cu totul devotat amicului său, nu era jignit că Pierre nu-l iniţia de loc în afacerile lui încurcate şi câteodată dubioase; bravul Philippe era totdeauna pe aproape când Pierre avea nevoie de el şi sta deoparte ori de câte ori l-ar fi putut deranja. Pe lângă acestea, Philippe Gudin era şi un comesean plăcut, a cărui poftă de mâncare şi de băutură îl antrena şi pe celălalt; avea haz şi lua parte la toate năzbâtiile lui; şi mai dispunea Philippe Gudin de un bagaj extraordinar de cunoştinţe, totdeauna utile, pe care şi le desfăşura cu plăcere, la cerere.

Aşa străbătură amândoi, în lung şi în lat, provinciile sudice ale Franţei. Era toamnă târzie şi pe meleagurile acelea bogate se revărsa belşugul. Petrecură de minune în primitoarele hanuri, se bucurară de peisaje, de vin, de femei.

Se bucurară de parfumul istoriei. Philippe Gudin era un pătimaş cercetător al trecutului, se simţea la largul lui între ziduri vechi, ruinele reluau pentru el înfăţişarea lor din veacuri şi se repopulau cu de mult răposaţii lor locuitori.

Receptiv faţă de astfel de amintiri, lui Pierre îi făcea plăcere să împodobească povestirile prietenului cu umorul şi fantezia lui, ceea ce provoca la Philippe refrenul cunoscut:

— Ce jale, Pierre, că n-ai studii! Ce om de ştiinţă ai fi ajuns! Ce geniu a pierdut în tine tragedia clasică franceză!

— Ah, lasă-mă în pace - răspundea atunci uşuratic Pierre - sunt bucuros să fiu aşa cum sunt.

El socotea însă că avea stofă să devină un poet tragic de talia lui Corneille sau Racine, în alte împrejurări chiar asta s-

ar fi întâmplat, aşa însă, nu va ajunge, în cel mai bun caz, decât la gloria unui Molière. Totuşi, în fond, era recunoscător soartei că-i hărăzise cariera de mare om de afaceri. I se părea că simte cum privilegiul spiritului începe să pălească, la fel ca privilegiul naşterii, în faţa noului privilegiu, al banului. Iară el, Pierre, le poseda acum pe toate trei, cele trei mari privilegii. Cu spirit fusese înzestrat; banii şi nobleţea şi le cucerise.

Câteodată se despărţea, din pricina afacerilor sale, câteva ore sau chiar zile întregi de Gudin. Acesta se dedica atunci studiului său, scria, citea şi emitea consideraţii despre faptul că el însuşi cutreiera, ca o umbră, ruine şi morminte, invocând morţii pentru învăţătura generaţiilor viitoare, în timp ce marele său amic, preocupat de binele contemporanilor, vizita rade şi şantiere navale, dând de lucru la mii de mâini vrednice şi conducând în mod creator, organizatoric, mii de minţi. Şi îl compară pe Pierre cu un viking, cu un rege al mărilor, ieşit în larg să cucerească noi imperii pentru neamul său.

Câteodată, când se aflau în societate şi Pierre antrena, cu verva şi spiritul lui, tovarăşi de chef necunoscuţi, Philippe Gudin nu-şi mai putea stăpâni entuziasmul: da să se înţeleagă că *monsieur* Durand ar fi de fapt vestitul *monsieur* de Beaumarchais. Pierre, întrebat, nega cu vioiciune, dar în aşa fel încât fiecare trebuia să-şi dea seama că într-adevăr el era Beaumarchais.

În chipul acesta, Pierre se încurcă în frumosul oraş Bordeaux într-o daraveră care întâi îi făcu multă plăcere, mai târziu însă tot felul de neplăceri. La Bordeaux, pe şantierele domnilor Testard şi Gaschet, se reconstruia în întregime pentru Pierre un vas mare şi vechi. Pierre circula mereu prin birourile firmei Testard şi Gaschet, dar numai

monsieur Gaschet personal avea voie să ştie cine este. La Bordeaux însă se clădise un teatru nou şi mare, care urma să fie inaugurat cu *Bărbierul din Sevilla.* Piesa intrase în repetiţie. Pierre trecea zilnic de mai multe ori prin faţa teatrului, tentaţia era mare să urce pe scenă şi să spună actorilor care întruchipau eroii lui şi repetau frazele lui:

— Iată-mă, eu sunt Beaumarchais.

Dar rezistă tentaţiei şi îi ceru insistent bravului, vorbăreţului Gudin, să-i păstreze anonimatul; acesta dădu din cap zelos şi conspirativ:

— Ai încredere în mine.

Când însă, seara la restaurant, cineva de la o masă vecină declară că fizionomia domnului îi pare cunoscută, Gudin nu se putu opri să nu rânjească vizibil, dându-l de gol. A doua zi se aflase că vestitul *monsieur* de Beaumarchais ar fi venit în oraş ca să elibereze America şi să asiste la reprezentarea piesei lui. În ziua următoare, o delegaţie de artişti sosi la domnul Durand şi-l rugă să-i ajute cu sfatul la repetiţiile *Bărbierului. Monsieur* Durand întrebă amabil şi politicos cum ar putea un *monsieur* Durand oarecare să dea sfaturi unor actori încercaţi şi cu experienţă. Artiştii zâmbiră la rândul lor şi răspunseră că dacă *monsieur* Durand ţine să rămână *monsieur* Durand, ei vor fi primii care să respecte această dorinţă; dar la repetiţii îl roagă să participe. *Monsieur* Durand participă, fu foarte animat, dădu indicaţii utile, urmate cu deferenţă de actori. Reprezentaţia avu un succes triumfal, actorii arătară spre *monsieur* Durand care şedea într-o lojă, publicul îl ovaţiona pe *monsieur* Durand, iar Pierre ridică zâmbind mâna, făcând semne de negaţie, şi strigă:

— Dar, dragii mei, eu sunt *monsieur* Durand.

Bine dispus de aceste întâmplări, se întoarse la Paris.

Aici, însă, îi fu îndată dat să simtă drojdia amară rămasă pe fundul cupei.

Într-adevăr, când se anunţă la contele Vergennes, nu-l primi ministrul, ci *monsieur* de Gérard. Pierre nu trata bucuros cu *monsieur* de Gérard. Acesta era corect, dar cu totul lipsit de amabilitatea filozofică şi zâmbitoare a contelui de Vergennes. De data aceasta Gérard fu deosebit de rece.

— Desigur că aţi aflat, *monsieur* - se repezi el, după primele vorbe de salut, la Pierre - că lordul Stormont a venit în mai multe rânduri personal la Ministerul de Externe pentru a atrage atenţia, pe bază de documente, asupra activităţii dubioase sau mai bine zis care a încetat de a mai fi dubioasă, a firmei *Hortalez şi Campania.* V-am atras atenţia încă de la început, *monsieur,* că vom avea din pricina dumneavoastră dificultăţi cu Anglia şi vă rugasem insistent să vă abţineţi de la orice imprudenţe. În loc de aceasta, la Bordeaux, unde au loc lucrări suspecte de refacere a două vase, un oarecare *monsieur* Durand a participat la o reprezentaţie a *Bărbierului din Sevilla* şi toată lumea a ştiut cine era acest *monsieur* Durand. Dar ce-ţi închipui dumneata, *monsieur*; când îţi permiţi asemenea năzbâtii? Nici nu ţi-a dat prin gând că guvernul regelui va fi acela care va avea de suportat consecinţe de pe urma acestei atitudini?

Muşcându-şi buza de ciudă, Pierre răspunse că dacă englezii au devenit atenţi la activitatea firmei *Hortalez* asta s-ar datora altora, unor persoane iresponsabile, unor vorbăreţi lipsiţi de răspundere, şi îl numi pe onestul, bineintenţionatul, guralivul fanfaron Barbeu Dubourg.

Dar secretarul de stat respinse drastic această scuză.

— Vă rog, *monsieur,* nu ne consideraţi mai proşti decât

suntem. Avem informaţii atât despre dumneavoastră cât şi despre doctorul Dubourg şi suntem sătui de imprudenţele dumneavoastră. Trebuie să vă hotărâţi, dacă vreţi să mai rămâneţi pe viitor însărcinatul acestui minister şi să vă purtaţi corespunzător, sau dacă vreţi să deveniţi un simplu particular ce-şi poate permite toate fanteziile.

Pierre plecă, plin de ciudă neputincioasă.

Avea dificultăţi, nu numai la Paris, ci şi în Nord. Paul raportase că trei vase erau acolo gata de plecare, dar că englezii încercau să împiedice cu toate mijloacele ieşirea lor în larg, interveneau zilnic cu noi proteste la Ministerul Marinei, iar autorităţile franceze, deşi prevenitoare, trebuiau să simuleze anchete severe. În aceste condiţii, Paul nu îndrăznea să lase afacerile în grija domnilor Emmery şi Vaillant, ci voia să rămână în Nord până la plecarea vaselor.

Tare ar fi vrut Pierre să plece el acolo! Cu inventivitatea şi prezenţa sa de spirit, se încumeta s-o scoată la capăt, la faţa locului, cu intrigile englezilor şi să dea la timpul potrivit, cu sau fără permisiunea formală a autorităţilor portuare, ordinul de ieşire din port. Şi apoi, ardea de dorinţa să vadă cu ochii lui cum primele sale vase ies în larg. Dar se gândi înciudat la *monsieur* Gérard; era, din păcate, exclus să plece personal la Brest.

De altfel, Paul era tare de treabă că rămânea atâta vreme în Nord. Pierre ştia foarte bine cât de mult iubea Paul Parisul; patima lui pentru minunatul oraş era întărită de presimţirea că anii îi sunt număraţi, aşa că voia să-i trăiască din plin. Pe lângă toate se apropia iarna şi şederea pe malul Atlanticului nu-i putea prii.

Pierre îi povesti Thérèsei despre cele trei vase încărcate cu mărfuri ce stăteau să iasă din porturile Brest şi Le Havre.

Unul se numea *Alexandre*, celălalt *Eugénie*, iar al treilea, *Victoire.* Dacă erai superstiţios, puteai face tot felul de reflecţii despre ce ar putea să însemne dacă unul sau altul din cele trei vase va ieşi primul din port. Thérèse întrebă dacă şederea îndelungată pe litoralul nordic n-ar putea dăuna sănătăţii lui Paul.

— Şi eu sunt îngrijorat - răspunse Pierre - şi i-am făcut aluzii în acest sens. Dar el vrea cu orice preţ să rămână acolo şi scrie că treaba nu mai poate dura mult.

Într-adevăr, o săptămână mai târziu, Paul trimise ştirea că se întoarce peste câteva zile. *Victoire* plecase în larg şi dacă între timp nu se vor ivi piedici neprevăzute, în clipa când Pierre va citi scrisoarea, şi celelalte două vase, *Alexandre* şi *Eugénie,* îşi vor fi început călătoria.

Pierre şedea la masa lui mare de lucru, zâmbind, cu scrisoarea în faţă. Privea dus pe gânduri spre pata goală de pe perete, rezervată pentru portretul lui Duverny, care-i fusese furat prin proces. Dar nu vedea pata. Vedea numai vase, vasele sale care transportau arme peste mare, spre America, armele luptei pentru libertate.

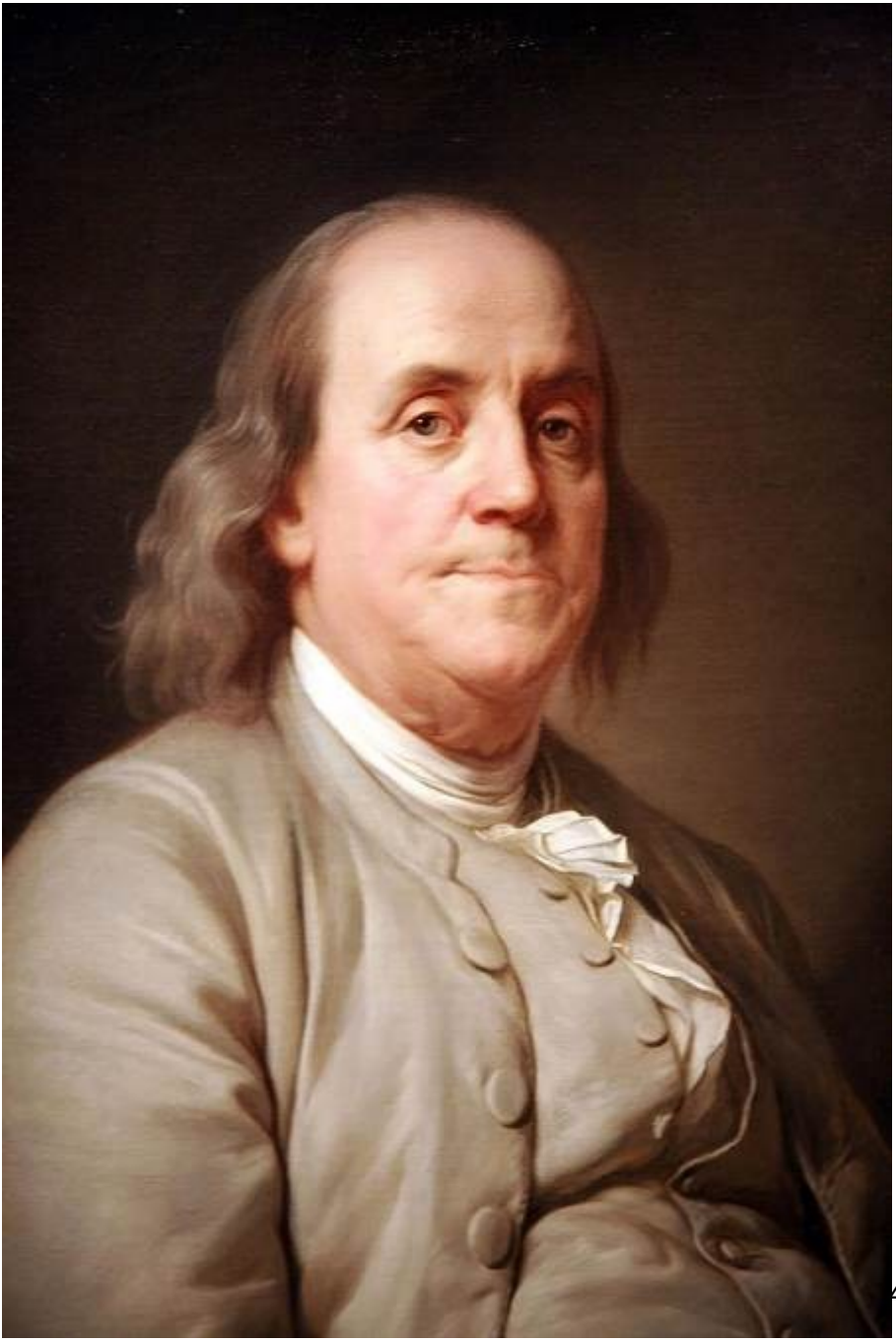

CAPITOLUL II

F R A N K L I N

Bătrânul stătea pe puntea vasului, bine încotoşmănat în blană, căci era un început de decembrie foarte rece. Capul mare şi greu, îi era şi el bine ferit de frig: purta o căciulă de sub care părul alb, lung şi rar, cădea până pe gulerul hainei.

Sufla un vânt puternic; chiar şi acolo, în liniştitul golf Quibéron, vasul juca pe valuri. Bătrânul care examina coasta prin ochelarii lui mari, cu ramă de fier, strânse fără să vrea, cu putere, balustrada în mâini.

Traversarea oceanului spre Europa nu fusese o călătorie lungă, durase numai cinci săptămâni, dar nici plăcută nu fusese. Nu că l-ar fi stânjenit vântul puternic care bătuse fără încetare, căci bătrânul Benjamin Franklin nu suferea niciodată de rău de mare; dar, încă de la plecare, se simţise obosit şi sleit în urma lungilor şedinţe ale Congresului şi a lipsei de mişcare, iar hrana nepriincioasă de pe vas îl slăbise şi mai mult. Carnea proaspătă de pasăre fiind prea tare pentru dinţii lui, trebuise să se hrănească mai ales cu

carne conservată şi pesmeţi marinăreşti, drept care şi contractase o formă uşoară de scorbut; îl chinuise o eczemă, mai ales pe capul din ce în ce mai pleşuv.

Şi mai chinuitoare însă fusese permanenta conştiinţă a pericolului. Faţă de cei doi nepoţi ai lui, faţă de William, care avea şaptesprezece ani, şi de Benjamin, care avea şase, se arătase calm ca totdeauna. Măsurase zi de zi temperatura aerului şi a apei, îşi continuase studiile despre Golfstrom[1], lucrase metodic cu cei doi nepoţi la perfecţionarea cunoştinţelor sale şi ale lor în ale francezei. Dar de după acest calm simulat, pândea mereu gândul neplăcut: „Să sperăm că nu ne surprinde nici un vas englezesc de război". Căci, în acest caz, viaţa lui atârna de un fir de păr.

Eh! totul se terminase bine, chiar foarte bine; ba mai mult, vasul lui, *Reprisal,* putuse chiar captura, spre sfârşitul călătoriei, două mici vase comerciale inamice, primul cu o încărcătură de cherestea şi vin, celălalt cu o încărcătură de seminţe de in şi alcool, iar acum, în preajma coastei, pericolul trecuse.

Iată-l rezemat de balustradă, cu o senzaţie de slăbiciune în picioare, îndeosebi în genunchi, iar în faţa lui se întindea Franţa, ţara pe care voia s-o câştige pentru America, pentru

---

[1] curent oceanic cald, de suprafață (24º-28ºC), în Nordul Oceanului Atlantic. Se formează în strâmtoarea Florida, se îndreaptă de-a lungul coastelor estice ale S.U.A. până la capul Hatteras (Curentul Floridei), apoi până la ins. Newfoundland (Curentul Vânturilor de Vest), iar de aici la direcţia principală SV-NE, îndreptându-se spre ţărmurile Europei de Vest prin curentul Norvegiei, curentul Irminger şi al Capului de Nord, influenţând clima regiunilor litorale. Are lăţimea de 75-250 km şi viteza medie de 3-9 km/h. Cel mai mare curent al globului ca lungime şi debit (82 mil. m^3/sec.). A fost semnalat în 1513 de conchistadorul Juan Ponce de León.

cauza americană.

Căpitanul, Lambert Wickes, un bărbat vesel şi zgomotos, se apropie.

— Cum vă merge astăzi, doctore? strigă el, ca să se facă auzit în ciuda vântului.

— Mulţumesc - răspunse Franklin - foarte bine, ca totdeauna.

— Mă tem - strigă căpitanul - că nu izbutim nici astăzi.

Îşi propuseseră să intre în estuarul Loirei şi să urce până la Nantes. Franklin examină coasta care se întindea în faţa lui.

— Cum se cheamă localitatea asta?

— Auray, răspunse căpitanul.

— În cazul acesta, debarcăm aici, dacă e posibil, hotărî Franklin.

— Desigur, răspunse căpitanul Wickes. Fac pregătirile necesare. Cu vântul ăsta o să dureze câteva ore.

Şi se depărtă.

Franklin rămase pe covertă. Îi făcea bine să privească freamătul mării, să simtă bătaia puternică a vântului. Peste puţine ceasuri va fi pe uscat, va fi în ţara unde va petrece următorii săi ani, probabil ultimii; căci era un om bătrân, numai puţine săptămâni îi lipseau până a împlini şaptezeci şi unu de ani.

Totuşi nu se simţea bătrân. Îl întinerea faptul că întreprindea acum ceva cu totul nou, se avânta în necunoscut, că avea de făcut faţă unei situaţii care cerea un om întreg. Om de stat şi cercetător de renume mondial, era în fond astăzi în aceeaşi situaţie ca atunci când, fugind din ucenicie, la şaptesprezece ani împliniţi, sosise la Londra fără mijloace, redus la propriile lui posibilităţi şi la puţinul cât învăţase. La fel de golaş cum sosise atunci în Anglia,

intra azi în Franţa. Nevasta îi murise, singurul său fiu, trecut de partea englezilor, în tabăra inamicului, era cu drept cuvânt proscris în Statele Unite ca trădător. El, bătrânul, îşi pusese la dispoziţia Congresului, cu titlu de împrumut, toţi banii; era un plasament prost pentru scurtul timp pe care-l mai avea de trăit. Aşa că singurul lucru ce-i rămăsese, lucrul cel mai bun, era misiunea care-l aştepta, grea, încurcată, aproape de nerezolvat. Era misiunea necesară, binecuvântată, de a cuceri Franţa pentru cauza americanilor.

Înainte, când se sfătuise cu căpitanul Wickes dacă să debarce acolo sau nu, chipul lui apărea, de sub căciula de blană, cel al unui bătrân şiret care privea tăios, ba chiar neîncrezător, prin ochelarii cu ramă de fier şi zâmbea viclean, abia destinzându-şi gura mare. Acum când, rămas singur, îşi scoase ochelarii şi căciula de blană şi se întoarse cu faţa în vânt, deşi nu se schimbase aproape de loc, chipul lui părea al unui alt bărbat. Ochii mari, gânditori, îi erau vioi şi tineri. Fruntea lată şi mare, de pe care vântul sufla firele rare de păr, era voluntară. Faţa înroşită, cu cute adânci de-a curmezişul frunţii şi de-a lungul nasului, cu bărbia mare, masivă, exprima tărie, experienţă, hotărâre, dorinţă de luptă.

Privea ţara viitorului său, simţea aproape material uriaşa sarcină pe care o avea de rezolvat şi mergea în întâmpinarea ei, pregătit, ba mai mult, dornic s-o înfrunte.

Urcară pe covertă şi cei doi băieţi, William Temple Franklin, de 17 ani, şi Benjamin Bache Franklin, de şase ani. Veneau spre el râzând, ţinându-se unul de altul, aruncaţi ba într-o parte, ba într-alta de mişcările vasului. Era o plăcere să-i priveşti. Cel mic, Benjamin Bache, fiul fiicei sale, era un copil vioi, cu faţa ca piersica. Iar celălalt, William, băiatul de

şaptesprezece ani, nu era oare fermecător cu câtă îndrăzneală şi gingăşie adulmeca vântul cu nasul lui mare şi drept? Şi câtă curăţenie, veselie şi bucurie de viaţă exprima gura lui roşie, deasupra bărbiei niţel cam masive! Bărbia masivă o avea de la el, de la bunic. În rest moştenise, din păcate, cam multe de la tatăl său; faptul că ştrengarul era frumuşel şi simpatic nu trebuia să-l înşele în această privinţă.

Amândoi băieţii erau foarte însufleţiţi. Aflaseră de la marinari că nu erau perspective să ajungă în curând la Nantes şi-l zoreau cu întrebările dacă nu vor coborî aici la mal cu bărcile. Se bucurară mult când doctorul le răspunse afirmativ şi le spuse să se apuce imediat de împachetat.

— Ai avut grijă să mi se pregătească baia? îl întrebă el pe William.

Acesta răspunse stânjenit că uitase. Uita multe; în schimb, avea un şir de alte calităţi, care-l făceau foarte simpatic. Şi acum îşi manifestă atât de zgomotos părerea de rău, încât bunicul uită pe dată de supărare.

Era un chin să faci baie pe vasul care se clătina în voia valurilor. Doctorul renunţase la multe bagaje, dar nu şi la cadă pe oare o construise cu grijă în vederea scopurilor sale speciale; dădea mare importanţă băilor îndelungate şi fierbinţi. Cada era construită dintr-un lemn de esenţă foarte tare şi avea speteaza mare, arcuită în chip de scoică, astfel încât se şedea comod în ea. Se închidea cu capac, ca să nu iasă afară decât umerii, gâtul şi capul celui dinăuntru. Astfel apa nu dădea pe dinafară, iar cei cu care bătrânul voia să stea de vorbă în timpul băilor sale prelungite puteau să se aşeze pe capac.

Astăzi rămase singur cu gândurile sale. Nepoţii erau ocupaţi cu împachetatul. Şedea în cadă şi, în timp ce

mădularele obosite i se bucurau de apa fierbinte, îşi scărpina încet şi prudent cojile din cap, lăsându-şi gândurile să vagabondeze.

„Nu, prea conştiincios nu e William, băiatul. De cum îi trece prin minte altceva mai plăcut, uită de sarcinile care i s-au dat. Tatălui său, lui William, trădătorul, nu i se poate reproşa aşa ceva. Acela, oricât ar fi de ahtiat după plăceri, nu uita niciodată de carieră. E arătos William-tatăl, nu are acea încetineală, acea greutate proprie lui, bătrânului Benjamin, este mult mai elegant, are ceva seducător. William cel tânăr nu voise să-şi părăsească tatăl şi să plece cu el, cu bunicul, în Franţa. Atunci el, bătrânul Franklin, devenise energic. Nu încăpea nici o ezitare. Băiatul trebuia să-l urmeze peste mări, la Paris. Era necesar să crească într-o atmosferă sănătoasă, departe de neisprăvitul de taică-său, care se lăsase sedus de momelile şi banii guvernului de la Londra şi care făcea acum, pe bună dreptate, puşcărie la Litchfield. Dar trebuia să fie foarte atent cu William junior. Nu era interesat şi lipsit de scrupule ca tatăl său, dar avea o nestăvilită sete de viaţă. Şi ştia bine că i se trec cu vederea multe, dacă nu chiar toate, pentru că era atât de drăguţ, ştrengarul! Da, ei, Franklinii, erau setoşi de viaţă. El nu-l zămislise în patul conjugal pe William, acesta nu-l făcuse pe William al lui în patul conjugal şi nici William junior nu făcea impresia că va avea în Franţa numai copii legitimi. Da, moşteniseră setea lui de viaţă. Multe calităţi de ale lui le moşteniseră fiul şi nepotul, dar cu toată asemănarea atât de mare, erau ciudat de deosebiţi unul de altul. Ajunge o nimica toată ca să schimbe pe de-a-ntregul firea omului.”

Doctorul sună, ceru să i se mai toarne apă fierbinte.

Nici de capul părinţilor micului Benjamin nu era mare

lucru. Mamă-sa, Sally, o femeie drăguţă, bine intenţionată la care el, doctorul, ţinea mult, avea bun simţ, dar atâta tot. Iar bărbatul ei, Richard Bache, era un om de ispravă, atât şi nimic mai mult. Desigur, părinţilor nu le-a convenit că l-a luat pe micul Benjamin. Dar nu încăpea îndoială că în Franţa, sub supravegherea lui, copilul avea să fie mai bine educat decât la Philadelphia de *Mr*. şi *Mrs.* Bache. Pe lângă asta, îl despăgubise pe ginerele său, lăsându-l locţiitorul lui la Ministerul Poştelor. Acolo nu putea strica mare lucru, era un loc potrivit pentru bravul Richard. Duşmanii săi, ai bătrânului Benjamin, aveau să facă oricum gălăgie şi pentru măsurile pe care Richard le va socoti necesare, şi pentru cele pe care nu le va socoti necesare. Treaba lor! El, martor îi e Dumnezeu, a făcut destule sacrificii pentru America, pentru cauza americană; să-i fie îngăduit să le dea şi alor săi o mână de ajutor.

La Philadelphia, mulţi erau bucuroşi dacă puteau mârâi împotriva lui. Şi când a venit cu propunerea de a se numi trimişi extraordinari pentru Franţa, i-au opus mereu alte obiecţii. Vechea, apăsătoarea duşmănie din timpul războiului franco-indian nu încetase. Ca şi înainte, mulţi îi socoteau pe francezi duşmani ereditari, idolatri, sclavi ai unei monarhii absolute, indivizi fluşturatici în care nu te poţi încrede. Fusese greu să-i convingă pe colegii din Philadelphia. În cele din urmă înţeleseseră că, în războiul contra regelui Angliei, Franţa era aliatul firesc şi că, fără ajutorul Franţei, nu vor putea învinge. Dar nu-l trimiseseră cu multe speranţe peste ocean. Alianţa cu Franţa era aproape imposibil de realizat. Acum, la noroc, mai încercase el multe lucruri imposibile şi până la urma tot îi reuşiseră. Se destinse în baie, dar rămase cu gura încleştată, aşa încât buzele îi păreau şi mai subţiri. Şi de

data aceasta va izbuti.

Nici bani nu-i dăduseră. Congresul n-avea bani, îi va fi greu să-şi asigure o existenţă cât de cât decentă. Cu trei mii de dolari trebuia să instaleze reprezentanţa Statelor Unite şi s-o facă să funcţioneze. Pe „Reprisal” se afla şi o încărcătură de indigo; o putea vinde şi dispune de bani. Nu era prea bogat înzestrat reprezentantul Lumii Noi. Trebuia să trăiască de azi pe mâine.

Şi el era un om care ştia să preţuiască banul şi nu-şi neglija interesele. Nici ezitări în alegerea mijloacelor nu avea, când era vorbă să-şi umple sacul. Dar existau limite şi le cunoştea. Astfel, de pildă, englezii îi oferiseră bani, slujbe şi titluri mari ca să intervină pentru o înţelegere. La amintirea aceasta se întunecă. Existau oameni la Philadelphia care ar fi luat foarte serios în consideraţie astfel de propuneri. Fiul său, William, de pildă, o şi făcuse. El, însă, cunoştea limitele şi decât să pledeze în favoarea unei asemenea „înţelegeri”, mai bine îşi punea ştreangul de gât.

Cei din Philadelphia nu aveau să-i fie prea recunoscători pentru strădaniile de la Paris. Nicăieri în lume bătrânul Benjamin Franklin nu era privit cu ochi atât de critici ca la Philadelphia. Nu-l urau numai numeroşii conservatori, loialiştii, alde Shippen, Stansbury, Kearsley şi cum le mai zicea, dar şi printre republicani, ba chiar şi în sânul Congresului avea adversari, pe „aristocraţi”, cărora nu le era de loc pe plac, aşa că până şi hotărârea de a-l trimite pe el ca ministru la Paris fusese luată numai după multe târguieli. Zâmbi, şi zâmbetul lui exprima în acelaşi timp înţelepciune şi ciudă, blândeţe şi amărăciune. La Philadelphia erau unii care nu-l socoteau suficient de reprezentativ pentru Paris. Deşi, în afară de generalul

Washington, era singurul american cunoscut în lumea întreagă, pentru ei rămăsese feciorul săpunarului, nu-i putuse face să uite că într-o vreme n-a avut bani şi că era numai *doctor honoris causa,* că nu avea studii universitare.

Nu, din Philadelphia aveau să-i vină puţine laude şi puţine sfaturi bune, în schimb avea să primească nenumărate cereri insistente de a scoate mai mult de la guvernul francez şi nenumărate reproşuri amare că n-a scos destul. Dar n-are să se supere. A îmbătrânit, a devenit mai înţelept, cunoaşte oamenii.

La Londra i se reproşa că a împiedicat împăcarea coloniilor cu regele numai din orgoliu jignit, numai ca să se răzbune pentru întâmplările ruşinoase din consiliul secret de coroană.

Cu toată seninătatea lui, când se gândea la acele întâmplări, bătrânului i se urcă sângele la cap. Bine, nu fusese foarte corect că el, funcţionar ai regelui, publicase scrisorile guvernatorului regal, care dovedeau limpede intenţia de a înăspri lucrurile şi reaua voinţă a guvernului. Dar situaţia era de aşa natură încât publicarea scrisorilor fusese un mijloc licit şi oricare din domnii care participau la acea şedinţă le-ar fi publicat dacă ar fi fost în locul lui, în privinţa aceasta nu era nici o îndoială. Cu toate acestea, acum, când îi puteau reproşa o incorectitudine formală, îl tratau ca pe cel din urmă ticălos. Un ceas întreg trebuise să înghită ocările neruşinate ale procurorului regal. Cum îşi mai zâmbiseră primul ministru şi toţi lorzii aceia, cum mai dăduseră din cap şi şoptiseră între ei şi se holbaseră la el, ca şi cum ar fi fost un monstru de viclenie criminală şi de grosolănie! Era îmbrăcat în haina lui bună, grea, din catifea albastră de Manchester; pe atunci haina mai era nouă şi, fiind aşezat lângă sobă, asudase şi mai rău. Dar nu le

arătase cum îl sugruma mânia; faţa i-a rămas nemişcată, n-a răspuns nici un cuvânt. Tăcerea era însă răspunsul cel mai înţelept la toate răstălmăcirile şi insultele prosteşti şi obraznice ale procurorului regal, în mijlocul acelor lorzi ostili. Cum mai tunase şi fulgerase omul acela, cum mai bătuse în masă! Ce oroare! Prin multe încercări grele trecuse în viaţa lui, dar asta le întrecuse pe toate. Avea şaizeci şi opt de ani pe atunci, era un savant cu renume mondial, omul de încredere al ţării sale, şi a trebuit să se lase ocărât ca un şcolar care i-a furat lui tată-său bani din sertar.

„Mânia este o nebunie temporară”, îşi repetase atunci fraza pe care o scrisese de atâtea ori, şi rămăsese cu faţa neclintită. În sinea lui fierbea însă de mânie şi îşi aminteşte bine că, pe când şedea nemişcat lângă sobă şi asculta asudând insultele procurorului regal, s-a produs o schimbare în el şi a înţeles un adevăr profund: cu lorzii regelui Angliei nu era posibilă şi nici nu avea să fie posibilă vreodată o înţelegere. De şaptesprezece ani de zile frecventa casele acestor mari seniori, se ducea la ei când poftea, şi în conversaţii amabile îi arătaseră cât de mult apreciau ştiinţa lui, spiritul lui cercetător, filozofia lui; atunci însă şedeau şi ascultau rânjind cum îl calomnia şi-l înjura ca pe maidan derbedeul de procuror. Atunci ieşise la iveală adevărul. Era vădită bucuria lor că-l puteau batjocori. Îl batjocoreau pentru că nu era de-al lor, că nu era nobil, ci un simplu burghez din clasa de mijloc, feciorul unui săpunar care îndrăznise să ia partea altor oameni mărunţi şi să vorbească în apărarea lor.

Ceasul acela i se întipărise adânc în minte, ca ars cu fierul. Şi dacă mânia de atunci se risipise, nu se risipise şi învăţătura primită.

Şi nu se risipise nici amărăciunea pricinuită de cele ce urmaseră acelei şedinţe, amărăciune legată de atitudinea fiului său, William. Îi relatase lui William cu toată obiectivitatea cele întâmplate şi îl sfătuise să demisioneze din funcţia pe care o avea. „Acum ştii cum am fost tratat - îi scrisese el - te las să reflectezi asupra acestui fapt şi să tragi concluziile cuvenite.” Băiatul reflectase şi trăsese concluziile. Declarase prietenilor săi din Anglia că nu împărtăşeşte de fel părerile politice ale tatălui său. Acum putea să reflecteze în voie asupra acestui lucru în închisoarea de la Litchfield.

Apa din cadă se răcea. Să sune şi să ceară să i se toarne a doua oară apă fierbinte? Nu mai făcea. Trebuia să se pregătească în curând de debarcare. Va mai rămâne două minute în cadă.

Nu are rost să te amărăşti. Viaţa trebuie luată aşa cum este, stupidă, grandioasă, deşteaptă, rea, trăsnită şi foarte, foarte agreabilă. Slăbiciunile oamenilor trebuie să le iei ca pe nişte date reale ale existenţei, trebuie să ţii seama de ele în calculele tale şi să le foloseşti pentru cauza cea bună.

Aşa a făcut până acum, aşa va face şi de acum încolo. Nu şi-a pierdut niciodată curajul, nici în situaţiile cele mai grele. Crede în ţara lui, crede în raţiune, crede în progres. Ştie ce calităţi şi ce lipsuri are şi crede că şi astăzi încă mai poate contribui la acest progres. E bătrân, cu toată înfăţişarea sa robustă, cam şubred, stânjenit de gută şi de o eczemă supărătoare, pricopsit cu un fiu dubios, un carierist reacţionar. Dar, cu toate acestea, se mai simte destul de puternic să plece în Franţa şi s-o cucerească pentru America lui.

Încet, prudent, moşneagul ieşi din cadă, gemând încetişor, nu fără un sentiment de plăcere. Mare şi greoi, cu

părul rar, lipit de craniul voluminos, se aplecă asupra vasului cu jeratic înconjurat de un grilaj de metal şi se şterse grijuliu, în timp ce apa şiroia de pe el.

Apoi, gol, deschise lada în care păstra documentele importante, scrisoarea sa de acreditare, instrucţiunile Congresului, alte hârtii secrete. Scoase din ladă un document: „Propuneri pentru o pace între Anglia şi Statele Unite, pe care foarte onorabilul domn Benjamin Franklin este însărcinat să le supună guvernului majestăţii sale regelui Angliei”, şi urma stipularea condiţiilor. Franklin ceruse să i se dea un astfel de document pentru cazul în care el sau vasul lui ar fi încăput pe mâna englezilor. Voia să aibă la el un document care să-i dea calitatea sacră de sol al păcii şi să-l ferească astfel, poate, de ştreang. Acum, lângă coasta Franţei, nu mai avea nevoie de acest document; dimpotrivă, în Franţa putea doar să-l stânjenească. Luă documentul, îl rupse bucăţele, îl aruncă pe jăratic şi privi cum arde.

Barca în care se aflau Benjamin Franklin, William Temple Franklin şi Benjamin Franklin Bache juca pe crestele înspumate ale valurilor cenuşii-verzui şi ajunse eu greu la mal. Ţărani bretoni, miraţi şi bănuitori, îi întâmpinară pe călători. Li se făcu cu greu rost de o şaretă amărâtă. Mârţoagele bătrâne porniră într-un trap şchiopătat, vasul *Reprisal* trase o salvă de adio şi Franklin intră în ţara misiunii şi speranţei sale.

La Nantes locui în casa negustorului Gruet, care avea relaţii comerciale cu Congresul. Franklin era epuizat, tânjea după câteva zile de odihnă. Dar nu apucă să se odihnească. Congresul nu publicase numirea reprezentantului său în Franţa, iar el nu pomenise nimic despre misiunea politică

ce-i fusese încredinţată. Dar Franklin era un cercetător cu renume mondial şi mulţi veniră să-i prezinte omagiile lor.

Fu asaltat cu întrebări din care văzu cât de puţin cunoşteau ţara sa cei care puneau întrebările. Ascultă cu calm şi amabilitate, răspundea pe scurt, scuzându-şi laconismul cu deficienţa cunoştinţelor sale de limbă franceză.

Gazda lui, negustorul Gruet, era vorbăreţ şi socotea de datoria sa să-şi informeze oaspetele despre ce se întâmplase în Franţa. Străinul află cu mirare că interesele americane sunt reprezentate la Paris şi Versailles nu cum bănuise el, de amicul şi traducătorul său, Dubourg, ci de un oarecare Rodrigue Hortalez, de fapt Caron de Beaumarchais.

Bineînţeles, auzise despre Beaumarchais. Îi trecuseră prin mâini şi pamfletele pe care acesta le scrisese cu prilejul unui proces. Le găsise însă prea strălucitoare, prea pripite, prea superficiale, prea retorice şi lipsite de înţelepciune. Franklin îl socotea pe *monsieur* de Beaumarchais un gazetar dornic de senzaţional şi nu-i plăcea că tocmai el era privit în Franţa ca cel mai important şi mai activ reprezentant al cauzei americane.

Negustorii bogatului oraş Nantes n-au lăsat să le scape ocazia de a da un mare bal în cinstea lui Franklin. Doctorul avea cu el o haină de gală, preţiosul costum de catifea albastră de Manchester, pe care-l purtase şi la Londra la şedinţa aceea de pomină, dar haina zăcea, bine ambalată, în fundul unui cufăr închis cu şapte lacăte şi Franklin nu voia s-o scoată de acolo înainte de a sosi la Paris. Hotărî să îmbrace o modestă haină burgheză, simplă, cafenie.

Haina cafenie le păru locuitorilor din Nantes îmbrăcămintea potrivită pentru un înţelept modest din

Vestul atât de apropiat de natură. Apariţia lui Franklin însemnă un mare succes. Comportarea lui liniştită, politicoasă, reţinută, contrasta vădit cu zarva, scepticismul, superficialitatea, cu galanteria scânteietoare obişnuite la recepţiile locale, după exemplul saloanelor pariziene. În special femeile erau entuziasmate de amabilitatea solemnă, de modă veche, a vestitului om. Întregul oraş nu vorbea decât de el. Unde se arăta era ovaţionat, iar căciula şi ochelarii lui cu ramă de fier deveniră adevărate simboluri.

Între mulţii vizitatori care prezentară doctorului omagiile lor, în timpul şederii sale la Nantes, apăru şi un tânăr, un băieţandru aproape, foarte slab, cu umerii căzuţi, cu ochi mari căprui de o neobişnuită strălucire, cu faţa frumoasă şi rotundă, un oarecare Paul Theveneau.

Paul rămăsese pe litoral pentru a putea prezenta omagiile sale lui Franklin, îndată ce va sosi. Acum era în faţa lui şi-l privea radios, vizibil emoţionat de sentimentul de a fi în imediata apropiere a omului venerat. Franklin, mişcat de atâta entuziasm naiv, îi zâmbea prietenos. Când însă tânărul îi declară că venise să-l salute în calitate de reprezentant al firmei *Hortalez* şi al şefului ei, *monsieur* de Beaumarchais, zâmbetul şi amabilitatea lui Franklin dispărură şi Paul constată, uluit, că faţa cărnoasă şi masivă a interlocutorului său nu mai era de fel faţa unui înţelept prietenos. Bătrânul îl privea cu ochi mari, severi, sprâncenele parcă i se ridicaseră şi mai sus, gura mare îi era încleştată, brazdele de pe fruntea înaltă i se adânciseră; deasupra umerilor puternici i se înălţa capul masiv, bătrân, ameninţător.

— „Şi-au şi plecat, sunt pe mare transporturile acestea ale lui *monsieur* de Beaumarchais? întrebă Franklin; vocea înceată suna politicos, abia dacă se simţeau repulsia,

bănuiala.

Paul, care vorbise până atunci nu fără greutate englezeşte, trecu la franceză. Deoarece se simţea în defensivă, lăudă cu îndoită căldură realizările admiratului său prieten Pierre. Cele trei vase, *Victoire, Alexandre, Eugénie,* au pornit în larg, declară el, ducând spre America patruzeci şi opt tunuri, şase mii două sute puşti, două mii cinci sute obuze şi mari cantităţi de echipament şi de uniforme. Afară de aceasta, în depozitele lui *monsieur* de Beaumarchais îşi mai aşteptau rândul să fie transportate arme şi echipament pentru treizeci de mii de oameni - şi enumera din memorie diferite cantităţi.

Franklin asculta, fără să clipească. Ceea ce anunţa tânărul acesta reprezenta un ajutor de o considerabilă importanţă pentru Congres şi armată. Dar nu se putea dezbăra de repulsia pe care i-o stârnise numele lui Beaumarchais şi nici de supărarea că amicul său, bravul, respectabilul Dubourg părea exclus din această acţiune.

— Pot să consider că guvernul francez îl sprijină din răsputeri pe *monsieur* de Beaumarchais?

— Da şi nu, domnule doctor - răspunse Paul - desigur că Versailles-ul este interesat să se trimită material de război în America, dar în aceeaşi măsură se străduie să nu dea nici un prilej de reclamaţie ambasadorului englez. Să vă spun eu ce a fost, domnule doctor, continuă el cu căldură. Aceste arme pentru ţara dumneavoastră le-a procurat singur *monsieur* de Beaumarchais, prietenul meu, luând asupră-şi mari riscuri şi făcând uz de toate mijloacele talentului său, din proprie iniţiativă şi învingând greutăţi uriaşe.

Franklin privea cu ochii săi mari, bulbucaţi şi calmi, la agitatul Paul.

— Este foarte îmbucurător - spuse el pe un ton ponderat -

că au fost expediate arme pentru soldaţii noştri. Avem nevoie de ele. Nu suntem mulţi şi cu timpul o să devină greu să ducem singuri lupta pentru cauza omenirii. Vă mulţumesc pentru comunicarea dumneavoastră, *monsieur*, încheie el. Şi el vorbea acum franţuzeşte, o franţuzească lentă, sacadată, seacă.

Paul îşi dădu seama că era concediat. Nu ştia ce să facă. Legase mari speranţe de această întrevedere şi acum Franklin îl trata ca pe un furnizor necinstit. Nu înţelegea cum se putea ca acest om, care îşi riscase pentru cauza sa slujba, averea, viaţa, să fie atât de rece, atât de distant şi bănuitor; dar Paul se strădui să nu tragă concluzii pripite. Se retrase modest şi hotărî să încerce să obţină o a doua întrevedere.

Ocazia se oferi când *monsieur* Gruet organiză, trei zile mai târziu, o cină pentru un cerc restrâns de prieteni.

Paul constată cu mirare şi bucurie că de data aceasta doctorul îşi schimbase purtarea. Dacă, cu prilejul primei întâlniri, fusese uluit de rezerva şi rigiditatea lui, acum înţelese de ce toată lumea era cucerită de el. Şi se lăsă bucuros fermecat de graţia solemnă a lui Franklin. Era ciudat cum micile glume şi anecdotele bătrâneşti, pe care doctorul le presăra în conversaţia lui, cum tot ce spunea, chiar dacă altminteri nu avea importanţă, părea să fie marcat de personalitatea lui, într-un fel deosebit.

În seara aceea se vorbi mult de chestiuni religioase. Concepţiile ateiste ale societăţii pariziene influenţaseră pe oaspeţii adunaţi acolo, la Nantes. Se făcu haz pe socoteala superstiţiilor, se glumi răutăcios cu privire la înrudirea dintre aceste concepţii şi cele ale bisericii catolice şi se povestiră anecdote deocheate despre clerici.

Franklin asculta, amabil şi rezervat. Lumea aştepta să-şi

spună şi el părerea, dar el tăcea. În cele din urmă, cineva îl întrebă de-a dreptul ce gândeşte despre clerici.

— N-aş vrea să generalizez, răspunse în franţuzeasca sa domoală. Există printre clerici oameni serioşi, care se străduiesc să pună de acord credinţa lor cu cuceririle ştiinţei. Există şi alţii cărora le face plăcere să tune şi să fulgere împotriva ştiinţei.

Şi sfătos, povesti câte i se întâmplaseră lui când îşi instalase paratrăsnetul. Aşa, de pildă, un preot declarase că o astfel de activitate ar însemna să-l pună pe Dumnezeu la încercare; iar controlul asupra artileriei cereşti ar depăşi puterile muritorilor. Altul spusese într-o predică că fulgerul este unul din mijloacele de a pedepsi omenirea pentru crimele ei şi de a o preveni să nu mai făptuiască altele; încercarea de a împiedica efectul integral al fulgerului ar însemna deci o intervenţie neîngăduită în drepturile divinităţii şi ar fi un păcat.

Dar ateii nu se dădură bătuţi. Era vizibil că voiau să scoată de la Franklin o declaraţie neechivocă, pe care s-o poată valorifica.

— Ni s-a spus, doctore Franklin - zise unul - că într-un tratat „despre libertate şi necesitate, bucurie şi chin” aţi fi pus la îndoială viaţa de apoi a sufletului şi că aţi fi contestat distincţia pe care o face teologia între om şi animal. - Să fi făcut eu una ca asta? se întreba amabil Franklin. Da, da, am scris multe în tinereţea mea pe care mai bine nu le-aş fi scris, şi acum sunt bucuros ca aceste opuscule n-au avut succes şi deci nici răspândire.

Şi-şi goli paharul de vin, un vin bun de Bourgogne, pe care gazda îl turnase oaspetelui său, priceput, de altminteri, şi la vinuri.

Paul crezu că aceşti comeseni lipsiţi de tact vor fi băgat

în cele din urmă de seamă că doctorul era de părere că fiecare trebuie să rezolve pentru sine acest gen de întrebări. Dar ateii nu se lăsară intimidaţi şi purtătorul lor de cuvânt întrebă obraznic, de-a dreptul:

— N-aţi vrea să ne lămuriţi, doctore Franklin, ce gândiţi acum despre aceste lucruri?

Bătrânul îl privi calm în ochi şi tăcu atât de mult, încât ceilalţi începură să se simtă jenaţi. Apoi, însă, deschise gura şi spuse amabil:

— Astăzi nu mai gândesc ca atunci, asta e sigur. Acum, dimpotrivă, mă întreb câteodată: de ce oare trebuie pur şi simplu negată posibilitatea existenţei unei Fiinţe Supreme şi imortalitatea sufletului?

Ateul îşi muşcă buzele.

— Totuşi, stimate doctore Franklin - insistă el - sunteţi de-ai noştri. N-aţi contribuit niciodată la consolidarea prejudecăţilor, nici un cuvânt de-al dumneavoastră n-a putut fi interpretat în sensul acesta.

— Mă tem, *monsieur* - răspunse zâmbind Franklin - că vă voi decepţiona. Adevărul e că am avut totdeauna grijă să nu stânjenesc pe alţii în bucuria ce le-o fac sentimentele religioase, chiar dacă opiniile lor îmi păreau greu de suportat, sau de-a dreptul absurde. Am mers destul de departe cu această străduinţă a mea.

Spuse însă asta pe un ton amabil şi fără nici o asprime, astfel încât nici măcar ateii nu se supărară.

Totuşi, ei vrură să aibă ultimul cuvânt.

— Ne-aţi putea lămuri - întrebă purtătorul loc de cuvânt - de ce nu aţi mărturisit niciodată în mod public credinţa dumneavoastră într-o Fiinţă Supremă?

Franklin răspunse cu un zâmbet uşor:

— Nu-mi pot închipui că o Fiinţă Supremă ar pune vreun

preţ pe o astfel de mărturisire publică. Cel puţin, n-am băgat niciodată de seamă să fi făcut vreo deosebire între credincioşi şi necredincioşi, înfierând, de exemplu, pe necredincioşi cu semne deosebite ale nemulţumirii sale.

Paul se amestecă în conversaţie. Întrebă respectuos:

— Aţi vrea să ne spuneţi, doctore Franklin, dacă credinţa dumneavoastră în Dumnezeu influenţează cumva, şi în ce măsură, activitatea dumneavoastră practică?

— Eu cred - răspunse Franklin - că nu pot cinsti mai bine Fiinţa Supremă decât purtându-mă omeneşte cu celelalte fiinţe pe care le-a creat.

La rândul lui, ateul, care tot nu voia să se dea bătut, insistă:

— Dar, cel puţin, divinitatea lui Isus din Nazaret o puneţi la îndoială? Sau nici măcar atât? întrebă el provocator, când văzu că Franklin întoarce gânditor faţa lui mare către el.

— Această problemă n-am studiat-o şi socot că este inutil să-mi mai bat acum capul cu ea. Vezi, tinere domn, eu sunt bătrân şi desigur că voi avea, într-un timp previzibil, prilejul să aflu fără prea mare strădanie adevărul.

Aşadar Franklin, pe cât îl ajuta franţuzeasca lui, le răspundea ateilor indiscreţi pe ocolite şi cam ironic. Paul se bucură. Ce spusese bătrânul însemna totul şi nu însemna nimic şi Paul admira înalta înţelepciune şi umorul cu care ocolise întrebările inoportune.

A doua zi, Franklin plecă la Paris. Paul ar fi vrut tare mult să călătorească împreună cu dânsul. Deşi timid, era uneori obraznic, iar când îşi propunea ceva, putea fi foarte insistent. Altcuiva i-ar fi oferit să-l însoţească, dar se simţea stânjenit numai la gândul de a face asemenea propuneri lui Franklin.

Veni totuşi să asiste la plecarea lui.

Jos, în curte, sta gata de drum rădvanul mare, pântecos, de călătorie al lui *monsieur* Gruet; se făceau ultimele pregătiri. Franklin mai era sus în odaie, cu câteva persoane în jurul lui. I se aduse blana, căciula, mănuşile uriaşe, bastonul încrustat din lemn de măr.

În timp ce cineva îl ajută să-şi îmbrace blana, doctorul îi vorbi lui Paul, în felul lui amabil şi calm:

— Îţi mulţumesc, prietene - zise el - pentru importantele informaţii pe care mi le-ai adus.

Paul roşi de mândrie că bătrânul îl numise prieten. Franklin, acum gata de drum, era masiv în blănurile sale, sub căciulă i se vedea faţa mare, cu bărbia grea, proeminentă şi sprâncenele groase. Paul arăta firav şi foarte mic pe lângă uriaşul moşneag.

— Am să am mult de furcă la Paris, zise bătrânul, răsuflând din greu în blănurile sale şi gemând încetişor, atât de încet încât doar Paul putu să-l audă.

Stăteau acum la fereastră; jos în curte, pe zăpadă, hamali puternici încărcau ultimele bagaje pe trăsură. Erau lăzi încinse cu benzi de fier, în care Franklin îşi ducea actele şi cărţile mai importante. Unul din bărbaţi apucase lada, al doilea îl ajută, dar lada nu se urnea. Un al treilea se apropie. Dar primul îi făcu semn că nu-i nevoie.

— Lasă - se auzi prin fereastra închisă vocea lui gâfâitoare - lasă, c-o să meargă, *ça ira* - şi ridicând lada, o trânti în rădvan.

— *Ça ira*, *mon ami, ça ira*[1], zise bătrânul cu vocea lui liniştită şi prietenoasă către Paul, şi un uşor zâmbet îi juca în jurul gurii, în timp ce cobora anevoie, sprijinindu-se de Paul, spre rădvanul lângă care îl aşteptau nepoţii.

---

[1] Va merge, prietene, va merge.

Ultima haltă se făcu la Versailles. Ar fi putut continua drumul spre Paris, dar Franklin se simţea prea obosit. Trase la hanul *De la Belle Image*.

Încă înainte de cină, sosi un musafir din Paris. Un domn înalt, gras, impozant, cu burta strânsă într-o vestă de atlaz, brodată cu multe flori, Silas Deane. Animat, bucuros, cu faţa radioasă, nu mai voia să dea drumul mâinii lui Franklin. Se apucă să povestească precipitat, nu ştia cu ce să înceapă, cu ce să termine. Tratativele complicate cu contele Vergennes, serviciul de spionaj şi continuele reclamaţii ale ambasadorului englez, vasele care erau de fiecare dată reţinute în port, ofiţerii pe care-i recrutase şi nu-i putuse plăti, nici transporta, Congresul care trimitea scrisori laconice, dar nici un ban. Ce uşurare pentru el că, în sfârşit, a venit Franklin să ia asupra lui o răspundere atât de mare. Omul ăsta vorbăreţ îşi goli tot sacul cu necazuri înaintea tăcutului Franklin. Apoi, fără tranziţie, chicotind, povesti cum că ambasadorul englez, când aflase de apropiata sosire a lui Franklin, insistase ca Vergennes să-i interzică şederea la Paris. Vergennes consimţise, dar, după sfatul inventivului *monsieur* de Beaumarchais, curierul cu ordinul prin care se interzicea venirea domnului Franklin la Paris fusese trimis la Le Havre, unde n-avea cum să-l găsească. Iar acum, de vreme ce sosise, desigur că nu avea să-l mai expulzeze nimeni. Ei, dacă n-ar fi fost *monsieur* de Beaumarchais al nostru!

În timp ce *Mr.* Deane îl punea astfel la curent pe celebrul său coleg, sosi un mic curier negru, tare împopoţonat, cu o scrisoare pentru Franklin. *Monsieur* Caron de Beaumarchais comunica, în fraze lustruite, marelui bărbat din Vest, că s-ar socoti fericit dacă i-ar fi îngăduit să-i prezinte în ziua aceea încă omagiile sale. Franklin privi cu neplăcere biletul frumos

scris şi uşor parfumat. Trimise politicos vorbă că se simte prea obosit ca să-l primească pe *monsieur* de Beaumarchais.

Călătoria şi vorbăria lui *Mr.* Deane îl sleiseră într-adevăr şi fu bucuros când vizitatorul îşi luă rămas bun. Atunci sosi însă un nou oaspe, pe care nu voi să-l refuze, doctorul Barbeu Dubourg.

Doctorul Dubourg îl îmbrăţişă pe Franklin, îl bătu pe umăr; cei doi bătrâni masivi umpleau aproape cu totul cămăruţa hanului *De la Belle Image.* Dubourg îl asigură în repetate rânduri pe Franklin că arată tânăr şi bine, iar Franklin îi spuse acelaşi lucru lui Dubourg. În sinea lor însă amândoi erau amărâţi văzând cât de mult îmbătrânise celălalt şi Franklin îşi zicea cu melancolie: „Uite cum mai mint, nici zece epitafuri de pe pietrele de mormânt n-ar minţi mai bine”.

Dubourg avea multe de povestit, căci îl apăsau multe pe inimă; povesti încâlcit, dar cu haz, despre prieteni comuni, despre Academie, despre lucrările noi asupra principiilor fiziocraţilor, despre concedierea ministrului de finanţe Turgot, despre propriile sale traduceri din operele lui Franklin, despre trista stare a finanţelor statului, despre noul director al finanţelor, Necker, despre Vergennes, despre intrigile de la Curte. Vorbea englezeşte, şi chiar destul de bine, dar de emoţie o tot dădea pe franţuzeşte.

Repetă de nenumărate ori ce binecuvântare este că în sfârşit a sosit Franklin. Nimic de zis, Silas Deane era sârguincios şi patriot, dar oricum, n-avea prestanţa necesară să reprezinte America revoluţionară. Aşa încât nu e de mirare că un autor de comedii, dornic de senzaţional, ca *monsieur* de Beaumarchais, a putut juca faţă de Curte şi de întregul oraş rolul de unic avocat al Americii, ca şi cum

toată activitatea europeană pentru cele treisprezece state s-ar concentra în casa lui.

Şi Franklin avusese un sentiment neplăcut când, cu puţin înainte, Silas Deane îi raportase cu entuziasm despre afacerile lui *monsieur* de Beaumarchais şi înţelegea foarte bine mânia amicului său Dubourg care se simţea dat la o parte. Dar se gândi şi la entuziasmul cu care tânărul Paul Theveneau îşi lăudase şeful.

— Mi s-a spus că acest Beaumarchais a şi expediat peste mare transporturi importante, vreo şase mii de puşti, nu ţin minte exact cifrele.

— Da, desigur - recunoscu Dubourg - dar când ai sprijinul Arsenalului regelui şi al fondurilor secrete ale Ministerului de Externe, nu e nici o scofală.

— Vin toţi banii de la guvern? se interesă Franklin.

— Ceva au dat, bineînţeles, şi alţii, recunoscu indispus doctorul Dubourg. Dar, de oriunde i-ar avea - se aprinse el - este rău că Parisul îl socoate tocmai pe acest om reprezentantul Americii. Un om atât de neserios - şi repetă pe franţuzeşte - neserios până-n măduva oaselor! Ei - se consolă el - dar s-a terminat acum. Dacă a venit doctorul Franklin, bineînţeles că rolul lui Beaumarchais ăsta s-a terminat.

Şi-l bătu pe Franklin pe umeri.

Mai târziu, la cină, vorbiră de chestii literare şi editoriale. *Monsieur* Rouault, editorul, voia să scoată populara cărticică a lui Franklin, *Calea spre belşug,* într-o ediţie mare, în traducerea lui Dubourg, sub titlul: *La science du Bonhomme Richard.* Doctorul Dubourg credea că traducerea i-a reuşit deosebit de bine, tonul sfătos i se potrivea. Şi, în timp ce mâncau mult şi cu poftă, doctorul Dubourg îi citea lui Franklin pe franţuzeşte din povestirile şi

zicalele lui.

A doua zi, însoţit de *Mr.* Deane şi Dubourg, Franklin îşi continuă călătoria spre Paris. Acolo se instală la *Hôtel d'Hambourg,* unde locuise până atunci *Mr.* Deane. Erau foarte înghesuiţi; William, care trebuia să despacheteze şi să pună în ordine actele, nu se putea descurca din pricina lipsei de spaţiu. Curând toate zăceau într-o dezordine cumplită la care băiatul, neajutorat, privea cu un zâmbet drăguţ, inocent.

Zvonurile îl precedaseră pe Franklin de la Nantes la Paris. Abia se răspândise ştirea sosirii lui, că se şi înfiinţară admiratorii ca să-şi prezinte omagiile. Printre primii, Pierre de Beaumarchais. Franklin nu-l primi singur, ci împreună cu alţi doi vizitatori. Fu foarte politicos cu el, avu cuvinte de laudă pentru ce făcuse pentru America, păstră însă un ton nepersonal şi trecu cu amabilitate peste sugestia lui Pierre, care spusese că speră să aibă curând prilejul unei discuţii mai temeinice cu doctorul. Pierre era uluit. Dar, cu obişnuita sa superficialitate, se consolă repede. Nu-i povestise oare şi Paul că Franklin l-a tratat la început foarte rece, dar că apoi şi-a schimbat atitudinea? Pierre nu se îndoia că în curând îl va câştiga pe american de partea sa.

Acesta primea între timp alţi vizitatori. Erau mulţi, de parcă n-aveau să se mai termine. Se înclinau în faţa lui, îi strângeau mâna, îl îmbrăţişau, îi vorbeau cu însufleţire pe franţuzeşte. El şedea în jilţ, masiv, amabil, venerabil, părul alb şi rar îi cădea pe umeri, câteodată figura lui mare se strâmba într-un zâmbet politicos, asculta mult, vorbea puţin.

În faţa hotelului *d'Hambourg* o mare mulţime aştepta să-l vadă pe reprezentantul Americii, al filozofiei şi al libertăţii. El se arătă, şi era aşa cum îl descrisese zvonul. Purta

ochelarii cu ramă de fier şi celebra căciulă. Lumea era entuziasmată. De fapt ar fi vrut să iasă la plimbare cu trăsura care sta pregătită. Parcurse însă drumul pe jos, deşi îl stânjenea alunecuşul şi frigul, sprijinit cu graţie de tânărul şi drăguţul William. Peste tot, marele bărbat fu salutat cu respect şi emoţie. Răspundea zâmbind voios, şăgalnic. Dacă putea face atât de uşor un serviciu ţării sale, apoi va purta, de dragul parizienilor, căciula până-n mai.

În zilele următoare ziarele, saloanele, cafenelele, răsunară de numele lui Franklin. Lord Stormont fu indignat şi se duse în audienţă la Vergennes. Ministrul Poliţiei se gândi să edicteze o pedeapsă pentru pomenirea în public a numelui lui Franklin, dar cum contele Vergennes se temea de ridicolul unei asemenea măsuri, renunţă la ea.

Entuziasmul crescu. Ce om, acest inventator al paratrăsnetului, întemeietorul independenţei Americii, autorul unor opere strălucite de filozofie şi de fizică! Unde mai există altul care să îmbine atâtea calităţi cu atâta modestie? Aşa şi numai aşa, patriarhal, cu blană şi ochelari, putea arăta adevăratul înţelept, filozoful naturii, *Bonhomme Richard,* care îmbina în mod organic cele mai nobile învăţăminte ale antichităţii cu ştiinţa modernă. Parizienii răspândiră, cu rapiditatea care-i caracterizează, faima lui *Franquelin* al lor. *Monsieur* Leonard, coaforul reginei, cel mai mare artisit capilar al lumii, inventă o nouă coafură pentru doamne, un edificiu înalt şi cârlionţat care imita căciula lui Franklin, şi denumi această pieptănătură „*coiffure à la Franquelin*”. Portretul lui Franklin apăru deasupra şemineurilor saloanelor pariziene, pe pereţii cafenelelor, pe tabacherele de prizat, pe batiste. Se vindea la toate colţurile de stradă, ilustratorii aveau de lucru.

Doctorul Dubourg îi aduse prietenului său un astfel de

portret cumpărat pe stradă. Cei doi bărbaţi îl priviră zâmbind. Franklin era reprezentat cu căciula, cu ochelarii cu ramă de fier, cu bastonul din lemn de măr, fiecare trăsătură a figurii lui masive trădând caracterul omului cumsecade, al unui *bonhomme.* Portretul era înconjurat de un vers scris în latineşte, care-l prezenta: „A smuls cerului fulgerul, tiranului sceptrul”. Portretul lui Franklin era aproape întotdeauna înconjurat de acest vers sonor, în stil antic, care fusese compus de baronul Turgot, fostul ministru de Finanţe, unul din conducătorii fiziocraţilor, prieten cu Franklin.

— Versul e bun, zise Franklin, pe când mai privea portretul.

— Da - răspunse Dubourg - dacă cineva vă poartă admiraţie şi prietenie, apoi acela este Turgot.

— Ce jale că l-au răsturnat! Dar mă temusem din capul locului că nu va fi desul de mlădios pentru Versailles. Un om de stat nu trebuie să-şi piardă niciodată răbdarea, trebuie să se resemneze să facă ocoluri.

— În orice caz - bombăni Dubourg, veşnic nemulţumit - în chestia americană Turgot a arătat destulă răbdare. N-a dat nici un ban pentru America atât timp cât a fost ministru de finanţe. I-am putut toca mult şi bine, îmi răspundea mereu acelaşi lucru: cauza americanilor corespunde progresului, deci va învinge şi fără banii noştri. Iar noi avem nevoie de banii noştri pentru propriile noastre reforme.

— Şi, oare, n-avea dreptate din punctul său de vedere? întrebă Franklin.

Doctorul Dubourg îl privi cu reproş.

Obiectivitatea lui Franklin îi mira întotdeauna pe prietenii lui. Doctorul Dubourg şi numeroşii intelectuali parizieni care

simpatizau cu America puteau, la rigoare, înţelege că, desigur Curtea rămânea rece faţă de zelul lor democratic, dar nu trebuia oare şi Versailles-ul să vadă că războiul american le oferea şansa uriaşă de a plăti englezilor înfrângerea şi tratatul de pace de la 1763? Pe aceşti intelectuali îi scotea din sărite tactica de tergiversare a timizilor miniştri francezi. Să recunoască în sfârşit, dracu să-i ia, Statele Unite şi să încheie cu ele un tratat comercial!

Franklin, în schimb, găsea atitudinea guvernului francez foarte raţională, ba o găsea singura posibilă. Situaţia finanţelor franceze era îngrijorătoare. Un război, fie şi victorios, trebuia să ducă la prăbuşire. Din aceste motive, chiar şi un partizan atât de înfocat al ideilor americane ca Turgot se ferise din răsputeri să provoace, prin ajutorul acordat Americii, un război cu Anglia. Apoi, Franţa nu putea purta război decât în înţelegere cu aliaţii ei, Spania şi Austria. Austria absolutistă, însă, nu era interesată în victoria Americii republicane, iar Spania era îngrijorată că propriile ei colonii s-ar putea lăsa antrenate la răscoală de o asemenea victorie.

Având vederea de ansamblu a acestei situaţii, Franklin nu împărtăşea nerăbdarea indignată a lui Dubourg şi a altora ca el, ci se resemnă să aştepte, ca să nu-i pună prin gesturi demonstrative în situaţii penibile pe miniştri.

Dacă guvernul francez trebuia să fie prudent, nu se putea pretinde acelaşi lucru de la popor. Nimeni nu-l putea opri pe Franklin să facă propagandă printre parizieni pentru sprijinirea cauzei sale. Învăţase de tânăr, ca tipograf, ca editor, ca scriitor, ca om de stat, să cucerească opinia publică, să fie un inginer al sufletelor. Asta era meseria lui, asta-i era menirea. Dacă la Curte nu putea fi recunoscut ca ambasador al Americii, atunci va fi ambasadorul Americii pe

lângă poporul francez. Nu era puţin lucru, şi-i făcea plăcere.

Din păcate, însă, Franklin nu era singurul reprezentant al Statelor Unite la Paris. Când îl numise, Congresul le atribuise aceleaşi drepturi şi îndatoriri şi lui Silas Deane şi Arthur Lee, domnului aceluia ranchiunos şi intrigant de la Londra.

Cu Silas Deane, Franklin nu se înţelegea rău. Desigur Deane, deşi binevoitor şi patriot, era un om mediocru, nepotrivit pentru politica înaltă; el nu vedea în revoluţia americană decât o vastă întreprindere comercială. Dar, cel puţin, era utilizabil în chestiuni comerciale. Se limita la ce pricepea şi recunoştea sincer şi respectuos superioritatea lui Franklin.

Arthur Lee, în schimb, venise la Paris cu intenţia de a critica şi sabota tot ce făcea şi spunea Franklin. El nu ajuta, ci stânjenea doar.

Arthur Lee se trăgea dintr-o familie de vază din Virginia. Fusese un fel de copil minune şi publicase, încă înainte de a împlini douăzeci de ani, scânteietoare broşuri politice. Întreaga familie Lee era progresistă, radicală, şi fratele lui Arthur, Richard Henry Lee, fusese acela care formulase şi supusese Congresului propunerea de a proclama independenţa coloniilor; Arthur Lee însuşi, acum în vârstă de treizeci şi şapte de ani, lucrase ani de zile în Europa pentru cauza americană.

Fusese o mare satisfacţie pentru el să fie trimis la Paris de Congres. Dar, spre dezamăgirea şi amărăciunea lui, îşi dădu curând seama că acolo dispărea în umbra doctorului Franklin.

Nu era prima dată că drumul său se încrucişa cu cel al lui Benjamin Franklin. La Londra activaseră împreună sau mai exact, în acelaşi timp, ca agenţi ai coloniei Massachusetts.

Încă de pe atunci, tânărului şi fanaticului Arthur Lee, amator de cuvinte sonore şi gesturi spectaculoase, i se păruse greu de suportat să fie înhămat alături de bătrânul, ponderatul doctor *honoris causa*[1] - nici nu-i zicea vreodată altfel - şi aşteptase cu nerăbdare ca acesta să-i cedeze, până la urmă, locul. Şi când colo, se vedea acum, la Paris, în anii în care se hotăra soarta patriei lui, din nou stânjenit şi pus în umbră de flegmaticul şi peste măsură de supraapreciatul moşneag.

Uscăţiv, cu privirea posomorâtă, Arthur Lee circula bănuitor şi arţăgos prin încăperile ticsite ale hotelului *d'Hambourg*, dând sfaturi, dezaprobând. Nu uitase cum îl jignise Beaumarchais, îl socotea escroc şi i se părea că găseşte mereu noi dovezi pentru bănuiala lui, că ar sustrage banii pe care Versailles-ul îi destinase americanilor. Îi atrăsese atenţia lui Silas Deane să se ferească de Beaumarchais şi, când Deane luase apărarea acestuia, bănuiala pe care o avusese contra lui Deane deveni certitudine. Îi atrase atenţia lui Franklin să se ferească de Beaumarchais şi de Deane, iar când Franklin declară că nu şi-a făcut încă o părere despre Beaumarchais, Lee fu convins că şi doctorul *honoris causa* e în combinaţie cu Deane şi cu Beaumarchais.

Ura lui Arthur Lee împotriva lui Franklin devenea tot mai crâncenă. Parcă ce era de capul lui? Făcuse câteva invenţii care poate că erau utile, asupra acestui punct el, Arthur Lee, nu-şi putuse forma o părere. Dar ceea ce pricepea era că bătrânul ducea o politică deosebit de indolentă, lipsită de energie; parcă era de aşteptat altceva din partea unui om care toată viaţa lui a fost dubios şi în plus mai avea şi

[1] Titlu onorific conferit, în afara titlurilor universitare, marilor personalităţi politice, militare şi ştiinţifice ale lumii.

un fiu *tory*[2]? Era un făţarnic, asta era Benjamin Franklin. Ce truc ieftin, să poarte mereu haina cafenie şi căciula şi să joace, perfid şi neruşinat, în faţa franţujilor naivi, rolul filozofului modest. Doar Arthur Lee văzuse cu propriii săi ochi cum se purtase bătrânul viclean în saloanele domnilor mari din Londra şi Philadelphia la fel de elegant ca şi ceilalţi, şi nici viaţa pe care o ducea acolo, cu masă îmbelşugată, vinuri vechi, femei tinere şi trăsură şi slugi, nu prea era o viaţă de Diogene.

Aşadar, cei doi colegi mai mult îl stânjeneau decât îi erau de vreun ajutor lui Franklin.

Acest lucru se vădi din plin când cei trei emisari ai Statelor Unite fură primiţi de ministrul de Externe Charles, conte de Vergennes.

Franklin se îndoise că vor fi primiţi la Versailles şi răsuflă uşurat când un secretar politicos de la Ministerul de Externe se prezentă la *Hôtel d'Hambourg* cu ştirea că contele Vergennes se va simţi onorat să-i vadă pe cei trei domni americani.

— Oricum, adăugă imediat secretarul, contele Vergennes nu ştie şi nici nu vrea să ştie că domnii ar veni din însărcinarea Congresului din Philadelphia; el îi va primi exclusiv ca particulari.

Arthur Lee spumega. Asta e o insultă nemaipomenită şi după asemenea insultă trebuia, bineînţeles, refuzată invitaţia ministrului. Ceilalţi doi avură multă bătaie de cap să-l convingă pe Lee să se astâmpere. Franklin însă ştia că Vergennes reuşise numai cu mari dificultăţi să-l facă pe îndărătnicul rege să accepte ajutorarea secretă a Americii şi socotea că primirea celor trei emisari este un semn al bunăvoinţei şi curajului său.

---

[2] Membru al partidului conservator.

Îl privea pe ministru cu ochi mari, cercetători şi prietenoşi. Ministrul era aşa cum şi-l închipuise, tacticos, amabil, abil, politicos, adesea puţin ironic şi totdeauna prudent; calităţi pe care Franklin le aprecia.

Volubil şi vizibil sincer, contele Vergennes îşi exprimă bucuria să-l întâlnească pe marele filozof, a cărui operă o cunoştea foarte bine. Acestea nu erau complimente goale. Contele Vergennes citise operele lui Franklin fără să trebuiască să aştepte traducerile doctorului Dubourg, căci citea curent englezeşte.

Cu toată buna lui creştere, ministrul se adresă îndeosebi lui Franklin. Silas Deane găsea acest lucru firesc; sta, gras şi tăcut, pe scaunul lui şi se bucura de efectul pe care-l făcea marele său coleg. Arthur Lee însă era înfuriat că nu era luat în seamă. Încerca din când în când să intervină în conversaţie cu câte o frază spirituală, ministrul asculta cu politeţe şi se adresa imediat din nou lui Franklin.

Vergennes puse o întrebare în legătură cu anumite atribuţii ale Congresului, adăugă însă, încă înainte ca Franklin să fi apucat să-i răspundă, că pune această întrebare, bineînţeles, numai ca un particular care se interesează de probleme de filozofie a statului. În calitatea sa de ministru al prea credinciosului rege creştin, nu poate lua cunoştinţă de existenţa celor treisprezece state unite; pentru el acestea sunt, ca şi până acum, colonii ale regelui Angliei, aflate într-un regretabil conflict cu suveranul lor.

— Dacă, însă, - continuă el - ministrul Vergennes regretă profund atitudinea coloniilor, *monsieur* de Vergennes, în schimb, are deplină înţelegere pentru poziţia luată de Congres. *Monsieur* de Vergennes a socotit din capul locului că o rezolvare amiabilă a conflictului nu va fi posibilă. Cunosc guvernul englez, cunosc egoismul lui implacabil. Mă

cuprinde mânia când mă gândesc la pacea ruşinoasă pe care englezii ne-au impus-o în şaizeci şi trei. Orice francez strânge pumnii când se vorbeşte de Dunkerque[1] şi de comisarul englez, care, spre ruşinea Franţei, este instalat acolo.

Era ciudat cum conţinutul violent al acestor cuvinte contrasta cu atitudinea ministrului care vorbea încet, pe un ton de conversaţie, jucându-se cu pana lui de gâscă.

În timp ce-l auzea astfel vorbind pe contele de Vergennes, Franklin se gândi că, fără victoriile repurtate de americani, Anglia n-ar fi fost poate în situaţia de a impune condiţii de pace atât de grele şi de a trimite un comisar la Dunkerque, ale cărei fortificaţii francezii fură obligaţi să le radă de pe faţa pământului. El însuşi, Franklin, furnizase în acel război arme împotriva Franţei, iar generalul Washington, pe care ei îl sărbătoresc acum cu atât entuziasm la Paris, şi-a dobândit în acel război cunoştinţele practice şi faima de care se bucură.

În cursul convorbirii, ministrul mai declară că, dacă-şi poate permite să dea domnilor un sfat, le recomandă să se abţină deocamdată de la manifestaţii mai importante. La Paris există şi aşa o mulţime de oameni dispuşi să intervină cu cuvinte arzătoare în favoarea Statelor Unite. După convingerea lui, simpla prezenţă a unui bărbat ca Franklin va avea un efect mai puternic decât cuvintele cele mai răsunătoare.

Arthur Lee turba în sinea lui.

— Ce se obrăzniceşte broscarul ăsta gras, gândea el. În loc să ne ofere recunoaşterea şi alianţa la care avem

[1] Aluzie la faptul că în urma războiului de şapte, ani (1756-1763), oraşul Dunkerque, port la Marea Nordului şi mare centru comercial francez, a intrat sub dominaţia engleză.

dreptul, vrea să scape de noi, dându-ne sfaturi perfide. Să nu ne vadă, să nu ne audă nimeni. I-ar conveni!

Franklin însă, care şedea masiv şi amabil în jilţul lui, spuse spre mirarea şi mânia lui Arthur Lee, în franţuzeasca sa lentă:

— Desigur că nu există nimeni care să poată aprecia mai bine situaţia noastră în această ţară decât dumneavoastră, domnule conte. Aceasta ne face să preţuim cu atât mai mult sfaturile dumneavoastră.

Vergennes zâmbi.

— Cred - răspunse el - că nu vă va fi neplăcut dacă întrevederea noastră o să vă aducă mai mult decât simple sfaturi. N-ar fi rău ca după terminarea convorbirii noastre să staţi de vorbă cu *monsieur* de Gérard.

Îşi luară rămas bun. Vergennes spuse că ţine foarte mult să aibă mai dese convorbiri cu doctorul Franklin. Ar propune, însă, ca asemenea convorbiri să nu aibă loc la Versailles, oficial, ci la Paris şi în particular. Dacă guvernul, contrar dorinţelor lordului Stormont, nu s-a opus prezenţei lui *monsieur* Franklin la Paris, a adoptat această atitudine deoarece, după cum i s-a comunicat lui, ministrului, doctorul Franklin se află la Paris pentru un schimb de idei cu colegii săi, în calitatea sa de membru al academiei şi pentru a face pe nepoţii săi să profite de binefacerile educaţiei franceze.

Arthur Lee îndreptă faţa sa uscăţivă spre Franklin, privindu-l încordat cu ochii lui mari, întunecaţi şi arzători. Va mai înghiţi bătrânul şi această jignire grosolană, fără să riposteze? Va ajunge atât de departe cu josnicul lui oportunism? Privea încordat la faţa masivă, cărnoasă, a lui Franklin. Faţa aceasta nu vădea nici un fel de indignare, dimpotrivă, mai curând un fel de amabilitate amuzată.

— Vă înţeleg foarte bine, domnule conte, răspunse bătrânul. Doar e mult mai agreabil de stat de vorbă în faţa focului, într-o locuinţă particulară, decât într-o sală de recepţie oficială.

Aici, însă, Arthur Lee nu se mai putu stăpâni.

— Găsesc că este regretabil - spuse el cu vocea sa ascuţită şi neplăcută - ca reprezentanţii celor treisprezece state unite americane să n-aibă voie să vină la ministrul de Externe al regelui Franţei decât pe scara de serviciu.

— Dar, *monsieur*, *monsieur...* zise contele Vergennes, căutând să-şi amintească numele zelosului tânăr pe care vizibil îl uitase.

Însă Franklin interveni mediator:

— *Monsieur* Lee, tânărul şi onoratul meu coleg, se vede că n-a înţeles tocmai bine fraza dumneavoastră, domnule conte. El ştie tot atât de bine ca şi mine că într-o conversaţie serioasă importă conţinutul şi nu scaunele pe care şed cei care o poartă.

Se despărţiră. Cei trei domni din America trecură în camera lui *monsieur* Gérard. Acolo se vorbi de cifre şi fapte. Se arătă că secretarul de stat avea instrucţiuni să pună la dispoziţia domnilor emisari un împrumut de două milioane, deocamdată fără termen şi fără dobândă.

— Splendid, zise Silas Deane.

— Un bacşiş ruşinos, zise Arthur Lee.

Benjamin Franklin nu zise nimic.

Încă de copil, Franklin învăţase din întâmplări plăcute şi amare cât de mult sunt determinate acţiunile individului şi ale colectivităţii de factorul economic. „Unui om fără bani - obişnuia el să spună - îi e greu să rămână cinstit; sacul gol nu stă în picioare.” Îi era limpede că revoluţia americană

avea în primul rând cauze de ordin economic. Pentru el însuşi, acum, de când trăia într-o oarecare bunăstare, economicul nu era decât mijloc, nu devenea niciodată scop. Dacă se sporea mobilitatea proprietăţii, i se crea burgheziei posibilitatea unei mai rapide acumulări de bani şi i se dădea astfel pe mână o armă eficace cu care să poată smulge nobilimii feudale privilegiile ce stăteau în calea progresului omenirii. Economicul îl interesa numai ca armă, pentru rest îl împingea la periferia gândirii şi politicii sale.

Din păcate însă, în acele zile, la Paris, cea mai mare parte a timpului său era înghiţită de chestiuni ce priveau economicul. Cei trei împuterniciţi ştiau că nu puteau conta pe bani din partea Congresului. Trebuiau să întreţină o reprezentanţă arătoasă. Trebuiau să trimită mărfuri în America şi trebuiau să facă rost în Franţa de toţi banii necesari. Pentru aceasta existau două căi. Una, să cerşească fără încetare de la guvernul francez, cealaltă, să încheie contracte cu armatori care, în schimbul unei participări la beneficiu, luau asupra lor riscul să înarmeze vase-corsari sub drapel american.

Vasele şi mărfurile capturate nu erau însă uşor de valorificat. De pildă, căpitanul Lambert Wickes, zgomotosul lup de mare al lui Franklin, reuşise, în afară de primele două vase, să mai captureze alte două şi, mândru, voia acum să-şi vândă prada cu cea mai mare publicitate. Aici interveniseră însă autorităţile franceze; Franţa se angajase prin acorduri solemne faţă de englezi să nu permită accesul în porturile sale nici unui vas străin, navigând sub steagul unei puteri în război cu Anglia, necum să-i permită să-şi desfacă capturile în porturile franceze. Lupul de mare nu mai pricepea nimic. El făcea acte de eroism şi, în loc să-l sărbătorească, birocraţii francezi îi cereau să se ascundă şi

să-şi vândă prada pe sub mână, ca un hoţ. Înjura cumplit. Plecă la Paris şi făcu să răsune strâmtele încăperi ale hotelului *d'Hambourg* de grosolănii marinăreşti, sudalme şi blesteme.

Franklin încercă să-l îmbuneze. Îl lămuri că n-au încotro, guvernul francez e legat prin tratate cu Anglia şi ar însemna o încălcare a neutralităţii să-i permită lui Wickes să atace, plecând din porturile ei, paşnice vase comerciale engleze. Lupul de mare nici nu vru să audă de astfel de vorbării birocratice. Îi ceru lui Franklin să-i pună la punct pe domnii de la Versailles.

Franklin interveni, dar nu prea insistent, pe lângă autorităţile franceze; în principiu, îi părea absurd să indispună Versailles-ul cu asemenea mărunţişuri. Dar colegii lui îl contraziseră. Lupul de mare urlase şi se văicărise şi faţă de ei. Voiau ca Franklin să vorbească mai energic cu ministrul. Arthur Lee întrebă batjocoritor ce rămâne din prietenia lui *monsieur* de Vergennes, dacă nu e în atare nici măcar să găsească mijloace de a-l apăra împotriva Angliei pe eroicul căpitan.

Nici chiar amicul şi admiratorul lui, doctorul Dubourg, nu-i împărtăşea punctul de vedere. Dimpotrivă, el însuşi era tentat să participe la o afacere de corsari. Bani şi vase se puteau obţine uşor pentru aşa ceva; chiar şi prudentul *monsieur* Lenormant nu era ostil ideii de a investi capital într-o asemenea afacere. Iar când Franklin ironiza blajin romantismul pirateresc al amicului său, acesta fu jignit. De ce să dispreţuieşti un mijloc atât de eficace de a procura bani pentru libertate şi pentru America?

Şi ofiţerii recrutaţi de Silas Deane pentru serviciul în armata americană îi pricinuiau lui Franklin tot felul de necazuri. Guvernul din Versailles le interzicea ieşirea din

ţară sub cuvânt că asta ar fi însemnat încălcarea neutralităţii. Temându-se ca nu cumva inundarea armatei americane cu ofiţeri superiori francezi să-i indispună pe militarii americani, Franklin ar fi profitat bucuros de ocazie să scape de acele contracte. Silas Deane însă, mândru că-i cucerise pentru cauza americană pe domnii aceştia cu nume şi titluri răsunătoare, îi bătea doctorului capul să facă tot ce poate pentru a le obţine permisiunea de a ieşi din ţară.

Astfel de treburi umpleau ziua lui Franklin. El însă era convins că toată această activitate mai mult strica decât ajuta. Fără îndoială că Vergennes era binevoitor şi va şti singur când va fi momentul potrivit să obţină de la colegii lui din guvern şi de la rege recunoaşterea Statelor Unite şi încheierea alianţei. N-avea nici un rost să-l împingă şi să-l zorească într-una. Prietenia franco-americană era o plantă gingaşă care nu suporta atingerea unor mâini stângace şi prea zeloase.

Că acţiona prin simpla sa prezenţă, aşa cum îi prezisese Vergennes, de aceasta Franklin îşi putu da seama după diferite semne. Ducele de Choiseul, preşedintele Consiliului de Miniştri sub regele cel bătrân, căzut în dizgraţie sub cel tânăr, îşi arătă bunăvoinţa faţă de Franklin, rugând să-i fie îngăduit să-şi prezinte omagiile, apoi îl invită la el. Chiar şi ducele Louis-Philippe de Chartres, văr de-al doilea al regelui, care menţinea vie vechea ceartă de familie împotriva Curţii, încerca să-l atragă pe Franklin în cercul său şi în cel al frumoasei şi talentatei sale prietene, scriitoarea *madame* de Genlis[1]. Doctorul fu politicos, dar rezervat; socotea că nu este de loc potrivit să intre în relaţii

[1] *Stéphanie Félicité du Crest de Saint-Aubin*, prin căsătorie contesă de Genlis, marchiză de Sillery (21.01.1746-31.12.1830)

cu opoziţia. Arthur Lee, dimpotrivă, voia să arate regelui şi guvernului că ei sunt o putere; i se părea foarte indicat să se alieze în chip demonstrativ cu opoziţia şi să ameninţe cu gesturi violente pe rege şi miniştrii lui. Franklin avea mult de furcă să împiedice, cu blajina lui viclenie, asemenea gafe.

Şi cadrul în care se desfăşura puţin îmbucurătoarea sa activitate era neplăcut. Încăperile pe care le ocupa delegaţia americană erau foarte strâmte şi dacă registratura tânărului William era totdeauna în dezordine, el putea invoca, cu oarecare dreptate, strâmtimea locului. Franklin fusese de la început de părere că *Hôtel d'Hambourg* nu era potrivit pentru el. Pe măsură ce treceau săptămânile, se convingea că ar face mai bine să nu locuiască chiar la Paris, ci undeva prin împrejurimi. Şi acolo, vor şti să-l găsească numeroşi vizitatori inoportuni, dar nu chiar oricare.

Când Franklin îi povesti doctorului Dubourg de necazurile şi reflecţiile sale, acesta găsi o soluţie. Prietenul său, Ray de Chaumont[1], un adept înfocat al cauzei americane, avea un conac încăpător la Passy, în preajma Parisului, numit *Hôtel Valentinois. Monsieur* de Chaumont, povesti doctorul Dubourg, se simte singur şi părăsit pe acest domeniu uriaş. Una din aripile casei, aflată în mijlocul unui parc superb, era ca şi despărţită de clădirea principală. *Monsieur* de Chaumont s-ar socoti fericit dacă Franklin ar accepta să locuiască acolo.

Franklin vizită Passy. Aripa despre care fusese vorba se dovedi a fi o casă de ţară încăpătoare, bine construită, bine instalată, aşezată în mijlocul marii grădini în aşa fel, încât îţi dădea senzaţia că locuieşti chiar în grădină. Această

[1] Jacques-Donatien Le Ray de Chaumont (1726-1803)

grădină îl cuceri pe Franklin chiar din prima clipă. Era o grădină franţuzească geometric ordonată, care se transformă pe nesimţite într-un parc natural, englezesc. Terasele ajungeau până jos, la Sena, de pretutindeni se vedea Parisul care se întindea măreţ, departe, pe celălalt mal. Alei şi o rampă de acces pentru trăsuri duceau la poarta casei; dar Franklin, chinuit de gută, hotărî imediat s-o ia pe jos pe scările teraselor ori de câte ori va reuşi să-şi înfrângă comoditatea.

În timpul vizitării, se îndrăgosti tot mai mult de casă şi de grădină. Aşa şi-o dorise. Aici locuia în oraş - căci Passy se afla în preajma Parisului - şi totodată la ţară. Aici avea loc pentru cărţile sale şi pentru toate nimicurile la care ţinea, aici putea să-şi aranjeze un atelier în care să-şi satisfacă pasiunea pentru mecanică, aici nu depindea decât de el să se izoleze de-alde Silas Deane, Arthur Lee şi alţi inoportuni.

Cu oarecare ezitare, îl întrebă pe *monsieur* de Chaumont de chirie. Acesta îi răspunse că va fi o cinste pentru el să pună la dispoziţia marelui bărbat în mod gratuit casa, pe care oricum nu o folosea.

Franklin ezită un moment. *Monsieur* de Chaumont era interesat în furniturile pentru America şi conta desigur pe contraservicii. Apoi, însă, şezând în micul foişor, privind peisajul surâzător şi paşnic, gândindu-se la zgomotul şi înghesuiala din *Hôtel d'Hambourg,* primi propunerea. Las' să raporteze Arthur Lee ce o vrea prietenilor lui din America.

De dimineaţă, când se trezi, Franklin îşi aminti că era ziua lui de naştere. La Philadelphia, familia făcea mult caz de ziua aceasta. Se coceau cozonaci, primea daruri, avea loc o mare masă de familie, nepoţii spuneau poezii.

Doctorul se întreba dacă William îşi va aminti de aniversarea lui.

Stătea întins în patul lat, înconjurat de perdelele alcovului. Lăsase fereastra întredeschisă, cu tot frigul din ianuarie - ţinea la aer curat. Scoase un picior din pat şi avu sentimentul că frigul îi prieşte.

Şaptezeci şi unu de ani. Ar fi timpul să înceapă a se îngriji oleacă. Se întâmpla încă mult prea des să-i fie mai dragă plăcerea decât sănătatea. Ar fi trebuit să umble mai mult pe jos, să nu îngăduie să i se umple prea des paharul. Aici, în Franţa, viaţa era plină de ispite. Vădit că, în ciuda vârstei lui, femeile îl mai plăceau. Poate că se va mai însura o dată. Franklinii sunt un neam vânjos.

Probabil că William nu-şi amintise de aniversarea lui. Se gândea la plăcerile lui, băiatul, n-avea timp pentru alte gânduri. Bun băiat, drăguţ, vioi. Poate că până la urmă tot avea să-şi descopere vreun talent.

Nu-l mai răbda patul. Se sculă, greoi, gemând încetişor. Obişnuia să se scoale mult înaintea celorlalţi şi să mai citească sau să mai lucreze un ceas înainte de micul dejun.

În halat, trecu alături, unde-şi ţinea cărţile. Era cald în odaie, dar plin de fum, francezii nu se pricepeau la încălzit. Franklin îşi făcu de lucru cu focul. Apoi lepădă halatul şi rămase gol, cum îi plăcea să stea dimineaţa.

Cărţile, mult prea înghesuite în odaia aceea strâmtă, stăteau pe două rânduri, nu puteau fi cuprinse cu privirea. La Passy avea să fie altfel. Vor mai trece şase-şapte săptămâni până la mutarea lui. Mai iute nu putea fi aranjată casa de acolo. Îl mai aştepta o iarnă obositoare la Paris.

Împinse jilţul spre rafturile din care avea nevoie să scoată cărţi. Era un jilţ încăpător, construit să-i fie la-ndemână, îl adusese cu el de la Philadelphia; putea fi folosit şi ca scară

de bibliotecă. Îşi scoase cărţi, le îngrămădi în jurul lui, începu să citească. Azi nu se va grăbi de fel; poate că aşa, el şi colegii lui vor întârzia cu un sfert de oră la *monsieur* de Gérard. Dar măcar atât să-şi permită omul la a şaptezeci şi una aniversare.

La ora opt se servi micul dejun, ca întotdeauna. William îl salută zgomotos şi cu voioşie, glumind de faptul că astăzi nu el, ci bunicul întârziase la micul dejun. În sinea lui, Franklin îşi mărturisi că intenţionase, probabil, prin întârzierea lui, să-i atragă băiatului atenţia asupra aniversării; îl întrista că, cu toate acestea, William nu se gândise la ea.

Ca să se despăgubească, ceru să i se facă clătite din făină de hrişcă, din care mânca de obicei numai duminica - făina o adusese cu el din America. Mânca pe îndelete, savurând, şi vedea cu ochii minţii Philadelphia lui, *Christchurch*, Academia, piaţa şi Sfatul, biserica germană, casa guvernului, casa breslei lemnarilor, marele şantier naval, *Sassafras Street, Chestnut Street*, *Mulberry Street.*

După micul dejun se apucă de lucru. Dictă. În timpul acesta umbla prin odaie, ţinea să umble zilnic cel puţin trei mile, dacă nu în aer liber, cel puţin în odaie. Să parcurgă deci de şase sute de ori camera.

Corespondenţa pe care o avea de rezolvat era numeroasă, variată şi în general puţin îmbucurătoare. Un oarecare cavaler de Neuville cerşea câţiva galbeni care să-l salveze de la moarte prin inaniţie. Doctorul Ingenhousz, medicul Mariei Theresia, cerea prietenului său Franklin relaţii despre anumite experienţe ştiinţifice. O *madame* Hérissant îl ruga pe doctorul Franklin să stabilească unde se află fiul ei, deoarece avea motive să bănuiască că ar fi plecat în America. *Mr.* Arthur Lee declara, caligrafic şi

meticulos că, dat fiind că Franklin nu reacţionează la protestele sale verbale, el consemnează prin prezenta în scris, pentru că plângerea sa să fie pusă la dosar, că este continuu ignorat şi jignit de domnii de la Ministerul de Externe; dacă Franklin nu avea să intervină în cele din urmă, el, Arthur Lee îşi păstrează dreptul să ia personal măsurile potrivite. O semnătură neciteaţă explica ostil cât de greşite şi neştiinţifice erau anumite teorii ale lui Franklin asupra fulgerului. Un *Mr.* Russel din Baston, care se împotmolise din motive încurcate la Marsilia, cerea sfatul şi ajutorul marelui său concetăţean. Un abate Lecombe pierduse bani la cărţi şi-l implora pe Franklin să-l ajute; el, la rândul lui, se va ruga pentru victoria americanilor. Paisprezece marinari de la *Reprisal* se plângeau de tratamentul insuportabil la care erau supuşi de lupul de mare Wickes, acesta la rândul lui blestema cu o ortografie defectuoasă, dar în cuvinte savuroase, nesupunerea celor paisprezece marinari. Un *monsieur* Philippe Gueffier anunţa că a terminat o epopee împotriva englezilor, care îi impresionase adânc pe prietenii săi şi cerea o subvenţie pentru a o publica.

Cu astfel de scrisori trebuia, aşadar, să se ocupe doctorul la cea de a şaptezeci şi una a sa aniversare. După acestea toate găsi totuşi, printre scrisori, şi o surpriză pentru el, un cadou. Venise poştă şi din Anglia. În ciuda serviciului secret englez, prieteni de pe insulă găsiseră căi şi mijloace să-i transmită mesaje.

Iată o scrisoare de la Georgiana Shipley, fiica unui bun amic, a episcopului Jonathan Shipley. Georgiana trebuie să aibă acum optsprezece, cel mult nouăsprezece ani. Tatăl ei, scria fata, socoate că din pricina războiului este foarte imprudent ca ea să intre în corespondenţă cu Socratele ei,

dar ea nu poate lăsa să treacă aniversarea lui fără să-i spună cu câtă duioşie se gândeşte la el. Evenimentele n-au schimbat nici sentimentele ei, nici cele ale familiei. „Nu-mi pot stăpâni invidia faţă de nepotul dumitale - încheie ea - care poate să-ţi arate continuu dragostea şi atenţia lui.” Franklin reciti de mai multe ori scrisoarea cu scrisul ei copilăresc.

Apoi veneau rapoartele oamenilor de încredere de la Londra. Ei scriau că guvernul englez este foarte îngrijorat de sosirea lui Franklin la Paris. Regele ordonase, în mod expres, să fie supravegheat fiecare pas pe care „vicleanul individ din Philadelphia” îl face la Paris. Lord Rokkingham însă, de care se ştie că dezaprobase din capul locului politica guvernului englez faţă de colonii, spunea tuturor cât de mult au sporit şansele americanilor în urma activităţii lui Franklin la Paris. Cel ce făcea comunicarea ar fi auzit cu propriile lui urechi cum lordul s-ar fi exprimat, într-o societate mai mare cam în termenii următori: scenele dezgustătoare de atunci, din şedinţa consiliului secret de coroană, nu l-au împiedicat pe Franklin să treacă oceanul. El şi-a asumat riscul să fie făcut prizonier şi târât încă o dată în faţa unui tribunal asemănător. Dacă domnii care au participat la acea odioasă înscenare judiciară şi-l închipuie acum pe Franklin la Versailles, trebuie să aibă acelaşi sentiment ca Macbeth în faţa stafiei lui Banquo. Doi dintre domnii aceia ar fi fost de faţă când lord Rokkingham s-a exprimat în felul acesta, dar ar fi tăcut.

Franklin mai era absorbit de lectura scrisorilor sale, când Silas Deane şi Arthur Lee veniră să-l ia la o conferinţă cu *monsieur* de Gérard. Arthur Lee sublinie, pornit pe ceartă, că e foarte târziu.

— Scuzaţi, vă rog, zise politicos doctorul. Am avut de

lucru, a trebuit să depun la dosar ceea ce aţi vrut să fie depus la dosar. Se ridică. Dar acum suntem gata, caii mei şi cu mine.

Arthur Lee îl privi, neplăcut surprins. Franklin purta obişnuita haină cafenie şi nu arăta să aibă de gând să se schimbe.

— Sunteţi de părere că ar trebui să mă schimb? întrebă el cu un uşor zâmbet în colţul gurii.

— Ca să fiu sincer, da, răspunse Arthur Lee. Dar - adăugă el cu amărăciune - după cum vă cunosc, tot n-o s-o faceţi.

— Ai ghicit, zise Franklin şi se porniră la drum.

Plicticosul *monsieur* de Beaumarchais întreba tot a doua zi la Franklin, când va avea ocazia să discute cu veneratul bărbat asupra chestiunilor americane. Silas Deane declarase în mai multe rânduri că ajutorul lui *monsieur* de Beaumarchais, care a adus cauzei americane servicii mai mari decât oricine altul, va fi indispensabil şi pe viitor, şi-şi exprimase mirarea că Franklin amâna atât de mult această întrevedere. Avea din păcate dreptate. Franklin trebuia să-şi înfrâneze antipatia faţă de acest *monsieur,* nu se mai putea împotrivi să-l primească. Îi trimise deci vorbă că-l aşteaptă a doua zi la unsprezece şi jumătate.

În dimineaţa acelei zile, devreme, Franklin şedea, ca de atâtea ori, gol în camera sa de lucru, citind şi scriind. Dar nici cărţile, nici hârtiile sale nu-i făceau plăcere. În dimineaţa aceea podagra îl chinuia mai mult decât de obicei şi i se părea că şi eczema îl supăra mai mult. Înfuriat, hotărî să nu mai facă cine ştie ce toaletă complicată pentru acest *monsieur,* ci pur şi simplu să-l primească în halat.

Cât despre Pierre, în aşteptarea convorbirii cu Franklin, fusese toată dimineaţa încordat, plin de speranţe şi de griji.

În toată Europa nu mai exista nimeni care să fi adus cauzei americane servicii atât de importante ca el. Trei vase ale firmei *Hortalez* trecuseră oceanul, probabil că încărcătura lor se şi află în mâinile americanilor. Se acumulau alte rezerve uriaşe, noi vase erau în construcţie, noi contracte fuseseră semnate, în curând flota pe care firma *Hortalez* o construise şi o cumpărase pentru livrările americane nu va mai fi întrecută decât de escadrele regelui şi ale Companiei Indiilor. Era de neînţeles de ce doctorul Franklin nu numai că nu-i arăta bunăvoinţă, dar, dimpotrivă, îl şi evita.

Că el însuşi, felul lui, atitudinea lui, activitatea lui, scrierile lui, ar putea fi de vină, aşa ceva nu-şi putea închipui. Probabil că activitatea lui îi fusese prezentată acestui străin într-o lumină falsă, sau poate că anumite vorbe de ale lui i-au fost răstălmăcite. Mai văzuse de-astea. Era foarte sigur că, de cum va avea ocazia să stea de vorbă faţă în faţă cu americanul, îi va risipi pe loc repulsia.

Îşi făcu fastuos apariţia la *Hôtel d'Hambourg*, în trăsura sa de gală, îmbrăcat cu multă grijă. Fu uluit de cadrul simplu în care trăia acest american şi de aspectul delăsat al casei, care îi aminti de locuinţele unora dintre prietenii săi literaţi. Se miră mai ales de halatul lui Franklin; nu ştiu dacă să interpreteze această ţinută neglijentă ca un semn de desconsiderare sau de intimitate.

Iată-i şezând faţă în faţă. Bărbatul greoi, cu faţa zbârcită, de moşneag, cu bărbia puternică şi ochi mari, reci, cercetători, deşi în ţinută neglijentă, avea un aer impunător, de superioritate. Pierre însă, cu toată eleganţa sa rafinată, cu tot felul lui de a se purta, sigur, degajat şi totuşi foarte controlat, arăta ca un solicitator. Franklin, poate pentru a diminua importanţa întrevederii, îl oprise alături de el şi pe nepotul său, pe tânărul William. Acesta

cerceta cu atenţie splendida îmbrăcăminte a musafirului, întru totul fidelă ultimului cuvânt al modei, şi se vedea bine că se străduieşte să reţină fiecare detaliu, ceea ce îl despăgubi întrucâtva pe Pierre de răceala cu care îl primise bătrânul.

În franceza lui rapidă, sonoră, Pierre începu să laude meritele lui Franklin. Folosind multe comparaţii, el elogie forţa şi viclenia cu care marele bărbat lipsise tronul tiranilor englezi de sprijinitorii săi. Doctorul asculta fără să clipească, iar Pierre se întreba dacă o fi înţelegând ceva din exprimarea lui aleasă.

După scurt timp însă, Franklin răspunse încet, căutând cuvintele:

— Când se examinează un eveniment de o atât de mare importanţă istorică cum este lupta Statelor Unite ale Americii pentru independenţa lor, nu e îngăduit să se supraaprecieze meritele indivizilor.

O clipă Pierre se întrebă dacă acest răspuns sentenţios nu e dat cumva cu gândul la activitatea sa, a lui Pierre, dacă nu cumva bătrânul vrea să-i dea să înţeleagă că el, Pierre, supraapreciază propria sa importanţă. Dar alungă pe dată acest gând şi răspunse respectuos că o atitudine atât de filozofică se potriveşte de minune cu imaginea pe care şi-o face lumea despre remarcabilul savant. Conversaţia se ducea în franţuzeşte şi fraza chinuită, plină de greşeli a lui Franklin, contrasta în mod ciudat cu limba spirituală şi spumoasă pe care o vorbea Pierre; totuşi, puţinele cuvinte pe care le spuse bătrânul sunau mai semnificativ decât multele cuvinte sprintene şi originale ale tânărului.

Înainte de începerea convorbirii, doctorul chibzuise ce avea să-i spună acestui domn, care va trebui să mai aştepte mult şi bine până să primească vreo leţcaie pentru

furniturile lui. Doctorul Franklin îşi cunoştea oamenii; îl cunoştea pe Mr. Arthur Lee, şi cunoştea Congresul. Era deci dispus să-i spună domnului acesta câteva vorbe frumoase; nu costau bani şi el vedea ce însetat era celălalt de laude. Dar ciudata aversiune pe care o resimţise încă de când auzise prima dată numele lui Beaumarchais creştea acum când îl vedea pe Pierre şezând în faţa lui, îmbrăcat cu prea multă eleganţă, excesiv de parfumat, vizibil plin de sentimentul propriei sale importanţe. Doctorul nu-şi putu învinge antipatia şi se mulţumi să declare pe un ton sec:

— Este îmbucurător, *monsieur*, că şi de partea aceasta a oceanului atâţia bărbaţi bravi sprijină cauza noastră. Este o plăcere pentru mine să fac din nou cunoştinţa unuia din aceşti bărbaţi.

Lui Pierre nu-i fu pe plac că bătrânul îl trata drept unul dintre mulţi. Răspunse oarecum tăios:

— Străduinţele mele de a procura armatei americane echipamentul şi armele, fără de care nu se poate duce nici o luptă, au constituit pentru mine o deosebită cinste. Îmi pot permite să spun că faţă de măreaţa cauză, chiar şi pericolele pe care le implică activitatea mea mi-au părut doar ca ceaţa în faţa soarelui.

— Pericole? întrebă doctorul ezitând, nu ştia dacă înţelesese bine cuvântul franţuzesc. Vreţi să spuneţi riscul? întrebă el apoi ceva mai interesat ca înainte.

— Puteţi spune şi riscul - concedă Pierre politicos, vorbind acum şi el englezeşte - nu pot cântări exact nuanţele cuvântului. Dar cred că cei mai mulţi dintre compatrioţii dumneavoastră şi ai mei vor califica drept pericol serios faptul de a avea un adversar pornit pe încăierare, răzbunător şi lipsit de scrupule.

— Un duel, *monsieur* de Beaumarchais? întrebă excitat

tânărul William. V-aţi bătut în duel pentru cauza noastră?

— În mai multe rânduri. Ultima dată cu marchizul de Saint-Brisson, un bădăran închipuit, care s-a obrăznicit când am lăudat libertatea americană faţă de multiplele neajunsuri provocate de îngâmfarea aristocraţiei noastre.

Îl necăjea pe doctor că acest burghez şi scriitor, Pierre Caron, se molipsise aşa de prosteşte de năravurile aristocraţiei.

— Şi l-aţi convins - întrebă el cu o blajină politeţe - l-aţi convins pe marchizul de Saint-Brisson? L-a putut convinge floreta dumneavoastră de justeţea principiilor noastre? Crede acum marchizul în cauza noastră?

Şi, de vreme ce Pierre, niţeluş mirat, tăcea, doctorul continuă:

— Oamenii de vârsta mea, *monsieur,* nu mai cred în eficacitatea duelurilor.

Apoi începu tacticos să spună una din acele povestioare care-i plăceau:

— Odată, într-o cafenea, un *monsieur* i-a cerut altui *monsieur* de la masa de alături să se dea mai încolo. „Dar de ce, *monsieur*?" - „Pentru că puţiţi, *monsieur* - „Asta este o ofensă, *monsieur*, şi pentru asta trebuie să-mi daţi satisfacţie cu spada." - Dacă insistaţi, *monsieur*, atunci vă voi da satisfacţie cu spada. Dar nu văd la ce bun. Căci dacă mă ucideţi, *monsieur*, voi puţi şi eu, iar dacă vă ucid eu pe dumneavoastră, veţi puţi şi mai rău, dacă din capul locului se poate închipui aşa ceva".

Pierre găsi nepotrivit felul cum bătrânul încerca să-l dăscălească cu această poveste naivă şi răsuflată. În Franţa, declară el dezaprobator, lupta împotriva privilegiilor unei nobilimi îngâmfate trebuie dusă, se vede treaba, în alt chip decât la Philadelphia. Şi apoi, brusc, fără nici o

tranziţie, povesti cât de greu este să procuri şi să transporţi arme pentru America. Vorbi deschis de riscul uriaş pe care-l constituie această afacere pentru cel care o întreprinde şi se plânse de laconismul Congresului, care ori nu răspunde la scrisori, ori încearcă să scape de el şi de Silas Deane cu răspunsuri în doi peri.

Franklin aminti că contractele lui *monsieur* de Beaumarchais fuseseră încheiate înainte de sosirea lui în Franţa. El crede că n-ar putea fi agreabil pentru Versailles dacă s-ar vorbi şi s-ar coresponda mult despre aceste contracte. Personal, ar socoti potrivit ca *monsieur* să trateze mai departe aceste chestiuni, ca şi până acum, cu Mr. Deane, un excelent om de afaceri şi emerit patriot. Cu aceasta încheie capitolul în discuţie, închise semnificativ gura şi-l privi pe Pierre drept în ochi, politicos şi inexpresiv.

Pierre înţelese. Vădit lucru, Franklin socotea că, din consideraţii faţă de Vergennes, se impune cea mai mare prudenţă, iar aceasta, şi nu dezaprobarea persoanei sale, ar explica ţinuta rezervată a bătrânului. Asta este liniştitor. Pierre nu mai vorbi deci de afaceri, ci conversă în continuare despre libertate, ca la început. Chiar dacă, îşi dădu el părerea, formele luptei sunt deosebite în America şi în Franţa, în fond este aceeaşi luptă.

— Oricât de deosebite ar fi domeniile pe care mi-am dus activitatea - zise el - cred, domnule doctor, că în fiecare m-am dovedit un bun soldat al libertăţii. Sper că mai târziu, chiar şi o acţiune fără aparentă legătură cu toate acestea, cum ar fi, de pildă, comedia mea *Bărbierul din Sevilla*, va fi considerată ca o bătălie victorioasă în această luptă.

Franklin îl privea pe vorbăreţ cu aceeaşi expresie politicoasă, cercetătoare.

— Din păcate, nu cunosc comedia dumneavoastră,

răspunse el.

Pierre icni uluit. Încă nu întâlnise un om care să nu cunoască această comedie, cea mai celebră comedie a epocii. Zâmbi niţel încurcat şi spuse că va fi o cinste pentru el să pună la dispoziţia lui Franklin bilete pentru proxima reprezentare a piesei la *Théâtre Français.* Fără ajutorul lui ar fi greu să obţină vreun bilet, deoarece la *Bărbierul* se face coadă de cu noapte. Franklin mulţumi cu politeţe, spunând că se teme că sănătatea nu-i va îngădui în aceste luni de iarnă să plece seara de acasă, afară doar de necesităţi imperioase. Tânărul William, în schimb, declară entuziasmat că dacă *monsieur* de Beaumarchais i-ar procura lui biletul, i-ar fi deosebit de recunoscător.

Conversaţia mai continuă un timp pe teme indiferente. După aceea doctorul se ridică, vizibil ca să pună capăt audienţei, şi declară formal că America ştie să aprecieze serviciile aduse de prietenii francezi ai libertăţii. Vorbele acestea amabile sunau însă foarte rece, iar Beaumarchais, deşi nu o arătă, plecă prea puţin mulţumit

Pe urmă îi păru rău lui Franklin că se purtase aşa. Omul era antipatic, desigur, dar dacă era nevoie de el! Ar fi trebuit să se stăpânească şi să răspundă cu complimente la complimentele pe care i le făcuse *monsieur* de Beaumarchais.

Acum, dacă greşise, voia cel puţin să tragă un folos din greşeala sa. Îi explică sincer nepotului său William că ar fi trebuit să se lipsească de plăcerea de a-i arăta lui *monsieur* de Beaumarchais ce credea despre el. Trebuie să fii politicos în orice situaţie, politeţea înţeleaptă rentează, - şi povesti nepotului povestea cu grapa.

— Doi argaţi au fost trimişi să aducă o grapă grea. Unul din ei, un şmecher care voia să scape de povară, zise: „Ce

şi-a închipuit stăpânul nostru când ne-a trimis numai pe noi să cărăm grapa asta? Nu-i cu putinţă s-o care doar doi oameni.” - „Fleacuri, zise celălalt - foarte mândru de puterea lui. Cum să nu fie cu putinţă?! Eu o pot căra şi singur. Ajută-mi s-o ridic şi ai să vezi!” Şmecherul, însă, după ce-l ajută pe celălalt să ia grapa în cârcă, continuă: „Extraordinar ce putere ai, parcă ai fi Samson. Altul ca tine nu se mai află în America. Dar acum ajunge, lasă să car şi eu la ea.” Pe celălalt însă, lauda aceasta îl încântă mai mult decât îl apăsa povara. „Lasă, lasă - zise el - o duc eu singur, o duc singur până acasă.” Şi aşa făcu.

— Sper - încheie Franklin -- că *monsieur* de Beaumarchais o să ne care şi de acu încolo grapa. Dacă o s-o facă, nu va fi meritul meu. Ar fi trebuit să mint, se căi el. Ar fi trebuit să spun domnului că fără furniturile sale şi fără vorbele lui frumoase ne-am fi predat de mult. Ar fi trebuit să fiu politicos. Fii tu mai înţelept, băiete, şi nu te lua după bunicul tău.

Zilele de iarnă Franklin şi le petrecu rezolvând tot felul de chestiuni plicticoase. Silas Deane îi trimitea furnizori şi armatori care-şi ofereau serviciile şi insista să ţină o legătură mai strânsă cu Beaumarchais. Doctorul Dubourg îi trimitea furnizori şi armatori care-i ofereau serviciile şi insista să nu mai apeleze la serviciile lui Beaumarchais. Amândoi îi trimiteau oameni care voiau recomandaţii pentru America. Arthur Lee se lega de orice cuvânt pe care îl spunea sau îl scria. Franklin îl asculta pe doctorul Dubourg, pe Silas Deane şi pe Arthur Lee, răspundea cu vorbe politicoase care nu-l angajau cu nimic şi lăsa lucrurile să meargă în voia lor.

Contele Vergennes îi sugerase ca, pentru marele public,

să urmărească scopuri ştiinţifice, nu politice, şi asta îi făcea plăcere. Vizita numeroasele biblioteci, cea regală, cea de la *Sainte Génevieve*, biblioteca Mazarin, fiind primit peste tot cu cea mai mare consideraţie.

Apoi se duse la Academie. Era membru al acestei instituţii închise, ceea ce toţi savanţii lumii considerau că este cea mai mare cinste. Numai şapte membri ai Academiei erau străini, printre care un singur american, Franklin.

Franklin mai fusese şi în trecut la Academie, cu prilejul unei vizite la Paris. Acum, după ce-şi tradusese filozofia în fapte, prezenţa sa stârni şi mai mult interes. Fu introdus de doctorii Leroy şi Le Veillard. Treizeci şi unu din cei patruzeci de membri erau prezenţi; toţi cerură să-i fie prezentaţi şi-l salutară, plini de emoţie şi respect.

Apoi se trecu la ordinea de zi. Întâi, d'Alembert[1] ţinu o prelegere despre dezvoltarea moravurilor, pomenindu-l în mai multe rânduri la loc de cinste pe Franklin. Acesta însă nu înţelegea încă bine franţuzeşte şi reuşea numai cu greu să urmărească detaliile prelegerii. Oricum, de această dată nu păţi ca rândul trecut când fusese la Paris. Atunci nu se străduise să urmărească prelegerile, se luase după ceilalţi, râsese când se râdea, aplaudase când se aplauda şi astfel i se întâmplase ca, la un moment dat, când oratorul îl lăuda, să aplaude la fel de puternic şi de convins că şi ceilalţi. De altfel, prelegerile nici nu-l prea interesau. Sedaine vorbea

[1] *Jean Le Rond D'Alembert* (1717-1783), vestit filozof matematician francez, unul dintre fruntaşii iluminismului din veacul al XVIII-lea. Colaborator apropiat al lui Diderot, în special la redactarea Enciclopediei.

despre Fénélon[1], la Harpe[2] recita din epopeea sa *Pharsalia*, Marmontel[3] vorbea despre migraţiunile celţilor. Franklin îi asculta pe toţi cu atenţie şi demnitate, deşi nu-i era de fel uşor să ţină continuu ochii mari deschişi şi câteodată simţea nevoia imperioasă să se scarpine. Străduania lui fu recompensată de faptul că fiecare dintre vorbitori se străduia să pună persoana şi opera lui Franklin în legătură cu tema prelegerii, ceea ce impunea numeroase şi neaşteptate digresiuni, de care Franklin se bucura, măgulit. Apoi, la sfârşitul şedinţei, vicepreşedintele, *monsieur* Turgot, marele economist, propuse ca prezenţa lui Franklin să fie consemnată în procesul-verbal al şedinţei, ceea ce fu aprobat de adunare.

Toate aceste treburi ale lui Franklin, în majoritatea lor dezagreabile, se desfăşurau în iarna pariziană rece şi umedă, iar îngustimea şi lipsa de confort de la *Hôtel d'Hambourg* continua să-i facă viaţa amară. Se simţea epuizat, dorea să se mute la Passy, pe care îl şi numea Passy-ul „său". Dar instalarea şi amenajarea hotelului *Valentinois* părea că nu aveau să se termine niciodată.

Măcar ştirile care veneau de peste ocean erau îmbucurătoare. Generalul Washington luase ofensiva, trecuse fluviul Delaware şi înfrânsese prin surprindere, la Trenton, puternice trupe inamice. Câteva zile mai târziu îl

---

[1] *François de Salignac de la Mothe* (1651-1715), scriitor şi om de cultură francez, supranumit Privighetoarea din Cambrai. Opera cea mai de seamă *Aventurile lui Télémaque* (1699) impregnată de săgeţi la adresa guvernării lui Ludovic al XIV-lea, l-a consacrat ca pe un spirit luminat.

[2] *Jean François de Laharpe* (1739-1803), poet şi critic literar francez.

[3] *Jean-François Marmontel* (1723-1799), scriitor francez. Printre operele cele mai însemnate se numără romanul epopee *Bélisair* (1767), pledoarie avântată în favoarea toleranţei.

bătea pe generalul englez Mawhood la Princetown şi-l obliga să se retragă la New York.

Franklin, propagandist dibaci, ştiu să valorifice din plin aceste ştiri bune. Toate ziarele publicară articole, inspirate de el, care sărbătoreau victoria americanilor, făcând cu prilejul acesta previziuni îndrăzneţe.

Entuziasmul era general şi doctorul simţi în curând consecinţele îmbucurătoare ale victoriei. Arthur Lee, care se simţea stânjenit în fel şi chip de Franklin, socoti că, după această victorie, a sosit momentul să plece în Spania, să acţioneze acolo, independent, pentru cauza Statelor Unite. Franklin se grăbi să-i procure colegului său documentele şi recomandările necesare; apoi îi strânse cu putere mâna, îi ură călătorie bună, o activitate îndelungată şi plină de succese la Madrid şi răsuflă uşurat, privind în urma trăsurii ce se îndepărta.

Ştirea despre victorie îmbunătăţise şi relaţiile dintre Franklin şi contele de Maurepas, preşedintele Consiliului de Miniştri. *Madame* de Maurepas nu uitase că Franklin îi vizitase, pe ea şi pe soţul ei, cu zece ani în urmă, când fusese pentru prima dată la Paris. În vremea aceea, Maurepas nu era încă atotputernicul om de stat, ci trăia în palatul său de la Pontchartrain, trimis acolo de regele cel bătrân într-un exil confortabil, din pricina unei epigrame răutăcioase împotriva doamnei de Pompadour. Franklin îl vizitase totuşi în exilul său pe contele în dizgraţie, simţindu-se legat de el prin ideile sale liberale.

Maurepas nu făcea nici un secret din stima şi prietenia ce i-o purta lui Franklin. Dar politica pe care o ducea în chestiunea americană era şi rămânea nedecisă.

Aceasta pentru motive bine întemeiate. Cauza primă a numirii sale fusese o neînţelegere. Tatăl lui Louis al

şaisprezecelea, *dauphin*-ul bigot, văzuse în preşedintele de Consiliu liber-cugetător Choiseul un duşman, tânărul Louis, abia ajuns la putere, îl concedie pe Choiseul şi-l înlocui cu cel mai înverşunat adversar a! lui, cu Maurepas. Tânărul Louis era bigot ca şi tatăl său, convins de legătura nemijlocită a regalităţii cu Dumnezeu şi cu Biserica. Bătrânul Maurepas însă, era, în sinea lui, la fel de liber cugetător ca şi Choiseul, tolerant în chestiuni religioase şi accesibil ideilor liberale.

Dar Maurepas avea şaptezeci şi şase de ani şi, cu vârsta, devenise tot mai cinic. Acum nu mai avea decât o singură ambiţie: de a rămâne până la moarte prim-ministru. De aceea ţinea cu grijă seama de fondul bigot al tânărului său monarh; pe de altă parte însă, căuta să-şi păstreze reputaţia de bărbat progresist şi, ori de câte ori se putea, ţinea seama şi de părerea saloanelor progresiste din Paris. În chestiunea americană era foarte greu să împace ambele puncte de vedere, deoarece părerile parizienilor şi ale regelui erau în contradicţie.

Părerea lui Maurepas însuşi în chestiunea americană era schimbătoare. De-ar fi fost particular, s-ar fi declarat, cu o bunăvoinţă niţeluş ironică, adept al cauzei insurgenţilor. Construirea unei societăţi întemeiate pe principiile raţiunii şi ale religiei naturale constituia o încercare deosebit de interesantă, mai ales dacă experienţa se făcea peste ocean, astfel încât o imitaţie a ei dincoace nu era de temut, în cel mai rău caz, decât mulţi ani după propria-i moarte. Atitudinea omului de stat Maurepas nu era la fel de univocă. Bineînţeles, orice acţiune care slăbea Anglia trebuia sprijinită, pe de altă parte victoria unor rebeli, oricare ar fi fost ei, nu putea fi pe placul monarhiei absolute franceze. Versailles-ul nu-şi terminase încă pregătirile de

înarmare. Ţelul Versailles-ului trebuia să fie întreţinerea conflictului dintre America şi Anglia până când se va simţi destul de puternic să reia vechea luptă cu Anglia. Aşadar, în războiul dintre Anglia şi coloniile americane, Versailles-ul era contra Angliei, dar nu de partea rebelilor. În acest sens îl sfătuia bătrânul ministru pe tânărul rege. Recomandă să le dea ajutor rebelilor, dar numai în limite foarte restrânse; înţelegea prea bine profunda aversiune pe care o resimţea Louis faţă de insurgenţi şi îngrijorarea lui că o victorie a rebelilor în Apus ar putea aţâţa spiritul rebeliunii în propria-i ţară.

Maurepas avusese, în consecinţă, grijă să rămână neutru faţă de rebel. Într-o dimineaţă însă, cam pe neaşteptate, contesa îi propuse să organizeze o recepţie în cinstea lui Franklin. Maurepas reflectă un moment. Era o îndrăzneală să primeşti în casa preşedintelui de Consiliu pe emisarul american, pe care Versailles-ul nici nu-l recunoscuse oficial. Pe de altă parte, doctorul Franklin trăia la Paris ca particular, era un om de ştiinţă de renume mondial şi o veche şi bună cunoştinţă, faţă de care se cădea să fii politicos. De vreme ce preşedintele Consiliului de miniştri Maurepas nu-l putea primi pe american din motive de înaltă politică, era de bănuit că opinia publică va aprecia mult dacă particularul Maurepas va repara această omisiune, mai cu seamă acum, după succesele militare ale insurgenţilor.

În fond deci, propunerea făcută de *madame* de Maurepas îi veni foarte la îndemână ministrului. Şedeau amândoi la micul dejun, în palatul de la Versailles, în una din încăperile mici, dar foarte confortabile, pe care tânărul rege le pusese la dispoziţia mentorului său, în apropierea propriilor sale apartamente. Ministrul, altminteri foarte protocolar, îi

ceruse contesei permisiunea de a apare în halat; în această zi friguroasă de iarnă, bătrânul sfrijit pusese valetul să-l înfofolească în numeroase şaluri şi basmale. Cu ochi surprinzători de iuţi şi de vii se uită la contesă. Cu peste douăzeci şi cinci de ani mai tânără decât el, bine făcută, cu ochii ei negri în continuă mişcare, cu faţa ovală, mai era foarte atrăgătoare.

— O recepţie pentru Franklin al nostru, spuse el, ciocănind cu linguriţa oul. O idee nostimă... nu lipsită de riscuri, dar simpatică... Cum vezi dumneata amănuntele?

— Iată cum, răspunse *madame* de Maurepas: invitaţiile vor fi lansate de mine, nu de dumneata: „*de la part de madame de Maurepas*”[1]. Doctorul Franklin este un vechi prieten al meu; cel puţin o mică recepţie trebuie să dau pentru el. Bineînţeles că îmi voi invita musafirii în *rue de Grenelle*.

În *rue de Grenelle* se află locuinţa de la Paris a familiei Maurepas, marele, învechitul şi puţin folositul *Hôtel Phélypeau*.

— Bună idee, repetă bătrânul ministru. *Hotel Phélypeau* este desigur un cadru deosebit de antipatic pentru o serbare şi se încălzeşte foarte prost. Dar, în definitiv, Franklin este reprezentantul unui popor primitiv şi n-o să facă reumatism pentru atâta lucru, şi poate - suspină el - vor fi scutiţi şi alţii de aşa ceva.

— Dacă te înţeleg bine, Jean-Frédéric, o să-ţi faci şi dumneata apariţia? întrebă ea.

Maurepas depuse cu grijă linguriţa pe farfurioară, îi luă mâna şi i-o sărută.

— Va fi o plăcere pentru mine, *madame,* să-l salut pe prietenul nostru Franklin.

---

[1] Din partea doamnei Maurepas.

Aşa fu hotărâtă recepţia în cinstea lui Franklin. *Madame* de Maurepas alcătui cu grijă lista invitaţiilor; figurau pe listă toţi membrii marii nobilimi care treceau drept liberali. Saloanele de la Versailles şi Paris găsiră deosebit de savuroasă ideea contesei de a-l invita pe reprezentantul libertăţii republicane în haină cafenie în mijlocul celei mai trufaşe aristocraţii.

Doctorul îşi dădu seama de la început de caracterul acestei recepţii; ştia că trebuie să fie prezentat ca un urs dresat. Dar mai ştia că asta nu se făcea cu intenţie neprietenoasă. Parisul mai era sub impresia succeselor de la Trenton şi Princetown, iar fierul trebuia bătut cât mai era cald. Ar fi preferat să apară în haine la modă, ca toată lumea, dar ar fi fost prea nepoliticos să-i decepţioneze pe toţi cei care se aşteptau să-l vadă sosind în haina sa cafenie de quaker.

Madame Maurepas invitase în cinstea sa lume aleasă. Niciodată, în cursul ultimelor luni, doctorul nu văzuse în jurul său atâţia purtători de vechi nume ilustre. Venise tânărul duce de la Rochefoucauld, care luase de la început cu ardoare partea americanilor. Veniseră contesele Polignac şi principesa Rohan de la curtea reginei şi cu ele marchizul de Vaudreuil; Marie Antoinette era foarte rezervată faţă de rebelii americani, dar unii dintre domnii şi doamnele din cercul prietenilor ei apropiaţi nu se sfiau să împărtăşească entuziasmul la modă pentru cauza insurgenţilor. Veniseră mai mulţi membri ai familiei Noailles; o fată din această familie era căsătorită cu un marchiz de La Fayette, un domn foarte tânăr, care trata cu Silas Deane angajarea sa în armata americană. Venise mareşalul de Broglie, care nu-i purta supărare lui Franklin că americanii tot mai ezitau să-l cheme ca să-l facă guvernator al noii republici.

Când Franklin apăru, însoţit de nepotul său, William Temple, toată lumea îl felicită pentru victoriile generalului Washington. El mulţumi cu demnitate şi declară că entuziasmul cu care Parisul a reacţionat la ştirea victoriilor americane va constitui o preţioasă încurajare pentru Congres şi armată.

Lumea care îl înconjurase pe Franklin cu câtva timp în urmă, la recepţia dată în cinstea lui la Nantes, fusese burgheză şi serioasă, cea de aici, din salonul contesei Maurepas, era înalta aristocraţie suprarafinată. La Nantes coafurile doamnelor erau de cinci-şapte ori mai înalte decât capul doamnei respective; aici, după cum băgă curând de seamă tânărul William, interesat în astfel de lucruri, nu erau decât odată şi jumătate mai înalte decât capul. Dar purtătoarele acestor coafuri formau în jurul lui Franklin un cerc la fel de entuziast şi de interesat ca cel al doamnelor din Nantes şi îi puneau deopotrivă răbdarea la încercare cu întrebările lor. Aristocratele de la *Hôtel Phélypeau* erau la fel de entuziasmate de amabilitatea de modă veche, ceremonioasă, a doctorului.

— Nu este încântător - spuneau ele - filozoful nostru din vestul sălbatic? Ajunge să-l priveşti şi-ţi evocă singurătatea pădurilor seculare.

Un domn mai în vârstă i se adresă lui Franklin. Îmbrăcat foarte îngrijit, dar cam demodat, avea o faţă cărnoasă şi o gură plină, voluptoasă, cu colţurile lăsate în jos, exprimând neîncredere; ochii înfundaţi, cam somnoroşi, priveau în ochii căprui şi proeminenţi ai lui Franklin. *Monsieur* Lenormant îi fusese prezentat mai de mult şi doctorul îşi dăduse imediat seama că faţă de acest domn se recomandă prudenţă.

Monsieur Lenormant lipsea rareori de la recepţiile date la

Hotel Phélypeau. Făcea parte din intimii casei. Nu că preşedintele de Consiliu ar fi avut relaţii de afaceri cu el; contele Maurepas, deşi interesat în chestiuni băneşti, nu-şi folosea slujba ca să obţină avantaje materiale, întreg Parisul mirându-se de naivitatea acestui om, altminteri atât de deştept. La Charlot ţinea pentru că-i plăcea; aveau aceleaşi înclinaţii, gusturi, sete de plăceri şi erau deopotrivă amatori atât de teatru suprarafinat, cât şi de teatru foarte grosolan.

Charlot se mirase aflând că rebelul american fusese invitat la *Hôtel Phélypeau.* Desigur, moda cerea să-ţi arăţi simpatia faţă de insurgenţi şi făcea să-l cunoşti pe bărbatul care a aţâţat incendiul din Vest. Dar Jean-Frédéric de Maurepas nu era doar un particular oarecare şi chiar la el, la *Hôtel Phélypeau*, rămânea primul ministru al regelui foarte creştin şi în această calitate ar fi trebuit să se abţină să participe din simplu snobism la semănarea dubiosului vânt de vest. Desigur, Jean-Frédéric era bătrân şi socotea, bineînţeles, că abia urmaşii lui vor culege furtuna.

În orice caz, *monsieur* Lenormant voi să profite de ocazie, să-l descoase niţel pe reprezentantul american. Întrebă cu prefăcută naivitate cum vede acum, după victorie, o persoană atât de competentă ca doctorul Franklin, situaţia militară a insurgenţilor. Lenormant se aştepta ca Franklin să explodeze, cum ar fi făcut nouă diplomaţi din zece, într-un optimism zgomotos. Franklin, însă, îl privi lung şi declară vag că de aici urmările bătăliilor nu pot fi toate deduse; dar faţă de extraordinarele talente militare ale onorabilului său amic, generalul Washington, nimeni nu poate fi îngrijorat în ce priveşte rezultatul final al războiului.

În sinea sa, Charlot îşi mărturisi că o astfel de rezervă este foarte înţeleaptă. Răzvrătiţii trimiseseră peste mare

omul potrivit, o vulpe şireată, un apostol prefăcut, care voia şi putea să tragă pe sfoară atât Curtea cât şi lumea afacerilor din Paris. Era îmbrăcat niţel cam caraghios reprezentantul rebelilor. El, Charlot, nu s-ar fi dat în spectacol nici pentru un regat, ca acest moşneag neruşinat, cu ochelarii cu ramă de fier şi cu părul rar, neascuns de perucă. Dar incontestabil că tot cabotinajul ăsta era eficace. Iar savantului-şarlatan părea să nici nu-i pese că se prostitua în aşa hal. Avea un temperament fericit, demn de invidiat. Un om de afaceri trebuie să fie prudent cu un bătrân atât de echilibrat.

În sfârşit, sosi şi Maurepas care întârziase intenţionat; voia să arate că nu ia foarte în serios această recepţie. Îl îmbrăţişă pe Franklin; francezul uscăţiv, mijlociu de stat, îmbrăcat cu grijă, dichisit, şi americanul masiv şi voluminos se bătură reciproc pe umeri. Apoi Maurepas povesti cui voia să-l asculte ce plăcere este să n-ai obligaţii de gazdă, el fiind aici doar un invitat al soţiei sale. Ascultă imnurile de laudă pe care ceilalţi le ridicau în cinstea lui Franklin şi le spuse:

— Da, este Seneca şi Brutus[1] întruniţi într-o singură persoană; să sperăm că va avea mai mult noroc decât acei doi politicieni. Către doamne, însă, spuse: Îl iubesc şi eu pe bravul nostru Franklin; dar într-adevăr, *madame la marquise*, dacă continuaţi să fiţi atât de entuziasmată, o să

---

[1] *Lucius Anaeus Seneca* (2-66), filozof stoic roman care, punându-se în slujba lui Neron îşi încercând să-i justifice crimele, a câştigat protecţia împăratului izbutind să adune o mare avere. *Lucius Junius Brutus*, personaj din istoria veche a Romei, principalul conducător al loviturii de stat oare a alungat de pe tron pe Tarquinius Superbus, ultimul rege roman. După alungarea regelui, fiii lui Brutus au uneltit împotriva republicii. Atunci Brutus, în calitate de consul, şi-a condamnat la moarte propriii fii şi a supravegheat executarea lor.

devin gelos.

Mai târziu declară că ar vrea să stea de vorbă o clipă numai cu prietenul său Franklin. Însoţit de secretarul lui, *monsieur* Sallé, îl duse pe doctor în apartamentele sale particulare. Ministrul considera de fapt ca locuinţa sa încăperile care-i fuseseră puse la dispoziţie la palatul de la Versailles, de aceea în vechiul palat de la Paris, plin de unghere întunecoase şi degradat în timpul lungului său exil, nu amenajase cu grijă decât încăperile în care primea şi dormea.

— Doar trebuie să vă arăt - zise el - încăperea mea preferată din această casă, şi-l duse pe Franklin într-un cabinet nu prea mare, cu mobile graţioase, ai cărui pereţi erau acoperiţi cu perdele grele de mătase. Vă rog luaţi loc, îl invită el pe Franklin, apoi, zâmbind, trase perdelele la o parte.

Pe pereţi se aflau tablouri pictate cu gingăşie, care reprezentau femei goale sau aproape goale, tablouri de maeştri contemporani. Iat-o pe Venus ieşind din unde cu braţele ridicate, goală, şi fiecare parizian ştia cine era această Venus; iat-o pe una din prietenele bătrânului rege, *miss* O'Murphy, goală pe pat, cu spatele către spectator.

— Când noi, tânărul rege şi cu mine - povesti contele Maurepas musafirului său - am intrat prima dată în micul apartament, închis până atunci, al bătrânului rege, am dat de aceste tablouri. Tânărul rege nu e un amator de artă foarte pasionat, dintre toate desenele şi ilustraţiile îi plac cel mai mult hărţile geografice; i-a fost teamă că prezenţa acestor tablouri l-ar putea stânjeni în muncă. M-a rugat să dau ordin să le scoată de acolo. De aceea le-am adăpostit, deocamdată, aici la mine, cu titlu de împrumut, şi nu le arăt decât acelor prieteni pe care-i ştiu cunoscători.

Ochii bătrânului amator de artă, Maurepas, stăruiau cu o tandreţe emoţionată pe preţioasele pânze.

Bătrânul Franklin era om de ştiinţă, pentru artă nu avea prea multă înţelegere. Teoriile acusticii îl interesau mai mult decât disputa dacă muzica lui Puccini e mai bună decât a lui Gluck, iar teoria newtoniană a spectrului era mai importantă pentru el decât legile picturii aplicate de Tizian sau de Rembrandt. Îi făcea plăcere să privească şi, desigur, să şi sărute o femeie sănătoasă, frumuşică şi, preferabil, plinuţă; viciul subtil, senzualitatea suprarafinată a acestor tablouri îl depăşeau. Dar vedea ce mândru şi îndrăgostit priveşte Maurepas tablourile şi zise cu politeţe:

— Extraordinar. Ce lumină, ce bine e redată carnaţia. Mă simt onorat că mă socotiţi demn de a-mi arăta comorile dumneavoastră.

Primul ministru constată cu regret cât de lipsit de înţelegere pentru artă este bărbatul din Philadelphia, dar îşi ascunse decepţia.

Trecu jovial la chestiunea pe care voia s-o discute cu Franklin.

— Nu-mi prea place să iau un ton oficial şi, mai cu seamă aici, în aceste încăperi, lepăd orice caracter oficial. Aici nu sunt decât om. Şi continuă pe un ton confidenţial: Îmi dai voie să te întreb, dragă doctore, aşa ca particular, cum te împaci cu prietenul şi colegul meu Vergennes?

— Excelent, răspunse fără ezitare Franklin. Contele Vergennes este foarte sincer faţă de mine şi ştiu să apreciez acest lucru.

— Este o mare bucurie pentru mine că găsim la dumneata înţelegere. Vergennes şi cu mine suntem întru totul de acord în ce priveşte politica noastră în chestiunea americană.

Ochii mari, bulbucaţi ai lui Franklin priveau îngânduraţi şi absenţi tablourile obscene, pe Venus, pe *mis* O'Murphy. Dacă Maurepas îl adusese să-i arate aceste tablouri, o făcuse fără îndoială numai pentru a crea prilejul unei discuţii politice confidenţiale. El, Franklin, nu trebuia să se limiteze la o politeţe fără conţinut, trebuia să atace.

— Sincer vorbind - se plânse el - aşteptarea inactivă la care mă condamnă Versailles-ul nu e de loc uşoară. Reprezentantului unui popor care, provocat fiind, luptă pentru existenţa sa, îi este foarte greu să rămână pasiv. În patrie rezerva mea va fi fără îndoială răstălmăcită, lăsând deoparte faptul că colegii mei nu sunt câtuşi de puţin de acord cu o astfel de politică.

Maurepas zâmbi.

— Da, da, noi bătrânii avem adesea greutăţi cu cei mai tineri. E nevoie de decenii până înveţi că politica trebuie făcută cu mintea, nu cu inima.

Şi, cu un mic oftat, trase din nou perdelele de mătase peste tablouri.

Franklin fu bucuros că nu mai trebuia să privească imaginile stânjenitoare şi tulburătoare, care de altfel îi păreau că nici nu sunt cu totul corecte din punct de vedere anatomic. Tăcu, aşteptând să vadă ce va mai spune Maurepas. Acesta, după o scurtă pauză, întrebă de-a dreptul:

— Găsiţi că sacrificiul pe care-l faceţi prin atitudinea dumneavoastră rezervată nu este suficient compensat de cele două milioane pe care vi le dăm?

Franklin, care era într-adevăr de această părere, răspunse:

— Situaţia e aceea pe care v-am arătat-o. Politica de tergiversare a guvernului ne pune într-o poziţie cam ridicolă

aici.

— Un doctor Franklin - răspunse cu politeţe Maurepas - nu devine niciodată ridicol. Încă niciodată Parisul nu s-a înclinat atât de adânc în faţa unui înţelept străin, ca în faţa dumitale.

— Suntem recunoscători - răspunse Franklin - pentru dragostea şi entuziasmul cu care cauza noastră este întâmpinată de parizieni, dar sperasem că vădita noastră comunitate de interese va duce la relaţii mai intime şi între Versailles şi reprezentanţii celor treisprezece state.

Buzele uscate ale lui Maurepas se strâmbară a zâmbet. Bărbatul din Vest era cunoscut pentru lipsa lui de rafinament; dar când voia, putea fi şi altfel şi nu se cădea ca nivelul unei convorbiri cu el, cu Maurepas, să fie scoborât prin astfel de banalităţi. Îl privi clipind pe americanul cu care stătea de vorbă. Acesta şedea în fotoliul lui, masiv, plin de sinceritate calculată, de viclenie ţărănească, reprezentant al unei cauze care se putea să fie de folos lumii sau ba, dar care în orice caz periclita monarhia franceză. Maurepas trebuia să arate acestui fals om de treabă că-i ghiceşte gândurile şi-i pricepe politica.

— Îmbătrânesc - zise el - şi socot că a sosit timpul să-mi fixez experienţele în scris spre folosul tuturor. Îmi scriu memoriile. Adică - se corectă el, arătându-şi secretarul - bunul, credinciosul şi tăcutul Sallé scrie memoriile mele. Sallé se străduieşte să exprime adevăratele mele păreri. Faţă de bătrânul meu prieten Franklin nu am secrete, spune, dragă Sallé, ce scriem noi în memoriile noastre despre relaţiile dintre Versailles şi coloniile răsculate?

Franklin auzise ceva despre aceste memorii. La şaptezeci şi şase de ani, Maurepas nu-şi ascundea intenţia de a lăsa memorii veridice, care să fie publicate imediat după

moartea lui. Dacă voia să intimideze pe vreun prieten sau duşman, îl ameninţa pe un ton şăgalnic:

— Ai grijă, scumpule, ai putea să faci figură proastă în memoriile mele. Şi observa cu plăcere râsul cam galben al celui vizat.

Franklin se întrebase de la început, pentru ce îşi luase ministrul secretarul cu el. Acum îl examina prin ochelarii săi cu ramă de fier pe omul acesta, care până atunci asistase la conversaţie incolor, tăcut, ca şi cum nici n-ar fi fost de faţă. Amândoi, ministrul care făcea din alt om o umbră a lui şi omul care se lăsa astfel despersonalizat, constituiau un exemplu educativ a ce poate face din oameni despotismul. *Monsieur* Sallé începu să vorbească şi, după cum bănuise Franklin, glasul lui era stins şi rece.

— Suntem bătrâni - zise această voce pe tonul unui scrib care dă citire unor acte - şi am văzut multe. Am văzut oameni întorcându-se şi schimbându-se cu o repeziciune atât de neruşinată, în cât n-am fi crezut în realitatea unor astfel de schimbări şi oscilări, dacă nu le-am fi trăit noi înşine, dacă noi înşine nu ne-am fi schimbat şi n-am fi oscilat câteodată. De pildă, nu de mult, coloniştii englezi din America au dus împotriva noastră un război sângeros. Au invadat în mod barbar teritorii pe care noi le colonizasem. Şi încă mai de curând, când Anglia a fost silită să recunoască unei părţi a Canadei dreptul de a fi franceză, aceşti colonişti anglo-americani au insultat cumplit regimul francez, obiceiurile franceze, biserica catolică. Şi acum, aceiaşi colonişti anglo-americani vin la noi şi întreabă zâmbind naiv: „Oare nu suntem prieteni? Oare n-avem aceleaşi interese?”

Bătrânul Benjamin Franklin zâmbi cu toată gura şi zise:

— Oare nu suntem prieteni? Oare nu avem aceleaşi

interese? şi accentuă uşor cuvintele „suntem” şi „avem”. Apoi continuă amabil: Dar nu pot primi fără rezerve lauda că noi am fi fost primii care ne-am dat seama de aceasta. Dacă nu mă înşeală memoria, încă înainte de a ne fi pus în legătură cu Parisul, a venit la noi un trimis al contelui Vergennes, un anume *monsieur* Achard de Bonvouloir, şi ne-a declarat că putem conta pe orice sprijin din partea Franţei, dacă ne despărţim de Anglia.

— Avea ceva în scris *monsieur* de Bonvouloir ăsta al dumitale? întrebă ministrul. Şi, deoarece Franklin tăcea, continuă didactic şi prietenos: Vedeţi deci, că nici nu există. Şi n-o să reapară decât dacă avem nevoie de el. Avem nevoie de el? îl întrebă pe secretar.

Glasul lui *monsieur* Sallé se auzi incolor:

— Regatul francez şi coloniile engleze ale Americii au două interese comune: să slăbească Anglia şi să facă între ele comerţ. Dincolo de aceasta, nu vedem decât contradicţii. Monarhia absolută franceză nu este interesată să ofere supuşilor ei spectacolul unei rebeliuni victorioase.

Acum, în sfârşit, înţelese Franklin în ce scop voise bătrânul diplomat să-i vorbească fără martori. Voia să-l lămurească, în felul său complicat, că el şi cu Vergennes îl sprijineau dintr-o bunăvoinţă cu totul personală, voia să-i arate că dânsul, Franklin, este un om care n-are nimic de oferit şi cere foarte mult. Dar nici aşa de simplă nu era situaţia. Dacă Franţa lăsa lucrurile să meargă astfel încât America să fie nevoită să se supună Angliei, atunci nu mai era decât o chestiune de timp ca Anglia şi America să invadeze împreună posesiunile franceze din Indiile Apusene, bogatele insule producătoare de zahăr. Nu era un argument puternic dar, bine prezentat, putea servi.

Maurepas, însă, socotea că-i arătase destul celuilalt, că

nu se lasă prostit. Încă înainte ca Franklin să-i poată răspunde, contele spuse:

— Dar v-am răpit prea mult musafirilor contesei. Şi trecură din nou an sala în care, avea loc recepţia.

Acolo, cât timp lipsise Franklin, atenţia generală se îndreptase asupra tânărului chipeş pe care-l adusese bătrânul cu el, nepotul lui. Acesta băgase iute de seamă că în prezenţa bunicului îl prinde cel mai bine să joace rolul nepotului tandru, grijuliu şi respectuos. De cum scăpă însă de bătrân, William devenea activ. Era îmbrăcat cu grijă după ultima modă, învăţase să facă complimente doamnelor şi băgase de seamă că franţuzeasca lui defectuoasă dădea acestor complimente un farmec deosebit. Petrecea de minune.

Mai sosise între timp şi un alt domn care-i interesa pe musafirii doamnei de Maurepas: *monsieur* de Beaumarchais. Era de mirare să-l găseşti pe el, om de reputaţie dubioasă şi cu titluri de nobleţe cumpărate, în mijlocul acestei societăţi alese. Dar contesa îşi zisese că numele lui Toutau al ei este atât de legat de cauza americană, încât l-ar fi jignit grav dacă l-ar fi exclus de la recepţia de azi.

Invitaţia îl măgulise pe Pierre. Cu toate acestea ezitase să vină. Nu era o greşeală, faţă de politicoasa lipsă de atenţie care i-o arăta Franklin, să dea acum impresia că ar alerga el după bătrân? Pe lângă toate, Pierre se putea cu greu libera în acea seară. Nu numai că-l năpădeau treburile, dar avea nevoie de timp şi pentru ai lui. Se îngrijea mult prea puţin de Thérèse, mama viitorului său copil. Şi starea bătrânului său tată îl îngrijora; ce-i drept, papa Caron continua să se arate vioi şi vesel, dar vioiciunea aceasta îl

costa eforturi, se vedea cum se stinge.

Totuşi, până la urmă, Pierre se hotărâse să vină; sarcina de a înfrânge rezistenţa lui Franklin îl atrăgea tocmai pentru că era atât de grea. Era meşter în arta de a cuceri oamenii, ar fi fost ridicol să renunţe atât de repede la luptă pentru cucerirea lui Franklin.

De altfel, nici Pierre nu venise singur, era în societatea tânărului său nepot, Féliciein Lépine. Când aflase că Franklin va fi la recepţie, băiatul, de obicei foarte timid, îşi învinsese timiditatea şi, spre mirarea unchiului său, îl rugase să obţină şi pentru el o invitaţie la această recepţie. Era dornic să-l vadă de aproape pe omul admirat.

Poate mai sperase că o să fie acolo şi prinţesa Montbarey cu fiica ei Véronique. Socotise bine. Şi, deoarece deocamdată Franklin nu apăruse, se apropie timid de fată. Véronique îl salută cu seriozitate şi rămaseră laolaltă. Îl aşteptau pe Franklin, iar faptul că-l aşteptau împreună îi încânta.

Şi Pierre aştepta. Era încrezător, se simţea în formă şi un cerc larg în jurul lui asculta ce vorbea. Povestea despre victoriile de la Trenton şi Princetown şi emitea judecăţi competente asupra situaţiei militare. Vorbea cu căldură.

Între cei care-l ascultau era şi Charlot. Secreta rivalitate, care dintre ei doi va avea dreptate în chestiunea americană, disputa surdă, subterană, dintre ei se înteţise şi da relaţiilor lor de afaceri şi particulare un iz deosebit. Victoriile militare ale americanilor sporeau şansele comerciale ale lui Pierre, iar faptul că Charlot se afla acum între auditorii lui dădea şi mai multă vervă şi strălucire cuvintelor sale. Charlot ascultă un timp tăcut şi politicos, cum era felul lui, dar simţise uşoara provocare din cuvintele lui Pierre.

— Optimismul dumitale este îmbucurător, dragă Pierrot - zise el în cele din urmă. Am avut adineauri prilejul să vorbesc cu doctorul Franklin. El nu este chiar aşa de optimist.

Pe buzele lui Charlot juca iar acel zâmbet insidios şi Pierre simţi un fior rece. Dar acesta trecu repede. Pierre vorbi cu îndoită convingere, auditoriul îl asculta cu atenţie. Véronique şi Félicien erau din nou vrăjiţi de farmecul lui. Ştiau că acest bărbat nu aşteptase nici sosirea lui Franklin şi nici moda saloanelor pentru a deveni un apărător al cauzei americane. Îi sorbeau cu evlavie cuvintele şi începeau să se întrebe dacă nu cumva nu-l nedreptăţiseră în acea seară de la Étioles.

Între timp, Franklin şi Maurepas se întorseseră. Doctorul nu se aşteptase să-l vadă aici pe *monsieur* de Beaumarchais. Prietenul său Dubourg, de pildă, cu greu ar fi fost primit la această recepţie exclusivă a înaltei aristocraţii. Se stăpâni însă şi-l salută pe Pierre deosebit de călduros. Acesta fu mirat şi se bucură că bătrânul capricios regreta acum vizibil atitudinea de neînţeles de la trecuta lor întâlnire. Îl felicită pentru victoriile de la Trenton şi Princetown cu o astfel de căldură, de parcă ar fi fost victoriile personale ale lui Franklin. Se porni o convorbire, ceilalţi se adunară în jurul lor. Pierre era foarte satisfăcut că constituia împreună cu Franklin centrul atenţiei generale.

Din nou, tocmai pentru a-l învăţa minte pe Charlot, începu să discute şansele militare ale americanilor. El studiase această chestiune, referise asupra ei pe larg în memoriile adresate regelui şi miniştrilor. Americanii, explică el, sunt de neînvins datorită întinderii spaţiului lor. Trupele bine instruite ale englezilor pot, ce-i drept, cuceri oraşele; detaşamentele lui Washington, în schimb, pot să se retragă

tot mai mult în nemărginitele întinderi, în codrii inaccesibili şi neumblaţi, pentru a duce de acolo, prin atacuri continue, un război de uzură împotriva generalilor englezi.

Franklin asculta politicos şi atent, după cum îi era obiceiul. Îşi propusese să privească cu răbdare şi înţelegere pe acest *monsieur,* îi aprecia talentul retoric, verva, facilitatea, eleganţa cu care trecea de la o temă la alta. De altfel, afirmaţiile şi argumentele lui nu erau cu totul inexacte. Erau, bineînţeles, colorate cu acel romantism cu care - n-ai ce-i face - erau privite aici problemele americane, dar era într-adevăr posibil să se ivească în cele din urmă necesitatea unei retrageri tragice în imensele întinderi lipsite de aşezări omeneşti. Dar, deşi doctorul îşi spunea toate acestea, îi venea greu să suporte că un *monsieur* parfumat şi dichisit să vorbească cu uşurinţă în franţuzeasca lui agilă despre asemenea eventualităţi grave la care nu se putea gândi fără strângere de inimă. Cu toate că-şi propusese să fie răbdător, vechea sa enervare se ivi din nou.

— Ar fi trist, *monsieur* - zise el - dacă am ajunge să fim siliţi să adoptăm o astfel de strategie. Ar fi o metodă prea costisitoare. O mare parte a populaţiei noastre locuieşte în oraşe. Sunt oraşe ca Boston, Baltimore, New York, Philadelphia, acesta din urmă este, după Londra, cel mai mare oraş de limbă engleză. Imaginaţi-vă cum v-aţi simţi dacă ar trebui să părăsiţi Parisul şi să trăiţi în păduri.

Pierre era decepţionat, necăjit. Îşi exprimase sentimentele, dar socotea că şi raţiunea îi confirma spusele. Şi iată, Franklin îl ruşinase faţă de Charlot. Nu putea privi la Charlot; îi venea greu să-şi ascundă supărarea.

În acel moment, Franklin îl privi drept în faţă cu un surâs prietenos şi zise:

— De altfel, aveţi dreptate, *monsieur*. Anglia are de trei ori mai mulţi oameni decât noi, are armate instruite, o flotă mare şi mulţi mercenari, dar nu are nici o şansă, nici din punct de vedere politic, nici din punct de vedere militar. Anglia va trebui să recunoască independenţa noastră, va trebui să admită că la sfârşitul acestui conflict vom fi mai puternici decât la începutul lui. Şi povesti una din istorioarele lui: Un vultur zări o dată un iepure de casă. Se repezi jos la el, îl apucă şi se ridică cu el în tărie. Dar iepurele de casă se nimerise a fi o pisică şi i se prinsese cu ghearele de piept. Vulturul îi dădu drumul pisicii, vrând s-o lase să cadă. Dar pisica se temu de prăbuşirea în gol, se prinse mai tare cu ghearele de vultur şi zise: „Dacă vrei să scapi de mine, vulture, fă bine şi du-mă la loc, acolo de unde m-ai luat”.

Fabula era cam prozaică pentru lumea aceea care copilărise şi crescuse cu fabulele şi poveştile frivole ale lui La Fontaine. Dar o înţelegeau, zâmbeau aprobator, pe gânduri. Simţeau că cuvintele simple, bătrâneşti, pe care le auziseră erau sprijinite de o convingere puternică şi că, numai să fi vrut, bătrânul ar fi putut să se exprime şi într-un fel mai spiritual, mai corespunzător felului lor de a fi.

Pierre ar fi trebuit de fapt să fie mulţumit că Franklin îi dăduse totuşi dreptate. Zâmbi aprobator, ba începu chiar să aplaude. Dar, pe când continua să converseze pe un ton spiritual şi superior cu vecinul său, îl cuprinse deodată un sentiment al neputinţei. Îl durea mai ales că acest bătrân îl depăşea atât de mult încât el, Pierre, nici nu exista în faţa lui.

O clipă avu senzaţia unei căderi, a unei prăbuşiri, ca niciodată până acum. Toată viaţa lui fusese convins că nu

contează ce eşti, ci ce pari a fi. *Pas être, paraître*[1]. Pe această convingere îşi clădise existenţa sa sufletească şi cea materială. Nu gândurile unui om contau, ci ceea ce exprima. Nu banii pe care-i avea contau, ci ceea ce risipea în prezenţa altora. Nu idealurile pe care le purta în piept contau, ci acelea pe care le afirma în faţa lumii. Acesta fusese crezul lui Pierre. Şi iată că stătea în faţa lui un bărbat care nu făcea nici un efort ca să pară, nu era spiritual, vorbea puţin, iar ceea ce vorbea era prozaic în conţinut şi îmbrăcat într-o franţuzească nedibace. Şi totuşi acest bărbat, numai prin felul său de a fi, simplu, prietenos, inspirând respect, obţinea efecte mai trainice decât reuşea să obţină el prin cele mai scânteietoare artificii ale spiritului. La ce bun se străduise oare el, Pierre, să joace o viaţă întreagă rolul său obositor, rolul omului care zâmbeşte superior în cele mai penibile situaţii şi care reacţionează cu o glumă la orice pericol?

Dar disperarea acestui moment de luciditate nu dură decât o clipă, aproape că nici nu se cristaliză în cuvinte, iar faţa lui Pierre rămase neschimbată, politicoasă şi zâmbitoare, în timp ce-l cuprinsese sentimentul propriei sale goliciuni interioare. Probabil că nu auzise, cu tot aerul său atent, tot ce-i spunea tânărul cavaler du Buysson cu care stătea de vorbă, dar sesizase principalul, anume că acest ofiţer făcea parte dintr-un grup de tineri aristocraţi care voiau să treacă oceanul pentru a participa în mod activ la războiul american de eliberare. Pierre izgoni cu totul sentimentul de spaimă pe care i-l dăduse la un moment dat prezenţa lui Franklin, îl felicită volubil pe cavaler şi declară cu patos că-l va ajuta cu plăcere să treacă oceanul.

Franklin şedea în fotoliul lui, masiv, prietenos, calm,

[1] Nu a fi, ci a părea.

tânărul William se sprijinea cu graţie pe speteaza fotoliului; Pierre, cavalerul du Buysson şi alţi musafiri stăteau în picioare sau şedeau prin preajma lui. Cavalerul du Buysson vorbise destul de tare ca Franklin să-l audă, probabil de altfel că vorbele lui se adresau mai curând lui Franklin decât lui Beaumarchais.

— Şi eu - zise acum doctorul - găsesc intenţia dumneavoastră foarte lăudabilă, cavalere, totuşi înainte de a lua o hotărâre definitivă, vă rog să ţineţi seama şi de părerea unui om bătrân, care cunoaşte bine situaţia de acolo. *Monsieur* de Beaumarchais a avut dreptate înainte, când a explicat că acest război se duce altfel decât războaiele europene. Mi s-a povestit că înaintea unei bătălii din ultima campanie, comandantul armatei dumneavoastră s-a adresat comandantului englez: „Trageţi dumneavoastră primii, domnule”. Despre asemenea politeţuri nu poate fi vorba în războiul nostru. Războiul nostru nu este o succesiune de strălucite şi pitoreşti bătălii eroice ci, dimpotrivă, este, şi desigur va fi şi de acum încolo, o succesiune fără sfârşit de marşuri epuizante şi lipsite de eroism, de dificultăţi şi neplăceri mărunte, odioase, care-l macină pe om. Reflectaţi la aceasta, cavalere, înainte de a trece oceanul. Bătălia în care voiţi să vă angajaţi este grea, amară, searbădă şi de lungă duratã.

În jur, lumea tăcuse. Bătrânul vorbise fără să ridice glasul, dar cuvintele lui fuseseră atât de impresionante, încât parcă dispăruse şi sala împodobită şi asistenţa strălucitoare; în locul lor toţi vedeau pustiirea, părăsirea, murdăria, foamea, boala, moartea mizerabilă. Bătrânul îşi dădu seama că mersese prea departe. Se îndreptă niţel din umeri, dădu capul pe spate, de-i atinseră haina şuviţele subţirele de păr, apoi spuse cu un glas ceva mai tare:

— Şi, totuşi, o să meargă, o să meargă. *Ça ira.*

Félicien şi Véronique, cu mult mai tineri decât ceilalţi oaspeţi, erau numai ochi şi urechi. Văzuseră portrete de ale lui Franklin şi cunoşteau dictonul: „A smuls cerului fulgerul şi tiranului sceptrul”. Era întru totul ca în portrete şi totuşi cu desăvârşire altfel; prezenţa lui materială, vie, te entuziasma şi te strivea. Teama le strânsese inima în timp ce el vorbea de monotonia jalnică şi periculoasă a războiului şi de moartea searbădă, neeroică, şi răsuflară uşuraţi când tot el alungă starea de spirit pesimistă. Făcuseră rost de tot ce se putea citi despre America, îi cercetaseră pe toţi care le puteau povesti ceva de pe acolo. Dar acum America se întruchipase pentru prima oară înaintea lor. Acum simţeau prima dată: această lume nouă, liberă, există. Ea se ridică, forţele vechi luptă toate, unite, împotriva ei, dar ea nu va mai putea fi înfrântă. Şi încrederea calmă, care se vedea pe faţa mare a bătrânului, trecu asupra celor doi tineri.

CAPITOLUL III

L O U I S ŞI T O I N E T T E

Cortegiul trecea solemn, voios şi multicolor, prin galeria oglinzilor. În frunte ofiţerii gărzii, apoi Louis şi Toinette, apoi domnii şi doamnele de serviciu; roiul multicolor înainta printre două rânduri de curteni prosternaţi, iar oglinzile însuteau strălucirea spectacolului. Nu era simplu să participi la cortegiu. Parchetul era alunecos, trebuia să te mişti cu grijă, fără să ridici picioarele; pe lângă aceasta, domnii erau stânjeniţi de săbiile lor, doamnele de rochiile peste măsură de înfoiate. Dar celor care făceau parte din acest cortegiu nu le venea greu, erau învăţaţi şi totul avea un aer facil, festiv, regal, numai regele înainta clătinându-se, greoi şi nedibaci. Tânărul Louis parcursese acest drum de nenumărate ori, la slujba religioasă şi înapoi, totuşi deplasarea aceasta solemnă îi mai făcea, vădit lucru, dificultăţi. Pe faţa lui grasă, lipsită de virilitate, stăruia un zâmbet stânjenit, iar picioarele butucănoase şi le mişca atât de stângaci, încât curtenii, înşiraţi pe marginea cortegiului,

se temeau că regele să nu cadă răsturnându-i şi pe cei din jur.

Alături de el, Toinette părea cu atât mai uşoară şi mai graţioasă. Mulţi dintre spectatori vor fi vorbit adesea cu ironie şi răutate despre fiinţa aceasta îngâmfată, superficială, destrăbălată, despre străina venită din Viena ei spre nenorocirea dulcei Franţe. Dar când îşi făcea apariţia, ironia şi răutatea amuţeau, toţi nu mai erau decât ochi, urmărind figura suavă, feciorelnică, a acestei femei zvelte, înalte, strălucitoare de tinereţe şi totodată foarte demnă. De o mare nobleţe a liniei, gâtul, umerii, braţele, bustul, răsăreau orbitor de albe din dantelele rochiei. Era înaltă şi totuşi gingaşă; pe faţa ei prelungă, ovală, ochii foarte albaştri scânteiau de sub sprâncenele blond închis, puternic arcuite; deasupra frunţii foarte înalte strălucea adunată podoaba splendidului ei păr blond-cenuşiu; nasul uşor coroiat şi buza inferioară mai cărnoasă, răsfrântă puţin, nu stricau ansamblul, dimpotrivă, fereau faţa ei de o armonie plicticoasă. Aşa trecea Toinette, păşind cu mişcări minunat de line - nici nu păşea măcar, plutea - înaltă ca un lujer, copilăresc de amabilă şi totuşi foarte mândră, în totul fiica Mariei Theresia, sora împăratului Josef, soţia regelui Franţei.

Înclina zâmbind capul, când spre o parte, când spre alta, trecea graţioasă şi mândră prin mulţimea curtenilor, ea, regina frumoasă, radioasă, tânără.

Dar gândurile care se zbăteau sub fruntea ei senină nu erau de fel plăcute. Dormise puţin. Participase la o serată a principesei Rohan, jucase, jucase mult şi pierduse mult. Desigur că contele Mercy şi abatele Vermond, consilierii, cu care mama ei a fericit-o, au şi aflat. O să-i facă reproşuri, probabil că vor raporta şi mamei ei, la Viena. Apoi, după pierderea asta, desigur că va sta prost cu banii şi o să

trebuie să-i ceară din nou lui Louis.

A fost multă lume la principesa Rohan, prea multă, şi unii care nici nu aveau ce căuta acolo, în această privinţă contele Mercy şi abatele chiar aveau dreptate. Era multă pleavă printre cei cu care şezuse şi jucase la o masă. Marchizii de Dreneux şi de la Vaupaliere, care ţinuseră cu schimbul banca, probabil că-şi atribuiseră singuri titlurile, iar *Mr.* Smith din Manchester era un parvenit de pe urma afacerilor cu India, un personaj foarte dubios; are dreptate, fără îndoială, ducele de Fronsac când afirmă că la aceşti domni dibăcia ţine adesea locul norocului.

Ar fi trebuit să termine la miezul nopţii. Asta şi voise, se şi sculase de la masa de joc. Dar pe urmă tot se lăsase convinsă de principele Charles, cumnatul ei, să se aşeze la loc şi să-şi recupereze pierderea. Abia atunci, după miezul nopţii, pierduse mult de tot. Dar fusese foarte pasionant; de ar fi să fie sinceră de tot, a fost minunat şi dacă cel mai plăcut lucru de pe lume este să câştigi sume foarte mari la joc, apoi să pierzi sume foarte mari este aproape tot atât de agreabil.

Dar nu mai trebuie să continue aşa, n-ar fi cuminte, are acum douăzeci şi unu de ani, nu mai poate fi atât de nechibzuită. Şi-a şi propus foarte serios să nu joace astă-seară. Va apărea în cercul prietenilor, că şi-ar râde de ea dacă nu s-ar duce, dar oricât se va strădui cumnatul Charles s-o convingă să-şi ia revanşa, oricât o va ironiza, ea va rămâne tare, nici o putere de pe lume n-are s-o poată aduce la masa de joc.

Ajuns în faţa apartamentelor reginei, cortegiul se destrămă. Toinette se lăsă dezbrăcată. Apoi, singură, foarte tânără, răsuflă adânc uşurată, se întinse, căscă zgomotos.

Avea acum trei ore până când va trebui să se lase din

nou îmbrăcată pentru cină. În acest răstimp era programată o consfătuire cu arhitectul Mique, cu care voia să discute temeinic noul aranjament al grădinilor din *Trianon*-ul ei. Se mai anunţase şi abatele Vermond; acesta venea desigur din însărcinarea mamei ei să-i facă morală. Abia de-i mai rămânea un ceas pentru odihnă. Nu, nu-l va primi pe abate, nici pe arhitect. O să doarmă, o să doarmă trei ore întregi, pentru a fi proaspătă seara, ca să poată rezista tentaţiei mesei de joc.

Era în dormitorul vast şi somptuos în care, după perdele grele şi preţioase, se vedea, imens, patul de gală. Şedea dezbrăcată, o femeie la douăzeci şi unu de ani, foarte sănătoasă, cu inima uşoară, cu un cap foarte frumos, de asemenea uşor, plină de dor de viaţă şi acum, foarte obosită. Privea cu aversiune la imensul pat de gală. Se gândea la ceremoniile care se desfăşurau dimineaţa şi seara în jurul acestui pat, când se scula şi când se culca, la doamnele aflate în serviciul ei, care îi ofereau pe rând, după o etichetă riguroasă, cămaşa, ciorapii, ligheanul de spălat, fiecare altceva, şi pentru fiecare trebuia să aibă o privire amabilă şi o vorbă amabilă, în timp ce o sută de ochi îi urmăreau fiecare mişcare.

În papuci, călcând în vârful degetelor, Toinette părăsi, cu un zâmbet şăgalnic, somptuosul ei dormitor. Alergă printr-unul din gangurile întunecate şi întortocheate de lângă dormitor, trecu în fugă prin altul, se descurcă bine prin labirintul uriaşei clădiri, alergă în una din numeroasele camere de serviciu; era o cameră nefolosită, acolo urma să doarmă o doamnă din serviciul ei, dacă Toinette va fi cumva însărcinată. Puţini doar ştiau de existenţa acestei camere, n-o putea bănui pe ea acolo. Toinette intră în fugă, trânti uşa, trase zăvorul. Scoase cămaşa, se culcă, complet

goală, pe patul strâmt, care nu avea nimic somptuos. Se întinse, căscă cumplit, se întoarse pe partea cealaltă, se încolăci. O cuprinse un somn adânc, minunat, fără vise, în timp ce în anticamera dormitorului ei o aşteptau arhitectul şi abatele.

Când Toinette apăru în apartamentele principesei Rohan, fu salutată ca întotdeauna de schelălăitul căţeilor şi de strigătele papagalului. Principesa nu se despărţea niciodată de căţeii ei, Chéri, Aimée şi Joujou şi suporta cu plăcere croncănitul papagalului ei pe nume Monsieur. *Les amants arrivent,* sosesc amanţii, obişnuia să strige papagalul, asta era tot ce învăţase; era teribil de bătrân, se spunea că apucase vremea regentului şi că, în acele timpuri, fusese crescut într-un vestit local rău famat al înaltei nobilimi, unde învăţase singurele cuvinte pe care le ştia.

Era târziu, musafirii erau toţi adunaţi la masa de joc, partida de faraon era în toi. Jocul nu se întrerupse. În cercul prietenilor ei, în „clica mov”, Toinette interzisese orice fel de ceremonie.

Principesa Rohan şi Gabrielle de Polignac, cele mai apropiate prietene ale Toinettei, îi ieşiră înainte. Gabrielle, cu vocea ei blândă, caldă, obosită spuse:

— Iată-te, Toinette.

Principesa Rohan însă îi făcu volubil reproşuri că nu venise mai curând; nici nu ştie ce a pierdut. Ochii ei spălăciţi aveau o expresie şi mai isterică decât de obicei. Povesti că a avut din nou o vedenie. Anunţat de urletele jalnice şi lătratul căţelului ei, Aimée, i se arătase unul din marii ei morţi. De data aceasta fusese cardinalul Richelieu şi ea vorbise cu el. Toţi sezisaseră prezenţa răposatului cardinal, pentru cei mai puţin sensibili purtarea celor trei

câini ai ei, teama cu care îl ocoliseră pe mort, cum se ghemuiseră şi-şi strânseseră coada, fusese un semn sigur. Şi papagalul amuţise, cu penele zbârlite. Ceru mărturia oaspeţilor ei.

— Cardinalul părea să fie într-adevăr printre noi, nu-i aşa, domnii mei? întrebă ea.

— Era agreabil şi lugubru, strigă de la masa de joc, cu glasul lui puternic, contele Jules de Polignac, soţul Gabriellei.

Iar marchizul de Vaudreuil confirmă:

— E cert că principesa a vorbit cu cardinalul... Dar - continuă el, ascunzându-şi ironia sub o îngândurare bine jucată - eminenţa moartă nu era nici pe departe atât de interesantă ca cea vie.

Ca şi restul „clicii mov”, Toinette zâmbea cu indulgenţă de ciudăţeniile principesei Rohan, de menajeria şi de viziunile ei. Totuşi, toată această aristocraţie pretins liber-cugetătoare se simţea în mod ciudat atrasă de viziunile principesei, se ocupa de ele, discuta spusele morţilor, iar în toate ironiile lor era un sâmbure de credinţă.

Principesa Rohan avea o faţă frumoasă, cam slabă, frământată, cu ochi mari şi pierduţi; în cuvintele şi gesturile ei era ceva arzător, fanatic. Soţul, pe care-l iubea cu patimă, o neglija în mod grosolan, iar ea se refugiase pe lângă morţi. Bogată şi înconjurată de câinii şi pisicile ei, dădea mari recepţii. Era în stare să spună lucruri uluitor de deştepte, îşi risipea banii şi timpul pentru prieteni, chiar şi societatea răutăcioasă de la Versailles şi Paris accepta ciudăţeniile ei cu o ironie binevoitoare.

Principele Charles o salută pe Toinette:

— Ai făcut bine, cumnată, că mi-ai urmat sfatul. Hai să-i dăm drumul, să ne luăm revanşa.

Principele Charles, cel mai tânăr frate al regelui, abia împlinise douăzeci de ani. În timp ce fraţii mai mari, Louis şi principele Xavier, erau excesiv de graşi, Charles, zvelt şi frumuşel, era un adevărat ştrengar, vesel, gata de orice poznă, participant binevenit la toate distracţiile lui Toinette, ba câteodată şi organizatorul lor.

Toinette aruncă o privire spre masa de joc, auzi clinchetul aurului, zgomotul surd al cărţilor aruncate pe masă, dar se stăpâni.

— Nu, astăzi nu joc. Am venit numai să privesc. Am avut o zi grea, slujba, recepţia ambasadorului... Dar tot am venit. Şi privi radioasă în jurul ei.

Nu putu însă suporta mult seducţia mesei de joc.

O luă pe după umăr pe prietena ei Gabrielle şi merse cu ea în micul cabinet alăturat.

Marchizul de Vaudreuil, cel mai de seamă dintre domnii „clicii mov”, şedea la oarecare distanţă de ceilalţi, pe o canapea, cu Diane de Polignac, sora contelui Jules, cumnata Gabriellei. Vaudreuil se gândi un moment să arunce o glumă amical-ironică celor două doamne care treceau încet, graţios înlănţuite, prin marele salon; dar ar fi fost o lipsă de gust. Renunţă deci şi se mulţumi să le urmărească lacom din ochi, cu un mic zâmbet în colţul gurii. În timp ce-şi continua cu vervă conversaţia cu Diane de Polignac, compară din nou, cu ochi de cunoscător, pe Toinette cu Gabrielle. Toinette era tânără, vioaie, veselă, pe faţă i se oglindeau - ca la copii - toate frământările; Vaudreuil constata, atras şi totodată aproape înfuriat, ca şi în alte rânduri, ce efect ciudat făceau pe faţa aceasta copilăroasă trăsăturile caracteristic habsburgice, buza de jos grea, nasul vulturesc. Gabrielle avea fruntea la fel de înaltă ca Toinette, dar ochii ei, foarte depărtaţi, păreau mult mai

albaştri sub sprâncenele negre; nasul cârn îi dădea un farmec deosebit, faţa tinerei femei de douăzeci şi opt de ani, cu ochii totdeauna parcă voalaţi de somn, strălucea albă sub cununa părului foarte negru. Nenumăraţii admiratori al Gabriellei vorbeau de „divina puritate” a acestei feţe şi Vaudreuil zâmbea, gândind la câte ascundea înfăţişarea ei angelică.

Toinette se aşează cu Gabrielle în cabinetul mic. Perdeaua care despărţea cabinetul de sala principală era dată deoparte, aşa încât ce se petrecea în cabinet putea fi văzut de afară. Toinette îşi păstră deci o figură calmă, zâmbind amabil. Dar gura zâmbitoare pronunţa cuvinte de nestăpânită amărăciune. Bine, dacă i se cerea, reuşea să aibă destulă înţelepciune să se abţină de la joc. Dar nu era ruşinos, ca ea, regina, să n-aibă nici un fel de libertate? Stânjenită la fiecare pas de o etichetă idioată, nu-i era îngăduit să facă ce-i place nici măcar în puţinele ei ore libere; nu dobândea decât reproşuri în schimbul tuturor eforturilor, al tuturor privaţiunilor pe care şi le impunea. Într-adevăr, orice pescăreasă din hale o ducea mai bine decât regina Franţei.

Gabrielle de Polignac mângâia cu duioşie braţul frumos şi mâna lungă, frumoasă, foarte albă, a Toinettei.

— Ai vrea să schimbi cu o pescăreasă? întrebă ea cu vocea-i leneşă, gravă.

Toinette râse tinereşte, copilăreşte.

— Ce idei îţi mai vin, Gabrielle!

De unde şedeau, îl vedeau pe Vaudreuil. Tot mai stătea de vorbă cu Diane de Polignac. Cumnata Gabriellei avea o faţă slabă, smeadă, cu nas ascuţit, era mai curând urâtă, dar cu mult mai deşteaptă, nu numai în neamul Polignac, ci în toată „clica mov”.

— De ce s-o fi ocupând atât de ea? întrebă Toinette.

Gabrielle nu-i răspunse, ochii ei mari treceau încet de la Vaudreuil la Diane. Toinette ştia, toată lumea ştia că Vaudreuil era amantul Gabriellei, dar aproape niciodată cele două femei nu vorbeau de asta. Astăzi, pe neaşteptate, Toinette întrebă:

— Şi tu nu eşti niciodată geloasă, Gabrielle?

Gabrielle, mereu cu ochii la Vaudreuil şi Diane, mângâia încet şi mai apăsat braţul Toinettei.

— Nu ţin la nimeni decât la tine, Toinette.

— Dar, într-adevăr, de ce vorbeşte numai cu Diane? mai întrebă odată Toinette.

După o scurtă tăcere, Gabrielle răspunse:

— Cred că are necazuri. Faţă de noi se ascunde, e prea mândru; cu Diane poate vorbi de ele, pentru că ea nu e frumoasă.

Toinette ştia care erau necazurile la care făcea aluzie Gabrielle. François Vaudreuil era bogat, dar banii i se topeau între degete. Diane de Polignac sugerase că Toinette să reînvie o veche funcţie de curte, funcţia de „intendent al spectacolelor şi distracţiilor reginei”. Toinette avea nevoie de un astfel de intendent, iar marchizul de Vaudreuil era indicat ca nimeni altul pentru asemenea slujbă, care de altfel reprezenta şi o leafă importantă.

Antoinette rămase pe gânduri. Numirea lui Vaudreuil ar încărca bugetul ei cu alte şaizeci de mii de livre anual. Louis şi ministrul de Finanţe Necker vor face mutre acre; şi consilierii ei austrieci, ambasadorul Mercy şi abatele Vermond, îi vor face noi reproşuri, cât de nespus de costisitoare este prietenia ei cu Gabrielle. Ciudăţenia era că Gabrielle nu-i cerea niciodată nimic pentru sine; ea nu avea nevoi. Când Toinette o descoperise, şi fusese imediat

cucerită de extraordinara gingăşie a acestei feţe blânde, Gabrielle era săracă, atât de săracă încât cea mai mare parte a anului şi-o petrecea în jalnicul, mizerul ei conac dintr-un fund de provincie şi nu putea să-şi permită să vină decât de două-trei ori pe an la Versailles, să se arate la Curte. Dar Gabriellei nu-i păsa de această sărăcie şi Toinettei i-a trebuit multă străduinţă şi şiretenie ca s-o convingă să primească banii care să-i permită să trăiască cu ai ei la Versailles. Nu-i vorbă, era o familie numeroasă şi flămândă familia de Polignac şi, pe cât de modestă era Gabrielle în ceea ce o privea pe dânsa, nu putea refuza când soţul ei, contele Jules, şi sora lui, Diane, insistau că ea să vorbească prietenei despre nevoile familiei. Atunci mergea în cele din urmă la Toinette, cu faţa blândă, indolentă, niţel îmbujorată, cu ochii somnoroşi tulburători, mai mari şi mai feciorelnici decât de obicei, şi dădea a înţelege că ai ei sunt iarăşi la strâmtoare. Pentru Toinette era însă de nesuportat ideea că undeva, în preajma Gabriellei, s-ar putea ivi necazuri băneşti, şi era pentru ea un sentiment deosebit, o plăcere extraordinară să-şi poată consola prietena, ajutându-i rudele. Deunăzi Mercy făcuse socoteala că în felul acesta revărsase asupra neamului Polignac rente de peste o jumătate de milion de livre anual. Era uşurinţă şi risipă. Dar putea ea răbda ca cifre searbăde să-i tulbure singura fericire a vieţii, prietenia cu Gabrielle?

— Ai dreptate, trebuie să facem ceva pentru prietenul nostru François, dar nu va accepta dacă îl voi ruga să devină intendentul meu. E teribil de orgolios.

— Dacă oricine altul i-ar propune aşa ceva, ar refuza cu dispreţ. Numai dumneata poţi vorbi cu el, Toinette.

Între timp, Vaudreuil se despărţise de Diane şi străbătea acum sala de-a curmezişul, venind spre cabinet. Nimeni

altul n-ar fi îndrăznit să tulbure conversaţia intimă a reginei cu prietena ei, dar el o făcu cu o dezinvoltură neglijentă. Se aşeză lângă doamne şi spuse că o admiră pe Toinette că se poate abţine atât de mult şi de consecvent de la joc.

În fond, el, François Vaudreuil, era cel care conducea „clica mov". În saloanele de la Versailles şi de la Paris, principele Charles trecea drept sufletul acestui cerc; Vaudreuil însă îl îndruma pe principe. O făcea cu înţelepciune, principele nici nu băga de seamă şi nici alţii, el rămânea în umbră. Dar, cu sau fără voia lui, Vaudreuil atrăgea atenţia asupra sa. Faţa masivă, puternică a acestui bărbat de treizeci de ani, cu gura voluptoasă şi obraznică, cu ochii căprui, întunecaţi, sub sprâncenele negre şi foarte stufoase, fruntea îndrăzneaţă, frumos boltită, dădeau o puternică impresie de virilitate. Vaudreuil era interesat de chestiuni culturale, se împrietenise cu aproape toţi scriitorii de seamă din Paris; la reprezentaţiile de amatori ale înaltei aristocraţii, el era artistul cel mai bun şi cel mai căutat. Nenumărate zvonuri erau legate de numele lui. Până departe de Paris se spunea că, dintre bărbaţii Franţei, cel mai mult aprind închipuirea femeilor artistul Lekain, scriitorul Beaumarchais şi marchizul de Vaudreuil.

— Ai dreptate, François - zise Toinette - este de mirare că nu joc. Distracţiile noastre sunt atât de monotone, încât nu-ţi rămâne altceva decât jocul. Serbările şi reprezentaţiile mele îmi par şi mai puţin reuşite decât cele pe care le-am văzut în copilărie la *Schönbrunn*. Buna *madamme* de Campan nu prea are idei, şi *madame* de Lamballe nici atât. Tocmai vorbeam despre aceasta cu Gabrielle. Vreau să creez din nou funcţia de intendent... încheie ea curajos, pe un ton indiferent.

Vaudreuil şedea lângă ele, indolent, elegant, dar

sprâncenele sale stufoase parcă se încruntaseră. Privea pe rând la cele două doamne şi era de mirare câtă brutalitate se arăta deodată pe faţa lui. Ochii căprui se întunecaseră înspăimântător, sprâncenele stufoase ameninţau violent; Vaudreuil era temut din pricina neaşteptatelor şi violentelor sale explozii de mânie.

Gabrielle se sculă grăbită:

— Cred că ar trebui să mă mai duc dincolo, pe la ceilalţi.

Şi se depărtă.

— Într-adevăr, François - zise Toinette, când rămaseră singuri - am nevoie de un intendent, asta o s-o recunoşti. Şi nu există altul decât dumneata pentru această funcţie.

Cine ar fi aruncat din sala principală o privire în micul cabinet, l-ar fi zărit pe Vaudreuil şezând într-o poziţie impecabilă în faţa reginei, cufundat într-o conversaţie respectuos-galantă. Toinette însă vedea ce furtuni de patimi răscoleau faţa marchizului, deşi el se străduia să zâmbească. Îl cunoştea bine pe François. Relaţiile lor erau complicate şi pasionante. Louis era bărbat numai cu numele; un defect fizic îl împiedicase să consume căsătoria. Defectul ar fi putut fi înlăturat printr-o operaţie simplă, un fel de circumcizie; dar tânărul Louis, greoi şi inhibat, refuza să se supună acestei operaţii. Toinette era măritată de şase ani cu el. Sub privirile interesate ale întregii Europe, cu ceremonii solemne, împărăteasa Maria Theresia şi bătrânul rege Louis i-l aduseseră pe Dauphin la pat, dar asta fusese totul. În aceşti şase ani nu se mai întâmplase nimic. Poporul francez, plin de un profund respect faţă de regele uns de Dumnezeu, dădea vina pe Toinette, care rămăsese datoare ţării un moştenitor al tronului. Doamnele din hală, pescăresele, cântau versuri grosolane, porcoase, de batjocură, literaţii răspândeau epigrame elegante şi

obscene. La Curte însă, şi îndeosebi în cercul „clicii mov”, lumea era lămurită. Galanteriile domnilor deveneau mai insistente, mai semnificative, iar răsfăţatul Vaudreuil îşi propusese ţinta ambiţioasă să se culce cu regina Franţei, cu fiica cezarilor. Toinette, cu simţurile încă adormite accepta cu plăcere omagiile bărbaţilor, flirta cu zel şi complimentele pricepute şi obraznice ale lui Vaudreuil îi stârneau curiozitatea faţă de un bărbat care se deosebea atât de mult şi de favorabil de Louis. Tolera mâinile sale mângâioase, tandreţea sa rafinată, îi permitea multe, dar nu se culca cu el. La rugăminţile şi pretenţiile lui, când blânde, când violente, dădea un singur răspuns: e ferm hotărâtă să nască regelui Franţei un *dauphin* legitim, nu se expune pericolului să aibă un copil de la altul.

Între prietenii lui Vaudreuil, nu era unul care ar fi refuzat să devină intendentul reginei. Pentru el propunerea asta venea ca o lovitură. Ochii lui frumoşi, întunecaţi, periculoşi, o măsurau de sus până jos pe Toinette. Ea vedea ce efort îl costă să-şi păstreze zâmbetul politicos şi trebui să-şi aducă aminte cum într-un rând, fiind supărat, i-a sărutat mâna în public, strângându-i-o totodată atât de brutal la încheietură, încât rămăsese mai multe zile cu o dungă roşie-vânătă.

— Dumneata vrei să scapi de mine cu o rentă? întrebă în surdină, cu vocea lui profundă şi modulată. Cu o pomană? Ăsta-i blestematul dumitale orgoliu habsburgic. Dar aşa nu-mi scapi. Nu vreau postul dumitale de intendent, Toinette, eu vreau cu totul altceva.

Ce spunea el suna amar, batjocoritor, ameninţător, suna excitant.

— Fii rezonabil, François - îl rugă ea. Care-i folosul dacă într-o zi nenorociţii tăi de creditori te vor obliga să te declari în încetare de plăţi? Singurul rezultat va fi că dumneata nu

vei mai fi primit la Versailles şi eu nu te voi mai putea vedea.

— Atunci o să trebuie să mă vizitezi la Gennevilliers, tot o să-mi lase vreo moşioară.

— Dar asta-i nebunie! se supără Toinette. Îţi spun că sunt ferm hotărâtă să numesc un intendent. Dacă nu accepţi dumneata slujba, o va accepta Besenval, sau d'Adhémar, sau mai ştiu eu cine. Şi sunt toţi nişte cârpaci.

— Ascultă, Toinette, îţi regizez cu plăcere o reprezentaţie sau dacă vrei o serbare. Dar renunţă la ideea cu slujba.

— Eşti îngrozitor de închipuit, François. Dumneata, marchizul de Vaudreuil, nu accepţi nici un dar de la regina Franţei, regina, în schimb, să accepte ceva de la dumneata. Te rog - continuă ea insistent şi, fără să ţină seama de cei care o puteau vedea de alături, se aşează ceva mai aproape de el - acceptă slujba, ajută-mă.

În chestiile băneşti, Vaudreuil era de o grandioasă nepăsare. Totdeauna avea bani de undeva, un François Vaudreuil fără bani nici nu era de închipuit. Într-adevăr, nu ţinea să aibă slujba pe care Toinette voia să i-o impună. Dar era tare frumoasă cum se străduia să-l convingă, o dorea.

— Bine, Toinette. O să mă mai gândesc. Poate devin intendentul spectacolelor şi distracţiilor dumitale. Dar îţi spun de pe acum: dacă preiau slujba, trebuie să-mi dai mână liberă. Dacă voi propune pe unul din literaţii mei, Chainfort ori Marmontel, ori Beaumarchais, să nu-mi spui: „Nu pot să-i pretind lui Louis să accepte aşa ceva". Îţi atrag atenţia, când voi fi intendentul dumitale, spectacolele şi serbările vor arăta altfel decât acuma. Şi grăsunul o să mârâie.

— Nu-ţi permit - zise Toinette - să-l numeşti pe rege „grăsunul", dar zâmbea.

O conduse înapoi în sala principală. *Les amants arrivent*, cârâi papagalul Monsieur. Dar nimeni nu-i dădu atenţie, lumea era obişnuită cu cârâitul lui.

Principele Charles strigă de la masa de joc:

— Te-ai arătat destul de statornică, cumnată. Nu mai fi atât de înfiorător de virtuoasă.

Şi, deoarece ea şovăia, continuă să insiste:

— Tot trebuie să mă duc după bani la Louis cel sever. Dacă ai ghinăˡ, o să-i cer bani şi pentru tine.

De la masa de joc se auzeau clinchetul dulce şi discret al aurului şi glasurile în surdină ale jucătorilor. Toinette se apropie încet. Principele Charles şi Jules de Polignac săriră de îndată să-i facă loc. Toinette tot mai şovăia, dar lupta ce se dădea în ea i se oglindea pe faţă.

— Luaţi locul meu, *madame* - o îndemnă contele Jules - mi-a adus noroc.

— Eu mizez acum pentru dumneata - strigă principele Charles - pentru început douăzeci de ludovici.

— Ia mai încetează cu glumele dumitale, Charles, răspunse Toinette.

Dar se apropie şi mai mult de masă, aşteptând încordată rezultatul. Charles câştiga, erau acum o sută de ludovici.

— Sunt banii dumitale, cumnată, zise el uşuratic.

— Nu, nu, răspunse Toinette. Apoi, ezitând, spuse: Dar poţi să-mi împrumuţi cincizeci de ludovici. Eu nu am luat nimic cu mine, ca să nu cad în ispită.

Se aşează la masă şi începu să joace.

După ce jucară o bucată de timp, principesa Rohan strigă deodată:

— Câinii, uitaţi-vă la câini!

De fapt, cu câinii nu părea să se întâmple nimic deosebit.

ˡ Ghinion, nenoroc.

Schelălăiau niţel, dar asta o făceau des. Principesa Rohan, în schimb, avea privirea fixă, toată faţa crispată, pierdută.

— Nu vedeţi nimic? întrebă ea cu o voce strangulată, ca de frica morţii.

— Zece de pică, zise Toinette.

— Dar mai lăsaţi odată jocul vostru! strigă Diane.

Gabrielle o întrebă încet şi amabil:

— Cine-i de data asta?

— Dar n-o vedeţi? şopti cu violenţă principesa Rohan. Nu vedeţi că este Adrienne[1]?

Adrienne fusese o mare artistă a epocii ce abia trecuse, cea mai mare artistă a vremii ei. Deşi blândă şi liniştită, avusese o existenţă agitată, fiind în cele din urmă ucisă de o rivală din aristocraţie, iar arhiepiscopul de Paris nu îngăduise să i se facă moartei o înmormântare onorabilă. Nenumărate pamflete apăruseră în vremea aceea, dintre care unul deosebit de vestit, care răscolise toată Franţa şi Europa, scris de Voltaire.

Era limpede că despre această Adrienne vorbea principesa şi deşi cei mai mulţi dintre cei aflaţi în sală luau cele sfinte în râs şi nu credeau în Dumnezeu, crezură totuşi puţin în prezenţa răposatei Adrienne. Îi trecu un fior. Ducele de Fronsac întrebă în şoaptă:

— Şi ce spune răposata?

Iar o doamnă, niţel cam speriată, întrebă:

— E foarte îndârjită împotriva noastră?

— Nu este nici îndârjită - îi informă principesa Rohan - nici răzbunătoare, este mai curând tristă.

— Dar ce spune? insistă Gabrielle.

— E tristă pentru noi, răspunse principesa Rohan. Spune că ce a început prost n-o să se termine bine.

---

[1] Adrienne Lecouvreur (1692-1730), mare tragediană franceză.

Se făcu o scurtă tăcere. Apoi se auzi glasul principelui Charles:

— Cred, doamnelor şi domnilor, că acum putem continua jocul.

— Zece de pică, zise Toinette, şi jocul continuă.

În ziua următoare, la *lever*[1] Toinette concedie şi mai iute ca de obicei pe doamnele de serviciu. Ele se depărtară respectuos, cu mutre acre şi şoapte indignate. Patruzeci şi două de doamne o ajutaseră pe Toinette la *lever,* alte o sută şi unsprezece îi prezentaseră omagiile lor; pentru ele toate, deşi făceau parte din floarea aristocraţiei, Toinette nu acordase decât exact nouăsprezece minute. Pentru croitoreasă - şi nimeni nu se îndoia că Toinette se pregătea acum de o conferinţă cu croitoreasa - pentru croitoreasă o să aibă din nou disponibil două-trei ore. Şi Rose Bertin nici nu avea acces oficial la apartamentele regale şi trebuise să se sucească în fel şi chip ceremonialul ca să i se poată permite accesul în una din „camerele de serviciu”.

Când doamnele se gândeau la aceste „camere de serviciu” se îndârjeau şi mai rău. Cine ştie câte astfel de „Camere de serviciu” îşi aranjase Toinette în labirintul uriaş şi incontrolabil al palatului de la Versailles şi cine ştie ce se întâmpla în aceste „camere de serviciu”? Circula o poveste cu colonelul gărzii elveţiene, bătrânul, bravul Besenval, care făcea doar şi el parte din „clica mov” şi nu era chiar uşă de biserică. Fusese vorba de împiedicarea unui duel între doi tineri domni focoşi din „clica mov”, şi Toinette îl invitase pe colonel la ea. Fusese condus printr-un coridor pe

[1] Atât trezirea şi îmbrăcatul (*le lever*) cît şi culcarea regelui sau reginei pentru somnul de noapte (*le coucher*) se desfăşurau cu solemnitate şi fast deosebit.

o scară în sus, prin alt coridor pe o scară în jos şi în tot Parisul nu se putea găsi o cameră atât de izolată şi de ascunsă cum era „camera de serviciu” în care Toinette îl primise în cele din urmă.

Toinette plecase într-adevăr răsuflând uşurată de la *lever* şi trecuse într-una din „camerele de serviciu”. Acum stătea de vorbă cu Gabrielle şi cu croitoreasa Bertin. Era într-o dispoziţie strălucită. În noaptea aceea câştigase la joc. Când pierdea, era din vitregia sorţii, când câştiga era meritul ei personal şi o confirmare din partea destinului. De aceea era azi mai vioaie şi mai bine dispusă decât de obicei. Constată cu plăcere în oglindă că lipsa de somn nu dăunase frumuseţii ei. Fu foarte binevoitoare cu Rose Bertin.

Rose Bertin arătă celor două doamne toate comorile pe care le adusese. Un val de dantele, pălării, panglici, pene, mănuşi, evantaiuri, stofe, zorzoane şi bijuterii de tot felul se revărsă în mica încăpere şi fu multiplicat de zeci de ori de numeroasele oglinzi. Toinette şi Gabrielle, animate şi vesele, răscoleau prin costisitoarele nimicuri, iar Bertin, mică, grăsuţă, cu o faţă deşteaptă, rotundă şi cârnă, de ţărăncuţă, care contrasta amuzant cu gustul ei monden şi suprarafinat, le sfătuia cu pricepere. Petrecură două ore plăcute.

În anticameră aşteptau între timp abatele Vermond şi arhitectul Mique. De fapt, Antoinette trebuia să-l primească întâi pe abate. Dar convorbirea cu arhitectul o atrăgea mai curând şi nu voia să-şi strice bună dispoziţie prin convorbirea, cu siguranţă dezagreabilă, pe care trebuia s-o aibă cu trimisul mamei ei.

Arhitectul Mique intră şi de îndată se adânciră în planuri şi devize.

Toinette pusese toată inima în reconstrucţia palatului ei *Petit Trianon* şi a grădinilor sale. Din clipa când văzuse pentru prima dată clădirea aceasta de o graţie severă, hotărâse - avea atunci cincisprezece ani - ca acest palat alb, simplu, minunat, să-i aparţină ei. Pretutindeni în altă parte ea trebuie să se supună etichetei; această casă va trebui să se supună voinţei ei. Aici, în *Petit Trianon*, voia să nu mai fie regina Franţei, ci Toinette, o femeie tânără care trăieşte cum îi place.

De aceea, imediat după ce Louis devenise rege, îi ceruse să-i dăruiască acest palat şi începuse să-l reconstruiască şi să-l instaleze pe gustul ei. Prin tot felul ei de a fi, era întru totul de acord cu tendinţa nouă, care respingea fastul generaţiei trecute şi prefera linia simplă, imitată după antichitate. Era o simplitate elegantă, rafinată şi era costisitor să dai soliditate unor lucruri aparent fragile. Toinette însă ţinea foarte mult să reconstruiască *Trianon*-ul ei după aceste principii iar arhitecţii, pictorii, grădinarii, băgară îndată de seamă că au de-a face cu o femeie care ştia foarte bine ce voia. Toinette avea idei, controla totul, nu accepta nici o abatere de la planurile pe care şi le făcuse, îşi impunea părerile faţă de artişti, iar majoritatea sfaturilor ei erau bune.

Clădirea era gata. Venise acum rândul grădinilor. Toinette detesta fastul rigid al parcurilor trase cu compasul, ce înconjurau palatul de la Versailles; aici voia natură, o grădină engleză model. Într-un spaţiu foarte restrâns, grădina trebuia să cuprindă tot ce cuprindea „natura”, un râu, insule, păduri, copaci, flori, o vale, un deal şi, bineînţeles, un cătun cu ţărani adevăraţi şi vite adevărate, cu o moară, un grajd de vaci şi o piaţă pentru serbările satului.

Acum Toinette se cufundă în amănuntele planului.

— Păcat - se întrerupse ea brusc - că nu este încă gata modelul pe care mi l-aţi promis.

Monsieur Mique se scuză că nu e vina lui, dar că banii pentru model încă n-au fost aprobaţi. Toate lucrările pregătitoare ar putea fi mult mai avansate dacă nu s-ar ivi mereu noi dificultăţi cu aprobarea fondurilor.

Toinette se indignă, puse imediat să fie chemat *monsieur* d'Angivillers, intendentul construcţiilor regale. În timp ce-l aşteptau, continuă, amabilă şi interesată, convorbirea cu arhitectul. Dar, de cum sosi intendentul, deveni pe loc suverana mâniată. I-ar fi deosebit de recunoscătoare, declară ea cu o amabilitate ironică, dacă ar vrea s-o lămurească pentru care motiv nu sunt executate ordinele ei. În faţa politeţii ei reci, intendentul păli.

— Mi-am permis în mai multe rânduri să atrag atenţia, cu tot respectul şi devotamentul, că bugetul meu este epuizat. Am dispoziţii severe să nu plătesc noi sume decât cu aprobarea expresă a domnului ministru de Finanţe. *Monsieur* Necker n-a dat deocamdată această aprobare.

— În chestia asta hotărăşte numai *monsieur* Necker - se interesă Toinette - sau poate şi regele?

Şi apoi se răsti la intendent, fără să ridice glasul, dar pe un ton care nu admitea contrazicere:

— Pregătiţi imediat sumele cerute.

Monsieur d'Angivillers se înclină şi plecă.

— Vedeţi, *monsieur* - zise Toinette şi zâmbi bucuroasă - totul e foarte simplu. Trebuie doar vorbit limpede, franţuzeşte.

Acum, însă, nu mai avea încotro, acum trebuia să înghită şi convorbirea cu abatele Vermond. Îl concedie cu regret pe arhitect şi porunci să fie introdus abatele.

Vermond era nemulţumit că Toinette nu-l primise de loc ieri şi că astăzi îl lăsase să aştepte atât de mult şi, deşi îşi dă silinţă, nu reuşea să-şi ascundă supărarea. Abatele Vermond provenea dintr-o familie modestă; printr-o întâmplare norocoasă, superiorii lui îl recomandaseră tocmai pe el împărătesei Maria Theresia ca educator al fiicei sale. La Viena, Vermond dobândise nu numai aprecierea bătrânei împărătese, dar şi încrederea, amestecată ce-i drept cu aversiune, a tinerei sale eleve. Rămăsese şi la Versailles consilierul Toinettei, iar mama ei ţinea ca regina să nu întreprindă nimic de seamă fără să se fi sfătuit în prealabil cu abatele.

Funcţia acestuia nu era uşoară. Toinette nesocotea glumind dojenile lui prudente.

— Vine ea vremea - cam aşa răspundea ea - când o să mă fac înţeleaptă, domnule abate, dar până atunci lasă-mi distracţiile mele.

În fond, trebuia să se mulţumească să corecteze franceza ei defectuoasă şi să raporteze fidel la Viena, împărătesei, de toate isprăvile pe care le făcea acest copil drag şi, din păcate, atât de uşuratic.

Dar funcţia lui îi aducea şi oarecare satisfacţii. Ştiuse să răspândească cu modestie şi abilitate zvonul că de fapt Toinette ar fi adevărata regentă a Franţei şi că el o conduce pe Toinette. Mulţi îl credeau, în jurul lui se adunase o micuţă curte şi adesea se bucura constatând că el, feciorul negustorului Vermond din Sens, vedea la *lever*-ul lui o mulţime de demnitari care-i supuneau respectuos tot felul de doleanţe.

Bineînţeles că poziţia abatelui Vermond avea şi părţile ei slabe. Tânărul rege Louis, altminteri atât de binevoitor, nu-l putuse suferi din clipa când îl văzuse. Abatele fusese

recomandat Curţii de la Viena de preşedintele de Consiliu Choiseul, făcea parte din partidul acestui politician şi, fără să vorbească vreodată de aceasta, Louis nu se putea dezbăra de bănuiala că tatăl său, *Dauphin*-ul[1], fusese înlăturat de oamenii lui Choiseul. *Dauphin*-ul murise în împrejurări ciudate, se vorbea că fusese otrăvit şi Louis socotea că foarte posibil ca abatele Vermond să fi participat la complot. În orice caz, abia ajuns la putere, îl concediase pe Choiseul şi-l înlocuise cu Maurepas, iar abatelui Toinettei îi arăta cu orice prilej antipatia lui. Nu-i vorbea niciodată şi dacă abatele n-ar fi avut în Maria Theresia un protector puternic, desigur că Louis l-ar fi îndepărtat de mult.

Abatele, foarte urât, cu o gură imensă, cu dinţi galbeni, neregulaţi, venise astăzi cu geanta cu acte. Toinette o vedea cu neplăcere, de obicei nu ieşeau de acolo lucruri plăcute. Deocamdată Vermond nu deschisese geanta, ci făcea conversaţie. Se aplecă asupra planurilor *Trianon*-ului care mai rămăseseră pe masă, se arătă interesat, lăudă inventivitatea Toinettei şi gustul ei.

Ea ştia însă că e ranchiunos, totdeauna jignit şi că desigur nu-i iertase că-l lăsase să aştepte. Într-adevăr, curând o întrebă îngrijorat dacă nu cumva aceste noi lucrări nu sunt foarte costisitoare, iar când Toinette îi răspunse doar cu o ridicare din umeri mândră şi uşuratică, el îi atrase atenţia asupra faptului că la Paris se vorbeşte foarte mult despre risipa ei. Ea îi răspunse nevinovată:

— Scumpe abate, arată-mi pe cineva pe socoteala căruia nu se vorbeşte.

Şi-i zâmbi provocator; poate că se gândea la clevetirile

[1] Pronume devenit titlul moştenitorului prezumtiv al coroanei Franţei. Ocupa primul rang onorific în stat, după rege. Sub Ludovic al XIV-lea era numit „*Monseigneur*”.

despre otrăvirea socrului ei, *Dauphin*-ul, răposat întru Domnul.

Dar astăzi Vermond, simţindu-se tare, căci avea într-adevăr în geantă un document de natură să dea greutate cuvintelor sale, îndrăzni să facă un pas mai departe. Dacă n-ar fi decât regina Franţei, îi arătă el, ar avea într-adevăr dreptul să dispreţuiască bârfelile. Dumnezeu însă i-a impus sarcina grea şi binecuvântată de a fi legătura dintre cele două mari case domnitoare catolice ale lumii, dintre Habsburg şi Bourbon. Chiar şi la cele mai nevinovate acţiuni ale ei trebuie să ia în consideraţie consecinţele pe care acestea le pot avea asupra politicii preasfintei maiestăţi, mama ei, împărăteasa. Parisul vorbeşte tot mai ostil de „străină", teancul pamfletelor ce apăr împotriva „austriecei" creşte fără încetare. Cu o mirare încântător jucată, Toinette arătă că nu se gândise chiar niciodată la faptul că, mutând din loc câţiva copaci la *Trianon*, ar putea stârni Parisul şi jena politica habsburgică. Dar, iată, ea nu se pricepe la politică. Şi întrebă dacă cumva abatele o sfătuieşte să renunţe acum definitiv la *Petit Trianon.*

De fapt, Vermond ar fi vrut să fie sever, dar nu îndrăznea. În două rânduri, cu prilejuri asemănătoare, amenințase cu demisia. A doua oară, puţin lipsise să-l lase să plece. Şi a fost penibil cât a trebuit să se sucească şi să se învârtească până a aranjat lucrurile. Nu avea o viaţă uşoară, Dumnezeu îl pusese la grea încercare. Blestematul ăsta de rege tânăr nu se pricepea să-i aprecieze meritele şi căuta doar un pretext să-l dea afară. Iar regina, tânără, drăguţă, pe care i-ar fi făcut atâta plăcere s-o ducă pe drumul cel drept, era din nefericire roabă nesocotinţei şi viciată de mediul ei cinic. Când era vorba de plăcerile ei, putea fi deosebit de încăpăţânată, ceea ce se întâmpla şi acum. Nu-i rămânea

decât să bată în retragere. Din gura lui imensă şi rea, cu dinţii neregulaţi, ieşiră cuvinte împăciuitoare. Declară că nu voise să-i dea decât sfaturi generale, în spiritul indicaţiilor mamei ei; de altfel îi dorea din toată inima ca micul ei palat să-i reuşească atât de frumos cum şi-l visa.

Apoi scoase într-adevăr, nu fără bucurie răutăcioasă, din temuta geantă, un document.

— Am onoarea - declară el foarte oficial - să vă predau iarăşi o scrisoare a maiestăţii-sale, mama dumneavoastră. Şi îi predă plicul sigilat.

Toinette se temea de asemenea scrisori. Ştia că mama ei o înconjurase cu un serviciu de spionaj şi că orice făcea se raporta pe cea mai scurtă cale împărătesei. Viena îi cunoştea escapadele, toaletele, coafurile, balurile, flirturile, pierderile la joc, tot ce o amuza, şi o năpădea cu o ploaie continuă de sfaturi şi reproşuri amabile sau severe.

Toinette îi purta un adânc respect mamei sale; printre toţi oamenii în viaţă, Maria Theresia îi părea nu numai cea mai mare în rang, dar şi cea mai de seamă. Ce-i scria era înţelept, just şi venea din inimă. Toinette se temea de mama ei, o preţuia, o iubea. De multe ori se simţea părăsită la Versailles, vândută şi trădată, înconjurată de ostilitatea străinilor şi a etichetei. Era convinsă că singurul om în care putea să aibă încredere absolută era mamă-sa. Luă, plină de sentimente contradictorii, scrisoarea din mâna lui Vermond, rupse sigiliul şi, înainte de a o citi, parcurse cu privirea scrisoarea. Prima parte era de mâna secretarului, în a doua însă recunoscu scrisul mamei ei. Această scrisoare avea să-i comunice desigur ceva de seamă.

Citi. Întâi încet. Apoi nu se putu stăpâni şi parcurse sfârşitul scrisorii. Fu surprinsă. Citi încă o dată conştiincios toată scrisoarea. Lăsă foaia din mână, privi pierdută

înaintea ei, cu faţa tulburată, dusă pe gânduri.

Conţinutul scrisorii o speria şi o bucura totodată. Anunţa sosirea fratelui ei, Josef[1], împăratul roman. Josef, suveranul talentat, omul cu idei înaintate, deocamdată coregent al Mariei Theresia, dar a cărui înscăunare o aştepta cu speranţă şi cu teamă toată Europa. Josef, de a cărui frumuseţe bărbătească şi inteligenţă povestise de nenumărate ori prietenilor ei. Josef, veşnicul dascăl, care o certa şi o ironiza încă de pe când era copilă, pentru prostia ei şi care îi trimitea acum, la câteva luni odată, scrisori nemulţumite, pline de reproşuri sarcastice. Josef, Seppl, la care Toinette privea plină de dragoste, respect, sentiment de vinovăţie şi ciudă.

În orice caz, venirea strălucitului ei frate va consolida poziţia ei la Versailles. Când se va vorbi după aceea la Paris de Habsburgi, se vor gândi mai mult la Josef, intelectualul cu idei avansate, de o modestie burgheză, decât la Toinette, femeia risipitoare şi ahtiată după plăceri. Pe de altă parte, o să aibă explicaţii penibile cu el. În scrisorile lui o tratează ca pe o fetiţă oare nu şi-a învăţat lecţiile; de fapt, are adesea dreptate, este nesuferit de deştept şi în fond se gândeşte doar la interesele ei. E extraordinar şi insuportabil şi ea ştie dinainte că felul lui tăios şi batjocoritor o va irita cumplit.

Ridică ochii spre abate, care o observă cu un rânjet

---

1 Iosif al II-lea, născut Joseph Benedikt August Johann Anton Michael Adam în Casa de Habsburg-Lothringen, (n. 13 martie 1741, Viena - d. 20 februarie 1790, Viena) a fost împărat al Sfântului Imperiu Roman între anii 1765-1790. A fost, de asemenea, rege al Ungariei, Boemiei etc. A fost primul fiu al împărătesei Maria Terezia şi al soţului acesteia, împăratul Francisc I, cooptat la conducerea Ţărilor Ereditare Habsburgice după moartea tatălui său în anul 1765. Coregenţa a încetat de-abia la moartea mamei sale, în anul 1780.

amabil.

— Cunoaşteţi conţinutul scrisorii, domnule abate?

— Da, *madame.*

— Oare regele cunoaşte ştirea? continuă ea să întrebe.

— Cred că încă nu, răspunse abatele. Cred că va fi înştiinţat abia mai târziu. Slăvitul dumneavoastră frate, *madame*, vine incognito. Socot că nu vine în misiune oficială. Şi abatele rânji şi mai amabil.

Pe Toinette o trecură deodată fiorii. Dacă Josef nu venea în misiune oficială, ce rost putea să aibă vizita lui la Versailles? E clar că unul singur. E clar că o privea în modul cel mai direct. Sigur că era aşa. Josef îl va convinge pe Louis să accepte în sfârşit să i se facă acea mică operaţie, în urma căreia va putea să-şi îndeplinească îndatoririle conjugale în interesul caselor de Habsburg şi Bourbon. Asta nu era o misiune oficială, asta era o misiune particulară, era cea mai importantă, cea mai sfântă misiune din câte există.

Josef reuşea de obicei în ce-şi propunea; chiar mamei, celui mai puternic om din lume, Josef ştiuse să-i impună anumite lucruri. Desigur că Josef va reuşi să-l convingă pe Louis, şovăielnic şi nesigur cum era, să accepte să fie înlăturată piedica. Şi apoi, apoi ea va naşte ţării moştenitorul pe care i-l pretindea. Atunci va fi făcut tot ce pot cere de la ea Habsburgii, Bourbonii şi Dumnezeu. Atunci va fi cu adevărat regina. Atunci va fi liberă şi va putea trăi după voia ei.

Un val de imagini ameţitoare o năpădi pe Toinette. Se reculese.

— Vă mulţumesc, domnule abate, spuse ea foarte demnă. Veţi înţelege, desigur, că după primirea unei astfel de ştiri doresc să rămân singură.

Iar abatele se retrase, foarte respectuos, stăpânindu-şi

rânjetul.

Louis şedea în faţa unei mese mici, în biblioteca sa. Era locul lui preferat din tot palatul. Şezând aici, vedea pe fereastră, clipind din ochii lui miopi, curţile şi intrările de acces - fereastra permitea vederea în mai multe direcţii - şi se străduia să recunoască pe cei ce veneau şi plecau.

Astăzi însă nu-i stătea capul la astfel de joc. Şedea la măsuţă, cu faţa tânără, grasă, rezemată în mâini, cufundat în gânduri. Era îmbrăcat în verde, voise să meargă la vânătoare. Îi plăcea să meargă la vânătoare, călăria şi vânătoarea erau dintre puţinele ocupaţii care-i făceau plăcere; de altfel şi medicii îl îndemnau să meargă cât de des la vânătoare, deoarece fără mişcare excesiva îngrăşare i-ar periclita sănătatea. Tocmai azi ar fi avut nevoie de mişcare. Mâncase prea mult, ceea ce i se întâmpla destul de des; când era preocupat, înfuleca fără măsură.

Totuşi, renunţase la vânătoare. *Monsieur* Sallé, secretarul primului ministru, rugase să i se acorde acestuia o audienţă imediată. Şi dacă bătrânul Maurepas, mentorul lui, dorea să-l vadă, deşi era foarte răcit, negreşit că era vorba de ceva important, iar el, Louis, trebuia să renunţe la ce-i făcea plăcere şi să stea să-l asculte.

Maurepas o să vrea desigur ceva neplăcut. Toată lumea vrea de la el numai lucruri neplăcute. Hotărârile pe care i se cere să le ia sunt aproape întotdeauna hotărâri împotriva cărora instinctul său se revoltă. Dar este atât de supărător să fii totdeauna în defensivă, să spui veşnic nu. Şi ceilalţi au totdeauna argumente la îndemână. Sunt argumente greşite, dar nu le poţi combate fără trudă. Până la urmă, preferă să cedeze şi semnează.

Tânărul greoi şi stângaci se sculă şi începu să umble de

colo până colo prin încăpătoarea bibliotecă. Louis citea cu plăcere, îndeosebi scrieri geografice, istorice, politice. Încăperea fusese reconstruită pe gustul lui şi o umpluse cu obiecte care-i plăceau: globuri, hărţi, ceasuri, opere de artă de tot felul. Mai ales porţelanuri; la Sèvres, în fabrica lui de porţelanuri, pusese să i se facă statuete ale marilor scriitori răposaţi, a lui La Fontaine, Boileau, Racine, La Bruyère. Mai umpluse biblioteca cu tot felul de bronzuri şi obiecte de fier forjat. La astea se pricepea; făcea personal lucrări în metal şi îşi instalase un atelier în podul palatului.

Se opri în faţa şemineului. Mângâie grilajul artistic, era ciudat cu câtă delicateţe puteau atinge mâinile sale grase şi butucănoase fierul lucrat. Ochii alunecau, fără să vadă, peste marmura şemineului. Cât ar fi preferat el să se ocupe de cărţile sale, decât de lucrurile pe care i le va spune mentorul lui! Obositoare sarcină, dezagreabilă şi fără sfârşit, sarcina asta de a domni! De ce nu i-a fost dat să se nască şi el, de pildă, simplu nobil de ţară! Ce bine ar fi să poată merge când vrea la vânătoare, să poată sta să scrie, să citească, să traducă niţel din engleză, să se ocupe de geografie şi istorie. Să cerceteze ziarele, în special cele interzise, englezeşti. În loc de asta trebuie să domnească, să ia hotărâri, să se apere de hulpavi şi vanitoşi, trebuie să acţioneze totdeauna după înţelepciunea măruntă împotriva celei adevărate, împotriva convingerii sale intime şi a instinctului său.

Meditaţia îi fu întreruptă de sosirea principelui Charles. Relaţiile cu fratele său aveau un dublu caracter. Bun din fire, Louis se simţea, după moartea tatălui său, şeful familiei şi obligat să fie un sprijin fraţilor săi. Amândoi, însă, îi îngreuiau mult această sarcină. Încă din copilărie îşi băteau joc de nedibăcia fratelui mai mare, principele Xavier

pe ascuns, iar foarte nerespectuosul Charles deschis şi de faţă cu lumea.

— Îl aştept pe Maurepas, zise acuma Louis, văzându-l pe Charles. N-am mult timp. Spune, te rog, pe scurt ce ai de spus. Ce doreşti?

— Bani, zise Charles.

Pe lângă apanajul său, principele Charles scosese de la Louis, în cei numai trei ani de când acesta domnea, un palat cu o moşie mare, aducătoare de venituri şi îl mai făcuse să-i plătească în câteva rânduri importante datorii, ultima dată cu abia patru luni în urmă. Avuseseră explicaţii furtunoase, Charles îi recomandase lui Louis să-şi zică de acum încolo nu *roi de France et de Navarre,* ci *roi de France et l'avare*[1]. În cele din urmă, Louis plătise sumele cerute, dar Charles trebuise să-i promită solemn că pe viitor va fi mai chibzuit.

Încruntat şi nenorocit, Louis îşi privi fratele.

— Doar mi-ai promis..., dar nu încheie fraza, în glasul lui răsuna amărăciune, compătimire, mânia în faţa unei situaţii fără ieşire.

— Se vede treaba că am minţit, răspunse cu simplitate principele Charles. Asta este o chestiune pentru care o să mă judece Dumnezeu din ceruri. Ci, dă-mi o dată banii, continuă el. Parcă ce-ţi rămâne de făcut? Dă drumu' la gologani. Nu face pe Louis cel sever, că nu te prinde.

Când avea treisprezece ani, Louis declarase odată că ambiţia lui va fi să intre în istorie ca Louis cel sever, iar Charles avea o deosebită plăcere să-i amintească asta.

Louis se înfurie.

---

[1] Joc de cuvinte. *Roi de France et de Navarre* (titulatura regilor Franţei) - rege al Franţei şi al Navarrei ; *roi de France et l'avare* - rege al Franţei şi avar.

— N-o să-ţi dau banii, declară el cu o voce piţigăiată. O să-ţi numesc un consiliu de tutelă din miniştrii mei.

— Excelentă idee, rânji batjocoritor Charles. Tot Parisul o să întrebe atunci, când o să numeşti un consiliu de tutelă şi pentru Toinette.

Louis era convins că Charles era cel care o împingea pe Toinette la poznele şi petrecerile ei, precum şi la datoriile contractate cu uşurinţă. Cât va trăi nu va uita Louis pariul obraznic făcut de Charles anul trecut. Atunci, cu prilejul lungilor lucrări de reconstrucţie de la *Trianon,* Charles pariase cu Toinette pe o sută de mii de livre că în termen de şapte săptămâni va dărâma şi reconstrui din nou micul său palat *Bagatelle.* Şi într-adevăr, în termenul fixat, palatul a fost dărâmat şi reconstruit din temelii. Nouă sute de oameni munciseră zi şi noapte şi, când fu lipsă de materiale de construcţie, Charles porunci regimentului său de gărzi elveţiene să oprească toate căruţele cu materiale de construcţie ce circulau prin Paris şi împrejurimi şi să le ducă la *Bagatelle.* Stârnise indignare în toată ţara. Principele Charles se lăudase că a câştigat o sută de mii de livre, pe care nu va trebui să le ceară fratelui său iar el, Louis, trebui să-i dea lui Toinette o sute de mii de livre pentru Charles. Şi acelaşi Charles îndrăznea acum să ceară ca el, Louis, să acopere noi cheltuieli nebuneşti, şi îşi mai şi bătea joc de el.

— Îţi interzic - se indignă el - s-o numeşti pe regină Toinette.

— Bine - se supuse Charles, zâmbind obraznic - atunci tot Parisul o să întrebe când vei numi un consiliu de tutelă pentru regină. Sau poate o să spună: pentru „austriaca”, adăugă el răutăcios.

Pe Louis îl obosise cearta aceasta fără rost.

— De câţi bani ai nevoie? întrebă el.

— De cinci sute optzeci şi şapte de mii şi câteva sute, dar mă mulţumesc cu cinci sute de mii.

Louis răspunse amărât şi moale:

— Ţi-l trimit pe de Laborde să se înţeleagă cu creditorii tăi. De Laborde era intendentul său. Te caracterizează această neîncredere meschină.

— Şi după ce îmi va fi raportat situaţia, mă voi consulta cu Necker ce-i de făcut.

— Dar nu te consulta prea mult, te rog frumos, zise Charles.

Amândoi ştiau că Louis va acorda suma.

Louis, rămas singur, suspină, fornăi - se simţea nenorocit. Îşi descheie haina şi-şi dete niţel drumul la pantaloni, să se simtă mai la largul său. Arăta totdeauna neglijent, adesea murdar, oricât se străduiau cameristul şi frizerul.

Ziua asta era stricată, nenorocită. Şi acum îl mai aştepta audienţa lui Maurepas. Probabil că va fi din nou vorba de America. Nu-i dau pace cu blestemaţii ăia de rebeli. N-ar fi trebuit să-l lase pe doctorul Franklin să vină la Paris. Existau şi aşa destui progresişti şi atei în oraş; nu mai era nevoie să importe alţii de peste ocean. Şi el, Louis, să le mai dea şi bani răsculaţilor. Nu era just, sigur că nu era just. Dar dacă spunea asta miniştrilor săi, ei îl năpădeau cu argumente, cu argumente.

Trase oftând aer pe nările groase ale naşului său coroiat şi-l dete afară cu zgomot. Toţi voiau bani de la el. Charles, Toinette, americanii. Şedea indispus, aşteptând, un munte de carne tânără, la imensul său birou.

În sfârşit, sosi Maurepas. Louis îi ieşi înainte, grăbit, politicos, surprinzător de repede, cu mersul lui legănat. Cu toate că tare răcit, bătrânul *monsieur* era foarte dichisit. Contesa îl sfătuise cu insistenţă să se menajeze, să-l roage

pe Louis să vină la el, sau măcar să facă scurtul drum până la Louis în halat. Dar preşedintele de consiliu nu înţelegea să nu respecte ceremonialul. Când era vorba de convorbiri oficiale, ţinea să vină el la monarh în haine de ceremonie, cum o cerea uzul Curţii.

Şedeau amândoi la masa mare, statuetele de porţelan ale scriitorilor stăteau printre hârtii şi cele necesare scrisului. Tânărul Louis, îmbrăcat neglijent, cu o ţinută proastă, arăta, din pricina obezităţii, mult prea trecut pentru cei douăzeci şi doi de ani ai săi; Maurepas, dichisit, slab, îmbrăcat prea juvenil la vârsta de şaptezeci şi şase de ani, se străduia să se ţină drept. Avea un dosar cu acte. Louis, cu ochii săi căprui, depărtaţi, căta miop la dosar.

Maurepas îşi începu expunerea arătând că a primit o scrisoare de la colegul său austriac, în care Kaunitz face o prezentare amănunţită şi foarte limpede a punctului de vedere habsburgic în toate chestiunile pendinte. Dacă n-ar fi însă decât atâta, atunci el, Maurepas, nu l-ar fi deranjat pe rege. Bătrânul îşi corectă graţios ţinuta şi zâmbi către Louis, ca şi cum i-ar fi anunţat o surpriză plăcută.

— Încep cu sfârşitul, sire. Slăvitul dumneavoastră cumnat, împăratul roman, este în drum spre Versailles.

Ochii regelui, care în timpul convorbirilor treceau de obicei de la un obiect la altul, se opriră brusc asupra lui Maurepas. Rămăsese cu gura întredeschisă, timp de surprindere. După fruntea sa obtuză se depănau gânduri, încet, dar nu fără logică. Ştia el că Maurepas o să-i spună lucruri neplăcute. Dacă vine Josef, atunci el Louis, va trebui să discute cu dânsul o grămadă de chestiuni dezagreabile. În primul rând, treaba aceea scârboasă cu succesiunea bavareză. Principele elector de Bavaria era bătrân, problema va deveni în curând actuală; cei drept, Maria

Theresia declarase că nu ridică nici un fel de pretenţie, în schimb declaraţiile cumnatului Josef erau cu atât mai ameninţătoare. Consilierii săi insistaseră de luni de zile pe lângă Louis să-l lămurească fără echivoc pe Josef că, în această afacere, Austria nu poate conta cu nici un chip pe sprijinul Franţei. Dacă Josef vine acum, el, Louis, va fi obligat să i-o spună în faţă. Miniştrii săi, Maurepas şi Vergennes, vor vrea ca el să meargă şi mai departe, să-l dojenească pe Josef pentru vorbele lui imprudente. El, mai tânăr, şi vorbind greu, să-i spună de la obraz vorbe aspre şi energice cumnatului său, mult mai în vârstă, vestit pentru felul lui vioi, scânteietor, bătăios şi sarcastic de a se exprima. Umerii aduşi ai regelui se încovoiară şi mai mult.

Maurepas continua să-l privească amabil, ca şi cum i-ar fi făcut cine ştie ce comunicare agreabilă. Louis simţea cum îi zvâcnesc obrajii graşi, mâinile îşi făceau nervos de lucru cu mânecile, se descheie la haină, dar tăcea şi aştepta, nu se auzea decât tic-tacul ceasornicelor. Maurepas ghici ce se petrecea în el. Îşi drese ceremonios glasul, îşi scoase batista să-şi sufle nasul, vai, cât îl stânjenea răceala.

Cred, sire, că această vizită va fi o adevărată bucurie, netulburată de discuţii politice. Împăratul ne vizitează incognito[1], călătoreşte sub numele de conte Falkenstein şi a rugat să ne abţinem de la orice ceremonial. Este deci exclusiv o chestiune de familie. Presupun că de data aceasta maiestatea-sa romană călătoreşte chiar cu permisiunea şi bine-cuvântarea luminatei sale mame. Cumnatul Josef îl vizitează pe cumnatul Louis şi vine să dea bună ziua surorii sale Toinette.

Louis nu-l mai privea pe Maurepas. Mângâia mecanic

[1] (În legătură cu o personalitate aflată în călătorie) Fără să fie cunoscut; în ascuns; cu nume fals.

figurinele de porţelan de pe birou. Apoi, rămase dus pe gânduri, cu capul lăsat pe braţe. Lucrând greoi, dar bine, mintea lui încerca să ghicească motivul pentru care cumnatul venea incognito. Louis nu voia însă să creadă în concluzia care i se impunea, încerca să i se sustragă. În cele din urmă, îl întrebă cu un efort pe bătrân:

— De ce vine Josef? Ce vrea? şi deoarece ministrul nu răspunse decât zâmbind uşor, Louis strigă deodată, neaşteptat de strident: Ce vrea?

Maurepas nu se sperie de această bruscă izbucnire, îl cunoştea pe Louis şi putea să-şi închipuie ce se petrecea în el. Tânărul acesta timid, stânjenit, nu discutase cu nimeni decât cu el şi cu doctorul despre dificultăţile care stăteau în calea consumării căsătoriei sale. Nu era lipsă de curaj la Louis când refuză operaţia, ci un amestec de sentimente religioase sau, cum le numea liber-cugetătorul Maurepas în sinea lui, de superstiţii, cu o pudoare copilărească. Şi aceste chestiuni să le discute acum cu brutalul, raţionalistul Josef! Cinicului bătrân îi era aproape milă de elevul său. În cuvinte prudente, politicoase, îl lămuri pe Louis că Josef întreprinde după toate probabilităţile această călătorie pentru a-şi convinge cumnatul să se supună acelei mici operaţii de care vorbise doctorul Lassone. Probabil că Maria Theresia aşteaptă de la această operaţie urmări binecuvântate pentru Franţa şi Austria.

— Dar ştiu toţi...? întrebă amărât Louis.

Arăta foarte nenorocit cum şedea acolo, ghemuit pe scaun. În el se învălmăşeau, întunecate, mulţimea de idei şi de sentimente pe care incapacitatea sa fizică i le stârnise întotdeauna.

Louis fusese căsătorit când avea cincisprezece ani, de bunicul său, bătrânul Louis al cincisprezecelea, pentru ca să

se creeze prin căsătoria aceasta o alianţă între Franţa şi Austria, un „pact de familie”. Căsătoria se făcuse după sfatul miniştrilor, duşmanii tatălui său, *Dauphin*-ul. Louis îl iubise şi-l respectase pe tatăl său mort de timpuriu, şi de vreme ce căsnicia fusese pusă la cale de bărbaţii care l-au urât pe tatăl său, şi probabil l-au şi ucis, era din capul locului neîncrezător şi ostil faţă de tot ce privea această căsnicie. Fiind foarte credincios, convins de existenţa unei providenţe divine, îl apăsa teama că această căsnicie, pusă la cale de adversarii tatălui său, ar putea să nu aibă binecuvântarea cerească. Poate că tocmai de aceea Dumnezeu l-a creat cu această incapacitate. Dacă era aşa, oare avea el, Louis, dreptul să intervină? Oare nu constituia operaţia o încercare de a corecta acţiunea providenţei?

Pe de altă parte, căsătoria fiind încheiată, nu mai era vorba de el singur. Nu comitea o nedreptate faţă de Toinette, sustrăgându-se cuţitului chirurgului? Se simţea foarte intimidat faţă de ea. Fusese smulsă din patria ei, adusă aici din depărtări pentru a fi fecundată de el, pentru a naşte un *dauphin* din sângele Habsburgilor şi Bourbonilor. El nu-i putea da ceea ce i se cuvenea, şi dacă Josef lua mânios apărarea surorii sale, dacă acuza casa de Bourbon de a fi înşelat casa de Habsburg, toate acestea nu erau decât juste, iar el, Louis, nu avea ce replica.

Iarăşi, însă, trebuie să fi avut un sens că Dumnezeu, care-l miluise şi-l unsese, îl înzestrase cu un astfel de trup. Se ciocneau felurite datorii şi, deoarece lua greu hotărâri, lăsa lucrurile să-şi urmeze cursul. A persista era mai bine decât a schimba, a nu face nimic mai bine decât a face ceva.

Posomorât şi lipsit de energie, frământat de aceste sentimente şi raţionamente, şedea în faţa mesei masive, îşi

aranja mecanic mânecile, tăcea. În cele din urmă, Maurepas întrebă dacă-i permite să facă o prea supusă propunere. Louis, nerăbdător, zise:

— Da, vorbeşte, mentorul meu.

— S-ar putea, poate, găsi - îşi dădu părerea Maurepas - un mijloc pentru a spori prestigiul Versailles-ului cu prilejul acestei călătorii a lui Josef.

Şi, deoarece Louis ridică ochii interesat, Maurepas continuă, cu zâmbetul lui discret şi viclean, că ar fi bine că Louis să se înţeleagă cu doctorul Lassone şi să se supună operaţiei încă înainte de sosirea contelui Falkenstein. Atunci nu i-ar mai rămâne maiestăţii romane decât să-l felicite, să se întoarcă la Viena şi să raporteze împărătesei mame că deplasarea fusese inutilă.

Louis recunoscu că sfatul este excelent. Dar un rege, declară el roşind, nu trebuie să asculte întotdeauna de raţiunea sa, ci trebuie să ţină seama de anumite sentimente mai adânci. Ministrul ştia că astea nu erau vorbe goale, ci exprimau convingerea intimă a regelui. Louis se credea unsul Domnului şi socotea că pornirile şi emoţiile lui sunt semne cereşti, cărora nu este iertat să te opui. Când voia, Louis era accesibil unor sfaturi rezonabile; când se referea însă la faptul că e unsul Domnului, nu era indicat să mai insişti. Abia de curând, Maurepas îi dăduse prilej tânărului monarh să facă întristat constatarea că el, primul-ministru, n-ar fi foarte credincios. Socoti mai înţelept să fie azi mai moderat.

De altfel, se şi simţea epuizat. Se gândi la sfatul contesei să nu se surmeneze şi ar fi preferat să se retragă. Din păcate, nu era posibil. Căci mai era ceva. De cum primise ştirea plănuitei călătorii a lui Josef, Maurepas îşi făcuse socoteală ce urmări ar putea să aibă această vizită pentru

el. Toinette nu-l iubea, Mercy şi Vermond afirmau mereu că el n-ar fi amicul unei legături prea strânse cu Austria, „clica mov” se străduia să-l răstoarne. Dacă acum Josef şi-ar atinge scopul, dacă după efectuarea operaţiei legătura între Louis şi Toinette devenea mai strânsă, dacă mai venea şi un copil, şansele lui Mercy şi Vermond creşteau, iar el era ameninţat. E adevărat că Louis se străduia să ferească politica sa de mâinile frumoase şi albe ale Toinettei; dar era slab de înger, iar Maurepas, hotărât să moară în slujbă, nu voia să se expună nici unui risc. Îşi propusese deci să întreprindă un atac împotriva Toinettei în aceeaşi audienţă în care-i anunţa regelui vizita lui Josef.

Ministrul îşi învinse aşadar slăbiciunea, îşi şterse delicat faţa cu preţioasa lui batistă, tuşi, îşi drese glasul, se redresă; şedea în fotoliu, slab, ţeapăn, elegant; de cealaltă parte a mesei Louis sta în fotoliu, ghebos, moale şi ţărănos.

De vreme ce are astăzi cinstea, declară el, să fie primit de rege la raport, şi-ar permite să atingă o a doua chestiune. Monsieur d’Angivillers i-a remis ministrului de Finanţe o nouă cerere de fonduri pentru reconstruirea *Trianon*-ului. Regele a dispus, în înţelegere cu regina, ca serviciile Curţii să nu depăşească în nici un caz bugetele ce le-au fost desemnate. În consecinţă, *monsieur* Necker n-ar vrea să deschidă creditul fără un ordin expres al regelui.

Louis fornăia indispus pe nas. El însuşi era econom. Ştia că risipa Toinettei face multora sânge rău, la Paris, şi acum aproape că nu era săptămână în care să nu fie silit să-i poruncească politicosului, zelosului şi dezaprobatorului Necker, pe care nu-l putea suferi, să deschidă reginei credite extraordinare. Pe de altă parte, înţelegea că Toinette avea multe scuze dacă risipea banii cu nemiluita, înţelegea că goana nebună după plăceri nu era la ea decât

o compensaţie pentru plăcerile şi drepturile patului conjugal pe care, spre ruşinea sa, nu i le putea oferi. Având sentimentul propriei sale vinovaţii, îi arăta o extremă indulgenţă şi, în timp ce pentru el economisea franc cu franc, îi făcea aproape plăcere când putea s-o despăgubească pe Toinette cu bani pentru ceea ce era nevoit să-i refuze.

— Cât e de data asta?

— Trei sute de mii de livre, răspunse Maurepas.

— Trei sute de mii de livre, zise Louis pentru sine.

Luă o pană de gâscă şi scrise caligrafic pe una din numeroasele coli de hârtie care se aflau pe birou: 300.000. Apoi făcu tot felul de arabescuri în jur şi mai scrise: 60.000 × 5; 50.000 × 6; 25.000 × 12. Se gândea la ieşirile obraznice pe care fratele lui, Charles, le avusese împotriva Toinettei, se întreba dacă Charles va fi ştiut de această nouă cerere. E sigur că ştiuse; intimitatea fratelui său cu Toinette îl amăra pe Louis.

— Trei sute de mii de livre, repetă el.

Din nou trei sute de mii de livre pentru *Trianon.* Era un scandal şi va da loc la multă vorbărie.

Maurepas, bucurându-se de efectul cuvintelor sale, înfipse mai adânc ghimpele. Dacă i-ar fi îngăduit să dea un sfat, spuse el pe un ton foarte prudent şi politicos, ar sugera ca Louis să aprobe suma pentru *Trianon,* dar să o roage pe regină să-şi restrângă cumva cheltuielile.

— Trei sute de mii de livre,- mormăi Louis pentru sine, de douăsprezece ori douăzeci şi cinci de mii.

— Trei sute şaptesprezece mii şase sute treizeci şi patru livre, sire, dacă cumva vreţi să cunoaşteţi cifra exactă. În sine suma nu este excesiv de mare. Dar condiţiile de viaţă, îndeosebi la ţară, scad şi este lesne de înţeles că unii

compară cheltuielile „clicii mov” cu cheltuielile pe care nu le pot face ei. Literaţi obraznici numesc tot ce face regină, chiar şi în problemele ei particulare, politică austriacă. Ne străduim tocmai să împiedicăm apariţia unui pamflet care scrie că numai uriaşele cheltuieli ale reginei împiedică guvernul să dispună de sumele necesare ajutorării Americii. Fapt este că, în ciuda artificiilor lui Necker, situaţia financiară rămâne încordată. Colegul meu Vergennes, sire, nu îndrăzneşte să vă ceară aprobarea pentru celelalte două milioane pe care americanii ne-au rugat să li le dăm.

Louis fu bucuros că Maurepas adusese vorba de americani, ca să-şi poată descărca mânia.

— Americanii voştri! zise furios, ridicând vocea, şi bărbia lui grasă tremură. Totdeauna americanii voştri. Totdeauna rebelii voştri. Şi cine să dea banii pentru rebeliunea lor? Eu.

Preşedintele de Consiliu discutase în multe rânduri chestiunea americană cu Louis, se simţea la capătul puterilor, nu era dispus să înceapă o discuţie inutilă. Se limită deci să rezume principiile politicii americane, principii pe care Louis le acceptase, la insistenţele sale.

— Sper, sire - zise el pe un ton ceva mai apăsat decât de obicei - că am înţeles bine părerea dumneavoastră în chestiunea americană. Dumneavoastră, sire, şi consilierii dumneavoastră, aţi căzut de acord că este în interesul nostru să menţinem cât de mult timp deschis conflictul dintre Anglia şi coloniile sale americane, pentru a slăbi atât pe rebeli, cât şi, îndeosebi, Anglia. Aţi prescris miniştrilor dumneavoastră o politică corespunzătoare. Aţi dat dispoziţii consilierilor dumneavoastră, sire, în sensul de a sprijini pe rebeli cu subvenţii modeste, care să le ajute să-şi tragă zilele, până ce vom fi noi înşine în stare să reluăm vechea dispută cu Anglia.

Louis trebui să recunoască că aceasta era exact. Maurepas şi Vergennes îl pisaseră atâta cu motivările lor, cu „argumentele lor plauzibile”, încât până la urmă consimţise. Dar în sinea lui ştia că toate astea sunt sofisticării, că el avea dreptate, că aversiunea regală împotriva rebelilor era justificată şi această acţiune de ajutorare a americanilor nu se va termina bine. Dar ce putea face? Şedea amărât, lăsând pleoapele în jos, aşa încât ochii aproape că dispăreau în cărnurile feţei.

— Şi câţi bani vreţi iar pentru americanii voştri? întrebă el înciudat.

— Vergennes propune două milioane, răspunse fără să-şi piardă răbdarea, Maurepas. Vrea să ia suma din fondurile lui secrete.

— Un milion, zise Louis supărat. Un milion, nu două, mai mult de un milion nu le dau, rebelilor. Ar fi să-mi calc pe conştiinţă.

— Bine, atunci un milion, încheie împăciuitor Maurepas.

— Şi să dea banii în trei rate! porunci ţâfnos Louis. Prea e obraznic Franklin al vostru, nu e niciodată mulţumit, totdeauna mai cere câte ceva.

— Cum porunciţi, sire, răspunse ministrul. Îşi adună actele. Şi acum permiteţi-mi, vă rog, să mă retrag. Şi veţi binevoi, sire - mai întrebă el, ca să fie sigur - să vorbiţi cu regina pentru limitarea pe viitor a cheltuielilor?

— Da, răspunse Louis îmbufnat.

Vedea ce efort îl costă pe Maurepas să se ţină drept.

— Ar trebui să vă mulţumesc, mentorul meu - spuse el plin de remuşcare - dar nici dumneavoastră nu-mi faceţi viaţa uşoară.

— Ştiu, ştiu, îl consolă bătrânul. Dar acum aţi scăpat de mine, sire, şi vă doresc o vânătoare plăcută.

Îşi luă rămas bun, crispat, juvenil şi foarte ceremonios.

În anticameră se prăbuşi aproape. Secretarul Sallé şi cameristul îl luară în primire, îl purtară până dincolo în apartamentul lui. *Madame* de Maurepas sosi în grabă, făcând reproşuri blânde şi îngrijorate bătrânului, care nu mai putea de tuse şi sufocaţii. Fu băgat în pat, i se puseră sticle cu apă caldă la picioare, i se dădu supă caldă.

Şi Louis se simţea ostenit de convorbirea avută, îi pierise cheful de vânătoare. Sta din nou ghemuit în colţul lui de lângă fereastră şi privea afară la aleile de acces ale palatului, dar nu vedea nimic. „Trei sute de mii pentru austriacă", socoti el, „un milion pentru răsculat, cinci sute de mii pentru golan", şi medita laborios la grelele sarcini pe care i le impunea soarta.

În dimineaţa următoare, imediat după ce se trezi, îşi aminti că îl aştepta o sarcină deosebit de grea şi de neplăcută. Gândurile i se descâlceau încet; deodată ştiu că e vorba de convorbirea cu Toinette, de acele observaţii pe care făgăduise mentorului său că i le va face.

Mai rămase un timp culcat, moţăind, fornăind pe nas. Apoi trase de sfoara legată de braţul lacheului, astfel încât acesta să poată fi chemat oricând. Lacheul sosi în grabă şi Louis trecu greoi din patul în care dormise în patul de gală, în care se trezea ceremonios pentru *lever.* Se lăsă îmbrăcat în prezenţa a o sută de membri ai înaltei aristocraţii. Schimbă cu ei automat obişnuitele cuvinte goale. Dejună copios, cu gândul aiurea, preocupat de convorbirea pe care trebuia s-o aibă.

Pentru dimineaţa aceasta era prevăzută audienţa ministrului de Război Saint-Germain. Louis ţinea la Saint-Germain şi era convins că reformele propuse de acesta

erau merituoase. Dar în ultima vreme îl îndemnau din toate părţile să-l dea afară pe bătrân. Louis, însă, tot mai avea remuşcări când îşi amintea cum, la vremea sa, îl concediase în mod ruşinos pe extraordinarul său ministru de Finanţe Turgot, la insistenţele Toinettei şi ale „clicii mov", şi era hotărât să-l păstreze pe Saint-Germain. În sinea lui însă nu era sigur de tot că va reuşi. Agreabilă nu va fi în nici un caz convorbirea cu Saint-Germain. Moşneagul o să vină cu tot felul de văicăreli şi reclamaţii, o să-l privească cu ochii lui de câine credincios şi o să se aştepte ca el, Louis, să-i promită ajutor împotriva adversarilor săi. Nu, azi nu avea nevoie de aşa ceva. Nu voia să se obosească înainte de complicata convorbire care-l aştepta cu Toinette. Nu-l va primi pe Saint-Germain. Dar îl va despăgubi şi va vizita, în sfârşit, *Hôtel des Invalides.* Asta era o veche dorinţă a ministrului; era mândru de felul cum renovase clădirea şi cum făcuse ordine acolo. Da, va vizita *Hôtel des Invalides* şi o va ruga pe Toinette să vină cu el.

Satisfăcut de soluţie, hotărî să-şi petreacă timpul astfel câştigat în biblioteca sa. Îi plăcea să-şi îmbâcsească excelenta memorie cu fapte şi detalii. Cărţile îl linişteau şi-i făceau bine.

Cei doi bibliotecari, domnii de Campan şi de Sept-Chênes, îl salutară; erau oameni liniştiţi, şterşi, la îndemână când era nevoie de ei, absenţi când nu trebuiau să deranjeze.

Louis ceru întâi să i se dea ultimele gazete. Câteva din ele publicau o anecdotă despre istoricul Edward Gibbon, care îl interesă mult pe Louis. Acest Mr. Gibbon publicase cu un an în urmă prima parte a unei mari opere istorice: *Decăderea şi prăbuşirea Imperiului roman*. Louis studiase cu plăcere opera şi începuse s-o traducă în franţuzeşte.

Actualmente, *Mr.* Gibbon se afla la Paris şi, după cum povesteau gazetele franţuzeşti, se întâmplase ca el şi Benjamin Franklin să se nimerească la aceeaşi oră în binecunoscuta cârciuma *La Caterina cea năzuroasă.* Franklin pusese să întrebe la masa lui Gibbon, dacă acesta nu vrea să vină la masa lui. Gibbon însă, după cum scria în ziare, ar fi răspuns că nu vrea să se aşeze la aceeaşi masă cu un instigator împotriva regelui său. La care Franklin i-ar fi trimis vorbă lui *Mr.* Gibbon că dacă va mai voi să scrie o nouă operă despre căderea şi prăbuşirea unui mare imperiu, el, Franklin, i-ar putea pune la dispoziţie un bogat material. Louis găsea cam nesărată această replică a lui *monsieur* Franklin; era ridicol să crezi că Anglia s-ar putea prăbuşi în urma răscoalei coloniilor sale.

Indispus, lăsă gazetele deoparte.

— Jurnale englezeşti v-au venit?

Obişnuia să parcurgă regulat presa englezească interzisă. Sept-Chênes le aduse în grabă.

— Nu cumva te-ai uitat prin ele, Sept-Chênes? întrebă Louis, şăgalnic, şi-l ameninţă pe bibliotecar cu degetul, râzând zgomotos. Avea un râs grosolan, răsunător, „de căruţaş”, cum se spunea în „clica mov”. *Monsieur* de Sept-Chênes făcu cu politeţe haz de această glumă răsuflată.

Louis se cufundă în citirea ziarelor engleze. Erau pline de ştiri despre conflictul cu coloniile americane. Şi în ele se scria mult de doctorul Franklin. Ziarele îşi exprimau mirarea că conducătorul rebelilor a găsit azil la Paris. Louis suspină: aveau dreptate. Citi cu plăcere calificativele răuvoitoare cu care unii dintre jurnaliştii englezi îl gratificau pe bătrânul rebel. Îl numeau „cameleon de şaptezeci de ani, utopist lacom de câştig, şarlatan”. Louis se bătu zgomotos pe pulpe, îi chemă pe cei doi bibliotecari, le arătă pasajul, îl citi

cu glas tare pe englezeşte. Nu pronunţa foarte corect cuvântul „cameleon”; *monsieur* de Sept-Chênes îl corectă respectuos: Louis, zelos la învăţătură, repetă de mai multe ori pronunţarea corectă.

Ceru să i se aducă unele cărţi, îi plăcea să-şi facă de lucru concomitent cu mai multe volume. În jurul lui se îngrămădeau lucrări istorice engleze, studiul lui Horace Walpole: *Pot istoricii acorda crezare relatărilor cunoscute despre viaţa şi domnia lui Richard al treilea?*, relatările lui James Anderson despre procesul Mariei Stuart, voluminoasele tomuri ale *Istoriei Angliei* de David Hume.

Cei doi bibliotecari băgaseră de seamă că deşi Louis cerea de fiecare dată toate cele şase volume ale operei lui Hume, nu citea decât unul singur. Vădit, regele ţinea să nu se bage de seamă că-l interesează tocmai acel volum. Volumul însă, faţă de care manifesta un asemenea interes, era cel care conţinea, istoria lui Carol întâi.

Cam de un an de zile era Louis atât de interesat de opera istorică a lui David Hume, pentru a fi mai precis, de la concedierea ministrului de Finanţe Turgot, din luna mai a anului trecut. Interesul manifestat de Louis era legat de o scrisoare pe care acest Turgot i-o scrisese în ajunul dizgraţiei şi concedierii sale. Neruşinatul îl prevenise că el, Louis, este înconjurat de consilieri dubioşi, că la vârsta de douăzeci şi doi de ani nici nu poate avea experienţă, nici nu poate cunoaşte oamenii, că este în pericol, că stă la marginea unei prăpăstii. „Nu uitaţi, sire - scria în scrisoare - că ceea ce l-a dus pe Carol întâi la eşafod a fost slăbiciunea. Lumea vă socoate slab, sire.” Louis nu arătase nimănui scrisoarea, o sigilase şi o închisese în sipetul în care păstra documentele sale cele mai secrete. Dar încă în aceeaşi zi pusese să i se dea opera lui Hume şi de atunci

citea cu neschimbată mânie şi mirare cum criminalii englezi s-au răsculat împotriva regelui lor, i-au făcut proces, l-au executat. Se bucura de cuvintele calme, ştiinţifice şi totuşi atât de calde cu care marele învăţat Hume îl aprecia pe martirul Carol. Şi astăzi Louis studia cu zel detaliile şi încărca paginile cu o mulţime de noi însemnări, semne de întrebare, semne de exclamaţii.

Nu, nu. Oricâte argumente valabile i-ar aduce Vergennes şi Maurepas, nu e just ca regele Franţei să-l sprijine pe cameleonul de şaptezeci de ani şi pe rebelii săi, aşa ceva nu se poate termina cu bine.

Louis închise cărţile, se întinse de îi trosniră încheieturile, îşi desfăcu haina. Simţea că iarăşi mâncase prea mult. Ce jale, azi era a doua zi în care nu putuse ieşi la vânătoare. Dar mişcare trebuia totuşi să facă. Mai avea un sfert de ceas până să meargă la Toinette. Urcă la mansardă în atelierul său mecanic.

Se nimerise bine că-l găsi aici nu numai pe bravul, zdravănul François Gamain, ci şi pe *monsieur* Laudry, care supraveghea complicatele lucrări de mecanică fină de la Versailles. Louis, nemulţumit cu încuietoarea sipetului său cu documente, lucrase, împreună cu Gamain, la o nouă broască secretă. Dar nu ieşise exact cum şi-o închipuise el, Gamain nu era suficient de inventiv. Excelentul meşter Laudry, însă, descoperi imediat unde era greşeala. Louis fu entuziasmat, toţi trei se apucară pe loc de lucru şi o scoaseră la capăt: broasca fu terminată.

Dar sfertul de ceas trecuse de mult, se făcuse aproape prea târziu. Grăbit, Louis băgă voluminoasa broască în buzunarul hainei, îşi şterse la repezeală mâinile unsuroase de ulei şi porni spre Toinette.

Trecea cu paşi târşiţi şi şovăitori prin săli şi coridoare;

broasca grea din buzunarul hainei îi bătea pulpele. Prin coridoare circulau lachei, gărzi, curteni în uniforme strălucitoare. Toţi se opreau respectuoşi când trecea Louis şi se înclinau adânc. Pe feţele unora, nu e vorbă, se putea de-a dreptul citi dispreţul ce-l aveau pentru regele lor, lipsit de prestanţă regală. Louis ştia precis că atunci când trec prin sala tronului, aceşti domni fac cu mai multă convingere reverenţa adâncă în faţa tronului gol, decât îl salută pe regele viu. Şi din nou se întrebă amărât de ce oare providenţa divină i-a dat un trup atât de nedemn de sacra lui misiune.

Aşa naviga greoi pe parchetul sălilor şi coridoarelor, străbătu legănându-se încăperea cu fereastra rotundă, *L'oeil de boeuf*, şi ajunse în apartamentele reginei. Aici, lângă marele tablou ce-l înfăţişa pe Jupiter împreună cu Justiţia şi cu Pacea, un băieţaş de vreo opt ani ţâşni deodată dintr-un coridor lateral. Era îmbrăcat cu grijă şi mişcările lui iuţi, ştrengăreşti, erau în contradicţie cu îmbrăcămintea demnă şi somptuoasă. Louis ştia cine era băieţaşul; era Pierre, fiul ajutorului de grădinar Machard pe care, dintr-un capriciu, Toinette îl adoptase cu un an în urmă. Zărindu-l pe rege, băiatul se opri din alergat, se lipi de perete ca să-l lase să treacă şi se înclină adânc, cum fusese învăţat. Louis trecu pe lângă el zâmbindu-i prietenos; broasca din buzunar continua să-i bată şezutul şi pulpa.

Deodată Louis auzi în urma sa un hohot de râs; vădit că micul Pierre nu se mai putuse stăpâni.

Louis era un tânăr de treabă, care se purta în general ca orice muritor de rând. Dar era totodată strănepotul lui Louis al paisprezecelea, nepotul lui Louis al cincisprezecelea, rege al Franţei şi al Navarrei. Îşi amintea că preafericitul

său bunic ştia păşi atât de regeşte încât, văzându-l, îi trecea oricui pofta de a mai şuşoti despre destrăbălările lui, şi se gândea cum simpla apariţie a Toinettei era atât de regală încât făcea să amuţească batjocura chiar şi a celor mai obraznici, făcea să se uite pentru moment de patima ei pentru joc, de petrecerile şi balurile ei de la operă, de „clica mov”. Şi deodată îl apucă o furie năprasnică. Se întoarse, îl prinse pe micul Pierre în mâinile sale zdravene, îl scutură pe băieţaşul alb ca varul şi strigă cu o voce stridentă, piţigăiată:

— Gardă!

Lacheii şi soldaţii din gărzile elveţiene sosiră în goană. În faţa lui Jupiter, a Justiţiei şi a Păcii, Louis le predă pe micul Pierre şi porunci să fie ţinut la arest până la noi ordine.

Apoi, mult mai calm şi mai hotărât, intră la Toinette.

Când, două ore mai târziu, o părăsi pe Toinette, avea aerul unui om care a scăpat de o povară grea. Pe faţa lui grasă se citea o deosebită satisfacţie.

Ajuns în încăperile sale, se apucă pe dată să pună noua încuietoare la sipetul de documente. Scosul broaştei vechi şi înlocuirea ei cu cea nouă era o muncă destul de complicată. Dar până la urmă noua broască secretă fu bine fixată la capacul frumosului sipet. Louis o descuie, o încuie la loc, se şterse de sudoare, bucurându-se de opera mâinilor sale.

Descuie din nou, ridică iar capacul sipetului. Privi cu duioşie lucrurile ce se aflau înăuntru, în general obiecte foarte personale, însemnări zilnice, scrisori, amintiri de tot felul. Acum toate acestea erau în siguranţă. Răscoli prin sipet, cu un zâmbet niţel cam tont pe faţă, cu plăcerea colecţionarului. Dădu de scrisoarea sigilată a fostului

ministru de Finanţe, Turgot. Răscolind, o împinse fără să vrea sub alte documente, tot mai adânc, până ce ajunse pe fundul sipetului. Răscoli mai departe.

Iată cărţulia asta. El o scrisese când avea treisprezece ani şi tot el o tipărise; încă de copil îi făcea plăcere să scrie şi să facă munci manuale. Iar cărţulia purta titlul: *Despre o monarhie moderată. Maxime morale şi politice*, *întemeiate pe Télémaque*, *alcătuite de dauphinul Louis Auguste.* Răsfoi îngândurat cartea; el nu-şi făcuse niciodată viaţa uşoară. Citi: „Suveranul nu este nici el decât un om. Ca atare, are comun cu ceilalţi oameni îndatoririle creştine. Dar, deoarece mâna creatorului l-a înălţat deasupra celorlalţi oameni, are datoria să fie un model de virtute şi de religiozitate, un exemplu de credinţă şi de zel". Ochii lui bulbucaţi erau aţintiţi asupra paginilor, dar fără să le mai vadă. Îşi amintea cum el, băiat de treisprezece ani, alergase mândru la bunicul lui şi-i arătase cartea. Fusese o decepţie. Bătrânul, preafericitul Louis al cincisprezecelea - probabil tocmai venea de la Dubarry - citise în carte un minut sau două. Apoi îl bătuse prietenos pe obraji pe nepotul sârguincios şi spusese:

— Toate bune, *monsieur le Dauphin*, toate bune, dar prea mult zel strică. Aruncaţi cărţulia asta pe foc.

Clătinând capu-i greoi la amintirea naivităţii sale de pe vremuri, bucurându-se că nu l-a ascultat pe bunic, Louis puse cărţulia la loc. Răscoli mai departe. Scoase o scrisoare a soacrei sale, Maria Theresia. Ea îi scrisese cu şapte ani în urmă, atunci când o trimisese pe Toinette la Versailles. Cu seriozitate, încet, Louis parcurse cu ochii lui miopi scrisoarea:

„Soţia dumitale, scumpul meu *Dauphin,* şi-a luat tocmai rămas bun de la mine. A fost bucuria mea şi sper că va fi

fericirea dumitale. În acest scop am crescut-o, căci de multă vreme îmi dădeam seama că va fi consoarta dumitale. I-am inspirat dragoste pentru îndatoririle ei faţă de dumneata, o înclinaţie tandră precum şi capacitatea de a cunoaşte şi folosi mijloacele necesare pentru a vă place. Fiica mea vă va iubi, sunt sigură de asta, pentru că o cunosc. Rămâi cu bine, scumpul meu *Dauphin,* fii fericit, fă-o fericită. Mi-e faţa scăldată în lacrimi. A dumitale iubitoare mamă, Maria Theresia."

Louis ţinea scrisoarea în mână. Era o scrisoare frumoasă. Pe atunci nu ştiuse ce să răspundă; nu era de fel simplu pentru un băiat de cincisprezece ani. În cele din urmă alcătuise, împreună cu educatorul, un răspuns banal, pe nemţeşte, cu câteva greşeli, ca să sune mai autentic. De altfel, nici maiestatea austriacă nu scria bine franţuzeşte. Louis murmură; în scrisoarea asta scurtă erau patru greşeli de gramatică şi nouă de ortografie.

„Fii fericit, fă-o fericită." Luminăţia-sa, mama soacră, vorbea uşor, acolo la Viena. Şi acum mi-l mai trimite pe Josef. „Fă-o fericită."

E o scrisoare frumoasă. Împărăteasa nu este numai înţeleaptă, are şi inimă. „Fiica mea vă va iubi, sunt sigură de asta, pentru că o cunosc."

Toinette a fost foarte drăguţă cu el, acum, în timpul convorbirii. Deşi nici unul dintre ei nu pomenise de scopul pe care l-ar fi putut urmări Josef cu vizita lui, convorbirea fusese altfel decât altădată. Simţise o legătură sufletească în tonul discuţiei, ca niciodată până atunci.

De altminteri, planurile făcute după inspiraţia Toinettei pentru *Trianon,* sunt într-adevăr grozave. Gust are, are şi idei. Şi e tare frumoasă. Că-i place lui, încă nu înseamnă mare lucru, el nu se pricepe la frumuseţea femeilor. Dar

Walpole acela, autorul excelentei cărţi despre Richard al treilea, a spus despre ea că e cea mai frumoasă femeie din Europa şi el, ca scriitor de seamă, doar trebuie să se priceapă. Numai de n-ar fi atât de ironică şi de pornită pe râs; se teme totdeauna niţel de râsul ei.

Oricum, cele trei sute de mii de livre pentru *Trianon* nu sunt bani aruncaţi. Mai exact, trei sute şaptezeci de mii şase sute treizeci şi patru de livre, pe memoria lui poate conta. A rotunjit la patru sute de mii, nu cu inimă uşoară, dar lucrările începute trebuie terminate în acelaşi spirit, aici are ea dreptate, ar fi risipă să facă lucrurile pe jumătate. În schimb, Toinette i-a promis că la anul nu va mai depăşi bugetul prevăzut pentru *Trianon.* Aşa are măcar un argument pentru Necker când va trebui să-i dea ordinul de plată.

În chestiunea cu Saint-Germain, desigur, a avut mai puţin succes. Toinette a refuzat net şi categoric să participe la vizita propusă la *Hôtel des Invalides.* Mai mult decât atât: insistase din nou ca el să-l concedieze pe bătrân. Nu-l suferea şi pace. Louis putea fi bucuros că scăpase deocamdată cu promisiunea că nu se va duce nici el în vizită la *Hôtel des Invalides.*

Altfel, Toinette s-a arătat cu adevărat înţeleaptă, înţelegătoare şi docilă. Şi-a propus în mod serios să nu-şi mai depăşească bugetul. Într-un punct, ce-i drept, n-a fost chip de vorbit eu ea. Vrea să aibă propriul ei intendent pentru spectacole şi distracţii.

După ce obţinuse consimţământul ca *Trianon*-ul să fie exclusiv al ei, Toinette dădea dovadă de oarecare consecvenţă când voia să aibă acolo propriul ei intendent. Oricât îi era de neplăcut să dea dispoziţia respectivă ministrului de Finanţe, a trebuit să-i cedeze.

„I-am inspirat dragoste pentru îndatoririle ei faţă de dumneata... Rămâi cu bine, scumpul meu Dauphin, fii fericit, fă-o fericită.” Cu un gest neaşteptat de gingaş, mâna lui grea netezeşte mângâios scrisoarea; o împătureşte din nou şi o pune cu atenţie la loc în sipet.

Scoate de acolo însemnările sale zilnice. Se aşază cu ele la masă. Se gândeşte ce merită să fie reţinut în scris din evenimentele zilei de azi. În cele din urmă, scrie: „Amânat primirea ministrului de Război din pricina unor discuţii personale complicate. Convorbirea cu Toinette s-a desfăşurat satisfăcător. Am făcut o broască secretă. Foarte bună. N-am fost la vânătoare.” Pune însemnările la loc în sipet. Broasca funcţiona bine, privi sipetul zâmbind satisfăcut.

Deodată zâmbetul i se stinse, îşi amintise ceva, sună enervat, îl chemă pe ofiţerul de serviciu al gărzii.

— A fost reţinut un băiat, pe nume Pierre Machard, protejat al reginei. Trebuie eliberat imediat, şi dă-i de doi franci dulciuri. Nu, de cinci franci, se corectă el.

CAPITOLUL IV

J O S E F

Câteva săptămâni mai târziu, împăratul Josef era în drum spre Paris.

Josef al doilea era numai după titlu suveranul Imperiului roman de naţiune germană. Mama să îl făcuse coregent, dar în realitate domnea ea, bătrâna împărătească, plină de vitalitate şi foarte categorică în păreri. Fiul şi coregentul ei socotea că aceste păreri erau adesea prejudecăţi. Profund religioasă, Maria Theresia se simţea bine numai în sânul bisericii. Josef, receptiv pentru toate curentele timpului său, era plin de neîncredere faţă de biserică, pe care o vedea cum cultivă şi protejează cele mai întunecate superstiţii; se arăta foarte interesat de noua ierarhizare a valorilor la care proceda acel secol luminat.

Nu avea viaţa uşoară tânărul împărat, care nici nu mai era atât de tânăr - împlinise treizeci şi şase de ani. Ardea de dorinţa să-şi traducă concepţiile în fapte şi să schimbe lumea. El anunţa aceasta lumii, iar lumea asculta

interesată, îndeosebi tineretul. Era bucuria şi speranţa tineretului din întreg Imperiul roman de naţiune germană. Dar putere avea numai cu numele. El, coregentul, putea doar vorbi; acţiunea, domnia, trebuia să le lase pe seama mamei sale. De aceea, cu trecerea anilor, devenea tot mai acru.

Neputând deocamdată schimba lumea, folosea inactivitatea lui forţată ca s-o cunoască mai temeinic. Călătorea. Călătorea mai mult decât oricare alt suveran. Îi făcea plăcere să călătorească incognito, convins fiind că aceasta este cea mai bună modalitate de a obţine o imagine, nedeformată a stărilor din ţară. Ţinea mult să nu fie tratat ca suveran, locuia în hoteluri de rând şi lua cu el la drum patul soldăţesc pe care-l folosise în campaniile sale. Dar, vanitos fiind, dorea ca aceste străduinţe ale sale de a se informa asupra situaţiei reale să fie cunoscute. Zâmbea satisfăcut când lumea îl recunoştea pe împărat în cel care călătorea sub numele de contele Falkenstein şi îi plăcea când ziarele scriau despre aceste călătorii.

Se luaseră măsuri complicate pentru a păstra incognito-ul împăratului în călătoria sa spre Paris şi în timpul vizitei sale acolo. Se atrăsese atenţia suveranilor ale căror ţări urma să le străbată contele Falkenstein, că acesta nu doreşte nici un fel de ceremonial şi vrea să fie tratat ca un turist de rând. Dar unii dintre suverani nu puteau suporta asemenea gând. Ducele de Württemberg, de pildă, nu putuse accepta să-l lase pe împăratul roman să doarmă într-un hotel de rând. Poliţia sa scoase toate firmele hanurilor şi hotelurilor. Locuitorii oraşului Stuttgart primiră porunca să nu ştie unde e vreun han, aşadar contelui Falkenstein nu-i rămase decât să accepte găzduirea la palatul ducal.

În schimb, îi fu dat împăratului să-şi facă intrarea în Paris

într-o simplă trăsură de piaţă. Trase la modestul *Hôtel de Tréville*, unde i se instală patul de campanie. *Monsieur* Grandjean, proprietarul hotelului, nu-l tratã mai servil decât pe alţi turişti, în timp ce Josef făcu apoi prima recunoaştere temeinică a oraşului, *monsieur* Grandjean arăta, cu adânc respect şi contra unui important bacşiş, cui voia să-l vadă, patul de campanie al împăratului roman, care trăieşte la fel de simplu ca soldaţii săi.

A doua zi, Josef sosi la Versailles. Toinette îl aştepta, cum se cuvenea, înconjurată de curtea sa. Dar nu-şi putea stăpâni nerăbdarea şi alerga mereu la fereastră, iar când Josef urcă scările, ea îi alergă în întâmpinare, îl îmbrăţişă şi-l sărută în faţa gărzii care prezenta armele.

Cei doi fraţi semănau, Josef avea, ca şi Toinette, o faţă deschisă, expresivă, o frunte înaltă, ochii vii albaştri, o gură mică cu buza de jos mai groasă, un nas niţel coroiat. Era zvelt şi înalt, cu mişcări frumoase şi stăpânite. Totuşi, când îl privi mai atent, Toinette fu decepţionată. Şi-l amintea aşa cum îl văzuse cu şapte ani în urmă la Schönbrunn, ca pe fratele mai mare a cărui seriozitate şi ton de dascăl îi inspirase întotdeauna teamă, pe care îl admira pentru ştiinţa şi strălucirea lui; se lăudase de sute de ori faţă de prieteni, aici la Versailles, cu fratele ei, care numai prin apariţia lui cucerea toată lumea. Şi acum venise un domn îmbrăcat modest, neînsemnat, cu o înfăţişare aproape bătrânicioasă datorită începutului său de chelie, într-un cuvânt, o decepţie în toate privinţele.

Cu toate acestea, prima întâlnire a fraţilor fu plăcută. Josef îşi propusese să nu-şi intimideze de la început sora cu mustrări. Se abţinu de la diverse observaţii pedagogice pe care ar fi vrut să i le facă; o lăudă pe Toinette ce bine arată, povesti despre ceilalţi fraţi şi mai ales despre mamă-sa.

Vorbeau franţuzeşte, dar reveneau mereu la limba germană. Lui Toinette îi lipsea adesea cuvântul potrivit pe nemţeşte. Josef trebuia s-o ajute. Surâzând, dar fără reproş, îi spuse că acum nu vorbeşte corect nici nemţeşte, nici franţuzeşte. El era mândru că vorbeşte curgător germana, franceza, italiana şi că poate conversa în propria lor limbă cu supuşii mai tuturor neamurilor aflate sub stăpânirea lui.

O ţinea pe Toinette de mână. Spuse:

„Ei, Toni, nu-i aşa că-i plăcut să fim iar împreună?" Sunetul vocii, blânda strălucire a ochilor săi o încălziră.

Şi faţă de cumnatul Louis, Josef îşi stăpâni dorinţa de a ţine prelegeri cu scop educativ. Louis se strădui să-şi învingă timiditatea şi toate se petrecură mai bine decât se aşteptaseră amândoi. Louis îi arătă cumnatului cărţile sale şi câteva din lucrările de lăcătuşerie pe care le făcuse, încercă să vorbească niţel nemţeşte, râse cu umor de greşelile pe care le făcea şi corectă la rândul său de câteva ori franţuzeasca cumnatului. Acesta, cam indispus, insistă că pronunţia sa ar fi cea corectă. Meticulosul Louis nu cedă, apelă la autoritatea bibliotecarului său, Sept-Chênes, şi voi chiar să ceară o consultaţie Academiei. Josef nu putu decât să aprecieze interesul filologic al cumnatului său, înţelegerea lui clară, pozitivă. Ambasadorul Mercy făcuse în mai multe rânduri, respectuos, dar foarte limpede, aluzie la faptul că regele foarte creştin ar fi cam mărginit.

Josef folosi săptămâna următoare că să viziteze Versailles-ul şi Parisul. În fond, firea franţuzilor îi repugna; dar era conştiincios şi nu voia să reprobe Franţa fără s-o fi studiat amănunţit. Alerga foarte ocupat, pe jos şi cu trăsura, prin Paris, interesându-se deopotrivă de chestiunile mari şi de mărunţişuri. „Nu vă pierdeţi în bagatele", îl sfătuise bătrânul Friedrich, regele Prusiei, admiratul său

adversar. Cuvintele acestea i se întipăriseră adânc în minte, atât sensul lor, cât şi tonul dur, sacadat, de comandă, cu care fuseseră spuse, dar nu-şi putea stăpâni nevoia de activitate. Tocmai mărunţişurile îl atrăgeau. Turistul imperial îşi vârî habsburgicul nas în toate colţurile oraşului Paris. Vizită spitale, gustă supa cantinelor pentru săraci, asistă la dezbaterile tribunalelor, vizită tot felul de fabrici, intră în conversaţie cu numeroşi negustori ambulanţi, îşi notă expresii din argoul volubil al pescăreselor, vizită meşteşugari în atelierele lor, se interesă de procedeele pe care le întrebuinţau. Totul incognito şi fiind recunoscut peste tot. Ziarele scriau articole entuziaste despre discretele studii ale contelui Falkenstein, purtarea lui democratică făcea senzaţie, ajunse la mare modă şi mulţi agăţară lângă portretul înţeleptului cetăţean Franklin, portretul simpaticului şi popularului împărat Josef.

Josef se strădui, înainte de toate, să se întâlnească cu intelectualii de vază ai Franţei. Faţă de aceşti savanţi, scriitori, filozofi, lua o atitudine de intelectual, de coleg şi regretă că ocupaţiile sale de suveran îi lasă atât de puţin timp pentru activitatea ştiinţifică. Vizită bibliotecile, asistă şi la o şedinţă a Academiei şi avu o lungă convorbire cu vicepreşedintele ei, ministrul dizgraţiat, Turgot. Se întâlni în mai multe rânduri cu academicienii Condorcet şi Leroy, iar grasul *Mr.* Gibbon, marele istoric, care refuzase să cineze la aceeaşi masă cu rebelul Franklin, se adresa mereu contelui Falkenstein cu „maiestate”, deşi acesta îl rugase să zică *monsieur*. Josef vizită cu un deosebit zel saloanele doamnelor intelectuale. Se arătă chiar şi în salonul doamnei Necker, deşi ministrul de Finanţe Necker era eretic, burghez şi elveţian. „Clica mov” înregistră cu schime ironice ştirea despre aceste vizite ale împăratului la „cabana elveţiană”.

Josef cercetă foarte amănunţit Versailles-ul, atât imensul palat cât şi instituţiile Curţii. Scotocea prin coridoarele şi ungherele uriaşului labirint; nu-i scăpa nimic, nici „camerele de serviciu” ale Toinettei, nici atelierul de fierărie al lui Louis. Sosea neanunţat în anticamerele miniştrilor Maurepas şi Vergennes şi aştepta acolo ca un petiţionar de rând. Asista la procesiunea solemnă în care Louis mergea la slujba religioasă şi la masa pe care regele o lua în prezenţa unui numeros public de aristocraţi.

Asistă de asemenea, ascuns în mulţimea curtenilor, la *lever* şi la *coucher,* fără că Louis să bănuiască prezenţa lui. Dând din cap dezaprobator, împăratul roman asistă incognito cum Louis se lăsa, fără ruşine, dezbrăcat şi îmbrăcat de cămaşă şi pantaloni, în prezenţa a foarte mulţi oameni, gras, greoi, vizibil plictisit şi solemn; partea dreaptă şi partea stângă a regelui erau de fiecare dată deservite de alţi nobili.

Josef observă odată, la un *coucher*, cum Louis parcurse de câteva ori, cu pantalonii lăsaţi în vine, cercul curtenilor, cum se opri în faţa unui camerier, tânărul conte Gramont, cum se apropie atât de mult de el, încât Gramont se dete înapoi până la perete şi cum Louis continuă să se apropie de el, până ce atinse cu burta lui grasă pe zveltul camerier apoi, izbucnind într-un hohot de râs, îi întoarse spatele cameristului speriat.

Louis trebuia, seară de seară, să se dea în spectacol cu dezbrăcatul său, timp de cel puţin douăzeci de minute. Când, în cele din urmă, îi părea că ajunge, făcea un semn pajilor care-i scoteau cizmele şi le trânteau cu zgomot pe podea. Aceasta făcea parte din ritual, era semnul că roiul de aristocraţi trebuia să se retragă; abia atunci Louis se putea culca. Josef îşi zicea cu mândrie că uzanţele simple

de la Curtea sa constituiau un mare progres în comparaţie cu acest ceremonial nerod.

De altfel, Josef se străduia să aprecieze la justa valoare tot ce era bun la Paris şi la Versailles. Avea înţelegere pentru măreţia palatului şi a parcurilor de la Versailles, aprecia mândrele, impunătoarele clădiri ale oraşului Paris şi frumuseţea podurilor şi pieţelor sale. Dar vedea cu o privire şi mai pătrunzătoare păienjenişurile în colţurile somptuoaselor încăperi de la Versailles, ramele sparte ale unor tablouri, mobilele nereparate, vedea negustori ambulanţi care-şi ofereau marfa cu strigăte asurzitoare pe marile, nobilele scări şi rampe. Mai mult încă îi reţineau atenţia murdăria, zgomotul şi dezordinea oraşului Paris. Dezordinea şi murdăria oraşului şi a palatului îi făcură mai mare impresie decât strălucirea şi măreţia. Dezaprobă satisfăcut ceea ce vedea şi constată cu plăcere că propria sa experienţă confirma părerea ce şi-o făcuse despre Franţa după rapoartele pe care le primea.

Întrebat dacă Parisul şi Versailles-ul îi plac, se străduia să fie diplomat şi făcea aprecieri politicoase. Câteodată, însă, nu-şi putea stăpâni înclinarea spre ironie şi-i scăpau cuvinte muşcătoare, cu un iz de superioritate. Dezaproba organizarea învechită a armatei, dezordinea circulaţiei pariziene sau descompunerea ascunsă pe care i se părea că o descoperă peste tot. Asemenea ieşiri erau bineînţeles imediat colportate.

Fiecare pas al său era controlat, atât de agenţii poliţiei pariziene cât şi de spionii ambasadorului austriac Mercy şi ai abatelui Vermond. Maria Theresia la Schönbrunn, Louis la Versailles, căpătau continuu rapoarte amănunţite asupra neobositelor străduinţe ale contelui Falkenstein de a-şi spori cunoştinţele despre lume şi oameni şi de a le împărtăşi

altora.

Josef avea înclinaţii literare; îi plăcea să-şi fixeze impresiile în fraze bine formulate. Se ştia de acord în toate cu fratele său Leopold, mare duce de Toscana. „În acest oraş, Paris - scria el - totul se face numai de dragul aparenţelor, clădirile sunt măreţe şi impunătoare, dar să nu le priveşti mai de aproape, sunt pe dinafară arătoase, pe dinăuntru păduchioase. Totul este falsă măreţie. În acest Babilon nu se cunosc nici legile naturii, nici cele ale unei ordini sociale raţionale. Peste toate se aşterne o spoială de politeţe şi de ceremonial.” Scrisoarea era lungă; Josef îi comunica fratelui, în cuvinte necruţătoare, toate impresiile imposibil de formulat în convorbirile cu francezii pe care-i cunoscuse.

Înmână scrisoarea ambasadorului său, Mercy, ca acesta s-o trimită prin curier special fratelui, în capitală sa, Ferrara. Scrisoarea căzu în mâinile serviciului secret francez; *monsieur* Lenoir, şeful poliţiei pariziene, o copie înainte de a-i da drumul mai departe la Ferrara şi o comunică regelui.

Louis zăbovi multă vreme cu citirea scrisorii, reflectând la părerile aspre, exagerat de nedrepte ale cumnatului său. Iată urmările frecventelor vizite pe care le face Josef filozofilor răzvrătiţi, nelegiuiţi; chiar şi cu Turgot acela a stat mult de vorbă, cu Turgot a cărui obrăznicie s-ar putea numi aproape rebeliune. Dacă Josef privea de sus, plin de milă şi dispreţ, la toată agitaţia scârboasă şi slugarnică din jurul pântecosului său cumnat, acesta la rândul său îl compătimea în sinea lui pe împăratul roman, care intrase în rândurile hulitorilor şi-şi periclita astfel fericirea de apoi.

Împăratul Josef avea patima să dreagă lumea. Se credea născut pentru a pune la punct tot ce nu era în ordine, lumea în întregul ei, ca şi felul de viaţă al surorii sale şi

capacitatea de a procrea a cumnatului. Încă cu ani în urmă, când contele Mercy începuse să trimită rapoarte la Viena despre purtarea cam uşuratică a Toinettei, Josef declarase:

— Plec eu acolo şi fac ordine, iar când devotatul şi conştiinciosul ambasador raportă, plin de respectuoasă îngrijorare, despre deficienţa fizică a tânărului rege, Josef declară pe loc:

— Las că plec eu acolo, aranjez eu şi asta, aveţi încredere în mine, mamă.

De vreme ce vorbise cu atâta siguranţă, trebuia neapărat să izbutească. Nu putea lăsa nimic la voia întâmplării. Trebuia, înainte de toate, până a începe marea convorbire între bărbaţi despre operaţie, să cerceteze amănunţit firea cumnatului său. Până acum nu reuşise încă să se dumirească ce-i cu Louis. Acesta făcea câteodată observaţii de o surprinzătoare agerime, apoi era din nou de o stupiditate care atingea cretinismul. Ca să-i încerce capacităţile, Josef îl atrase, deci, într-o largă discuţie politică.

Întâi totul decurse în armonie, căci Josef începu cu expunerea ideilor sale despre conflictul anglo-american. Declară foarte hotărât că socoate greşit să se arate fie şi cea mai mică simpatie Americii. În sinea sa, Louis îşi zicea că cumnatul are motive serioase să ia asemenea atitudine. Ca Habsburg avea nevoie de Anglia pentru o alianţă împotriva forţei crescânde a Rusiei, ca Habsburg nu putea deci, sub nici un motiv, indispune Anglia. Dar, oricare ar fi fost motivele cumnatului, Louis îi împărtăşea în totul părerea. Cu fraze avântate, Josef îşi afirmă convingerea că adevărata libertate nu e posibilă decât într-o monarhie luminată, ironizând convins şi cu cuvinte alese pe amatorii de libertate din Philadelphia, a căror activitate dubioasă nu

putea duce decât la anarhie. Louis asculta încântat, capul său gras se înclina din când în când aprobator, scotea vagi sunete în semn că e de acord şi îşi notă în sinea lui unele formulări reuşite de ale lui Josef pentru a le servi, când s-ar ivi prilejul, lui Maurepas şi Vergennes.

După aceea însă, Josef începu să vorbească despre succesiunea la tronul Bavariei. Expuse volubil şi cu căldură posibilităţile ce le deschidea Habsburgilor apropiatul deces al principelui elector al Bavariei. Nu era oare sfânta datorie a casei de Habsburg să folosească prilejul şi să se asigure, prin ocuparea unor regiuni importante din punct de vedere strategic, împotriva ameninţării crescânde din partea Prusiei? Louis fu apucat de o furie surdă. Oare cumnatul ignora cu totul îndreptăţitele pretenţii ale casei de Zweibrücken? Acest suveran foarte moral, luminat, filozof, zvârlea pur şi simplu orice morală la gunoi? Maurepas şi Vergennes aveau dreptate: Habsburgii nutreau planuri de război absolut nebune şi nici un pact de familie nu putea justifica aruncarea Franţei într-o astfel de aventură. Dintr-o dată cumnatul acesta, care făcea atâta caz de raţiune şi morală, se dovedea romantic, aventurier, un cuceritor lipsit de scrupule, dornic să făurească prin victorii militare dominaţia mondială a casei de Habsburg. Până aici! El, Louis, regele foarte creştin, nu se băga la aşa ceva. Nu pentru asta era el unsul Domnului.

Asudând, tot mai uluit, asculta cuvintele îngâmfate, nelegiuite ale cumnatului. Nu trebuia oare să-i răspundă? Dar cum putea el, mai tânăr şi lipsit de experienţă, să-i predice morală impunătorului împărat roman? Acesta o să-i închidă desigur gura cu nenumărate argumente. Nu. Trebuia să procedeze aşa cum îşi propusese, să se sustragă, să refuze discuţia.

Tăcea şi asculta. Luă o foaie de hârtie şi începu să mâzgălească. Apoi, când Josef termină, îi întinse foaia cu mâzgălitura lui şi-i zise:

— Priviţi, sire, linia aceasta este graniţa dintre dumneavoastră şi Bavaria, nu-i aşa că am memorat-o bine?

Josef nu ştiu dacă tânărul gras care-l privea zâmbind cu naivă mândrie e tâmpit sau zeflemist. Privi foaia, o puse la loc pe masă şi spuse pe un ton stăpânit:

— Ce ziceţi, sire? Împărtăşiţi punctul nostru de vedere? Putem conta pe sprijinul dumneavoastră când ne vom susţine pretenţiile?

— Staţi să văd - răspunse îngândurat Louis - dacă reuşesc să enumăr din memorie toate localităţile cu peste două mii de locuitori care sunt supuse principelui elector al Bavariei, şi începu să le recite.

Josef renunţă să mai discute serios cu acest om, vorbi de lucruri indiferente şi plecă curând.

În felul său metodic, Josef reflectă la consecinţele ce rezultau pentru el din această convorbire. Faptul că cumnatul putuse doar să se sustragă şi nu apucase să-l refuze direct, îl umplea de speranţe. Pe de altă parte, îşi dădea seama că va fi nevoie de multă elasticitate şi energie pentru a învinge această rezistenţă molâie, tenace şi surdă.

Îi scrise Mariei Theresia: „Ginerele dumitale, Louis, scumpă mamă, este prost crescut şi foarte neplăcut la vedere. Dar are o fire cinstită. Cu memoria lui surprinzătoare a înmagazinat multe cunoştinţe. Astfel, de pildă, poate enumera din memorie, în ordinea alfabetică, toate localităţile din Bavaria cu peste două mii de locuitori. Nu-mi dau, fireşte, seama ce avantaj direct sau indirect ar putea trage un suveran din asemenea exhibiţii. Pentru rest, Louis al nostru suferă de o îngrijorătoare incapacitate de a

lua hotărâri. Este slab faţă de cei care ştiu să-l intimideze. Cred, scumpă mamă, că scopul călătoriei mele va fi atins.”

Şi această scrisoare ajunse în mâinile şefului poliţiei pariziene. *Monsieur* Lenoir nu o comunică direct regelui, ci preferă să predea copia preşedintelui Consiliului de Miniştri.

Bătrânul Maurepas citi textul şi dădu gânditor din cap. Apoi arătă scrisoarea secretarului Sallé şi întrebă:

— Ce zici, dragă Sallé?

Secretarul răspunse cu vocea lui inexpresivă:

— Pentru un împărat roman, se pricepe destul de bine la oameni.

Maurepas hotărî să păstreze deocamdată documentul şi să-l folosească doar când s-ar ivi prilejul.

În casa şi grădina liniştită de la Passy, doctorul Benjamin Franklin află multe despre felul de a fi şi activitatea „progresistului” împărat roman. Prietenii săi care îl întâlniseră - şi nu erau puţini - lăudau simplitatea monarhului, răspunsurile lui prompte, obiective, tăioase şi totodată amabile. Aceşti academicieni şi poeţi se simţeau măguliţi că împăratul discuta cu ei de parcă ar fi fost egali şi găseau că este un simptom îmbucurător că până şi un împărat socoate potrivit să se declare intelectual şi progresist.

Franklin ar fi fost foarte bucuros să aibă şi el prilejul de a se întreţine cu Josef. Spera să-l poată convinge că problema americană este în fond o chestiune pur anglo-saxonă şi că celor treisprezece state nici nu le trece prin gând să îndemne popoarele europene la rebeliune. Socotea că ar fi în stare să risipească teama Mariei Theresia şi a fiului ei că exemplul Americii ar putea îndemna şi ţări europene la rebeliune.

De aceea îi fu foarte la îndemână când unul dintre amicii săi, academicianul Condorcet, îl anunţă că a vorbit despre el cu Josef şi că împăratului nu i-ar fi neplăcut să-l cunoască.

Abatele Niccoli, reprezentantul Marelui Ducat de Toscana, în care domnea fratele lui Josef, Leopold, luă asupra sa să aranjeze o întâlnire neformală. Puse să se întrebe la contele Falkenstein şi la doctorul Franklin dacă n-ar fi dispuşi să ia o ceaşcă de ciocolată la dânsul. Prin Condorcet comunică fiecăruia dintre cei doi domni pe cine va mai întâlni la el.

Când Josef primi invitaţia avu, pentru o fracţiune de secundă, sentimentul că ar fi făcut poate mai bine să nu exprime dorinţa de a-l întâlni pe Franklin. Înainte de a părăsi Viena, mama lui îl rugase, dacă tot trebuie să plece în acest oraş al perdiţiei, la Paris, să evite cel puţin să se întâlnească cu anumiţi indivizi cu reputaţie proastă. Josef nu-şi mai amintea exact de toţi pe câţi îi înşirase maică-sa. Desigur că Voltaire şi Rousseau fuseseră printre ei, dar parcă-şi amintea, nesigur, că l-ar fi pomenit şi pe Franklin. Oricum ar fi, împăratul roman nu putea, totuşi, admite ca mămica să-i prescrie cu cine are voie să vorbească şi cu cine nu. Rebel sau nu, Benjamin Franklin era unul dintre cei mai de seamă oameni de ştiinţă ai epocii, un filozof cu renume, conversaţia lui trecea drept deosebit de interesantă. Ce putea fi rău ca Josef să profite de ocazie pentru a avea o convorbire cu un asemenea om? Îl bucura pur şi simplu gândul că va demonstra politicos şi obiectiv acestui şef de răsculaţi că masa nu are încă, prin natura ei, capacitatea de a aprecia ce este bine pentru ea şi că, deci, despotismul luminat constituie cea mai raţională formă de guvernământ.

Josef mai avusese în câteva rânduri întrevederi care stârniseră mirarea lumii, de pildă întrevederea cu marele duşman al casei sale, cu Friedrich al Prusiei. Că el, împăratul roman, voia să stea de vorbă de la om la om cu conducătorul rebelilor americani, îi păru o acţiune şi mai originală şi mai îndrăzneaţă decât întâlnirile sale de până acum şi, mândru de concepţia sa democratică, vorbi cu toată lumea despre această intenţie a sa.

În ziua fixată, Franklin sosi, conform înţelegerii, dimineaţa la nouă, însoţit de nepotul său William Temple, la abatele Niccoli. Câteva minute mai târziu veni şi Condorcet. Băură ciocolată, statură de vorbă. Franklin mai luă o ceaşcă de ciocolată precum şi câteva din delicioasele brioşe îndulcite. Aşteptau şi stăteau de vorbă. Se făcu ora zece, se făcu unsprezece. Abatele puse să se servească vin de porto. Franklin bău şi din deliciosul vin. Nu puteau şti ce-l împiedicase pe Josef să respecte ora fixată. Franklin hotărî să mai aştepte un ceas. Se făcu amiază. Nu se cădea să zăbovească mai mult. Plecară deci; Franklin se întoarse cu trăsura la Passy.

Tânărul William era foarte supărat şi mare parte a drumului îi înjură pe catolici şi pe aristocraţi. Se bucurase mult de această întâlnire, prea i-ar fi plăcut să le poată spune aşa, în treacăt, prietenilor lui: „Împăratul Josef îmi spunea, zilele trecute...” Cât despre Franklin, păstra faţă de eşecul întrevederii o atitudine filozofică. Probabil că nu ar fi fost rău pentru cauza americană să fi putut vorbi cu Josef. Dacă nu s-a putut, va aştepta altă ocazie.

În anturajul lui Josef, însă, se întâmplaseră următoarele: contele Mercy primise încă mai de mult de la împărăteasa Maria Theresia, care vedea în bătrânul diplomat pe unul dintre cei mai devotaţi prieteni ai ei, o scrisoare

confidenţială, plină de temeri legate de călătoria dificilului ei fiu în Babilonul de pe Sena. Prevăzătoarea împărătească anexase scrisorii ei o listă de elemente dubioase, de democraţi şi filozofi, de derbedei, de golani, pe care ea voia ca împăratul roman să-i ocolească în orice caz. În fruntea listei se aflau numele lui Voltaire şi Franklin.

Mercy fu deci foarte speriat când află de planul nechibzuit al tânărului său monarh de a se întâlni cu rebelul. Îi scrisese Mariei Theresia şi o sfătuise să-l roage ea însăşi pe fiul ei să renunţe la intenţia sa. Un curier rapid al lui Mercy galopă spre Viena, un alt curier rapid se întoarse în goană şi, în dimineaţa zilei în care trebuia să aibă loc întrevederea cu Franklin, Josef primi scrisoarea mamei sale. Era scrisă în germană, de mâna ei, era o scrisoare bună, emoţionantă. Vădea înţelegere pentru curiozitatea lui de a cunoaşte ticăloşi de teapa nelegiuitului Voltaire şi a rebelului Franklin, dar îl ruga să se gândească la răspunderea pe care o poartă înaintea istoriei şi câteva cuvinte ale scrisorii, care nu era prea lungă, erau pătate de lacrimi.

Ochii lui Josef parcurseră încet scrisul copilăresc, literele aşternute cu trudă. Se învăţase să nu scape din vedere detaliile, nici stilul unei scrisori, nici gramatica, nici ortografia ei. Dar de data aceasta nu reuşea. Gândurile şi sentimentele sale stăruiau asupra conţinutului scrisorii, asupra cuvintelor acestora germane, severe, materne, inspirate de sentimentul datoriei.

Continua tutelă îl îndârji pe împăratul roman. Hotărâse să se întâlnească cu acest doctor Franklin. Ştia el de ce. Nu era oare datoria unui suveran să cunoască orice fel de oameni şi să examineze concepţiile lor, aşa cum le formulează ei? Îngrijorările mamei nu erau întemeiate. Îşi

însuşea el oare părerile tuturor oamenilor pe care îi întâlnea? Dar abstracţie făcând de argumente şi contraargumente, nu ştia acum toată lumea că el voia să-l întâlnească pe Franklin şi n-ar fi fost nedemn de un suveran şi dăunător pentru reputaţia sa să revină asupra hotărârii luate?

Josef mai parcurse o dată scrisoarea. Lăsase la Viena o grămadă de probleme nerezolvate: veşnica problemă a protestanţilor din Boemia, reforma şcolară, succesiunea la tronul Bavariei, problema ruso-turcă. Dacă voia să obţină, măcar în una din aceste chestiuni, o concesie din partea mamei sale, trebuia să se ferească s-o indispună. Ce era mai important, reforma şcolară austriacă sau întâlnirea sa cu bătrânul doctor? Oftă. Prin această scrisoare a Mariei Theresia, din dorinţa particulară a contelui Falkenstein de a-l vedea pe Franklin se iscase o chestiune de stat a monarhiei habsburgice.

Cam morocănos, îi ceru sfatul contelui Mercy. Spuse că trebuie să recunoască, spre regretul lui, că bătrâna împărătească s-ar teme de o eventuală interpretare greşită a convorbirii dintre el şi Franklin. El s-a hotărât deci, în principiu, să sacrifice curiozitatea sa ştiinţifică, particulară, scrupulelor politice ale mamei sale. Pe de altă parte, voia să evite să pară nepoliticos faţă de doctorul Franklin. Oare el, Mercy, nu-i poate da vreun sfat? Mercy răsuflă uşurat şi-i putu da un sfat. El socotea că dacă, în urma unui impediment uşor de creat, maiestatea-sa n-ar putea respecta ora exactă a micului dejun la abatele Niccoli, nimeni nu i-ar putea-o lua în nume de rău. Să nu revoce deci întrevederea, dar să lase pe abatele Niccoli să aştepte un pic. Două ore, trei, patru. Excelenţii agenţi ai lui Mercy îl vor înştiinţa pe Josef la timp de momentul când va putea

face abatelui Niccoli vizita fixată, fără a o indispune pe bătrâna împărătească de la Viena.

Aşa se făcu că Josef, când sosi la abatele Niccoli, la orele douăsprezece şi douăzeci de minute, nu-l mai găsi acolo, spre marele său regret, pe doctorul Franklin.

Principesa Rohan primea în după-masa aceea la ceai, obicei care începuse să se introducă în saloane, după moda engleză. Trebuiau să vină cei mai de seamă membrii ai „clicii mov”; Josef acceptase şi el invitaţia.

Josef avusese însă, în mai multe rânduri, faţă de Toinette, ieşiri foarte dispreţuitoare împotriva prietenilor ei.

— Frumoasă menajerie ţi-ai adunat tu aici, spusese el într-un rând.

Indolenţa Gabriellei o socotise nesimţire, iar pe „*tous ces messieurs*”[1] îi făcuse „Schlawiner”; sub „Schlawiner” se înţelegea la Viena un individ dubios, cu două feţe, uşuratic, cu înclinaţie spre escrocherie. Chiar şi doamnelor, Josef le spusese de la obraz tot felul de lucruri răutăcioase şi usturătoare.

Pentru a evita asemenea ieşiri din partea fratelui ei, sau măcar pentru a le atenua, Toinette sosi foarte devreme la principesa Rohan, unde nu găsi decât pe François Vaudreuil şi pe Diane de Polignac.

În ultimele săptămâni, avuseseră loc discuţii aprinse între François şi Toinette. Prezenţa lui Josef la Paris îl făcea iritabil şi nervos pe Vaudreuil, altminteri atât de calm. El vedea în Franţa nu numai cea mai puternică ţară de pe lume, dar şi ţara cu cea mai înaltă civilizaţie, şi îl supăra atitudinea acestui Habsburg care, recunoscând condescendent una sau alta, lăsa totuşi să se vadă limpede

[1] Toţi aceşti domni.

că ţara, oraşul, Curtea îi repugnau, ca destrăbălate şi superficiale. Însuşirile celor doi fraţi se amestecau în imaginaţia lui François. Josef avea aceeaşi îngâmfare naivă care-l înfuria atât de des, când o simţea la Toinette. Fără ca Toinette să-i fi vorbit vreodată de aceasta, cunoştea pricina mândriei ei. Ea fusese crescută în concepţia suveranului prin graţia lui Dumnezeu, pentru ea o ţară se întruchipa în regele ei şi dispreţul amestecat cu milă pe care i-l provocă nătângul şi impotentul Louis, ea îl trecea şi asupra ţării. Dispreţuia Franţa, a cărei regină era, ea, nepoata cezarilor, a împăraţilor romani. Această mândrie, înnăscută, enormă, îl irita pe trufaşul, răsfăţatul, nestăpânitul Vaudreuil, acum când o vedea şi la Josef. Mai des decât înainte, se gândea cu mânie şi voluptate la clipa când o va trânti pe Toinette în patul lui şi o va umili.

Scopul vizitei lui Josef contribuia de asemenea să-l tulbure pe François. Îl îndârjea că regele Franţei avea nevoie de ajutorul Habsburgului ca să-şi dezvirgineze soţia.

De aceea, ori de câte ori era singur cu ea, acest bărbat violent o jignea pe Toinette cum nici el şi nici nimeni altul nu mai îndrăznise până atunci s-o jignească. Acum amândoi nu căutau decât să lovească unul într-altul.

Azi, în aşteptarea lui Josef, era faţă de ea de o ceremonioasă politeţe, care o supăra mai mult decât orice zeflemea.

— Ce ai, Vaudreuil - întrebă ea - de ce te porţi azi ca un ambasador la primă audienţă?

— Am pus la inimă observaţia contelui Falkenstein. Maiestatea-sa romană ne reproşează că politeţea noastră ar fi doar o spoială sub care nu există decât barbarie şi dezordine. Mă strădui să îngroş stratul de spoială.

Între timp, majoritatea oaspeţilor sosiseră.

— Să sperăm - zise Vaudreuil - că contele Falkenstein nu ne va lăsa şi pe noi să aşteptăm tot atât de mult ca pe abatele Niccoli.

Iar Diane de Polignac întrebă:

— Dar ce motiv ar avea contele Falkenstein să ne lase *pe noi* să aşteptăm?

Toinette deveni atentă. Când aflase că întrevederea aceea pusă la cale între fratele ei şi rebelul Franklin tot nu avusese loc până în cele din urmă, nu dăduse faptului vreo importanţă. Acum băgă de seamă, după zâmbetele prietenilor ei, că întârzierea lui Josef era socotită intenţionată, că atitudinea lui era calificată laşitate. Tot acum constată, cu oarecare surprindere, că Gabrielle şi Diane purtau în înaltele lor coafuri statuete reprezentând pe Franklin. De fapt, deoarece Louis şi Toinette manifestaseră faţă de şeful rebelilor o neutralitate ostilă, societatea de la Curte se arăta, de asemenea, în ciuda modei, reţinută faţă de doctorul Franklin. Dar amândouă doamnele de Polignac revendicaseră întotdeauna pentru ele privilegiul de a manifesta orice părere politică ar pofti, îndeosebi Gabrielle nu pierdea nici un prilej să-şi sublinieze, pe un ton neglijent şi că de la sine înţeles, independenţa. Aşadar, n-ar fi fost deosebit de bătător la ochi că doamnele de Polignac să-şi manifeste simpatia pentru Franklin; de altfel, era uzul să se poarte în coafură tot felul de embleme legate de evenimentele actuale. Dar faptul că amândouă doamnele şi-l puseseră tocmai astăzi pe Franklin în păr, şi că pe lângă toate François mai făcuse aluzia aceea, îi creară lui Toinette o stare neplăcută de tensiune. Nici n-ar fi mirat-o ca domnii şi doamnele din „clica mov” să fi căutat vreun prilej să-i plătească lui Josef brutalele lui ieşiri teutonice cu care îi jignise. Se temea ca fratele ei să nu se

fi făcut de râs în povestea cu americanul şi se întreba încordată ce vor fi având de gând prietenii ei.

Pe contele Jules, care nu era foarte abil, evident că nu-l iniţiaseră în complotul lor.

— Nu găsiţi, *madame* - se adresă el pe un ton cam stângaci lui Toinette - că cucoanele mele se cam întrec cu liberalismul?

Arătă statuetele pe care le aveau în coafură şi apoi li se adresă lor:

— Cu entuziasmul vostru o să mai faceţi ca Franklin să ne aprindă Versailles-ul în cap.

De obicei, contele Jules se mulţumea să şadă la masa de joc sau să-şi plimbe printre cucoane faţa frumoasă, brutală şi lipsită de expresie; părerile sale politice nu prea erau luate în serios.

— Bravul nostru Jules! fu singurul răspuns cu care-l învrednici Diane şi pe faţa ei, inteligentă şi urâtă, se arătă un zâmbet compătimitor.

Gabrielle, însă, zise tărăgănat dar ferm:

— Despre America nu ştiu mare lucru, dar pe doctorul Franklin îl găsesc delicios. L-am întâlnit de două ori, o dată la madame de Maurepas, altă dată la madame de Genlis şi, drept să spun, m-a încântat. Când îţi face un compliment, simţi că eşti cineva. Cauza americanilor nu poate fi cu totul lipsită de moralitate.

Tulburarea Toinettei creştea. Până acum nu găsise încă timp să reflecteze asupra conflictului american. Mercy şi Vermond îi sugeraseră să evite manifestări care ar putea constitui un gest de simpatie faţă de rebeli. Respectase această indicaţie şi nu-i venise greu. Poate că tot ar fi trebuit să se ocupe mai mult de americanul acela? Să fie chiar aşa la modă? Constata cu mirare şi niţel cam

îngrijorată cu câtă căldură îi luau partea prietenii ei.

Cârâitul papagalului: „*Les amants arrivent”* îi întrerupse şirul gândurilor, iar uşierul anunţă „Contele Falkenstein”. Sosise Josef.

Se servea ceai în ceşti moderne, subţiri, şi lumea îşi dădea cu părerea asupra acestei băuturi neobişnuite. Se discută pe larg ciudata preferinţă pe care o aveau englezii pentru ceai, apoi veni vorba de taxe vamale, de monopoluri şi cineva îşi exprimă mirarea că această băutură apoasă şi inofensivă provocase, la vremea sa, rebeliunea coloniilor americane.

Principele Charles, simulând că n-ar fi la curent, îl întrebă pe Josef ce impresie i-a făcut, până la urmă, celebrul apostol al libertăţii, cu blana şi ochelarii lui. Josef răspunse, prefăcându-se amuzat, că impetuosul bătrân nu avusese răbdare să-l aştepte. În jur, lumea se miră; doctorul era cunoscut pentru ponderea şi calmul său.

— Veţi mai face o a doua încercare, sire, să vă întâlniţi cu el? întrebă nevinovată Gabrielle de Polignac.

— În primul rând, *madame,* vă rog să nu-mi ziceţi sire, iar în al doilea rând, n-am de gând s-o fac, răspunse Josef şi continuă cu un râs sarcastic: La urma urmei, *mister* Franklin nu poate pretinde să alerg eu după el. Suna ca o încheiere a discuţiei.

Dar Gabrielle, liniştită şi blândă, insistă:

— Se pare, conte Falkenstein, că nu împărtăşiţi admiraţia noastră pentru acest bătrân înţelept.

— V-aţi aşteptat la altceva, *madame?* întoarse Josef sec întrebarea. În definitiv, sunt de meserie, regalist.

— Vă pare într-adevăr impetuozitate, conte Falkenstein - se amestecă acum, foarte politicos, în conversaţie, marchizul de Vaudreuil - faptul că doctorul Franklin a plecat

după oarecare aşteptare? El ţine la demnitatea sa; reprezintă o ţară căreia îi repugnă artificioasele noastre ceremonii, dar care ţine totuşi la demnitatea ei.

Josef ridică sprâncenele şi-l privi lung pe Vaudreuil. Să vrea omul ăsta să-i dea o lecţie? Vaudreuil, la rândul său, îl privi pe Josef calm, cu o naivitate bine jucată.

— Am aflat - zise Josef dur, agresiv şi autoritar - că parizienii îl răsfaţă peste măsură pe doctorul Franklin. Dar, fie că are sau nu demnitate personală, ideile pe care le reprezintă sunt absurde şi nedemne. De aceea consider regretabil - şi ochii, săi albaştri se pironiră cu o severitate profesorală, pe pieptănăturile doamnelor de Polignac - dacă exaltarea lipsită de judecată pentru acest om molipseşte cercul reginei. Cu tot liberalismul, eu nu l-aş lăsa pe acest Benjamin Franklin să intre în Viena mea şi n-aş admite cu nici un chip ca membri ai Curţii mele, lipsiţi de judecată, să-i înalţe osanale.

Josef îi mai repezise în câteva rânduri pe nobilii membri ai „clicii mov”, dar niciodată încă atât de dur ca astăzi. Se lăsă o tăcere apăsătoare, pe care o întrerupse stăpâna casei, principesa Rohan.

— Când a răsărit Franklin ăsta aici, m-am străduit să leg o convorbire cu spiritul lui Oliver Cromwell. Dar n-a apărut.

Nimeni nu o băgă în seamă. Toinette, dezagreabil surprinsă de violenţa lui Josef, roşise uşor, Gabrielle zâmbea ironic, simulând lipsă de interes, Diane mângâia unul din câinii principesei Rohan, principele Charles luase un aer satisfăcut de sine şi se străduia, inutil, să găsească o replică obraznică. Toţi aşteptau încordaţi să vadă dacă Vaudreuil va accepta asprele cuvinte ale maiestăţii-sale romane, sau dacă va avea obrăznicia să răspundă.

Avu obrăznicia. Îi convenea că Habsburgul îi vorbise de

sus şi iritat; asta şi urmărise. Faţa dârza, bărbătească, a lui Vaudreuil exprima o mare superioritate când se apucă să-l înveţe minte pe împăratul austriac.

— Vedeţi, conte Falkenstein, dumneavoastră la Viena duceţi o viaţă simplă, conflictele dumneavoastră sunt simple şi lesne de priceput. Noi, în schimb, aici la Versailles, în cursul lungii noastre civilizaţii în continuă rafinare, am ajuns suprarafinaţi şi atât de artificializaţi, încât ne este dor de tot ce este natură. În acest bătrân şi venerabil bărbat, Benjamin Franklin, vedem încorporate acele principii naturale la care se gândesc filozofii noştri. De Jean-Jacques Rousseau al nostru probabil că aţi auzit şi dumneavoastră. Că bărbatul acesta bătrân şi simplu întruchipează toate aceste principii naturale, aceasta ne emoţionează, ne mişcă, ne face să aplaudăm.

Se opri o clipă aşteptând răspunsul. Josef însă nu răspunse nimic. Toinette, jenată, se băgă prosteşte în vorbă.

— Natura - strigă ea cu falsă vioiciune - în *Trianon*-ul meu o să vă aranjez atâta natură, că o să vă piară cheful de Franklin al vostru. Şi râse.

Dar, în afară de ea, nu râse nimeni.

Toţi priveau nestrămutat la Josef şi Vaudreuil. Şi, deoarece Josef continua să tacă, Vaudreuil urmă:

— S-ar putea să aveţi dreptate, conte Falkenstein. Poate că loveşte în interesele noastre evidente, în interesele regelui şi în interesele noastre, dacă-i arătăm lui Franklin o înţelegere atât de nelimitată şi ne străduim din răsputeri să-i ajutăm lui şi rebelilor săi. Dar poate să fie totuşi în atitudinea aceasta a noastră o înţelepciune mai profundă decât dacă am înjura şi am bate. Deoarece nu ne putem opune spiritului vremii, îl sprijinim. Tăiem craca pe care

şedem, pentru că ştim: îi este dat să cadă.

Marchizul de Vaudreuil spusese cuvintele acestea nu pe tonul didactic pe care l-ar fi folosit maiestatea-sa romană, ci uşor, cu o graţie obraznică, i le spusese lui Josef în faţă, iar cei din „clica mov” se bucurau că reuşise să exprime atât de elegant ceea ce simţeau cu toţii. Totodată însă li se tăia suflarea de atâta aroganţă. Ce va răspunde Josef? Ce putea răspunde?

În sinea lui, Josef era plin de o mânie oarbă. El, împăratul roman, maiestatea apostolică, a propagat şi a realizat, într-o nobilă autolimitare, idei progresiste şi mulţi lăudau ceea ce spusese şi făcuse, socotindu-le cele mai mari îndrăzneli din istoria omenirii. Şi acu se iveşte un amărât, un curtean nenorocit, o creatură jalnică a surorii sale, proasta de ea, şi-l dăscăleşte şi-i explică lui ce semnificaţie are că el, măruntul, superficialul măscărici francez, se declară de partea lui Franklin şi, cu curajul adevărului, îşi taie craca de sub picioare. Iar ceilalţi cască gura şi ascultă, şi-l poartă, îndărătnici, pe Franklin în păr, iar el stă caraghios în faţa lor, el, împăratul roman, care n-a îndrăznit să-l privească în ochi pe rebel. Dar asta a meritat-o. Ar fi trebuit să se ducă atunci la abatele Niccoli. Nu trebuia să se sustragă, nu trebuia să fie laş. Într-o convorbire de o importanţă istorică, el, monarhul luminat, ar fi trebuit să se explice cu anarhistul din Vestul sălbatic şi să arate de ce parte se află adevărata răspundere şi virtute.

Dar nu mai putea, sta aşa, fără să scoată o vorbă. Îşi stăpâni cu greu mânia şi spuse demn:

— Aceasta este o concepţie, domnule marchiz, pe care n-aş admite-o la Curtea mea.

— Nici nu m-am îndoit, sire, de aceasta, răspunse Vaudreuil zâmbind amabil, iar o astfel de amabilitate îl făcu

pe Josef să-şi piardă stăpânirea de sine.

— Dacă dumneavoastră, *monsieur* - spuse el pe un ton tăios - vreţi să opuneţi cu aceste cuvinte „adevăratul” dumneavoastră liberalism liberalismului, meu „fals”, înseamnă că dumneavoastră nu m-aţi înţeles niciodată. Liberalism nu înseamnă a fi moale şi a te lăsa dus de soartă. Liberalism înseamnă a fi activ, a acţiona. Un spirit cu adevărat liber îşi propune ca ţel nu rebeliunea şi anarhia, ci ordinea şi autoritatea, întemeiate pe raţiune.

— Pe scurt: despotism luminat, completă cu un calm amuzat Diane, iar împăratul răspunse tăios:

— Da, *madame,* despotism luminat.

Vaudreuil, însă, continuă cu aceeaşi amabilitate cuceritoare:

— Dumneavoastră nu vă daţi seama, sire, dar cu despotismul dumneavoastră luminat tăiaţi la fel ca şi noi craca de care am vorbit. Şi dumneavoastră renunţaţi la drepturi, faceţi concesii spiritului vremii. Numai că dumneavoastră o faceţi cu o seriozitate înverşunată, în timp ce noi facem haz de necaz.

Josef izbucni furios:

— Sunteţi cinici, neserioşi, superficiali. N-aveţi nici sentimentul demnităţii, nici conştiinţa datoriei şi, deoarece ridicase glasul, câinii se neliniştiră, începând să latre, iar papagalul se porni să cârâie. Josef, însă, acoperind aceste zgomote cu vocea lui, încheie: Sunteţi un răzvrătit mai periculos, *monsieur,* decât Franklin.

Toinette era convinsă că Dumnezeu îi face pe suverani şi că asta este spre fericirea lumii. Dacă entuziasmul pentru Franklin mai putea fi considerat un capriciu monden inofensiv, cam aşa ca relaţiile principesei Rohan cu spiritele, un capriciu care mâine se poate schimba în

contrariul său, apoi ceea ce sporovăise acum François era lipsit de orice sens, era curată nebunie. Mai curând se prăbuşeşte lumea decât să se prăbuşească monarhia. Cu toate acestea fu foarte satisfăcută că cineva îndrăznea să-l contrazică pe atotştiutorul ei frate mai mare şi asistă cu plăcere aproape senzuală, savura din plin, felul cum Josef, deşi avea cu siguranţă dreptate, se războia neputincios cu elegantul şi îndrăzneţul ei François. Acum, în sfârşit, o văzuse şi pe asta: Josef, veşnicul dascăl, fusese la rândul lui dăscălit.

Oricum, ajungea, şi se întreba dacă n-ar trebui să intervină, să spună vreo glumă care să domolească spiritele.

Dar, până să spună ceva, i-o luă înainte principesa Rohan.

— Ci mai încetaţi odată, domnilor, doar nu suntem aici la clubul de dezbateri al doamnei Necker. Aici se bea ceai şi se discută lucruri serioase.

Râzând, cei de faţă renunţară la dezbatere.

Toinette îl invitase pe Josef la o masă intimă. Nu mai fuseseră poftiţi decât cei mai apropiaţi membri ai familiei, amândoi fraţii regelui cu soţiile lor.

Era o societate foarte tinerească. Louis avea douăzeci şi trei de ani. Fratele său Xavier, conte de Provence, douăzeci şi doi, fratele Charles, conte d'Artois, douăzeci. Între femei, Toinette, care avea douăzeci şi unu de ani, era cea mai vârstnică. Josef, cu cei treizeci şi şase de ani ai lui, se simţea bătrân în acest cerc.

Având un pronunţat simţ al răspunderii, Louis ţinea să păstreze o foarte strânsă viaţă familială. Le atribuise fraţilor săi cele mai frumoase apartamente, din Versailles şi erau

toţi trei mult împreună. Dar această viaţă comună era bogată în discordanţe, deoarece relaţiile dintre Louis şi Xavier nu erau mai puţin echivoce decât cele dintre Louis şi Charles. E drept că Xavier nu irosea sume atât de mari ca Charles şi nici nu stârnea dezaprobarea publică. Dar, încă băieţaş fiind, suportase greu gândul că prostul de Louis era menit să fie rege şi nu el, Xavier, care învăţa uşor şi ştia să se poarte cu demnitatea unui suveran. Apoi se vădise, spre marea lui satisfacţie, că Louis nu era în stare să facă copii. Louis devenind rege, Xavier devenise moştenitor prezumptiv al tronului, i se acordase titlul de *Monsieur* şi era tratat de atunci cu toate onorurile cuvenite unui principe moştenitor. Dar avea de aşteptat probabil mult de tot şi îşi alungă urâtul scriind epigrame răutăcioase la adresa regelui. Faptul că ştia toate acestea, nu-l împiedica totuşi pe Louis să întreţină relaţii frăţeşti cu Xavier. Ba mai mult, faţă de alţii îl apăra pe Xavier cu toată autoritatea sa regală. Odată, când fuseseră puse în circulaţie versuri deosebit de perfide împotriva „feciorelnicei regine”, şeful poliţiei, Lenoir, adusese dovezi concludente că autorul lor ar fi principele Xavier. Dar Louis răspunse sec:

— Vă înşelaţi, *monsieur*.

Între ei, fraţii îşi spuneau adesea lucruri care sunau a glume, însă erau pline de venin; câteodată se întâmpla să nu ştie nici ei dacă convorbirea lor era ceartă sau discuţie prietenească. Într-un rând, când principele Xavier îl juca pe Tartuffe la o reprezentaţie de amatori, Louis îl asigurase foarte serios:

— Minunat, Xavier, rolul acesta ţi se potriveşte mai bine decât oricare altul.

Principele Charles, mai puţin perfid decât Xavier, îşi bătea deschis joc de Louis. Tată a doi copii, îl trata cu un

vădit dispreţ pe fratele său mai mare, impotent. Cu Toinette avea relaţii amicale, ca între oameni tineri şi nimic mai mult; dar, ca să-l supere pe Louis, se purta în aşa fel ca toată lumea din Paris să creadă că el înlocuieşte pe neisprăvitul său frate în patul drăguţei cumnate.

Acum, de la venirea lui Josef, relaţiile dintre fraţi se încordaseră. Charles făcea glume cinice, iar principele Xavier, căruia i se înecau toate corăbiile, turba şi scria versuri veninoase.

Acestea erau relaţiile dintre cei trei tineri care luau parte, împreună cu Josef, la masa de familie.

Se vorbi de peregrinările lui Josef prin Paris.

— Ştii dumneata, Louis - îl întrebă Josef pe cumnat - că posezi cea mai frumoasă clădire din Europa?

— Şi asta ar fi?... îi întoarse Louis întrebarea.

— *Hôtel des Invalides*, răspunse Josef.

— Da - confirmă Louis politicos - mi-au mai spus şi alţii că ar fi o clădire frumoasă.

— Cum - izbucni Josef îngrozit - n-ai fost niciodată s-o vezi?

— Nu ţi-am propus dumitale deunăzi, Toinette - zise Louis blajin - să-i facem odată pe plac lui Saint-Germain şi să vizităm clădirea asta a lui? Tare se mândreşte cu ea.

Toinette se supără. Iar era scoasă ea vinovată că nu se făcuse ce trebuia. Şi iar era vorba de Saint-Germain. Prietenii ei îi băteau de mult capul să i se facă odată vânt bătrânului imbecil. Jignise pe mai mulţi dintre ei. Îşi aduse aminte ce haz fusese atunci când l-au răsturnat pe ministrul Turgot. Nu, nu va mai răbda să-i fie mereu vârât sub nas Saint-Germain. Şi pe când mânca, stând de vorbă, din friptura ei, luă hotărârea fermă şi înverşunată să-l alunge pe Saint-Germain.

Josef povesti despre călătoriile sale de explorare prin Paris şi Versailles. Nu-i fusese lene, cercetase palatul din pod până-n pivniţă.

— *Du hast du ja einen mächtigen Kasten, Toni*[1] zise el către Toinette pe nemţeşte?

— Da - răspunse Toinette - şi grozav de inconfortabil.

Louis întreba:

— Ce înseamnă „*Kasten”?*

— Kasten - răspunse Josef - înseamnă *Versailles.* Dar ce am vrut să spun, cumnate, e că dumneata ai în *Versailles*-ul ăsta o grămadă de obiecte splendide, care nu sunt suficient puse în valoare. Am găsit în magazii şi cămări tablouri minunate, prăfuite, întoarse cu faţa la perete. Ar fi bine să se ocupe cineva să le trieze şi să facă ordine.

— Da - răspunse Louis, nu foarte interesat - s-au adunat multe din vremea lui Louis cel Mare. De altminteri, şi destul de multe imorale. I-am mai dat odată dispoziţie lui Maurepas să fie luate de aici.

Principele Charles interveni în felul său obraznic:

— Niciodată nu s-a prea interesat Louis al nostru de tablouri. Şi, mai vioi, adresându-se celorlalţi doi fraţi: Vă amintiţi cum a trebuit noi, când eram copii, să descriem tabloul cu lacul şi lebedele? Louis l-a descris minunat; numai că, din păcate, nu a băgat de seamă că era lacul pe lângă care treceam o dată la două zile.

Louis râse blajin.

— Nu e chiar aşa, zise el, continuând să mănânce.

Mânca foarte mult, îi plăcea, îşi umplu din nou farfuria. Ceilalţi terminaseră, valeţii aşteptau să strângă. Toţi priveau la Louis cum mânca, de unul singur, în tihnă, preocupat exclusiv de mâncare şi cu totul lipsit de maniere.

[1] „Ai o adevărată hardughie, Toni”.

— Louis! interveni în cele din urmă Toinette.

— Da, draga mea, ce este? răspunse Louis, apoi privi în jurul său, permise să i se ia farfuria şi-şi şterse mâinile. Se lăsă pe spate în jilţ. Vă mai amintiţi - întrebă el, şi în voce i se distingea un amestec curios de ciudă şi satisfacţie - cum odată, în timpul orei de geografie a ducelui de Vauguyon, ducele a căzut pe parchet? Ne asculta tocmai despre fluviile Peninsulei Iberice, numai eu ştiam, voi amândoi nu învăţaserăţi. Apoi am fost pedepsiţi toţi trei, pentru că el a căzut. Louis făcu o scurtă pauză. Tu i-ai pus piedică, Charles, încheie el.

— Dar de unde - replică Charles, zâmbind strengăreşte - imbecilul de bătrân a alunecat.

— Tu i-ai pus piedică - repetă Louis - dar noi nu te-am dat de gol.

Şi deodată se treziră în Louis sute de amintiri din copilărie. Pe vremea aceea era şi mai neajutorat decât azi. Foarte des ştia exact ce trebuia spus sau făcut, dar timiditatea îl oprea să vorbească sau să acţioneze. Xavier şi Charles însă, care învăţau mai prost erau iuţi şi vioi; ei erau socotiţi dotaţi, el nedotat. Şi toată lumea îşi râdea de el, în frunte cu Xavier şi Charles. Într-un rând - pe vremea aceea mai purta titlul de duce de Berry - erau câteşitrei în vizită la mătuşa Adelaide. Xavier şi Charles făceau tot felul de nebunii, iar el stătea timid într-un colţ. Mătuşa îl îndemnase la un moment dat:

— Nu sta aşa de lemn. Mişcă-te, Berry, spune ceva, Berry... Fă măcar zgomot!

Iar în vocea ei auzise atâta milă şi dispreţ, încât n-o va uita niciodată. Şi mai târziu, când tatăl său murise de moartea aceea subită, rea, misterioasă, a venit cotitura. Când trecea prin coridoare, santinelele prezentau armele şi

strigau:

— Trăiască *dauphin*-ul.

El însă se întorcea tâmp, ca şi cum salutul lor s-ar fi adresat altuia, şi doar ştia că i se adresa lui. Sentimentul dulce şi amar că tatăl său murise, tatăl temut şi iubit, şi că astăzi el era stăpânul şi cel chemat, îi strivise aproape inima. De atunci, de când era la putere, amândoi fraţii lui, cel gras şi cel zvelt, îl urau şi mai mult. Xavier măcar se mulţumea să facă versuri clandestine, dar obraznicul, libidinosul, risipitorul Charles, care venea din două în două săptămâni să-i stoarcă bani, umbla şi povestea peste tot că el, Charles, îi pune coarne.

— Îţi spun, Charles - stărui el, rău, aproape ameninţător - că tu i-ai pus piedică lui Vauguyon.

— Termină odată! se amestecă Xavier, şi Charles spuse autoritar:

— Lasă prostiile astea.

Dar Louis insistă:

— Doar spun adevărul. Ce, tăgăduieşti? şi, pe neaşteptate, sări la Charles, apucându-l de braţ.

Charles se apără râzând, dar mânios. Însă mâinile butucănoase ale lui Louis erau puternice. Charles nu reuşea să scape.

— Ci lasă-l în pace! zise Xavier.

Louis strânse şi mai tare!

— *Messieurs, messieurs,* interveni Josef.

Nevestele celor doi principi începură şi ele să ţipe.

Louis îi dete drumul fratelui său.

— Putere am, zise el, mai mult către sine decât către ceilalţi, cu un zâmbet prostesc, jenat.

Apoi se aşează şi continuă să mănânce.

Pentru a-şi dovedi sieşi, precum şi parizienilor, că nu prejudecăţile îl făcuseră să evite întâlnirea cu Franklin, Josef căuta să se întâlnească acum îndeosebi cu personalităţi care nu erau bine văzute la Curtea de la *Vcrsailles*. Petrecea ore îndelungate cu Turgot, fostul ministru de Finanţe căzut în dizgraţie, şi-şi făcea şi mai des ca înainte apariţia în salonul doamnei Necker, în „cabana elveţiană". Ba trăsura îl duse şi la Luviciennes, pentru a vizita femeia pe care, dintre toate femeile, Toinette o detesta cel mai mult, pe contesa Dubarry, „curva", „lepădătura". Cât mai trăise regele cel bătrân, Dubarry obţinuse de la el s-o silească pe Toinette, prin intermediul Mariei Theresia, să-i adreseze cuvântul. Toinette nu-i iertase asta, niciodată şi, imediat după înscăunarea soţului ei, obţinuse ca femeia aceea, de douăzeci şi opt de ani, de o strălucitoare frumuseţe, să fie exilată în sihăstria de la Luviciennes. Acolo se duse acum Josef s-o vadă. Iubita bătrânului rege îi arătă vestitul ei parc, frumoasele sere şi alei, luară masa împreună şi, întors la Paris, Josef lăudă tuturor graţia fostei favorite persecutate de sora lui.

Josef mai vizită şi o altă personalitate care nu era populară la Versailles şi a cărei purtare era mult discutată la Paris, pe scriitoarea *madame* de Genlis. Era doamnă de onoare a ducesei de Châtres, iubita ducelui de Châtres, educatoarea şi mama copiilor acestei perechi şi autoarea unor cărţi progresiste pentru copii.

În salonul doamnei de Genlis, lucrurile se petreceau fără multe forme. Trei seri pe săptămâna prietenii ei se adunau acolo, fără să mai aştepte vreo altă invitaţie. Josef, care se voia tratat ca toţi ceilalţi, sosi neanunţat şi-l găsi acolo pe scriitorul Caron de Beaumarchais.

Pierre, însă, îşi râsese în repetate rânduri de Josef.

„Împăratul roman - obişnuia el să spună - are o viaţă uşoară: el nu este decât gura monarhiei, iar pumnul monarhiei e împărăteasa cea bătrână. Ea domneşte despotic, iar tânărul domn o acompaniază cu muzică liberală.”

Nu era de aşteptat de la Pierre să aibă o poziţie cu totul degajată faţă de Habsburgi. Cu ani în urmă, când Toinette mai era *dauphine,* Pierre alergase la Viena să-i spună împărătesei Maria Theresia un pamflet îndreptat împotriva fiicei ei. Pierre povestise cu foc la curtea vieneză cum nu reuşise decât cu mari dificultăţi şi cu preţul unor primejdioase aventuri să-i smulgă autorului acest pamflet. Îl citi împărătesei şi se oferi să-l reducă pe calomniator la tăcere; bineînţeles că escrocul cerea bani. Atunci însă, se amestecă, zeloasă, poliţia vieneză. Ea ar fi stabilit că periculoasele aventuri erau simulate, că rănile din lupta pentru manuscris, *monsieur* Caron şi le făcuse singur cu briciul şi nici nu era de mirare că citise cu atâta patos pamfletul, căci el îl compusese. Împărăteasa dădu ordin ca Pierre să fie arestat. După aceea, însă, se răzgândi şi preferă să-l trateze cu blândeţe. Îi puse la dispoziţie o sumă importantă de bani şi-i trimise şi un inel preţios. Pe acesta îl mai purta şi azi, spunând câteodată în treacăt: „O amintire de la împărăteasa Maria Theresia”.

Totuşi, de câte ori era vorba de Habsburgi, îşi amintea de jignirea suferită la Viena. Întâmplarea făcuse ca până atunci să nu se întâlnească niciodată cu împăratul Josef. Dar îşi imaginase adesea cum îl va umili cu fraze fulgerătoare pe afectatul Habsburg. Şi acum Josef sosise, iar Pierre pândea ocazia mult aşteptată.

Josef îşi amintea vag de isprăvile de la Viena ale lui *monsieur* de Beaumarchais şi ezită să vorbească cu acest

domn dubios. Dar citise pamfletele sale şi văzuse abia deunăzi comedia *Bărbierul din Sevilla* la *Théâtre Français.* Ambele, fără voia lui, îi plăcuseră. Pe lângă aceasta, mai aflase că *monsieur* de Beaumarchais trece drept unul din corifeii amicilor din Franţa ai insurgenţilor americani şi nu voia să se expună a doua oară bănuielilor că n-ar îndrăzni să intre în vorbă cu aceşti domni.

Îi adresă lui *monsieur* de Beaumarchais câteva cuvinte amabile despre *Bărbierul.* Asta îi dădu şi mai multă îndrăzneală încrezutului şi îndrăzneţului Pierre. Toată îngâmfarea sa burgheză se trezi în faţa capului încoronat; vorbi cu Josef ca de la egal la egal. Ca un intelectual a cărui creaţie a şi fost recunoscută cu un intelectual care trebuie abia să arate ce poate. Cu obrăznicie amabilă aminti ajutorul pe care un destin binevoitor îi permisese să-l dea cândva împărătesei bătrâne. Vorbi amănunţit de acel pamflet; excelenta lui memorie îi permise să-i citeze împăratului câteva pasaje şi observă obiectiv că, în ce priveşte forma, autorul dovedise mult umor. Îi dădu a înţelege lui Josef într-un mod elegant, dar sfidător, că el, Pierre, o păcălise atunci pe imperială sa mamă.

Josef ascultă fără să-şi piardă cumpătul. De la proiectul ratat de întâlnire cu Franklin şi de la convorbirea cu Vaudreuil devenise prudent. Cu obiectivitatea pe care o avea câteodată, recunoscu că există un grăunte de adevăr în pamfletul din care îi cita acest *monsieur* de Beaumarchais; şi el observase la sora sa câteva din cusururile pentru care pamfletul o lua în râs.

Pierre, încurajat de rezerva lui Josef, savurând situaţia, merse mai departe. Explică că asta este o slăbiciune a scumpilor săi parizieni, că de dragul unei glume sunt în stare să spună pe contul cuiva, chiar fără dovezi suficiente,

cele mai grave lucruri. Are şi el experienţă proprie în materie. Iar o doamnă care stă, ca regină, în centrul interesului mondial, devine în mod inevitabil ţinta unor glume răutăcioase. Glumele acestea, desigur, pot fi felurite, unele grosolane şi proaste, altele subtile şi cu atât mai perfide. Cel mai nevinovat lucru poate deveni un argument veninos. Astfel, de exemplu, pieptănătura aceea foarte înaltă, pe care regina, marea creatoare a modei, a introdus-o peste tot în Europa şi pe care, lucru măgulitor pentru el, a numit-o, după o expresie pe care a folosit-o în unul din pamfletele sale, *Qués-a co*[1]. Această pieptănătură, afirmă calomniatorii, aranjează ce-i drept, foarte bine fruntea înaltă şi faţa prelungă a reginei, dar dezavantajează faţa rotundă, mai mult clasică a doamnelor pariziene. Numai din gelozie, spun ei, din antipatie faţă de tot ce e franţuzesc, numai pentru a sluţi pariziencele a introdus austriaca pieptănătura asta. Şi Pierre se arătă dezolat de bârfeala răuvoitoare a lumii.

Josef se necăji de obrăznicia acestui om. Ar fi trebuit să evite convorbirea, făcea multe greşeli în ultima vreme. Întâi o greşise cu Franklin şi acum din nou cu acest Beaumarchais. Avea o mână nefericită, în chestiunea americană. Se simţea neajutat, se simţea orb şi împins din urmă de o mână nevăzută pe un drum periculos. Era cinstit, bine intenţionat, voia să facă ce era just, util, mare, se simţea chemat pentru asta şi nu se putea descurca în chestiunile simple, curente.

Şi deodată, foarte simplu, dădu grai faţă de acest Beaumarchais sentimentelor ce-l însufleţeau.

— Vedeţi, *monsieur* - zise el - este uşor să ai conştiinţă când trebuie numai să vorbeşti sau să scrii despre ea. Cel

[1] În dialect provensal: ce e asta, ce să fie?

care trebuie însă să acţioneze se vede totdeauna în necesitate de a face nedreptate unuia, când vrea să facă altuia dreptate. Asta nu suna a frază spirituală, ci venea dinăuntrul omului. Pierre îşi dădu seama şi nu ştiu ce să răspundă.

Acum însă, după încă o săptămână, Josef era suficient de pregătit pentru a-l atrage pe cumnatul său într-o convorbire hotărâtoare şi a-i smulge consimţământul pentru operaţie.

Şedeau în biblioteca lui Louis, în jurul lor cărţi, globuri, busturi de porţelan ale marilor scriitori. Contele Falkenstein, îmbrăcat corect, după moda burgheză, sta foarte drept; Louis, în schimb, şedea gheboşat, era, ca de obicei, dezordonat, cam murdar, lucrase tocmai lăcătuşerie cu Gamin, iar Josef îl luase prin surprindere şi manevrase în aşa fel încât să-l oblige la această convorbire.

Când socotea că este potrivit, Josef ştia să fie deosebit de cordial. Astăzi socotea că este foarte potrivit. Vorbea ca un frate mai mare. Se interesase amănunţit la specialistul vienez, doctor Ingenhousz, şi la medicul Toinettei, doctor Lassone. Explică cu precizie ştiinţifică cumnatului că operaţia este lipsită de primejdie şi succesul ei asigurat.

Louis asculta cu plăcere oamenii care vorbeau despre lucruri pe care le cunoşteau bine; competenţa ştiinţifică a lui Josef îi impunea. Din clipa în care auzise de intenţia lui Josef să vină la Versailles, îi fusese limpede că nu putea continua să se eschiveze, că va trebui să cedeze insistenţelor lui. Pe de altă parte, în sinea lui simţea nevoia să lase lucrurile aşa cum erau; *quieta non movere,* ceea ce stă locului nu trebuie mişcat, acest adagiu exprima cea mai adâncă convingere a lui. Era greoi şi posomorât, profund amărât, închis. Nu-l privea pe celălalt, se răsucea neajutorat pe scaun, îşi făcea de lucru cu mânecile.

Când Josef termină, Louis tăcu multă vreme. Josef nu-l grăbi. În cele din urmă, Louis îşi făcu curaj, începu să vorbească, invocă acele argumente vechi pe care i le mai opusese şi lui Maurepas. Faţă de Maurepas însă, oricâtă încredere avea în el, se jena şi se simţea stânjenit când era vorba de discutarea chestiunilor celor mai intime, mai delicate. Josef însă, suveran prin graţia lui Dumnezeu ca şi el, trebuia să înţeleagă aceste sentimente gingaşe şi sfinte, cu el putea vorbi. Exprimându-se încet, greoi, Louis se eliberă şi ceea ce invoca devenea treptat, dintr-un simplu pretext, revelaţia sentimentelor sale celor mai intime.

Trupul unui rege este sfinţit. Dacă Dumnezeu îl crease pe el, Louis, aşa cum se află, cu această deficienţă, atunci desigur că a fost cu intenţie. Şi oare nu păcătuia cel care intervenea cu cuţitul împotriva voinţei Domnului? Poate că Dumnezeu îl sortise celibatului, aşa cum le cerea abstinenţă preoţilor lui.

Josef îşi dădu bine seamă ce cinstit şi din inimă vorbea celălalt. Argumente care aveau rădăcini atât de adânci erau greu de răsturnat. Dar Josef venise pregătit. Vicleanul Mercy îl descususe pe Maurepas şi, prin Mercy, Josef aflase de reticenţele cumnatului său. Era pregătit să-i risipească îndoielile.

Lui Josef, spirit luminat, realist, îi repugnau absurdităţile teologice ale cumnatului său. Împăratul detesta tot ce era popesc şi, dacă altcineva i-ar fi invocat vreodată asemenea scrupule superstiţioase, Josef l-ar fi întâmpinat cu batjocură. Dar era hotărât să se poarte diplomatic. Luase consultaţii teologice, de la abatele Vermond. Era hotărât să răstoarne idioatele reticenţe iezuitice ale cumnatului cu contraargumente la fel de iezuitice şi de idioate. Şi dacă înainte dovedise cunoştinţe surprinzătoare în domeniul

medicinii, se arătă acum cel puţin la fel de bine pregătit în ale teologiei.

Tăierea împrejur, îi explică el cumnatului, n-ar putea în nici un caz, după cum a fost informat, să fie socotită ca un act contrariu voinţei Domnului. Nu numai că Dumnezeu a impus-o poporului său ales, dar însuşi fiul Domnului a fost tăiat împrejur, cum scrie în evanghelia lui Luca, capitolul II, 21, şi prepuţul său se mai află şi astăzi în păstrarea unei mănăstiri italieneşti. El însuşi, adăugă Josef furios, socoate bineînţeles această relicvă ca un fals, ca o şarlatanie popească, şi va veni ea vremea când va interzice expunerea ei. Dar se domoli pe dată şi zise pe un ton prietenos:

— Fă-ţi operaţia, Louis. Numai astfel poţi şi dumneata să ajungi să respecţi porunca biblică: „Creşteţi şi vă înmulţiţi!” Desigur - continuă el şăgalnic - dacă dumneata ţi-ai face operaţia aceasta de dragul voluptăţii, dacă i-ai semăna răposatului dumitale bunic, în asemenea caz poate că îndoielile dumitale ar fi justificate. Dar aşa, cum eşti făcut, sire, cumpătat, calm, neaducând nicidecum a tăuraş, poţi conta cu siguranţă că şi după operaţie vei putea rezista cu succes ispitelor voluptăţii. Josef zâmbea.

Louis nu zâmbea de fel. Îşi închipuia cum va trebui să apară în faţa Toinettei, după reuşita operaţiei. Cum s-o facă să înţeleagă? Şi, în general, cum să se poarte? Numai la gândurile acestea simţea cum îl paraliza timiditatea. Şedea gheboşat, fornăind şi tăcea posac.

Josef se sculă şi, vrând-nevrând, trebui şi Louis să se ridice. După ce învinsese îndoielile teologice ale cumnatului, Josef se pregătea să invoce argumentul său principal, politic. De data asta era sigur că politica sa îi va merge drept la inimă, căci băgase de seamă că Louis era

stăpânit de sentimente amestecate faţă de fraţii săi. Îl apucă deci pe greoiul său cumnat de umăr şi, cărându-l cu oarecare greutate după el, parcurse biblioteca în lung şi în lat şi îi vorbi de urmările pe care ar putea să le aibă decesul lui fără moştenitori. Coroana ar reveni în acest caz principelui Xavier. El, Josef, nu poate ascunde că acest principe nu i-a prea plăcut şi parcă ar avea impresia că nici cumnatului său nu i-ar fi agreabil gândul de a-l şti pe tron. El, Josef, e convins că pactul de familie, relaţiile politice şi de rudenie dintre suveranii Franţei, Austriei şi Spaniei stau nu numai la temelia acestor ţări, ci a întregii lumi. Se poate ca Louis să nu fie chiar atât de entuziasmat de alianţă ca el, dar, fără această alianţă nici nu se mai poate închipui politica celor trei ţări. Cu înscăunarea principelui Xavier însă, pactul de familie s-ar descompune, alianţa celor trei mari puteri catolice ar fi periclitată, consecinţele ar fi incalculabile. Este deci obligat, de dragul păcii în lume, să se dea pe mâna doctorului Lassone şi să se supună micii intervenţii.

— Învingeţi reticenţele, spuse cu căldură Josef şi-i întinse mâna. Permite-mi să comunic mamei mele, mamei noastre, că Toinette a găsit în sfârşit fericirea pe care eram îndreptăţiţi s-o aşteptăm pentru ea.

Louis, pus astfel înaintea răspunderilor sale, în faţa mâinii întinse a împăratului, nu mai putea evita hotărârea.

— Bine, spuse el fără elan şi puse moale mâna sa butucănoasă, cam murdară, în mâna îngustă şi puternică a lui Josef.

— Aşadar - rezumă Josef pe loc convorbirea avută - am promisiunea dumitale fermă, neechivocă, de a face operaţia în cursul următoarelor patrusprezece zile, şi continuă să ţină mâna cumnatului în mâna sa.

— Da, *monsieur*, zise cu sfială Louis. Retrase mâna. Dar - adăugă el repede - să nu precipităm nimic. O s-o fac, să zicem, până în şase săptămâni.

Josef era bine intenţionat, se străduia într-adevăr să facă bine aproapelui şi să fie un suveran model pentru popoarele sale. Dar viaţa îl învăţase că majoritatea celor pe care voia să-i fericească erau stupizi şi răuvoitori, bolnavi ce loveau mâna care le întindea leacul. Nu-i de mirare că devenise încrezut şi acru. Ajunsese să se simtă cel mai bine când putea să facă pe dascălul aspru şi intolerant.

Îi fusese foarte greu să joace atâta vreme faţă de Louis rolul fratelui mare, bun şi înţelegător. În schimb, o să-şi verse năduful pe Toinette. O s-o frece, ca să-i fie limpede că de fapt nici nu merită toată bătaia de cap pe care şi-a impus-o de dragul ei.

Înainte de a-i comunica surorii rezultatul îmbucurător al convorbirii sale cu Louis, îi reproşă deci, cu vorbe aspre, toate câte-i displăceau în felul ei de viaţă. Şi nu erau puţine. Obiceiul ei neruşinat de a participa mascată la baluri publice şi de a se lăsa antrenată în convorbiri nepotrivite, adesea frivole, cu oameni cu totul străini. Toaletele ei care provocau ironia şi critica întregii Europe. Risipa ei care împingea pe miniştri la disperare. Patima ei pentru jocul de cărţi, care stârnea indignarea întregii Franţe.

— Mi-e teamă de ora când va trebui să-i raportez mamei noastre.

Toinette, cunoştea felul lui aspru de a fi. Dar nu-şi putuse închipui că va fi atât de aspru cu ea. Se indignă.

— Acum faci pe grozavul, zise, şi faţa ei frumoasă arăta şi mai mândră şi mai mânioasă decât a lui. Sigur, mă ocărăşti. Iei atitudinea marelui, vestitului monarh, care-şi ceartă surioara pentru că-l face de ruşine cu uşurinţa ei. Dar poate

că nici dumneata nu eşti atât de fără cusur cum îţi închipui. Am mai aflat şi eu câte ceva. Dumneata ironizezi instituţiile noastre. Faci glume pe socoteala armatei şi flotei noastre. Crezi oare că asta sporeşte popularitatea Habsburgilor în Franţa? Crezi cumva că i-ar fi foarte plăcut mamei noastre să afle de expresiile inadmisibile la care te-a împins nestăpânita dumitale manie de a critica totul? Eu provoc ironia şi critica? Dar dumneata? Cine a dat recent un jalnic exemplu de şovăială şi nehotărâre, dumneata sau eu?

Şi, văzându-l pe Josef cum ridică uluit ochii la ea, încheie triumfătoare:

— Cine a anunţat întâi lăudăros întregii lumi că vrea să-l întâlnească pe american iar apoi i-a pierit piuitul şi a rămas cuminte acasă?

Nimeni, nici Josef însuşi, n-ar fi putut spune ce era mai mare, mirarea sau mânia sa. Venise şi-i smulsese neputinciosului de Louis promisiunea să se culce cu ea şi să-i facă odată *dauphin*-ul de care şi ea şi Austria aveau aşa mare nevoie. Şi, drept mulţumire, ea se răzvrătea împotriva lui! Împotriva lui, a împăratului apostolic, împotriva fratelui mai mare! Şi cine purta vina acestei atitudini nemaipomenite? Mediul ei, prietenii, în primul rând peştele ăla obraznic, Vaudreuil. Că Toinette avea dreptate, că şi acest Vaudreuil avea dreptate într-un anumit sens, îl întărâtă şi mai mult. Îi dădea mâna să vorbească, lui *monsieur* Vaudreuil. El îşi putea permite să-i tămâieze pe insurgenţii americani şi să-şi înfigă idolul în coafura curvelor sale. Nimeni nu se sinchisea de asta. Dar dacă el, împăratul roman, l-ar bate pe umăr pe răzvrătit, apoi aceasta ar schimba faţa lumii. El purta răspunderi mari. El n-avea voie să uite, de dragul unui obiectiv foarte îndepărtat, obiectivele sale imediate, reforma şcolară, protestanţii din

Boemia.

— Eşti o gâscă, spuse el simplu şi cu dispreţ. Vorbeşti de lucruri de care habar n-ai. Repeţi pur şi simplu ce te învaţă dubioşii tăi prieteni. Prietenii ăia în care ai toată încrederea. Dar unde ţi-s ochii? Oare nu vezi ce bandă cinică şi iresponsabilă este „clica ta mov”? N-ai băgat de seamă că vor numai să te exploateze? Că eşti doar osul pe care se bat câinii ăia? Un os cu încă destul de multă carne şi grăsime, spuse el batjocoritor şi începu să-i enumere cu o răutăcioasă exactitate toate sinecurile cu care ghiftuise familia Polignac, prietenii şi rudele lor. Pe contele Jules îl făcuse prim-mareşal al Curţii ei, obţinuse să i se dea ministerul Poştelor şi Administraţiei Vămilor, trecuse pe numele lui moşia Fénestranges cu un venit de şaizeci de mii de livre anual şi în plus i se mai vărsaseră patru sute de mii de livre de la tezaur pentru acoperirea datoriilor celor mai presante. Tatăl contelui Jules fusese numit ambasador în Elveţia. Ducele de Guiche, văr cu Polignac, primise inspectoratul gărzii palatului, alt văr primise funcţia de mareşal al Curţii principelui Charles, al treilea văr, o funcţie de prim-distribuitor al pomenilor la propria ei Curte. Şi lista nu se mai sfârşea. Peste o jumătate de milion de livre însuma acum renta anuală pe care familia Polignac o primea de la casieriile regale, fără să facă pentru ăsta nimic altceva decât să-i ţină de urât lui Toinette. Şi asta încă nu era totul. Acum Toinette mai storsese de la bietul Louis încă o rentă anuală, încă şaizeci de mii de livre pentru fantele ăla dichisit, care-i băgase în cap toate prostiile în legătură cu doctorul Franklin, încă şaizeci de mii de livre pentru Vaudreuil al ei.

Când Josef pomeni de Vaudreuil, Toinette se îndârji.

— Asta este! strigă ea. Acum ştiu de ce mă insulţi atât de

grosolan. Nu-i poţi ierta că ai stat ca un caraghios în faţa lui. Măcar de ai fi avut curajul să te fi dus la americanul ăla! Dacă ai fi făcut-o, nu trebuia acum să te grozăveşti faţă de mine şi să vii cu calomnii ordinare împotriva unor bărbaţi care au cu siguranţă mai multă bunăcuviinţă decât toţi linguşitorii şi lingăii din jurul tău. François Vaudreuil este omul cel mai deştept, cel mai spiritual din Paris. Literaţii şi filozofii pe care i-ai vizitat se dau în vânt după el. Sunt mândră că acest bărbat mi-e prieten. Când va fi intendentul meu, o să am un teatru în adevăratul sens al cuvântului. Dar, din păcate, lucrurile nu s-au aranjat încă. Ei n-a acceptat decât cu jumătate gură. Nici nu-i pasă de banii pe care Louis mi i-a oferit pentru el. Îmi baţi mereu capul să cultiv literatura şi artele frumoase şi, când o fac, vii şi le răstălmăceşti pe toate şi mă copleşeşti cu suspiciuni josnice. Mi-e scârbă! Eşti cu totul altfel decât te ţineam minte.

Josef era uluit de această izbucnire. Cel mai grav era că flecăreala ei pornea probabil din convingere.

— Nu neg - recunoscu el - că *monsieur* Vaudreuil e inteligent, dar inteligenţa asta este numai spoiala unui individ desfrânat, gol de conţinut, lipsit de orice crez. Tu, care pariezi cu atâta plăcere, vrei să pariem că până la urmă va consimţi să pună mâna pe cele şaizeci de mii de livre? Dar tu eşti oarbă, pentru tine nu mai există leac! Când vorbeşte omul cu tine, parcă vorbeşte cu pereţii. Dar nu e vorba numai de Vaudreuil. Toţi din jurul tău nu sunt decât nişte lichele. Salonul prietenei tale Rohan nu e altceva decât un tripou şi un bordel. Nu te-am socotit niciodată prea deşteaptă, mama şi cu mine, dar măcar atâta trebuie să pricepi, că o arhiducesă de Austria, regină a Franţei, nu poate să se dea în spectacol ca o fetişcană din

mahalalele Vienei, care a câştigat lozul cel mare.

— Lozul cel mare! zise Toinette ironică. Lozul cel mare! repetă ea cu amărăciune. Şi deodată toată mândria ei se prăbuşi şi o podidiră lacrimile pe care le reţinea de mult. De ce m-aţi trimis încoace? se jeli ea. Ce sunt aici? Ce caut aici? Toţi mă urăsc. Tot ce fac e greşit. De ce mi-aţi dat bărbatul acesta? Bărbatul acesta de lemn - explică ea plină de mânie şi dispreţ. M-am bucurat că vii - recunoscu ea - acum o să fie în sfârşit cineva aici, credeam eu, cu care să pot vorbi. Am crezut că o să mă ajuţi. Şi ai venit şi mă calci şi tu în picioare.

Josef îşi iubea în felul lui soră. Înţelegea purtarea ei şi cauzele acestei purtări. Venise aici în vârstă de cincisprezece ani, linguşită, duşmănită, răsfăţată, pândită cu răutate şi fusese cumplit decepţionată de Louis. Era de înţeles să caute o ieşire, o compensaţie şi să se arunce fără judecată în distracţii prosteşti.

O luă de mână.

— Toni - zise el neobişnuit de cald - n-am venit aici să te insult, ci să te ajut. Cred că te-am şi ajutat.

Ea înălţă capul, o uşoară roşeaţă îi cuprinse faţa frumoasă, prelungă şi albă.

— Ai vorbit cu Louis?

— Da, totul se aranjează, poţi să ai încredere. Până în cel mult şase săptămâni, adăugă el zâmbind.

Faţa ei se aprinse şi mai mult. I se schimbă culoarea ochilor, respira agitat, cu gura întredeschisă. Sentimente contradictorii o cuprinseseră, se învălmăşeau în ea. Acu, în sfârşit, Louis va veni în patul ei. Îşi aminti cum odată, la un *lever,* rămăsese cu bustul gol, aşteptând să i se dea cămaşa; în dormitor intrau rând pe rând doamne de rang din ce în ce mai mare, cămaşa trebuia să treacă pe rând şi

ceremonios dintr-o mână nobilă în alta şi mai nobilă, iar ea trebuia s-o aştepte ruşinată şi cuprinsă de frig. Un sentiment asemănător o cuprindea acum, când se gândea cum va veni Louis în patul ei. Îi era ruşine. Şi totuşi se simţea mândră. Dacă ţi-a fost sortit să fii regina Franţei, trebuia să le înduri odată şi pe astea. Şi mai mult încă decât ruşine şi mândrie simţea o curiozitate, o excitare, o nevoie de a pufni în râs ca o fetiţă. În următoarea fracţiune de secundă, numeroşi alţi bărbaţi luaseră în închipuirea ei locul lui Louis. Domni din „clica mov”, străini care îi vorbiseră la baluri şi o apucaseră de braţ, care-şi plecaseră faţa foarte aproape de a ei. Îşi închipui aceşti bărbaţi, şi-o închipui şi pe Gabrielle, apoi din nou pe Louis care va veni în patul ei, şi toate imaginile astea se învolburau în mintea ei. Din confuzia aceasta, însă, crescu, acoperind-o cu lumina ei, o bucurie uriaşă, o aşteptare intensă. Când toate vor fi trecut, când va avea un copil, atunci bârfeala obraznică din jurul ei, odioasa trăncăneală şi clevetire vor amuţi, atunci pescăresele o să-şi ţină gura obraznică, scribii n-o să mai scrie pamflete, atunci va fi cu adevărat regină. Să fii regină şi să poţi face ce te taie capul! Să fii regină şi să poţi petrece! În sfârşit, viaţa se deschidea în faţa ei, în curând va trăi viaţa adevărată! Va fi toată lumea a ei! Va fi tânără şi regină, şi frumoasă, şi o femeie pe care o vor iubi nenumăraţi bărbaţi, şi va putea alege pe cine să iubească.

Încet de tot se apropie de Josef, cu faţa serioasă, emoţionată.

— De ce nu mi-ai spus asta imediat? întrebă ea şi-i puse mâinile pe umeri. De ce ne-am spus vorbe atât de rele? îl îmbrăţişă, îl sărută. Sepp, îi zise, aşa îi zicea când era copilă, apoi repetă foarte fericită: Sepp, când mi-a fost mai greu, mi-ai venit totdeauna în ajutor.

Josef o bătu pe umeri şi-i zise, jumătate serios, jumătate în glumă:

— Da, Toni, acum tot restul depinde de tine.

— Acum, dacă vrei, poţi să mă mai şi ocărăşti niţel, dacă-ţi face plăcere, zise ea.

Lui îi părea aproape rău că trebuie să-i tulbure fericirea şi că mai avea de discutat cu ea lucruri serioase. Dar trebuia să folosească dispoziţia ei favorabilă, pentru a o face să înţeleagă care îi era în definitiv rostul. Regele se dovedise moale şi influenţabil, dar totodată viclean. Adevărat, nu refuza niciodată de-a dreptul, dar evita, opunea o rezistenţă molâie, tenace şi surdă, a cărei înfrângere cerea energie şi bătaie de cap. El, Josef, n-a avut timpul să stoarcă de la Louis anumite concesii politice de care casa de Habsburg avea nevoie. Acum trebuia s-o facă Toinette. Pe viitor va avea de rezolvat un şir întreg de asemenea chestiuni. Va trebui să-şi dedice o mare parte a vieţii acestor chestiuni. În definitiv, de aceea şi fusese trimisă aici. Iar dacă el, Josef, şi-a bătut capul o lună de zile ca grăsanul să-i poată face un moştenitor, atunci să facă şi ea bine să renunţe la câteva din amuzamentele ei prosteşti şi să găsească timp să adapteze politica lui Louis al ei politicii Habsburgilor.

Se aşeză ţeapăn în scaun, cum îi era obiceiul când îşi luă avânt pentru o expunere mai lungă.

— Ascultă Toinette - zise el, şi acum vorbea din nou franţuzeşte - trebuie să mai discut ceva foarte serios cu dumneata. Într-adevăr acum, că vei deveni realmente regina Franţei, stă pe umerii dumitale o răspundere şi mai mare, enormă. Dumneata eşti zălogul şi nodul alianţei dintre casa de Habsburg şi casa de Bourbon şi pe funcţionarea acestei alianţe se întemeiază bunul mers al Europei. Regele este înconjurat de sfetnici care nu văd cu

ochi buni Austria. Este sarcina dumitale, *madame*, să anihilezi aceste influenţe.

Aproape jignită, Toinette răspunse:

— Dar dumneata nu trebuie să-mi explici asta atât de amănunţit. Parcă până acum am procedat altfel?

— Recunosc - spuse Josef pe un ton profesoral, dar prietenos - că dumneata ai urmat, pe cât ai putut, sfaturile pe care ţi le-au comunicat Mercy şi Vermond în numele nostru. Dar asta nu ajunge. Trebuie să-ţi dai şi dumneata silinţa să afli despre ce este vorba, trebuie să încerci să înţelegi ce este în joc. Trebuie să citeşti, trebuie să stai de vorbă cu bărbaţi serioşi, chiar dacă nu sunt atât de plăcuţi la vedere ca prietenii dumitale. Trebuie să te străduieşti să înţelegi sfaturile pe care ţi le trimitem prin Mercy şi prin abate. Poate că regele şi miniştrii săi or să-ţi răspundă din când în când că ceea ce cerem noi la Viena ar fi în interesul nostru, dar nu în interesul Franţei. În anumite cazuri chiar aşa va fi. Dar dumneata n-ai voie să recunoşti asta cu nici un chip şi trebuie să ai la îndemână argumente pentru a respinge argumentele lor. Dumneata trebuie să fii întotdeauna conştientă, Toinette, că bunul mers al lumii depinde în primul rând de casa de Habsburg şi abia în al doilea rând de casa de Bourbon.

— Da, bineînţeles, răspunse Toinette.

Arăta ca o şcolăriţă atentă, cuminte, dar asculta numai cu jumătate ureche. O mai stăpâneau încă imaginile ciudate, odioase şi atrăgătoare, pe care le întrezărise înainte.

— Tare aş vrea să te văd, Toinette, că nu aplici mecanic ceea ce ţi se spune, ci din convingere lăuntrică şi cu patimă.

— Dar, parcă n-o fac? se supără Toinette. Eu am mai

curând caracteristicile familiei de Habsburg decât dumneata. Priveşte-mi buza, priveşte-mi nasul.

— Încetează cu copilăriile, răspunse Josef, care-şi pierduse răbdarea.

Apoi începu prelegerea, pentru care se aşezase atât de ţeapăn în scaun. Încercă să-i explice dificultăţile problemei ruso-turce şi şansele ce se iveau pentru Austria după moartea apropiată a principelui elector bavarez. Toinette asculta cuminte. Dar Josef vedea că ce spunea el îi era, în fond, indiferent. Încerca să-i stârnească interesul. Nu era politica un joc mai pasionant decât stos-ul în jurul meselor principesei Rohan? Nu voia ea să profite de ocazie şi să participe la acest joc?

— Dar desigur, răspunse ea cu elan. De altfel, am totdeauna grijă ca în toate posturile importante să fie numiţi numai prieteni de-ai mei.

Josef o privi, îşi dădu seama că e convinsă de ceea ce spune, înţelese că nu mai e nici o speranţă şi renunţă.

Dar Toinette nu-l lăsă să plece. Dacă-i vorbise el atâta despre problemele lui, despre Bavaria şi Rusia, voia să-i povestească şi ea de ale ei, despre *Trianon.* Lui, singurului om cu care putea vorbi cu totul nestânjenită. Îi prezentă modelul care fusese în sfârşit terminat; arăta deosebit de frumos. Îi explică cu căldură cum vor fi toate. Nu se va planta nici o tufă, nu se va bate nici un cui fără voia ei. Josef văzu că ştie exact ce voia, că totul era unitar, pe măsura ei şi de cel mai bun gust. Îşi stăpâni un oftat, dându-şi seama cu cât talent şi entuziasm putea să se devoteze ea unei cauze. Păcat că nu-i stăpânea inima nici Austria, nici Franţa, ci numai *Trianon*-ul.

Ea îi povestea între timp cu entuziasm că acolo, la *Trianon,* era adevăratul ei regat, în care voia să domnească

fără nici un fel de constrângeri şi etichetă. La *Trianon* ea va da tonul; valeţii nu vor purta livreaua regelui, ci livreaua ei, roşu şi argint, pe invitaţii va fi scris: „Din partea reginei” şi când va da reprezentaţii pe scena ei de la *Trianon*, nu va invita decât oameni care-i vor fi simpatici.

Era drăguţă cum sporovăia despre planurile ei, superficială, totodată copil şi femeie. Îi plăcea lui Josef, şi *Trianon*-ul ei îi plăcea, dar se gândea şi la noile dificultăţi pe care i le va face acest *Trianon.* Cei care nu vor fi primiţi acolo vor bârfi, Toinette îşi va face noi duşmani. Iar bietul Louis, cu *monsieur* Necker al său, vor trebui să-şi bată mult capul cum să plătească costisitoarea simplitate a *Trianon*-ului.

În seara aceleiaşi zile, îi scria fratelui său Leopold, la Ferrara: „Sora noastră Toni este deosebit de drăguţă şi de atrăgătoare, dar nu se gândeşte la nimic în afară de distracţiile ei. S-a lăsat contaminată de patima risipei care domneşte la această Curte coruptă. Nu-l iubeşte de fel pe bietul Louis şi n-are nici o idee de îndatoririle unei soţii, nici de cele ale unei regine. Prietenii ei, o bandă de secături şi de curve împopoţonate, lacomi de bani şi titluri, îi aţâţă patima plăcerilor de care e stăpânită.

Am făcut ce am putut s-o aduc pe drumul cel drept, dar mă tem că nu mi-a reuşit, căci căpşorul ei frumos e gol şi dacă lucrurile vor continua în felul acesta, prevăd că sora noastră va fi cumplit de brutal trezită din visurile ei.”

Două zile mai târziu, Josef plecă, spre marea uşurare a cumnatului său, spre regretul şi totodată bucuria Toinettei. Ultima seară Josef o petrecuse cu Louis şi Toinette la Versailles.

Şedeau la masă. Louis era foarte stânjenit, mânca mult şi

pentru a contribui cumva la buna dispoziţie - „fă zgomot, Berry!” - încerca să vorbească nemţeşte şi râdea în hohote de greşelile sale. Imediat după cină se retrase; roşind, bâlbâindu-se, îi mulţumi lui Josef pentru sfaturile sale. Acesta îi răspunse pe un ton uşor:

— Să sperăm că totul o să meargă bine.

Apoi Josef mai rămase un timp singur cu Toinette. Fraţii, care altminteri vorbeau cu uşurinţă, erau tăcuţi, şi în acest ultim ceas pe care-l aveau de petrecut împreună nu schimbară decât câteva cuvinte pe nemţeşte. Camera Toinettei, de o costisitoare modestie, era prietenoasă şi veselă la lumina lumânărilor, dar Josef şi Toinette erau amărâţi.

Josef mângâie neaşteptat de blând mâna surorii sale şi, în contradicţie cu optimismul violent pe care-l arăta de obicei, zise:

— N-avem o viaţă uşoară, Toni. Nici tu, nici eu. Dar o scoatem noi la capăt.

O îmbrăţişă puternic, din inimă, o sărută pe frunte, pe obraji. Ea plânse. Apoi el se despărţi pe un ton forţat jovial:

— Servus, Toni.

Plecă.

Simţindu-se din nou singură de tot, Toinette fu cumplit de nenorocită.

În acest ceas al despărţirii, Josef nu plasase nici una din maximele sale, nici una din glumele sale muşcătoare, îşi stăpânise înclinaţiile pedagogice. În dimineaţa următoare, însă, ambasadorul, contele Mercy, avu cinstea să predea Toinettei un caiet din partea împăratului roman. Pe copertă, Josef scrisese titlul: „Vade-mecum[1] pentru sora mea,

[1] Mergi cu mine (lat.) Termenul desemnează o lucrare de sinteză conţinând principiile de bază ale unei ştiinţe, arte etc.

principesa de Lorena, mare ducesă de Austria, regină a Franţei”. Documentul conţinea reguli de purtare şi începea cu indicaţia ca Toinette să consulte cât de des posibil acest caiet.

Toinette fu mişcată de truda pe care şi-o impusese Josef de dragul ei. Îşi aminti ce apropiaţi se simţiseră în ajun şi începu pe dată să citească. Dar caietul era foarte gros. Frunzări primele pagini, apoi ultimele, se întoarse din nou la început, se sili să citească atent. Dar, fără voia ei, prin minte îi treceau în acelaşi timp gânduri despre anumite pălării şi şaluri de care îi vorbise *madame* Bertin. Se gândi şi la viitoarele curse de cai, spunându-şi că de data asta, desigur, nu va juca pe calul pe care va paria principele Charles. Apoi se gândi la marea slujbă solemnă la care va fi nevoită să ia parte a doua zi. Se mai gândi şi la faptul că, după ce se va fi operat Louis, o să-l poată privi altfel pe elegantul şi obraznicul Vaudreuil.

Ochii ei continuau să parcurgă rândurile îngrijit scrise ale caietului. Dar nu mai pătrundea sensul cuvintelor. Se uită la urmă, să vadă cât mai are de citit. Încă treizeci şi două de pagini! Pagini mari. Căscă. Mai citi o pagină. Apoi închise cu zgomot caietul şi-l încuie în sertarul ei.

CUPRINS

P R E F A Ţ Ă.....4
TABEL CRONOLOGIC.....35
CUVÂNT ÎNAINTE.....41
PARTEA ÎNTÂI ARME PENTRU AMERICA.....45
CAPITOLUL I.....47
B E A U M A R C H A I S.....47
CAPITOLUL II.....143
F R A N K L I N.....143
CAPITOLUL III.....217
L O U I S ŞI T O I N E T T E.....217
CAPITOLUL IV.....268
J O S E F.....268

Redactor responsabil: BIANCA DUMITRAŞCU
Tehnoredactor: ION TUDOR

Dat la cules 22.09.1965. Bun de tipar 14.02.1966. Apărut 1966.
Tiraj 70.160 ex. Broşate 67.080 ex. Legate $^{1}/_{1}$ 3.080 ex.
Hârtie tipar de 50 g/m^2. *Format 700 × 920/32. Coli ed. 13,76.*
Coli tipar 10. A nr. 10.119/1965.
C.Z. pentru bibliotecile mari 83
C.Z*. pentru bibliotecile mici 83-31=R*

Tiparul executat sub comanda nr. 50 800 la
Combinatul Poligrafic „Casa Scânteii”,
Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti
Republica Socialistă România